This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

L Soc 432.1.13

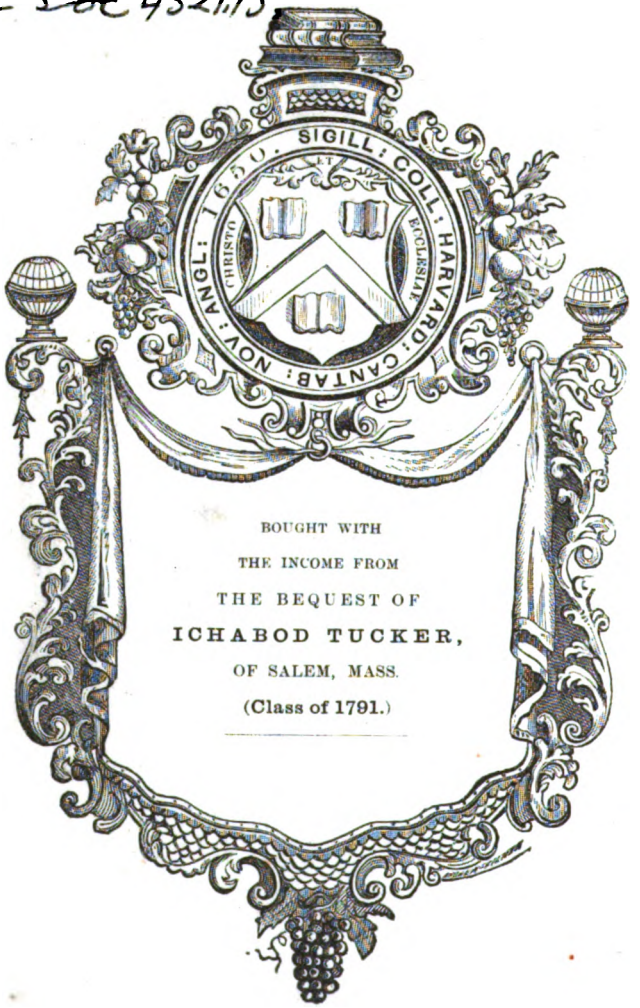

BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE BEQUEST OF
ICHABOD TUCKER,
OF SALEM, MASS.
(Class of 1791.)

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SVENSKA

AKADEMIENS

HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1886.

TRETTONDE DELEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

SVENSKA AKADEMIENS HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1886.

TRETTONDE DELEN.

1898.

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1899

Digitized by Google

L Soc 4321.13

Harvard College Library
May 31, 1912
Tucker fund

Digitized by Google

INNEHÅLL.

Handlingar rörande Svenska Akademiens högtidsdag den 20 december 1898:

Tal af Akademiens direktör, herr af Wirsén . . sid. 3.
Inträdestal af herr K. A. Melin . . . . . » 11.
Svar af herr af Wirsén . . . . . » 46.
Redogörelse för sammankomsten . . . . . » 54.
Minne af professorn Fredrik Wilhelm Scholander, författadt af C. R. Nyblom . . . . . » 59.
Akademiens täflingsämnen för år 1899 . . . . . » 309.

Digitized by Google

Digitized by Google

HANDLINGAR

RÖRANDE

SVENSKA AKADEMIENS

HÖGTIDSDAG

DEN 20 DECEMBER 1898.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tisdagen den 20 december 1898, Svenska Akademiens högtidsdag, hade Akademien på stora börssalen offentlig sammankomst, hvilken H. M. Konungen samt DD. KK. HH. Hertigarne af Vestergötland och Nerike täcktes å den vanliga läktaren bevista.

Akademiens direktör herr AF WIRSÉN *öppnade sammankomsten med följande*

TAL.

Geijer har en gång yttrat: »Lifvet, historien är söndringsprocessen. Det goda, pröfvadt i striden, uppträder alltmer i sin rätta natur. Det onda, alltmer upptäckt i de förklädningar det i det menskliga väsendet kan antaga, måste ock alltmer framträda i sin egentliga art och verksamhet. Den neutrala linie, på hvilken hvar och en i början befann sig, blifver allt smalare; uppfordran att taga ett beslut blifver allt strängare, allt allvarsammare.»

Så nödgas, enligt siarens ord, lifvets stora grundmotsatser att allt tydligare framträda och bryta sig mot hvarandra. De afspeglas ock för

Digitized by Google

en filosofiskt skolad betraktare jämväl i den till utseendet harmlösa skönlitteraturen. Ur viss synpunkt är sådant naturligt. Ty om än den vittre författaren ej, så framt annars hans skapelser skola ega konstvärde, kan omedelbart uppträda som undervisare och lärare, så böra de dock vara uppburna af en lifsåskådning, och den, som afsiktligt döljer sin ståndpunkt i allt, som rör mänskligheténs högsta frågor, gör ett intryck af ödslighet. Men å andra sidan är det att beklaga, om vitterheten gör sig till språkrör för idéer, hvilka äro af upplösande och förstörande art. Så har dock ofta skett och sker ännu. Anmärkningsvärdt är att i vår tid, som gärna och i många fall med skäl kallas humanitetens, litteraturen ofta gör sig till tolk för en sådan tankeriktning som Nietzsches. Tyska gymnasiallärare hafva till och med i sina lärjungars uppsatser på modersmålet stundom funnit spår af inflytelser från denne tänkare, och man märker dem i de flesta länders, ja äfven i Sveriges, skönlitteratur. Snille och kraft dyrkas, äfven där de våldsamt slitit sig lösa från religion och god sed; individualismen spränger samhörigheten med och underordnandet under lifvets högre makter, och själfviskheten säges vara i sin goda rätt.

Hurudan är då denna så kallade filosofi, hvilken lemnat så många märken i den nyaste vitter-

Digitized by Google

heten? Den är för visso mycket olik de tankesystem, hvilka vi ofta förut sett gå igen i litteraturen. Den gamle Leopold tog i sina reflexionsdikter visserligen, såsom hela hans tid, intryck af Voltaire, men i än högre grad från de skotska moralfilosoferna, hvilka han noga studerat och i några afseenden öfverträffade. I Atterboms »Lycksalighetens ö» är hela bakgrunden hemtad ur den snillrike Schellings lärobyggnad. I Schillers dikter skönja vi mycket ofta inverkningarna af den store Kant, hvars skarpsinniga filosofi af Nietzsche, löjligt nog, kallas ett »Tartufferi», medan den kärfve Kant till karakter och lära var raka motsatsen till Tartuffe. Läsa vi uppmärksamt Goethe, så märka vi nog, att, såsom han ock själf omtalar, Spinoza stundom haft inflytande på hans åsikter och utveckling. Men de sins emellan så olika tänkarne Spinoza, Kant och Schelling voro besjälade af de högsta idéer, och vi beundra dem i deras monumentala storhet, äfven där vi ej till alla delar ansluta oss till deras åsikter. Hvilka äro då Nietzsches utbasunade teorier, som förmenas skola, om de tillämpas, framkalla en högre form af odling? Hvilka äro främst hans etiska åsikter, eftersom det är dessa, som sägas skola omskapa världen?

Nietzsche gör skillnad mellan slafmoral och herremoral. Till slafmoralen höra buden om öd-

Digitized by Google

mjukhet, tålamod och självuppoffring; till den högre herremoralens utmärkande drag höra hänsynslös kraft, självförhärligande och energisk egoism. Ja, egoismen hör, säger Nietzsche, till alla sant »förnäma» själars väsende. I lifsutvecklingen kan målet då ej längre vara allas väl, utan en genom naturligt urval och styrkans rätt skeende utbildning af vissa starka och heroiska mennisko-exemplar, som, utmärkta af intelligens och lidelse, göra sig till herrar öfver hjordarna af menniskoboskap och frambringa en glänsande, men fullkomligt religionslös kultur. Medlidandet med de svagare är en dum känslosamhet; oegennytta hör till slafmoralen. Cæsar Borgia var en sund, urkraftig natur. Naturligtvis apoteoseras den förste Napoleon. Den starke anden bör, för öfrigt, enligt Nietzsche, aldrig låta binda sig af hem eller fädernesland. Huru olika dömde ej den store skald, hvars »Fänrik Ståls sägner» för femtio år sedan sågo dagen: hvar är fosterlandskärleken rikare än i Fänrikens sånger, hvar hemkänslan varmare än i »Julqvällen»?

Som man ser, strida Nietzsches sällsamma och ohyggliga satser på det mest otvetydiga sätt mot kristendomen. Också försäkrar oss Nietzsche, att kristendomen på allting har satt falska värden och kallat de menniskor goda, som äro svaga,

Digitized by Google

ödmjuka och förkrossade stackare, de menniskor onda, som äro starka, dristiga och stolta. Den kristna tron är, säger han öppet, en slafreligion, som förqväfver friborne andars lifsglädje. Satsen är sann på ett annat sätt, än Nietzsche tänkt sig; kristendomen är verkligen slafreligion så till vida, att den gör slafvar fria.

Hvarför här omnämna dessa vidunderligheter, hvilka i mängens tanke just på grund af sin orimlighet ej borde kunna vinna synnerlig spridning? Därför att nästan i alla lands litteratur, vår egen ej undantagen, röster höjt sig, som förkunna en hednisk lifsglädje, hvilken är alldeles rotlös och snart måste sluta med bedröfvelse — medan däremot, som Topelius sagt, all varaktig glädje uppstår ur djup sorg —, förkunna det geniala subjektets upphöjdhet öfver godt och ondt, drifternas helgd och värdet af hvad Nietzsche kallar självförhärligandet eller häfdandet af menniskans rätt att, som det heter, fullt lefva ut sitt jags alla krafter. Nära till hands ligger frågan, huruvida ej mängden af snabbt utlefvade existenser på detta sätt kommer att betänkligt ökas. Långt oftare, än mången tror, framskymta emellertid dessa Nietzsches satser i våra dagars poesi- och prosalitteratur. Visserligen har lärans upphofsman, i sin titaniska självförbländning, mist sitt himlastormande förstånd och

Digitized by Google

hamnat i en anstalt för sinnesförvirrade; men efter-sägarne fortfara att upprepa hans orakelspråk. Man finner dessa apostlar alltjämt förguda den på etisk kärna utblottade, sinnliga genialiteten, en erotik, som saknar försynthet och därför äfven innerlighet, en obundenhet, som ej tager hänsyn till andras rätt. Företeelsen måste därför uppmärksammas samt oförfäradt bekämpas. Intet ondt besegras utan strid.

Men icke kan allt detta ingifva oss misströstan. En så på idealitet utblottad lära skall aldrig kunna vinna verklig seger. Förnekar man ödmjukhetens betydelse, så svara vi med bergspredikans evigt gällande, ehuru ofta af gycklet förvridna ord: Salige äro de andligen fattige. Hånar man tålamodet, så svara vi: Salige äro de saktmodige. Förlöjligar man medlidandet, så svara vi: Salige äro de barmhertige. Och fäster man öfvervägande vikt vid de lägre drifterna, så säga vi: Salige äro de renhjärtade. Anser man självuppoffringen vara en dårskap, egoismen vara berättigad, så erinra vi om Mästarens ord: Den, som mister sitt lif för min skull, han skall vinna det.

Om dessa sist anförda ords sanning vittnade ock den hjältekonung, på hvars dag vi här samlats.

Makten öfver jorden skall till sist ej tillfalla någon hänsynslös förkunnare af självviskhetens

Digitized by Google

»herremoral», utan Honom, som bjöd till sig de arbetande och de betungade, Honom, till hvars åminnelse inom få dagar julen å nyo skall firas i svenska hem och hjärtan.

I ledigheten efter framlidne fil. doktorn m. m. Carl Kullberg har Akademien, med sin höge beskyddares nådiga samtycke, den 17 februari innevarande år till ledamot valt och kallat läroverksadjunkten fil. doktor Karl Alfred Melin, hvilken nu kommer att taga sitt inträde.

Digitized by Google

Digitized by Google

INTRÄDES-TAL

I

SVENSKA AKADEMIEN

DEN 20 DECEMBER 1898

AF

KARL ALFRED MELIN

FILOSOFIE DOKTOR, ADJUNKT VID NYA ELEMENTARSKOLAN I STOCKHOLM

Digitized by Google

Digitized by Google

Mine Herrar!

Den uppgift, som eder för mig så hedrande kallelse närmast ålägger mig, är förbunden med svårigheter, som hvarken låta sig kringgås eller öfvervinnas. Det gäller att inför eder upplifva minnet af en man, med hvilken jag aldrig stått i någon beröring, en skald, som på senare generationer icke utöfvat något synbart inflytande. Men det är icke nog härmed. Kullbergs egentliga stora lifsgärning ligger i hans berömda öfversättningar af Tassos, Ariostos och Petrarcas mästerverk. Den, som i dessa jätteprof af trofast, hängifvet arbete i det skönas tjenst endast ser yttringar af en betydande kraft, som måhända hellre och till mera båtnad för den fosterländska odlingen bort riktas åt andra öfversättningsuppgifter, åt annan vare sig vetenskaplig eller vitter verksamhet, han har svårt för att värmas af den kärlek till upp-

Digitized by Google

giften, som gör mödan lätt och visar vägen till en riktig uppfattning. Det enda, som återstår för honom, är att efter måttet af sina krafter söka följa och förklara gången af ett lif, som tidigt gaf rika löften om självständigt skapande verksamhet för att omsider helt och hållet uppgå i ett resigneradt, pietetsfullt efterbildningsarbete. »Born originals, how can we die copies!» var det motto, som Thorild en gång satte i spetsen för en mycket omskrifven dikt. Den frågan gör sig ofta i vår vitterhets häfder. Det är icke blott näringsomsorger och ett med estetiska intressen oförenligt arbete, som i förtid kunna qväfva sången. Tonerna från högre stämda lyror hafva stundom den verkan att bringa andra röster till tystnad. Hellre än att försöka sig i fåfäng täflan med »sångens söndagsbarn» väljer mången god arbetare att i stilla beundran och begrundan sitta som lärjunge vid de store mästarnes fötter, studera det egendomliga i deras konst och söka tolka deras tankar för andra. En sådan man var Kullberg. Och vare det hans ära, så god som mången annan, att han tänkt nog högt om sångarens kall för att ödmjukt kunna försaka dess ära, och att han aldrig eftersträfvat den berömmelse, som kommer och går, men som dock för så mången synes vara det väsentliga vid konstens utöfning!

Digitized by Google

De yttre dragen af den hädangångne skaldens lif kunna tecknas med några få ord. Carl Anders Kullberg * föddes den 26 oktober 1815 i komministersbostället Erikstorp i Sventorps församling, då hörande till Sköfde pastorat. Sedan han genomgått Skara läroverk, kunde han på grund af den rådande kolerafarsoten först i början af år 1835 i Upsala aflägga studentexamen. Hans vistelse vid universitetet, hvilken afbröts genom en tids konditionerande, räckte till år 1844, då faderns död återkallade honom till hembygden, där han sedan oafbrutet skulle uppehålla sig ända till sitt långa lifs slut. Någon offentlig eller enskild tjenstebefattning har han aldrig innehaft, och egendomligheterna i ett lynne, som icke fördrog yttre tvång, gjorde honom väl mindre lämplig för noggrant reglerad verksamhet. Ensam, som han var, och med otroligt små fordringar på lifvet, föredrog han framför hvarje annat kall den lugna samvaron med sina böcker och ett fritt sysslande med vittra uppgifter.

Om det alltså är mycket litet att säga om Kullbergs yttre lefnadsöden, så är det af så mycket

---

* Föräldrarne voro komministern, sedermera kyrkoherden i Väring, kontraktsprosten i Södra Vadsbo, Olof Kullberg — »en man af stadgade tänkesätt och grundlig lärdom» — och dennes hustru Margareta Christina Otter.

Digitized by Google

större intresse att, om också till en del blott gissningsvis, söka sluta sig till utvecklingen af en i våra dagar högst ovanlig karakter.

Sammanstämmande uppgifter från dem, som stått Kullberg nära, skildra honom som en i hög grad kraftigt bestämd personlighet, hvilken i sig förenade de starkaste motsatser. I sin ungdom nästan vulkaniskt häftig, otålig och uppbrusande vid minsta motsägelse, bibehöll han i sitt sätt alltid en viss barsk öfverlägsenhet, hvilken dock för dem, som kände honom, ej förmådde undanskymma den hjärtegodhet och verkliga blygsamhet, som utmärkte hans väsende. Det fanns ock mycket, som kunde gifva näring åt ett af naturen despotiskt sinnelag. I skolan den främste och vid universitetet redan från början omgifven af det anseende, som en sällsynt vacker studentexamen den tiden förlänade, samlade han omkring sig en krets af vänner, hvilkas okritiska beundran väl ej hade ett i allo välgörande inflytande.

Under sådana förhållanden grundlades hos en för ytterligheter benägen natur ett egendomligt slag af ärelystnad, som satte sitt mål högt, men vid inträffande motgångar förbyttes i fullständig, obetingad resignation, för hvilken det icke gafs någon återgång. Kullberg hade anlagt sina studier för den filosofiska graden i stort, med klassiska

Digitized by Google

språk, filosofi och estetik som hufvudämnen, och tydligen gjorde han sig räkning på ett hedersrum vid en blifvande promotion. Omständigheter, delvis självförvållade, gjorde denna plan om intet. Det säges, att han mycket grämt sig öfver att vid en tentamen i latin ej ha fått det högsta betyget, hvartill han såsom utmärkt latintalare och grundlig kännare af den romerska litteraturen ansåg sig fullt berättigad. I stället för att nöja sig med en mindre anspråksfull examen, som han när som helst med lätthet kunnat aflägga, lemnade han universitetet och öfvergaf hvarje tanke på den akademiska lagern.* Ett tillfälligt understöd af Svenska akademien, hvilket skulle tillställas honom i Upsala och därigenom nödga honom att återvända dit för att afsluta sin examen, kunde icke rubba hans föresats. Understödet måste sedermera öfversändas till honom, såsom det hette, »utan afvaktan af uppfyllelsen af det därvid först fästade villkor».**

Kullberg skulle nu rikta sina krafter mot ett annat mål. Sedan han vunnit tvenne pris i Svenska

---

* Den kom honom likväl till del vid Upsala universitets jubelfest 1877, då han kallades till filosofie hedersdoktor.

** Bref från B. von Beskow till Kullberg den 18 april 1848.

Digitized by Google

akademien, dels för ett större poem, »Qvinnans skapelse», dels för »Sonetter till Julia», utgaf han år 1850 dessa dikter tillika med andra i en icke obetydlig samling, hvars i allmänhet gynnsamma mottagande af kritiken likväl ej tillfredsställde den klarsynte författaren. Åter samma resignerade stämning! Det synes nästan, som om han fattat ett formligt beslut att från denna tid afhålla sig från all själfständig skaldeverksamhet för att helt och fullt, såsom det kunde väntas af honom, egna sig åt öfversättarens mindre anspråksfulla värf. Utom en mängd tillfällighetsdikter, som han med lekande lätthet strödde omkring sig, påträffar man nämligen från de följande åren — nära ett halft sekel — endast ett par originaldikter af Kullbergs hand. *

En sådan långt gående misstro till den egna förmågan var väl något för Kullberg personligen utmärkande, men tydligen låg fröet härtill i tidens allmänna riktning. Särskildt anmärkningsvärda voro universitetsförhållandena. Det var då studentpoesiens gyllene tid, äfven i den meningen att

* Dessa äro »Lars Flink» och »Lärkan», offentliggjorda i Mariestads Veckoblad den 2 april 1853 och den 3 juni 1854. Båda omtrycktes sedermera i »Litterärt Album» 1878. Hit kunna äfven räknas de otryckta styckena »Vi älskade hvarann, vi två», som röjer någonting mera personligt, samt »Du är ej borta», en synnerligen vacker sång vid moderns frånfälle.

Digitized by Google

studentlifvet sjelft var som ett poem, hvilket också fick sin frejdade tolk. Hvilken rikedom på genialitet, hvilket öfvermått af lifskraft förbrukades ej under denna tid liksom på lek! Väl var romantikens naiva självföfverskattning förbi och man betraktade sig själf liksom allt annat med ett medlidsamt löje, men fortfarande var lifsåskådningen ensidigt estetisk. Föraktet för allt kälkborgerligt sträckte sig till ett ringaktande af det praktiska. Man var främmande för mera varaktiga intressen och följde ögonblickets stämning, stundom väl alltför mycket benägen att höja den med artificiella medel. Klokt planlagda studier hörde också till undantagen. Man sökte kunskapen för dess egen skull, ej med direkt afseende på någon examen, och det s. k. öfverliggeriet var vanligt äfven bland de mest begåfvade. — Andra strömningar saknades dock icke, och i synnerhet från det i mer än ett hänseende märkliga året 1838 började man vända sig till mera »praktiskt-historiska och exakta studier», ehuru det nog dröjde ett par årtionden, innan dessa hunno omforma tänkesätten. *

När detta så poesifyllda skede i vår odlings historia nalkades sitt slut och man skulle hopsummera behållningen, befanns det, att denna var jämförelse-

* Jfr. bl. a. C. F. Bergstedt, »Gluntarne och deras författare», i »Tidskrift för litteratur» 1851.

Digitized by Google

vis liten. En af tidens rikast begåfvade andar * framkastade då den frågan: »Är vår tid poetisk?» Att en »epok af estetisk sterilitet» var för handen, fastställdes såsom oomtvistligt, men man sökte från olika håll förklara detta sakförhållande på olika sätt. ** Den vanliga ursäkten för ett epigontidehvarf anfördes, men därjämte påpekades de nedslående politiska förhållandena icke blott i vårt fädernesland utan i hela Europa. De mest förtviflande började misstänka, att de poetiska motiven voro en gång för alla uttömda och att litteraturhistorien, med den kunskap den gifvit om gångna tiders store diktare, äfven ådagalagt omöjligheten af att längre kunna vara originell och därmed förlamat den poetiska alstringsförmågan.

En dylik åsikt kan lätt uppkomma hos dem, som veta med sig, att de under andra förhållanden möjligen kunnat uträtta något stort, men nu af omständigheter, som de icke kunna eller vilja förstå, känna sig dömda till overksamhet. Det fordras nämligen en viss tid, för att man skall kunna tillgodogöra sig de poetiska insatser, som en föregående rik period lemnat, bearbeta och fullfölja dem, så att de ingå i det allmänna med-

* B. E. Malmström i »Tidskrift för litteratur» 1852.

** Jfr. J. T. Hagberg, »Hvarför är vår tid icke poetisk?» äfvensom K. Claëson, Skrifter, s. 334 ff. m. m.

Digitized by Google

vetandet och blifva nationens andliga egendom. Förrän detta skett, finnes intet behof af nya uppslag, intet gehör för nya tongångar. Den sanna talangen har under sådana tider den ingalunda oviktiga uppgiften att, »anslutande sig till de stora snillena, kring hvilka därigenom skolor, cykler, bilda sig . . . underhålla den särskilda estetiska — och med detsamma äfven den etiska och politiska — stämning, som nämnda snillen grundlagt». * Eller ock — så framt den ej går alldeles förlorad för litteraturen — kan den på främmande botten söka sig ett ständigt öppet arbetsfält, »en annan värld, de stora poeternas, hvari äfven de små finna åtminstone ett fädernesland». ** Sålunda ger den allmänna stämningen af misströstan och nedslagenhet ofta upphof till en rik öfversättningsperiod, medan den självständiga produktionen så småningom tynar bort.

Visst är — huru man än vill förklara saken — att det vid århundradets midt, både hos oss och annorstädes, låg liksom i luften en sådan resignerad stämning, och denna var framför allt stark hos Kullberg. Detta förhållande framgår icke så mycket, som man skulle vänta, af hans dikter. I en anmälan af dessa yttrar visserligen

* Malmström, anf. st.

** Bref från Leopold till Wallmark den 10 mars 1813.

Digitized by Google

B. E. Malmström: »Herr Kullberg har mer än någon annan samtida i vårt fädernesland afspeglat sin tids allmänna sönderslitenhet — skuggsidan af dess tillvarelse, dess hopplöshet, dess förtvifian.» Och en annan granskare * finner, att dikterna, »framqvällda ur stunder af strid, af förkrossning eller af hopp», vittna om »en stark, spänstig och forskningslysten själ, bruten men ej tillintetgjord af tunga hemsökelser». Säkerligen har dock en personlig bekantskap med författaren mycket bidragit till dessa omdömen. Kullbergs dikter äro nämligen i öfvervägande grad alster af fantasiens fria lek, versifikatoriska experiment utan bakgrund af någonting upplefvadt — ypperliga förstudier för den blifvande öfversättaren. Skalden är så rädd för att tagas på orden, att han t. ex. i en epilog till de prisbelönta sonetterna uttryckligen förklarar, att den Julia, för hvilken han sjungit, aldrig funnits till. Men det finnes dock några, mycket karaktersfulla stycken, i hvilka Kullberg visar sig sådan han verkligen är samt oförbehållsamt uttalar sin tröstlösa världsåskådning och sitt fasta beslut att i tider, som begärde andra toner, lägga ned sitt veka strängaspel. Ett sådant är framför allt den kraftigt färglagda dubbelsonetten »Afbrott».

* C. F. Bergstedt i tidskriften »Frey» 1850.

Digitized by Google

— — Här är ej tid att leka
Med visors spel, med såta kärlekstoner,
När rundt omkring dig världen störtar samman.

Det skulle behöfvas en Dante i denna världsstorm, då menskligheten brottades på vulkaner i sin frihetskamp mot despotismen. Därför

— tyst, min sångmö, knäpp ej mer din lyra!
När Heimdall ren i gjallarhornet tutar,
Hvad vill du med ditt jollers veka yra?

Till Vigridslaget världens ära lutar,
De djupa makter stå ej mer att styra . . .
Och himlen vet blott, hvar den striden slutar.

Ett annat märkligt stycke är »Det fria ordet».* Mörkrets liga hade länge herskat oinskränkt med »bilor, bål, inqvisitioners skräck». Den tiden är nu förbi. Det fria ordet har fått tungan löst.

Det dör ej mera trots despoters hån,
Det blinkar ej för fällda bajonetter,
Dess stämma qväfs ej af kanoners dån,
Ej af det rep kring offrets hals man sätter,
För bilans hugg det tappar ej sitt mod,
Ej bort det rinner med martyrens blod,
Af fängselhvalf det stänges ej, därur
Det går igenom reglar, bommar, mur
Och växer tyst i millioner själar
Att en gång döma makten och dess trälar.

* Ämnet var särskildt omtyckt af samtida skalder. Jfr t. ex. C. V. A. Strandbergs »Den siste kungen» och »Vårt fria ord» samt J. Nyboms »Till svenska pressen» och »Det fria ordet».

Digitized by Google

Men ännu är på långt när icke allt väl beställdt. Mörka tankar oroa skalden.

> Kanhända står vår bildning vid sitt mål;
> Kanhända skall dess öfvermogna blomma
> De stolta bladen fälla och förvissnad
> Utaf en stormvind strös i alla väder.

Vårt släkte synes dömdt

> Att vexelvis utgjuta blod och tårar,
> Att som en kastboll mellan ondt och godt
> Igenom bränningarnas vilda yra
> Väl se det land, där frihets lycka bor,
> Men utan makt att till dess kuster styra.

Hoppet att världen genom det fria ordet, genom idéens makt skulle blifva ett fridens hem, att förtrycket,

> det komme ofvan eller nedan från,

skulle sjunka liksom en dimma för sanningens och rättens klara sol, det hoppet är endast en dröm. Men, heter det på ett annat ställe,

> — — — må du ej förlora
> Din tro på menskligheten sköna dröm!
> Det dagas nog, hur tätt sig skuggan breder,
> Och änglar sväfva dock uti den drömmen neder.

Det för tiden så kännetecknande abstrakta frihetssvärmeriet, hos Kullberg liksom hos många förenadt med mycket konservativa åsikter i öfrigt, tar sig

Digitized by Google

tillfälligtvis uttryck äfven på andra ställen. I nyss omnämnda dikt — »Vid årsskiftet» (1846—1847) — tillropar skalden det nya året:

Gif folken frihet och gif menskorätt!

Hos sina älsklingsförfattare fäster han sig i synnerhet vid deras frihetskärlek. Frihet är Tegnérs lifsluft, »ingen lärer neka det till slut». Och i en sång till Nybom heter det:

Ett är det mål, dit du syns djärfvast jaga,
För *frihet* skönast står din själ i brand.

Ett vackert drag hos Kullberg är, att han, trots den häftighet, som var honom egen, i sina utfall mot förtryckarne aldrig gör sig skyldig till agitatoriskt hätska angrepp.

Ej skalden dömer er. För frihet lågar
Han in i döden; — men försoning klappar
Uti hans bröst; han kan ej *hat* predika.
Han vill ej vädja till den råa kraft,
Som vill se hjärtat på sin fiende
Och tror sig tvätta blodet bort med blod.
Han ropar ej på *hämnd;* hon går nog fram
Ändå den höga *Nemesis divina.*

Mindre i ögonen fallande men för författaren mycket karakteristiskt är ett visst filosoferande element, som ger några af dikterna ett egendomligt tycke. »Det röjer sig ganska ofta», säger en

Digitized by Google

förut anförd granskare,* »att författaren är väl förtrogen med den nyare spekulationen, och denna bekantskap har gifvit hans dikter en logisk styrka, som på läsarens sinne verkar så mycket mera välgörande, som den ingenstädes står abstrakt och naken utan klädes i en frisk och from lefnadsvishet.» Framför allt gäller detta om »Qvinnans skapelse», där den dialektiska skarpsinnigheten på vissa ställen starkt framträder. Men äfven här likasom i några af de smärre styckena verka de filosofiska uttrycken och vändningarna stundom mindre naturligt.

Det är emellertid en annan sak, som ger den egentliga karakteren åt dessa dikter, och det är en smidighet i versen, som lämpar sig efter de mest skiftande stämningar, en mottaglighet för intryck utifrån, som synes nästan obegränsad. Kullberg upptar gärna främmande motiv och versformer och behandlar dem i de olika författarnes stil, allvarligt eller skämtsamt, med veka anslag eller kraftiga. Det är icke ofrivilliga lån i vanlig mening, det är tydligen fullt medvetna efterbildningar, studier efter erkända mästare.

Så påträffar man än Geijerska tonfall från »Vikingen» och »Den lille kolargossen», än Vitalis' knittelrim — de sistnämnda mycket på sin plats i ett sådant stycke som sången »Till månen».

* C. F. Bergstedt.

Digitized by Google

Det halft medvetna ungdomliga känslolifvet i »Hvad kan det vara?» har hemtat både stämning och versmått från Runebergs »Den sjuttonåriga», och i »Vallgossen» återklingar ett eko från Malmströms »Hvi suckar det så tungt uti skogen?» Äfven »Qvinnans skapelse», ehuru så karakteristisk för sin författare, leder på vissa ställen ovillkorligt tanken tillbaka till motsvarande parti af Miltons stora dikt.

Det är i synnerhet Tegnér, som lemnat de starkaste intrycken så väl på Kullbergs diktning i allmänhet som på enskilda stycken. Det heter t. ex. i »Nemesis»:

Där satt en vis, kantänka,
Och log åt hopen.
På ingen Gud han trodde,
Blott på sin tanke.
Då vred jag om hans hjärna.
Han mig betalte
Sin skuld — nu sitter dåren
På hospitalet.

Eller ett annat exempel:

O Febus, Febus! slå ej din lyra mer!
Nej, fatta bågen och rasslande kogrets häkte!
Och låt fjärrträffarne hvina ur molnen ner
Och drabba med skräck och stumhet det pladdrande släkte!

Låt pilarna regna som fordom bland grekers hop,
Och rensa parnassen, vanhelgad af orena händer;

Digitized by Google

Att sångens Fenix, luttrad i skärseldens dop,
Må stiga föryngrad på nytt ur de slocknande bränder!

Hvem igenfinner icke i dessa utdrag »Jättens» och »Asatidens» skald! Man kan icke vara i oviss-het om huru författaren här vill uppfattas. Lik-heterna äro för stora och påfallande, icke ett för-sök göres att öfverskyla dem, hvilket för öfrigt skulle vara oförenligt med Kullbergs bottenärliga natur.

Ett lyckligt prof på detta slags diktning erbjuder sången »Vet du den stad?» — ett kristnadt »Mignons Lied», som man kallat den, påminnande om åtskilliga tyska omskrifningar af den berömda dikten.* Detta stycke vann mycken popularitet. B. von Beskow räknar det bland de skönaste han någonsin läst. »Jag skulle önskat», skrifver han,** »att Wallin och Franzén fått läsa detta stycke.»

Ännu mera till sin fördel framstår denna efterbildningskonst i sonetterna och särskildt i »Sonetter till Julia». Ehuru Kullberg, vid den tid de författades, ej kände Petrarca i original, har han här lyckats träffa den för diktarten egendom-liga ton, som mästaren anslagit. Man kan väl knappast i enskildheter påvisa någon större likhet,

* T. ex. Friederike Bruns »Kennst du das Land, wo jede Klage schweigt?»

** Bref till Kullberg den 24 okt. 1850.

Digitized by Google

men idékretsen är densamma, det skarpsinniga analyserandet af känslor och stämningar går fullständigt i sonettformens stil, och teknikens fordringar tillgodoses så strängt, som det öfver hufvud är möjligt på svenska.* — Att Kullberg äfven hade kraftigare färger till sitt förfogande, visar bland annat den förträffliga sonetten »Harpan», hvilken här må anföras:

Vid Jordans stränder, i de helga landen,
Där mellan klippor Kidrons böljor sina,
Där Sion såga på Salems kullar skina,
Mig strängade profetiskt kungahanden.

Än hög, sublim, liksom när stormar hvina,
Med segerhymner lyftade han anden,
Än djupt förkrossad, grämd af syndabranden,
Han lät mig snyfta ångrens bittra pina. —

Af världens lust jag lät mig sen förvirra
Och blef profan. Nu inga höga psalmer
Jag tonar mer, ej djupa hjärtesorgen.

Förvillad långt från Österlandets palmer,
Likt Judafolket biltog, ses jag irra
Och bjuda ut mitt kram på marknadstorgen.

Andra prof skulle kunna tilläggas, men detta må vara nog för att visa, att Kullberg i sonettens

* Att hålla på enbart qvinnliga rim i sonetten och ottava är numera icke tänkbart. Däremot torde det icke vara för sent att bannlysa det manliga rimmet från kanzonen och andra mindre använda sydländska versformer.

Digitized by Google

trånga dräkt kände sig hemmastadd som få. Anmärkningsvärdt är ock, att skalden valde just denna form för att, såsom förut är visadt, säga sitt slutliga farväl till sin diktning.

Det är alltså icke att undra på, om Kullberg, med sitt skaplynne och under inflytande af då rådande tidsförhållanden, omsider helt och hållet egnade sig åt öfversättarens kall, för hvilket han hade så stora förutsättningar. Redan i skolan hade han pröfvat sina krafter på försöket att i en äldre tids manér återgifva Horatius på rimmad svensk vers. Från samma tid påträffas i Kullbergs efterlemnade papper ett par stycken af Arndt och Pfeffel. Ett större arbete med årtalet 1836 men utan titel eller uppgifvet författarenamn befinnes vara Racines »Phèdre», ehuru ej i originalets versmått. Under studentåren sysselsatte han sig för öfrigt med Propertius, Klopstock, Goethe, A. W. v. Schlegel, Körner m. fl., men framför allt var det Schiller, som flitigt öfversattes. Sedan han på detta sätt gjort sin lärospån, var tiden inne för honom att vända sig till svårare och mera omfattande uppgifter.

Närmast efter utgifvandet af dikterna, bland hvilka några ypperliga öfversättningar finnas införda, hade Kullberg företagit sig att försvenska den tyske skalden och diplomaten von Zedlitz'

Digitized by Google

›Totenkränze›. Denna i ett slags kanzonform hållna diktcykel * väckte hos honom hågen att göra närmare bekantskap med den italienska litteraturen. På våren 1857 skref han därför till sin broder, n. v. kyrkoherden i Odensåker N. F. Kullberg, och anhöll, att denne om möjligt måtte sända honom en italiensk språklära samt lexikon äfvensom någon lämplig bok på italienska. Det begärda anskaffades, och läseboken var Tassos ›Gerusalemme liberata›. Samma år kunde Svenska akademien på sin högtidsdag med stora priset belöna Kullbergs ›öfversättning af femtonde och sextonde sångerna utaf Tassos Befriade Jerusalem, innehållande skildringen af Armidas ö›. Det ovanliga i att en öfversättning på sådant sätt utmärktes,** vittnar så väl om dess egen förträfflighet som om den höga rang, man under denna vår stora öfversättningsperiod tillerkände arbeten af detta slag. Vid belöningens kungörande uttrycktes den önskan, att hela verket måtte öfverflyttas till svenska, och Akademien erbjöd sig i början af år 1858 genom sin sekreterare att för detta ändamål tillhandahålla öfversättaren nödiga hjälpmedel, såsom ett bättre

* En del af densamma offentliggjordes i ›Litterärt Album› 1878 och i Post- och Inrikes Tidn. den 25 mars 1880.

** Hedersaccessit tilldelades 1803 Wallin för öfversättningar från Horatius och 1824 Valerius för ›Massilias belägring›, öfversättning från Lucani ›Pharsalia›.

Digitized by Google

lexikon, Gries' tyska öfversättning m. m., äfvensom att med ett penningeunderstöd »befordra det vackra företagets fullbordan». Med sådan uppmuntran gick det raskt med arbetet. Redan i början af 1859 kunde Kullberg meddela, att det vidlyftiga verket var i det närmaste färdigt, och följande år utkom det fullständigt i tryck. Genom bemedling af B. von Beskow, hvilkens hjälpsamhet mot yngre vitterhetsidkare aldrig förnekade sig, lyckades Kullberg af förläggaren erhålla ett för våra förhållanden ovanligt stort honorar, hvarjämte han af Svenska akademien utmärktes med det kungliga priset.*

Härmed var det storartade uppslaget gjordt till ett arbete, som, hvad omfånget och svårigheterna beträffar, står utan like i vår öfversättningslitteratur. Fortfarande understödd af Svenska akademien med behöfliga hjälpmedel vände sig Kullberg på Beskows uppmaning till Ariosto, hvars »Rasande Roland», fullständigt öfversatt redan 1867, förelåg färdigtryckt i fyra stora delar år 1870. Beskow hade äfven föreslagit Petrarca, och efter sin ädle gynnares död företog sig Kullberg, liksom till en gärd åt hans minne, det oerhörda

* Det Letterstedtska priset för öfversättningar erhöll Kullberg 1865 för Tassos »Befriade Jerusalem» och 1871 för Ariostos »Rasande Roland».

Digitized by Google

arbetet att försvenska den italienske sångarens samtliga sonetter. Då dessa sedan utkommo i en öfversättning af J. T. Hagberg, ansåg sig Kullberg icke böra utgifva sitt redan färdiga arbete, hvarför endast en del däraf meddelades såsom prof i Svenska akademiens handlingar för år 1894. Däremot offentliggjordes år 1880 en fullständig öfversättning af samme författares »Canzoner, ballater och sestiner», hvilket arbete torde utgöra det mest fullmogna alstret af Kullbergs öfversättningskonst. För öfrigt hafva vi från de senare åren endast att anteckna enstaka stycken af Bürger, Longfellow m. fl.

Om värdet af Kullbergs öfversättningar dömde redan den närmaste samtiden olika. Medan de flesta icke hade ord nog att uttrycka sin beundran för den makalösa versifikatoriska färdigheten, fattades å andra sidan icke röster, som äfven i detta afseende hade åtskilligt att invända. Vid dikternas framträdande hade man redan påpekat, * att författaren, »som fullkomligt tyckes ega versens teknik i sitt våld, på flera än ett ställe med berådt mod rådbråkat vårt vackra modersmål och i stället för att ridderligt kämpa med rimmets svårigheter hjälpt sig ifrån dem med apostrofer». När sedan Tassos »Befriade Jerusalem» utkom, anmärkte

* Karl Kullberg i Kalmarposten den 19 okt. 1850.

Digitized by Google

en granskare,* att öfversättaren begagnat »en mängd rim på onödiga *där* och *här*, *så* och *då* m. fl.», samt tadlade» de triviala inversionerna och de tvungna rimsluten». Det kan icke heller förnekas, att Kullberg — tydligen »med berådt mod» — gjort sig skyldig till oegentligheter, som han mycket lätt kunnat undvika, och att den nästan improvisatoriska lätthet, hvarmed han arbetade, medfört en viss vårdslöshet i detaljer.** Mångahanda har Tegnér med sitt lysande exempel i detta som så många andra fall haft ett ödesdigert inflytande. Hvad man egentligen kan förebrå Kullberg, det är nämligen nästan uteslutande sådant, som denne diktkonstens furste stundom nyckfullt tillåtit sig, om också lärjungen, som så ofta sker, gått vida längre än mästaren. Däremot kan väl icke med fog förehållas Kullberg, att han icke förfallit till det äfven på hans tid gängse effektsökeriet med ovanliga, uppseendeväckande rim. Det ligger visserligen ett stort behag i dessa versens prydnader, om de rätt anbringas. Men den okonstnärliga dilet-

---

* Jfr. Post- och Inrikes Tidn. den 30 nov. 1860 och den 9 jan. 1861. — Ariosto-öfversättningen får däremot odeladt beröm i samma tidning den 7 mars 1867.

** Ett exempel, som belyser Kullbergs sätt att arbeta, lemnar ett ställe i »Den rasande Roland» (IX:7), där det kommit att stå »Rinaldo» i st. f. »Roland», hvilket senare namn icke utan vidare kan inpassas i versen.

Digitized by Google

tanten ger dem för mycken vikt och drar därigenom uppmärksamheten från det mera väsentliga. Särskildt i en episk framställning verkar en öfverlastning af det ornamentala störande för uppfattningen, och Kullbergs mången gång alltför svaga rim äro dock vida att föredraga framför ett kraftrim på orätt plats. Mindre berättigad är den ofta godtyckliga, om latinska vändningar påminnande ordföljden, hvaremot de äfven klandrade felen »mot den bestämda ordaccenten» till en god del torde bero på provinsiella egenheter.

Men det var egentligen mot själfva valet af författare och den däraf betingade formen, som man hyste betänkligheter. Redan om den prisbelönade öfversättningen från Tasso anmärktes,* att densamma, »hur konstnärlig den än må vara, dock aldrig torde kunna läsas med riktigt oblandadt nöje i anseende till den *onaturlighet*, som alltid vidlåder *ottave rime* på svenska». Tydligen möter oss här samma uppfattning af de sydländska versformerna, som B. E. Malmström kort förut uttalat i sitt minnestal öfver Atterbom. Kullberg hade

* Aftonbladet den 17 dec. 1858. Kullbergs svar infördes den 4 jan. 1859. — I samma tidning för den 27 okt. 1866 läses däremot en mycket berömmande anmälan af Ariostos »Rasande Roland», i hvilken anmärkningarna om det otidsenliga i företaget m. m. på ett förtjenstfullt sätt upptagas till bemötande.

Digitized by Google

icke svårt att bemöta denna i sin öfverdrift alltför långt gående anmärkning likasom ett annat påstående, att valet af Tasso till försvenskning icke öfverensstämde med »författarens egen konstnärsindividualitet». * Ingen vill väl numera på allvar förvisa ur vår litteratur de romanska språkens konstfulla strofer och invecklade rimflätning, som vi hafva att tacka för så många poetiska skönheter af första slag. Men det måste betonas, att dessa versformer icke kunna användas till hvad som helst. De hafva hos oss blifvit något annat och måste i viss mån tjena andra ändamål. De episka hafva antagit en mera lyrisk karakter, ** och de lyriska begära ett djupare innehåll. Den rikt smyckade dräkten gör i vårt jämförelsevis rimfattiga språk ett visst intryck af högtidlighet, som ökas af de stelt framtågande jamberna och i längre dikter stegras till enformighet. *** »Det kan icke förnöjas», säger en granskare, † »att en

* Post- och Inrikes Tidn. den 30 nov. 1860. Kullbergs svar infördes den 9 jan. 1861.

** Jfr t. ex. Nicanders »Tassos död», där skalden med den finaste stilkänsla öfverger den italienska epikens mest älskade strofform, just då den episka skildringen börjar.

*** Oxenstiernas försök att genom rimmens rörlighet ersätta den rörlighet i metern, som svenskan ännu ej lyckats härma, gör hans ofullbordade öfversättning af Tasso, trots alexandrinerna, nästan mera lättläst än Kullbergs.

† C. R. N. i Svensk Litteratur-Tidskrift 1865.

Digitized by Google

öfversättning af Ariosto liksom af Tasso och i allmänhet af söderns stora moderna episka dikter blir tröttande.» Och detta just »genom formen, som dock på originalspråket utgör deras förnämsta styrka». Det är nämligen omöjligt »för vår stränga och afmätta poetiska form att återgifva italienskans lättflytande, ogenerade och af strängare metriska lagar obundna vers, hvilken tillåter själfva ottave rime att antaga karakteren af den enklaste samtalsform». Kullberg var själf den förste att medgifva detta och har bl. a. i en liten dedikationsvers, som åtföljde ett exemplar af »Det befriade Jerusalem», på ett vackert sätt erkänt omöjligheten att på svenskt mål återgifva Tassos »varma toner».

Ack, de förkylt sig på sin långa färd
Till kulen nord från söderns blomstervärld
Och klinga ej som där i Arnos dalar.
Dock vid ett hjärta, älskande och blidt,
För strålen af ett öga, varmt som ditt,
De tina upp, de frusna näktergalar.

Men med allt erkännande af bristerna i sitt arbete trodde Kullberg fullt och fast på det stora fosterländska gagnet af detsamma. Det bör därför hafva djupt gripit honom, då äfven detta ifrågasattes. Nyss anförde granskare, själf en mästare i öfversättningskonst, framställde i sin anmälan af »Den rasande Roland» den frågan, »hvilken egentliga vinsten för vår litteratur kan

Digitized by Google

blifva däraf, att sådana verk till oss öfverflyttas». De må hafva stor betydelse för *sitt* land och *sin* tid — för oss äro de till föga nytta. »För språkets formella uppöfning behöfves icke numera en sådan skola, och vi äro ännu för fattiga att hafva råd att lägga oss till med en universallitteratur liksom tyskarne.» Snarare kunna de verka menligt. »Har vår vitterhet haft uppbyggelse t. ex. af en sådan öfversättning som Camoëns 'Lusiader' eller af Boccaccios 'Decamerone'?» Man måste beklaga, att en sådan förmåga som Kullberg »skall — om icke förspilla, dock uteslutande använda sina krafter på företag, hvilka, huru aktningsvärda de än i sig äro, likväl till följd af sin beskaffenhet icke kunna annat än frambringa mer eller mindre döda kapital för en litteratur, hvilken behöfver all den näring och must, hon kan få». Till dessa tungt vägande anmärkningar komma B. E. Malmströms visserligen ej direkt mot Kullberg utan i allmänhet mot öfversättningar från de romanska språken riktade angrepp i föreläsningarna öfver den svenska vitterhetens historia. De i vissa fall mycket ensidiga åsikterna sammanfattas på ett ställe * i följande ord: »Sådana äro de betänkligheter, jag hyser i afseende på senare tiders bemödanden att genom så trogna öfversättningar som möjligt in-

* Saml. Skr. IV: 386.

Digitized by Google

förlifva de romaniska folkens vitterhet med vår, hvilka bemödanden, de må vara huru jämförelsevis lyckade som helst, dock måste förblifva i hufvudsaken fruktlösa, så länge hela vår öfriga kultur, hela vårt öfriga tänkesätt är så himmelsvidt skildt från deras. Den bildade mannen, litteraturhistorikern, estetikern, lingvisten, i allmänhet mannen af facket, som i dessa mästerverk företrädesvis ser kulturhistoriska monumenter, kan studera dem utan tillhjälp af öfversättningar.»

Dessa varningsord förmådde ingalunda öfvertyga Kullberg eller förmå honom att öfvergifva hvad han ansåg vara sin kallelse. Uppmuntrad af det vida allmännare bifallet fortsatte han med sällspord ihärdighet i samma riktning som förut och företog sig, såsom redan är nämndt, den ännu otacksammare uppgiften att försvenska Petrarcas arbeten. Han fick äfven ett osökt tillfälle att framhålla sina åsikter i denna fråga, då han efter Malmströms död kallades till ledamot af Svenska akademien.* I sitt mycket sympatiska minnestal öfver företrädaren klandrar han, att denne, på grund af sin strängt protestantiska åskådning, icke ville tillerkänna åt Sydeuropas stora romantiska skalder från slutet af medeltiden och början af

* Kullberg invaldes den 19 okt. 1865 och tog sitt inträde den 29 maj följande år.

Digitized by Google

den nyare annat värde än ett hufvudsakligen historiskt. »Onekligen finnes det», fortsätter han, »mycket både rent konstnärligt och rent menskligt, mången rik grufva af verklig och gedigen poesi för alla tider hos desse den nyare tidens förste mästare i vitter konst i egentlig mening, desse store förmedlare mellan antik och modern bildning». Åtskilligt må vara befogadt i detta försvar för skalder, som Kullberg och många andra med honom lärt sig älska, men vi frukta dock, att erfarenheten gifvit dem rätt, som betraktade deras *fullständiga* öfverflyttande till svenska som ett missgrepp. Medan vi hafva öfversättningsverk, som läsas med förtjusning äfven af dem, som äro förtrogna med originalens skönhet, torde de arbeten, på hvilka Kullberg offrat så mycken möda, vara för de flesta numera så godt som okända.

Mycket kunde ännu vara att tillägga om Kullberg såsom öfversättare, och särskildt skulle en jämförelse mellan honom och hans föregångare i försöken att tolka de italienska mästerverken visa, hvilket aktningsvärdt rum han intager i vår vitterhet. En sådan utredning skulle dock endast vara af litteraturhistoriskt intresse och icke föra oss mycket närmare skaldens egen personlighet, hvilken vid ett tillfälle sådant som detta alltid måste vara hufvudsaken.

Digitized by Google

Icke heller finnes det mycket af individuell färgläggning att hemta ur de otaliga tillfällighetsdikter, i hvilka Kullberg med alltför stor beredvillighet ådagalade sin ovanliga förmåga att påträffa nya synpunkter och i alla riktningar variera men också uttänja ett ämne.* Någon gång återfinna vi dock här skalden från 40-talet, såsom då det heter:

Det spelas ej idyller blott
Rundt om oss nu i världen.
Det är som tiden feber fått,
I födslovånda är den.
Hvem vet, när stormen bryter ut
Och hvirflar äfven kring vår knut?**

Och på ett annat ställe, i ett uppsluppet rimbref till en vän, ljuder midt under det ystra skämtet åter något rent personligt:

Världen får ej se min sorg;
Hon ej passar bland det glitter,
Som förbländar, tjusar, spritter
På dess glada marknadstorg,
Men hon sitter — där hon sitter . . .

---

* Ett framstående rum bland dessa intager »Prins Gustafs drapa». Anonymt insänd till Svenska akademien uppläste den på högtidsdagen den 20 dec. 1852, dock med vissa uteslutningar, som säkerligen lände det alltför långa stycket till fördel.

** Lidköpings Nya tidning den 3 maj 1862.

Digitized by Google

Dylika utbrott höra emellertid till undantagen. Den inom sig slutne skalden meddelade sig ej ens med sina närmaste. Därför är det så mycket, som fattas för fullständigandet af Kullbergs karakteristik. De stora, allmänna dragen af hans utveckling som menniska och skald torde utan svårighet framgå ur den redan gjorda undersökningen. Hvad som återstår och för minnestecknaren är oåtkomligt, det är de intima smådrag, som ensamt förmå att gifva bilden lif.

Det finnes likväl af Kullbergs egen hand något, som nära nog gör intryck af ett slags självporträtt och som möjligen skulle kunna ersätta bristen i detta hänseende. Det är den skildring han i sitt nyss omnämnda tal ger af B. E. Malmström. Då han tecknar dennes ensamma, glädjetomma lif, förefaller det, som om han på samma gång tänkte på sig själf, som lefde i en ännu mycket större enslighet. »Biblioteket», * säger han, »utgjorde hans familj, arbetet var hans umgänge och tänkandet hans förströelse.» När det på ett ställe heter: »Det bodde intet svek i hans själ, och han kände inga andra vägar till målet än den raka», — så är detta nästan ordagrant detsamma, som

* Kullberg egde ett ovanligt rikt bibliotek och följde noga med äfven den allra nyaste litteraturen, ehuru dess alster för det mesta försatte honom i dåligt lynne.

Digitized by Google

yttrats om Kullberg själf af en bland hans mest tillgifna vänner. »Sanningen var hvad han först och främst sökte i allt . . . han var självständig och frisinnad till åsikter . . . han sökte ingens gunst och ingens pris, och de företräden och utmärkelser, som kittla i världens ögon, voro honom likgiltiga . . . han var ej en man af många ord» — skulle icke dessa utdrag, hvilka lätt kunde mångdubblas, passa in äfven på Kullberg? Och säkerligen gälla i lika grad om båda skalderna de vackra ord, med hvilka den intagande teckningen afslutas: »I grunden var han en ödmjuk menniska; på djupet af hans väsen låg det något barnafromt, kanhända blygt; få torde som han varit genomträngda utaf känslan af sin individuella obetydlighet, och få torde med mer oafkortad och oinskränkt vördnad böjt sig inför den makt, som styrer menskligheten öden liksom individernas.»

Malmström och Kullberg voro nästan jämnåriga. Den ene togs bort i sin fulla mannakraft, den andre fick till yttersta gränsen af ett mennisko-lif bära ensamhetens tyngd. Denna mildrades visserligen under en följd af år genom samvaron med modern. På hennes enkesäte, Sven-Bengts-gården, mellan Värings kyrka och järnvägsstationen, fick Kullberg efter de första felslagna förhoppningarna sitt hem, och bygdens folk utpekar

Digitized by Google

gärna för den resande den lilla vindskupa, där skaldens flesta arbeten sett dagen. Hvad den af allt att döma utomordentliga modern varit för sin son, har denne på ett i sanning rörande sätt uttalat i ett qväde vid hennes graf, ur hvilket vi välja några strofer.

Du är ej borta, fastän bort du gick:
O, jag kan se dig än hvart ögonblick,
Jag hör din röst, ditt fjät, fast hän du flytt;
Vid minsta småsak minnet väcks på nytt.

Här satt du förr, *här* är din andaktsbok,
Som gaf dig vishet, mer än världens klok;
Där är ditt arbet' — halfgjordt nu lagdt dit —,
Som dina händer skött med stilla flit.

Haf tack för all din kärlek, hulda mor!
I alla skiften var den lika stor.
Med blott välgärningar jag tälja kan
Den långa tid, hos dig ett hem jag fann.

Och rikligt strömma mina tårar ned,
Det enda jag dig kan betala med;
Men vore en juvel hvarenda tår,
Min skuld att gälda jag dock ej förmår.

Efter moderns död bodde Kullberg på olika ställen i vestgötabygden, tills han omsider (1885) flyttade till Sköfde, där han tillbragte sina sista år. Tiden hade skonsamt gått honom förbi. Ett eller annat karaktersdrag hade väl mildrats, på samma gång som andra framträdde skarpare,

Digitized by Google

men på det hela var han densamme, han alltid varit, med samma starka motsatser i sitt väsende — »en blid och fridsam barnasjäl bakom en under prōfningar hårdnad yta, höga och rena ideal trots yttre vedervärdigheter.» * På det allra sista inträdde dock en hastig och stor förändring, och med brutna både själs- och kroppskrafter framlefde han under ständig ångslan och oro en sorglig tid, innan befrielsen kom. Den 22 okt. 1897, endast några dagar innan hans 82:a lefnadsår gick till ända, afled han med ändtligen återvunnet lugn fridfullt och stilla. Sitt länge efterlängtade hvilorum fick han vid sina föräldrars sida på Väringe kyrkogård.

* Jfr tidn. Fyris den 29 okt. 1897.

Digitized by Google

SVAR

på herr MELINS inträdestal

af

Akademiens direktör herr AF WIRSÉN.

Den man, du skildrat, var ej andra lik,
Men egendomlig djupt till sinnelaget,
Hans ungdom eldig var och brytningsrik,
Men bar väl ock det svenska vemodsdraget.
Ur ett vulkaniskt djup hans diktning sprang
I svenska vitterhetens »Sturm und Drang»,
Hans namn vardt hastigt räknadt bland de bästes,
Och vid hans framtid stolt förhoppning fästes.
Som filosof, med tanke skarp som stål,
Han stod som ung i Hegels lifmundering,
Och från hans läppar Romas tungomål
Ljöd skönt och klart i mången lärd tornering.
Men plötsligt afbröts allt. Hvem tälja vet,
Hvi han med ens sig stilla undangömde?
Alltnog, han drog sig bort i ensamhet

Digitized by Google

Och strängt sin ungdoms vackra sång bedömde.
Bak skroflig yta ödmjukheten låg
I denna sorgsna, grubbeltyngda håg,
Som kunde ofta synas tvär och kärf,
Men lätt blef sårad i hvar känslonerv.
Han tidigt fann, att världens flärd är dunst,
Hans slutna väsen sökte ingens gunst,
Han ej till äreställen fram sig trängde,
Men tyst bland böckers mängd sig innestängde;
Med få behof han bar sin enslingslott,
Där han med döde skalder trifdes godt,
Och när från dem han hörde maningsorden:
»Blif, eremit, vår tolk i höga norden»,
Då grep han tåligt an den lifsuppgift,
Som, löst, blef hans berömliga bedrift.
Till ett besläktadt hjärta först han fördes,
När bland Italiens skalder stod hans val,
Hans egen andes inre strängar rördes
Vid toner af den sjuke näktergal,
Som sjöng mer ömt, alltsom hans lott blef värre,
Hos hvilken hjärtat var förståndets herre
Och hvars Gerusalemme-dikt är rik
På språkets mest förtrollande musik.
Han Tasso tolkat som blott skalden mäktar,
Kring dessa strofer droppar sångens nektar,
Och ryktet om den konst skall aldrig dö,
Som skänkt åt Sveriges land Armidas ö.

Digitized by Google

Jag hör ännu betagen denna stans,
Så smidigt yppig som Kariters dans:
»*Här är en hamn från världens storm och strider*
Och sorg och leda: här man dagen lång
Den sällhet njuter, som i gyllne tider
Det forna släktet njöt förutan tvång.
De vapen, hittills I behöft, omsider
I kunnen tryggt här lägga af en gång
Och dem i skuggan här åt hvilan viga.
Blott under Eros' fana här vi kriga.»
Om ock hans sena slappats af ibland
Om under mödan tyngts den lärdes hand,
Från dylikt ingen tolk sig kan befria:
Original förmer är än kopia,
Erminia dignar, när bland svärd och lansar
Hon bära djärfs Clorindas hjälm och pansar.
Sen han med Tasso gjort sin riddarvaka,
Han gick i tidehvarfven mer tillbaka,
Från hyllan ned han Ariosto tog
Och stod med ens i en förtrollad skog.
Här finnes sällan, som hos Tasso, hjärta,
Men mängd af upptåg, brokiga och bjärta;
En sinnlig friskhet ständigt tumlar yr,
Själfsvåldig, skälmsk, i tusen äfventyr.
Om man på slipprig bana stundom slinter,
Man faller här i rosenlabyrinter,
Mer än hos Tasso här är färg och saft

Digitized by Google

Och öfversvallande inbillningskraft,
Här fladdrar nöjets fana rosa-skär,
Alcinas fägring trolsk, förförisk skiner;
I vapenfärd gå glada paladiner,
Här herska slump och sprittande begär.
Blott någon gång mer öm blir romantiken:
När hon förband den sårade Medor,
Angelika fick själf sitt hjärtesår
Och Roland blef på lifvets fröjd besviken.
Men Ariostos allvar snabbt förgår,
Tjufpojken Amor vid hans bläckhorn står,
Hos honom trumpenheten ej får fäste —
Giocondos saga är så lagom tam —,
Han sjunger helst om eftergifven dam,
Om bragd och älskogslust och huset Este.
Så nyckfull sång låg knappt för Kullbergs håg,
Som hellre följde Gottfrids riddartåg,
Och dock hans konst, ock här fulländadt mogen
Har blott ett enda fel, om man så vill —
Som hos Ariostos qvinnor ej finns till —
Det lilla fel, att vara alltför trogen.
Hans storverk kom. Ju mer tillbaks han gick
I seklers lopp, mer eld hans inre fick,
Han med Petrarca sjöng på skilda sätten
Den sinnrikt byggda, klingande sonetten,
Vid Sorgas rand rann upp, i ljus af månen,
Med ebb och flod, den svällande canzonen.

Digitized by Google

Väl mången frågar: Är den känsla rörd,
Som bär en dräkt så konstlad, sammansnörd?
Är ej sonetten alltför snirkladt stel?
Har hjärtats röst i dessa toner del?
Men han fann ljuf, som kännarn gör, den åder
Af fin kristall, som denna dikt förråder,
Den doft af sydlig mandelblom, som ångar
Ur qvadernariers ädla dubbelgångar,
Han såg, hur epigrammets honungsbin
Ge lindrig udd åt hvarje slut-terzin,
Han älskade de smekande behag,
Som gömmas i de veka strängaslag,
Där i ett vårligt språk, nyss färdigdanadt,
För nyväckt bildning utlopp skönt blef banadt,
Det språk, hvars lera än var våt och varm
Och röjde slagen af ungdomlig barm.
Han i Provence bland lagrarna som susa
Fann sitt, Petrarcas, diktens Valchiusa.
Att som Petrarca han fått sluta blott!
Med syn ej skum af sista aftonmisten,
Mot en foliant som ädelt örongått
I döden sjönk den förste humanisten,
Men ack, vår vän sin Tassos öde fick,
Förmörkad blef i ålderns dag hans blick,
Af åskans vigg, som San Onofrios ek,
Hans ande bröts, som varit seg, fast vek,
Han fick först frid i sista aftonglöden,

Digitized by Google

Då som befriare och vän kom döden.
För oss hans lefnad som en torso är
Af sällsam daning, dristig karakter,
Men *helt* han lemnat från sig tolkningsverket,
Som af hans lif är bästa minnesmärket.
Som han, du helst från världens larm dig gömde
I djupa skuggan, långt från strid och kif;
Som han, du dagens lof och klander glömde.
Fast mer än hans harmoniskt var ditt lif,
Du nog har känt, att näktergaln behöfver
Sin dolda vrå, när sången flödar öfver.
Du är ett skärgårdsbarn. Till Utöns strand
Du längtar ofta från det fasta land;
Hvar vik, hvar udde på den fria sjö
Du känner från Landsort till Dalarö.
Du seglar gärna mellan Elfsnabbsbergen,
När de få rosenglans i aftonfärgen,
Dig och din sång är friska brisen kär,
Och aldrig I förgäten Sotaskär.
Så dessa vackra »Skärgårdsbilder» föddes,
Kring hvilka hafvets sälta rikligt ströddes.
Du trifts bland lotsar och med fiskarfolk
Och blef för deras lif en kärnfull tolk,
Du sett så mycken tålig kraft bli spord
Hos dessa väderbitna män bland skären,
Som aldrig skydde faran och besvären,
I handling starka, karga helst på ord.

Digitized by Google

På hafvets snabbt af stormen brutna spegel
Din egen unga sång fick vind i segel.
I toner rena, djupa, fosterländska,
När mer än nu stod vapenlöst vårt land,
Till lif du manat känslor gammalsvenska
Och kräfde värn för våra fäders strand.
Den, som så gör, blir mött af dvärgars gyckel,
Men till de godes bröst hans dikt har nyckel.
Men mest din sång blir alla hjärtan kär,
När vallarbarnets enkla dräkt den bär
Och när den stilla går som bygdens flicka,
Att svalka djupt ur folkets visa dricka,
Ty hvarje diktning, som ej tyna skall,
Bör söka upp den klara rännils svall,
Där ljuft vår själ från stadens qvalm förfriskas
Och hjärtespråk bland furustammar hviskas.
O, när vi folkvisdiktens källa hunnit,
All konstlad grannlåt har med ens försvunnit,
Oss oskuld räcker mild sin barnahand,
Där röda smultron stå vid milans rand,
Vi glömma bort, vid sång från fågelns näste,
Ariostos prakt och hela huset Este,
Vi glömma sirligt smidda stanzers tvång,
Och om vi gnola någon älskad sång,
Så är det säkert skogs- och hafsfru eller
»Två ädla kungabarn» som visan gäller,
Och »liten Kerstin» ej vi glömma af,

Digitized by Google

Som sörjde upp sin fästeman ur graf.
Men om en yngre sång man höra vill,
Som klingar skönt i djupa granskogsfriden,
Så tror jag nog att snabbt vi gripa till
Din egen lilla dikt »I Svaneliden»:
I svenska sångens värld den visan står
Med humlerankan kring sitt rika hår.
Tag in den plats, dit här du kallad blifvit!
Som väl du ser, har vårt förbund dig gifvit
En sångarstol, som allt från Gustafs dar
Beklädd af skaldekonstens söner var.
Dit öfver ädla grafvar fram du träder,
En samklang hörs af forna skaldeljud,
Sitt »Vinterqväde» Gyllenborg här qväder,
Hvars tankediktning helst bar vinterskrud.
Dig helsar han, hvars dikt bar änglavingar,
Som än bevarat Edens återsken,
Han, hvars idyll om vårlig oskuld klingar,
Och som på jorden kallades Franzén.
En tredje stämma, för hvar själ förtrogen,
Som älskar språkets, tankarnes plastik,
Angelika besjunger vemodsrik
Och spör: »Hvi suckar det så tungt i skogen?»
Men han, som sist bröt upp från detta bord,
Oss mildt tycks trösta nu med Lauras ord
Till skära toner från Petrarcas luta:
»Jag uppslog ögat, när jag sågs det sluta.»

Digitized by Google

Tag in den plats, som prydts af dessa fyra,
Men låt af bäfvan ej bli stum din lyra!
Den sångmö, som hos Adils, klädd i stål,
Tvemännings drack med dig Rolf Krakes skål,
Skall elda hågen upp till harpolekar,
Och ej den himmelska sin ynnest nekar
Åt den, som känt så djupt, att lifvet här
En förgård blott till högre rymder är,
Och vill, hur skiften gå som moln förbi,
Lik »Snöhvit» städs »*sin genius trogen bli*».

Sedan hr Melin undertecknat Akademiens stadgar, fördes han till den stol, han vid Akademiens offentliga sammankomster eger att intaga (N:r 13), hvilken förut innehafts af G. F. Gyllenborg, F. M. Franzén, B. E. Malmström och C. A. Kullberg.

Därefter yttrade direktören:

Till innevarande års täflan hafva 29 skrifter inkommit. Bland dessa har Akademien med sitt *andra* pris utmärkt skriften N:r 19 *Den utskrifne.* Jag får anmoda Akademiens kansler att till mig ledsaga dess författare regementspastorn Paul Nilsson, åt hvilken belöningen nu kommer att öfverlemnas.

Digitized by Google

Direktören yttrade därpå till hr Nilsson:

Min Herre! I eder diktskapelse, utmärkt af kraftig diktion, har ni på målande sätt och i episkt-lyrisk stil skildrat en kulturbild från Sveriges stormaktstid. Om Akademien än ansett sammanhanget mellan de enskilda sångerna i diktcykeln något löst och vissa afdelningar måhända nog mycket beräknade på våldsam effekt, har hon dock ej kunnat undgå att gifva erkännande åt den poetiska styrka och dristighet, som, förenade med historisk kolorit, utmärka styckena »På giljarestråt», »I brudelin» och »Jankowitz». Akademien, som gläder sig hvarje gång en författare med poetisk begåfning väljer svenska ämnen samt i deras behandling röjer natursanning och kärnfullhet, tillönskar eder fortsatta framgångar på den fosterländska diktningens område.

Sedan belöningen blifvit öfverlemnad till pristagaren och denne återförts till sin plats, fortfor direktören:

Akademien har vidare ansett sig böra med hedersomnämnande utmärka N:r 4 *Natt*, där Juvenalis ord »facit indignatio versum» tyckas hafva eldat författaren och där med sanning och styrka en ateistisk och i etiskt afseende förskämd tidsriktning gisslats, N:r 10 *Randteckningar till skånska rimkrönikan*, där mot en bakgrund af nordisk häfd

Digitized by Google

eller natur karakteristiskt gripande scener ur folkets lif tecknats, N:r 17 *Drömmar*, hvars författare visar öppet sinne för lifvets oskuldsfullare drag och en poetisk begåfning, som synes befryndad med åtskilliga högt skattade finska skalders, samt N:r 25 *Om romanen som estetisk konstform*, en afhandling, som visserligen eger några öfverflödiga tillsatser, men röjer ett aktningsvärdt studium af det behandlade ämnet samt flerstädes förråder både ursprunglighet och ett på ganska stor beläsenhet stadgadt omdöme.

Det af konung Carl XIV Johan stiftade och af hans efterträdare allt fortfarande anvisade kungliga priset har Akademien innevarande år tillerkänt e. o. professorn vid Lunds universitet m. m. Fredrik Wulff såsom ett erkännande af hans mångsidiga verksamhet på språkforskningens, accentlärans och prosodikens områden äfvensom af den insikt och smak, hvarmed han på svenskt tungomål öfversatt Dantes odödliga »Vita Nuova».

Den minnespenning, Akademien detta år låtit prägla, har till föremål professor Fredrik Wilhelm Scholander. Åtsidan visar hans bröstbild och namn. På frånsidan ses en antik dubbelherm, omgifven af de bildande konsternas och poesiens attributer. Omskriften *Ingenio fingens Proteus fuit ille peritus* angifver den stora mångsidigheten i

Digitized by Google

Scholanders begåfning och verksamhet. I afskärningen läses: *Omnibus fere Musis carus ob. MDCCCLXXXI* (kär för nästan alla sånggudinnor, afled han 1881).

Minnesteckningen, författad af hr NYBLOM, blef därefter i sammandrag af honom uppläst, hvarefter sammankomsten förklarades afslutad.

Digitized by Google

Digitized by Google

MINNE

AF

PROFESSORN

FREDRIK WILHELM SCHOLANDER

Digitized by Google

Digitized by Google

Fredrik Wilhelm Scholander har ett namn bland dem, som våra konsthäfder ej skola glömma. Från midten af vårt århundrade — då man väl kan säga, att särskildt arkitekturen i vårt land nått djupet af sjunkning efter den gustavianska blomstringen — till sin dödsstund, då samma konst var stadd i det stigande uppåt, som ännu fortfar, stod Scholander med sin kraftiga gestalt och sin järnvilja i spetsen för dem, som arbetade på förbättringar, och det är hans impulser vi i många fall ha att tacka för det grundlag, hvarpå vår tid med framgång bygger vidare. Det är sant — två tiotal af år ha ännu icke lupit till ända, sedan han bortgick, och det kan möjligen förefalla nog tidigt att redan nu söka uttala ett grundadt omdöme om en så mångsidig verksamhet som hans. Ja, kanske också en och annan finner det nog mycket, att Svenska akademien med medaljslagning och minnesteckning firar hans hågkomst på sin årliga högtidsdag. Den betänkligheten försvinner dock för den, som erinrar sig, hvem han hvar, och

Digitized by Google

därtill får klart för sig, hvad minnesteckningen bör innebära, när det gäller en man af Scholanders art.

Att skrifva hans yttre lefnadshistoria är i det hela ganska lätt, ty den ligger färdig som en öppen bok, sedan han själf såsom hedersdoktor vid jubelfesten i Upsala 1877 lemnat sitt »curriculum vitæ», sin sammanträngda lifshistoria, till promotorsprogrammet. Där finna vi uppgifter, år för år, från födelseåret 1816, huru han efter hvartannat var skolgosse, murarelärling, elev vid konstakademien, muraregesäll, konduktör vid öfverintendentsämbetet, agréé af akademien, dess resepensionär, slottsarkitekt, akademiprofessor, intendent, akademiens sekreterare, ledamot af in- och utländska akademier och societeter, kommittéer och föreningar samt sist hedersdoktor och membre de l'Institut de France. Allt detta, som utgör den faktiska ramen kring hans lifsbild, skall också behandlas och har sin betydelse, men icke för sig själft, utan genom sitt innehåll af mannens verksamma arbete, trofasta pliktuppfyllelse och nitiska sträfvan, praktiskt och estetiskt, med hand och hufvud, som menniska och konstnär, som offentlig och enskild person — och i alla dessa hänseenden var han ej blott ovanlig, utan delvis till och med enastående.

Digitized by Google

Men det är icke ens detta, som det egentligen och endast gäller, då det är fråga om Scholander. Om hans lifsarbete, hans byggnadsverk, hans skrifter, allt hvad han efterlemnat i sten och trä, på papper och pergament, det kan en kommande tid lika bra eller kanske till och med bättre bedöma och sätta på sin rätta plats än vi, som haft honom närmare oss i tiden och ännu kanske icke lyckas få in hans lifsgärning i det rätta historiska perspektivet. Ty det är en känd sak, att den näst efterkommande generationen vanligen är oförmögen att se sin närmaste föregångare i riktig synvinkel och göra den full rättvisa. Åtminstone skall det vara mycket lyckliga omständigheter för att möjliggöra en sådan, verkligt giltig värdesättning; — och äfven om man måste medgifva, att i afseende på Scholander dessa omständigheter visa sig ovanligt gynnsamma, så är det dock troligt, att vår tids omdöme om honom icke kan blifva absolut, lika litet som det varit fallet med samtidens dom på någon punkt i den menskliga utvecklingen. Det förhåller sig inom den menskliga andens värld som i naturen: morgonen har *sin* belysning, middagens är en annan, och bägge skilja sig afgjordt från aftonens skimmer.

Ett tror jag mig dock med bestämdhet kunna påstå om Scholander, — att det var morgonbelys-

Digitized by Google

ning öfver hans sträfvanden, och däri ligger till stor del charmen vid skildrandet af en man som han. Jag menar med morgonljus, att det är dagningen af den nya lyftningens tid inom konsten, som skänker en viss ungdomlig glans af löften och förväntningar om något nytt åt den senare halfvan af vårt århundrade och därmed inom vårt land åt honom, som blef banerföraren.

Det må icke anses såsom någon förmätenhet, om jag i detta sammanhang talar om renässans, ty det är otvifvelaktigt något af en pånyttfödelse, som strax efter 1850 följer på det föregående stilleståndet icke blott inom vårt lands, utan i hela Europas konst. Visserligen hade i Frankrike redan förut det moderna landskapsmåleriet sett dagen, men den egentliga stöten kom genom 1851 års första stora världsutställning i London. Begynnelsen till smakriktningens förändring var därvid så rationell som möjligt, ty den utgick från den textila konsten, det vill säga från det kanske ursprungligaste konsthandtverket, väfnadskonsten. *Dess* pånyttfödelse åter verkades genom jämförelsen mellan det moderna Europas och Orientens produkter, som var ytterst nedslående för Europa. »Ex oriente lux!» besannades ännu en gång. Förnyelsen träffade först ornamentik och husgeråd, sedan följde arkitekturen, som i sin ordning in-

Digitized by Google

verkade på de dekorerande konsterna, plastik och måleri. Ger icke detta enkla förlopp af vårt sekels utveckling anledning nog att minnas den historiska renässansen, den stora pånyttfödelsens tid, om vi blott, såsom skäligt är, fatta den renässansen icke ensidigt såsom en pånyttfödelse af antiken, hvilket den endast delvis var, utan som en förnyelse af menniskans uppfattning af naturen och framför allt af sig själf såsom personlighetens inkarnation i den sinnliga och synliga världen?

Men äfven för vårt land var samma tid, början af 1850-talet, en vändpunkt — den »cardo», det gångjärn, hvarpå den nyaste tidens port vred sig, då den öppnades. Inom våra ännu oskrifna konsthäfder hafva sådana vändpunkter, den ena efter den andra, betecknats af stora byggnadsföretag, som gjort epok, om också utförda af utländske män, och det är, i förbigående sagdt, ett godt tecken, att det varit den ursprungligaste, den grundläggande konsten, arkitekturen, som satt milstolparna inom denna lifssfer. Likasom Upsala domkyrkas anläggning i 1200-talets senare hälft var en sådan milstolpe för medeltiden, och slottsbyggnaderna, främst Kalmar slotts fullbordande, för Vasastilen, samt Drottningholms och Stockholms kungliga slott för karolinska stilen vid

Digitized by Google

slutet af stormaktstiden, så blef Nationalmuseum utgångspunkten för den nya svenska konstverksamhet, som ännu fortgår.

Och frågas det, hvilken hos oss var renässansmannen, så var det ingen annan än Scholander. Han var det i kynne och begåfning, såsom flersidig talang och mångfrestare, med hufvudsaklig lust för den yttre företeelsen, för prakt och stål, kostymer och vapen, färg och pittoresk anordning äfven i arkitektur, målande rim och mustiga uttryck inom ordets konst, men också i flit och ihärdighet, kunnighet och tilltagsenhet, alltid färdig, när det gällde, med passare eller penna eller pensel, språkskicklig som få, med en mimisk talang, som gått i arf, kosmopolit i hela sitt uppträdande, och dock i hjärtats botten svensk som någon — hvilket ej hindrade honom att ibland i ljungande vrede bryta ut i bannord öfver det kära landet och landsmännen, alldeles som Dante, när han vredgades på sitt älskade Firenze, — renässansman äfven i sin kärlek till »Italia la bella», ja, i hela sitt utseende, och sist i sitt inre, som alla renässansens riktiga män, en fullödig, helgjuten personlighet.

Därmed har jag nämnt det, som för teckningen af Scholanders bild är det viktigaste — personligheten. Men är icke detta förhållandet med

Digitized by Google

hvarje mera betydande menniska, som spelat en roll inom sin sfer af menniskolifvet? Jo, visserligen; men i afseende på föremålet för min teckning har detta, synes mig, en alldeles egen betydelse, som man icke kommer åt genom undersökning af personens verk, utan för hvars uppskattande man bör ha haft den lyckan att känna honom personligen. Det är detta svåråtkomliga, som eftervärldens objektiva dom aldrig skall fånga, men hvartill denna framställning vill syfta. Innan vi nå dit, må vi dock en stund dröja vid den antydda mångsidigheten, som är det yttre och periferiska, i motsats mot det inre, centrala, som är det högsta målet.

Mångsidigheten är, som nämndt, ett äkta renässansmärke, och den tillhörde framför allt den grupp af renässansmän i Italien, hvilka lefde under »quattrocento», såsom italienarne benämna 1400-talet, denna den öfversvallande entusiasmens stora tid, då den moderna konstens första vårblom slog ut i blomsterstaden Firenze, då arbetsfördelningen ännu ej var genomförd på det fria bildformandets område, utan alla, oftast utgångna från guldsmedshandtverket, kunde något mera än sitt egentliga fack och de, som gingo i spetsen, bokstafligen kunde allt.

Men icke blott Italien frambragte sådana rikt utrustade personligheter: de förekomma, om ock

Digitized by Google

ej så glänsande, i Europas öfriga kulturländer. Äfven vi nordbor hade våra renässansmän, dock icke af verkliga konstnärer, ty sådana voro en sen blomma på den skandinaviska folkstammen. Men bland de högst stående möta vi här i Sverige våra konungar af Vasaätten, främst stamfadern och hans båda äldre söner, hos hvilka till och med den konstnärliga begåfningen tog sig ett rätt betydelsefullt uttryck. Under stormaktsårhundradet framträdde mångsidigheten i en form, som för den följande tiden ända fram till våra dagar blifvit ett egendomligt svenskt märke, hvarför jag särskildt vill en stund fästa mig därvid.

Vi voro ju ett litet folk å en vidsträckt landvidd, åt hvilket framemot midten af 1600-talet värdigheten af stormakt tillkämpades genom segrande vapen och statsmannakonst. Men för att upprätthålla en sådan ställning och förkofra landet i både andlig och världslig måtto behöfdes vid sidan af krigsmakten, som utfört sitt värf, en annan härsmakt af andans, tankens och det fredliga arbetets män, som skulle bota krigens refvor och berga frukterna af den bloddränkta sådden. Men hvar finna hufvud och händer till alla dessa mångfaldiga bestyr för ett ungt välde, som med ens skulle ordna sin tillvaro på stor fot för att hinna upp jämnhögt med kamraterna i Europas

Digitized by Google

råd och icke i deras ögon se ut som en barbar? Det gällde att hugga i med fasta tag: »upp, alle man!» Men då de voro för få att räcka till för de många omsorgerna, var det naturligt, att *en* fick åtaga sig flere värf. Den duglige karlen på *ett* område ansågs duga till *allt*. Det såg nästan ut, som om vi varit ett folk af universalgenier, och det märkliga är, att den praktiska förmågan lika ofta beledsagades af estetiska intressen som den teoretiska.

Ack ja, vi hafva ett helt galleri af mångsidiga personligheter att uppvisa, till att börja med flere af våra konungar, både i äldre och i senaste tid. Under stormaktstiden vimlar det af sådana. De förnämste torde vara Georg Stjernhjelm, Urban Hjärne och Olof Rudbeck, alla tre föregångsmän på många olika områden, och af dem var i synnerhet den sist nämnde en Ivar Vidfamne, omfattande snart sagdt allt inom vetenskap och sociala uppgifter, ända till musik och postväsen. För poesi och musik räckte Magnus Stenbock till äfven under krig och örlig; Carl Gustaf Tessin och Dalin, Linné och Ehrensvärd fortsatte följden inom 1700-talet. Men särskildt märklig framträder denna mångsidighet, med anlag åt flere håll, under förra hälften af vårt århundrade eller hos de män, af hvilka numera

Digitized by Google

högst få lefva qvar bland oss. Jag har redan för ett tredjedels sekel sedan härom yttrat några ord, som jag tillåter mig att anföra:

»Vi vidröra här», hette det, »en sträng, som är i hög grad känslig inom svenska hjärtan. Denna mångsidighet har varit vår stolthet och vår storhet, det är sant, men vi få icke heller neka, att just den i många fall varit vår olycka. Har naturen slösat, så kunde vi ju äfven slösa. Sverige har ofta för de mångsidiga anlagens skull tvungit sina snillen in på banor, som icke varit dem egentligen passande, och därmed qväft eller förspillt gåfvor, som på annat håll skulle medfört större välsignelse och båtnad för den allmänna utvecklingen. Eller hvarför måste en naturforskare göras till biskop, — hvarför skulle en musikalisk genius förtvina vid ämbetspulpeten, — hvarför skulle en poet nödgas sköta en publikans prosaiska åligganden? Detta slöseri med gåfvor är ett verkligt faktum, och orsaken till dess möjlighet har legat i anlagens mångfald. Behöfves det påminna om Geijer, som i *en* person förenade häfdatecknaren och filosofen, skalden och tonsättaren, af hvilka den sistnämnde, oaktadt bristen på konstnärlig utbildning, icke gifver vika för någon af de andra i anlagets djup och storhet? Eller voro icke Agardh och Thomander sådana rikt och flerfaldigt ut-

Digitized by Google

rustade personligheter, som gälla mera genom hvad de voro, än genom hvad de gjort? Voro icke Franzén, Tegnér och Wallin sådana fiersidiga snillen? Egde ej Palmblad, Törneros, von Beskow, Fahlcrantz och bland de främste Almqvist en sådan rik och mångsidig begåfning? Räkna vi ej äfven bland nu lefvande män sådana dubbelkonstnärer, som fått förmåga att på olika områden röra den menskliga känslan?» Med dessa sistnämnda menade jag *då* (1866) Egron Lundgren, Uno Troili och Scholander.

Skulle nu med det sagda påstås, att alla dessa nämnda personer voro »renässansmän»? Nej, så är icke förhållandet. Mångsidighet, som ibland till och med kan vara en tvifvelaktig egenskap, har nog funnits i världen både före och efter renässansen, utan att vara med dess personligheter jämnbördig. När en modern person kallas renässansman, är det på det konstnärliga, som hufvudvikten lägges. Och dock är det härvid en stor och märklig skillnad mellan de äkta renässansmännen, framför allt italienarne under konstens storhetstid, och deras moderna efterföljare norr om Alperna. Italienarne voro alltid fullmogna konstnärer; hvad de gjorde, var uttryck för ett gediget inre, vare sig de mejslade en byst eller byggde ett palats eller målade madonnor

Digitized by Google

eller skrefvo sonetter. De hade nämligen alltid ett centrum, som låg i personligheten själf, med hvilken hvarje viljeyttring sammanhängde. Jag vill formulera detta så, att hos dem fanns ingen dilettantism såsom uttryck åt ett lätt, halft utveckladt anlag, som ej fått nog näring genom grundliga studier. Vanligast har en sådan förening af anlag, med bristfällig utveckling på något håll, egt rum inom de bildande konsternas grupp, så att en arkitekt eller skulptör varit mera eller mindre skicklig målare; icke sällan hafva också landskapsmålare haft musikaliska anlag. Det först nämnda var, som bekant, förhållandet med nyrenässansens mästare i Tyskland, arkitekten Schinkel, som målade grekiska ideallandskap, likaså med nyrenässansens förnämste skulptör i Frankrike, Paul Dubois, som målat porträtt på äldre dagar, och nu senast med Max Klinger i Leipzig, hvilken har sin storhet som tecknare, men äfven målar och modellerar.

Inom vårt fosterland har, som bekant, konsten — minst dock skulpturen — under förra hälften af detta sekel varit starkt anfäktad af en dilettantism, som grep omkring sig, sedan de framstående konstnärerna från Gustaf III:s dagar gått ur tiden, och jag har redan antydt, att denna »baisse» varade minst till början af den senare

Digitized by Google

sekelhalfvan, det vill säga, just under den tid, som var Scholanders egentliga studie- och utvecklingstid. Huru skulle han kunnat undgå det för alla gemensamma ödet? Han undgick det icke fullständigt, det skall icke nekas, men han gick icke under i det allmänna eländet, tack vare begåfningen och makten i viljan, som höll de spridda sidorna af anlaget tillsammans. Han fick därjämte sin hufvudsakliga riktning stadgad genom de strängaste och flitigaste konststudier under den sorgfria vistelsen utomlands, därvid Frankrike blef den verkliga elementarskolan för konstlärjungen, och Italien, under en flerårig vistelse i det härliga landet, blef den högskola, ur hvilken mästaren framgick till de värf, som väntade honom i fosterlandet.

Just då, vid midten af århundradet, voro vi här i Sverige färdiga att börja ett nytt lif. Det reformarbete, som mynnade ut i 1866 års representationsförändring, hade börjat på fullt allvar; vi fingo våra första järnvägar; lagstiftningen blef humanare; undervisningsväsendet förbättrades inom alla grader af skolor; och särskildt började vid universiteten en koncentreringsrörelse till specialstudier genom ändring af den gamla filosofiska graden, som med sin examination inom alla fakultetens ämnen på sitt håll var det lysande exemplet

Digitized by Google

på den mångsidighetskult, hvilken varat i ett par århundraden. Inom konsten gick det långsammare, men det gick, och den, som därvid stod midt i det hela såsom lärare i den af mig såsom grundläggande ansedda konsten, arkitekturen, hvilken varit mest försummad sedan den ädle Adelcrantz' dagar, var Scholander, hans värdige efterföljare såsom själen i konstakademiens lif och verksamhet.

Den konstnärliga mångsidighet, som utmärkte Scholander, har i den af Svenska akademien öfver honom slagna medaljen fått sitt uttryck dels i den latinska omskriftens hexameter, där han kallas en konstförfaren Proteus, dels i frånsidans bild af en dubbelherm med bildkonsternas och tonkonsternas emblem jämte tillhörande inskrift. Proteus var en antik hafsgudomlighet, som kunde antaga många olika gestalter, hvarför han användes som bild för stor vexlingsrikhet i framträdandet; dubbelhermen, med sina tvenne ansikten på samma piedestal, vänder det ena af dessa mot arkitekturens och måleriets symboler, det andra mot poesiens och musikens. Ty han, hvars minne vi uppkallat, kände sin själ dragen till alla dessa olika konstarter — dock mera eller mindre, likasom ock uttrycket för den ena och den andra i hans verksamhet blef mera eller mindre kraftfullt och moget.

Digitized by Google

Om vi åter fråga, hvar inom denna fyrfald han hade sitt egentliga centrum, så har han själf sagt, att han ansåg sig ämnad till målare, men genom yttre förhållanden tvangs han in på arkitektbanan, och säkert är, att sina renaste konstverk har han frambragt inom den sferen. Arkitekturen var likasom hans andliga maka, huru kärvänligt än hans blickar under hela lifvet vändes till gudinnan Pictura, och huru virtuosmässigt han skötte aqvarellpenseln, icke blott för arkitekturstudier och reseskisser, utan för stora kompositioner, helst med historiska figurer, som dock hans flitiga hand ej fullt räckte till att gifva.

Huru han likväl förstod att lämpa denna håg efter arkitekturstudiet, har han en gång förträffligt uttryckt i bref till en lärjunge: »Jag önskar dig ej att blifva aqvarellmålare ex professo», skrifver han, »men att så som vi arkitekter, med vårt formvetande och kännedom om clairobscurens lagar, taga vara på intrycken, det är för oss i hög grad helsosamt och konstbildande, enär vetandet vidgas därigenom och gör oss behöriga att hafva ett ord med i laget, när det gäller andra konstarter.» Sin uppfattning af arkitekturen såsom grundläggande konstart har han på samma ställe uttalat i dessa ord: »Säkert är», säger han, »att bland resepensionärerna äro arkitekterna de, som

Digitized by Google

minst ensidigt utbildas, ty deras handtverk och ställning binder dem ej bakom ett staffli i en atelier, utan de kunna under fullt studium vända ögonen åt många håll, och just detta är en af hufvudsyftningarna med den utländska vistelsen.» Och hvilket värde han satte äfven på det med arkitekturstudierna förenade bokstudiet framlyser af hans ord därom i samma bref: »Lita på det: den, som har det torra bokstudiet i sig, ser verkligheten, den lefvande, utförda arkitekturen, med betydligt skarpare och klarare ögon än den, som kommer åstad utan denna underbyggnad.»

Hvilken helsosam skola han under åren 1841—43 genomgick i Paris hos Hippolyte Le Bas, i täflan med framstående franska medlärjungar, får man klart för sig, då man studerar den samling af mera än tusen blad af hans resestudier från Frankrike, Italien, Tyskland och Sverige, hvilka nu förvaras i Nationalmuseum, där de utgöra en verklig skatt af formskönhet af alla slag. Huru lycklig han, oaktadt all känsla af bitterhet öfver att ej ha fått följa sin kallelse och bli målare, dock kände sig med sin glänsande tecknareförmåga i arkitekturstudiets tjenst, framgår med all klarhet af några ord ur ett bref till samme lärjunge: »Arkitekten är dock bäst lottad af alla resande konstnärer, ty han öfvar ögat och vidgar

Digitized by Google

vetandet åt många håll; och äfven om hans konstnärskap ej kan komma till blomning, har han ett härligt framtida sällskap just i detta vetande och lär sig snart att försaka en verklighet, som ej beror blott på honom själf att skapa.»

I betraktande af dessa yttranden, nedskrifna några år före Scholanders död, och framför allt med minnet af den formädla, af hans egen personlighet präglade byggnadskonst, som vi kunna studera t. ex. i Barclayska och Warodellska husen, i synagogan och Tekniska högskolan, torde vi i motsats mot Scholander själf kunna räkna det som en lycka, att han af sin ungdoms ledare och blifvande svärfader, den viljekraftige intendenten Per Axel Nyström, hölls till studium af den mest uppfostrande af alla konster, den på fast grund fotade arkitekturen, ty den meddelade något af sin fasthet både åt hans konstnärliga karakter och hans fantasi. I de flesta af hans aqvareller utgör också det arkitektoniska elementet hufvudsak.

Ja, man möter äfven detta inflytande från arkitekturen i Scholanders poesi. Det utmärkande för denna är för öfrigt hans rika och målande fantasi. Men därjämte måste man i tekniskt hänseende beundra den kraftiga formen, hvilken är liksom murad af väl huggna och noga sammanfogade qvadrer: det är som en arkitektur i rim

Digitized by Google

och meter, framför allt när han behandlar renässansens strofform, »ottave rime», Boccacios skapelse, Ariostos och Tassos poetiska form.

Man måste erkänna, att äfven i det hänseendet var Scholander en sann efterföljare af renässansens män på poesiens område, och han liknar dem både i formningen, som ett motsträfvigt språk med andra verslagar annars lägger svåra hinder i vägen för, och äfven i uthålligheten, att icke förtröttas, när han föresatt sig ett mål. Låtom oss blott besinna, att versnovellen »Luisella» omfattar 500 åttaradiga strofer med svår rimflätning! På vårt språk hafva få i den formen varit hans likar — jag menar Talis Qvalis och den skald, hvars minne i dag upplifvats af hans efterträdare i detta lag. Han har ifrigt studerat sina förebilder, och han liknar dem ännu i ett annat hänseende, nämligen däri, att det måleriska elementet har öfvervikt i skildringen, så väl i bilder som i ordval, öfver det själiska och känsliga. Däri öfverensstämmer han med Ariosto, att hjärtat talar mindre i dessa välformade ottaver än fantasien, hvarjämte de snarare bjuda på lustig glädtighet än på humoristisk stämning.

Men att för öfrigt Scholander icke saknade uttryck för en varm personlig känsla, därom vittnar en och annan af de visor, han komponerat,

Digitized by Google

särskildt sådana, som gifva återskenet af ett naturintryck, idylliskt, enkelt och vackert, eller en liten situation, där ett lätt antändt hjärta spelar med, — mindre i de mera objektiva balladartade dikternas melodier, hvilka, då de sjungas med många strofer, verka enformigt. Man må icke glömma, att Scholander gömde sina melodier för den trängsta familje- och vänkretsen, och att de först efter hans död publicerades såsom bilaga till de då utgifna skrifterna. I alla händelser var musiken den konst, inom hvilken den mångkunnige Musavännen framträdde anspråkslösast. Han älskade att ibland sjunga en visa, antingen af främmande ursprung eller någon svensk, »tryckt i år», som det hette i forna dagar, till exempel den drastiskt ogenerade »Murarevisan», hvilken nyligen återfunnits i en gammal visbok från början af 1700-talet, eller ock af egen fabrik, och bland dessa är hans »Klubbvisa», skrifven 1856 för konstnärsklubben i Stockholm, den märkligaste.

Det har förut sagts, att måleriet var Scholanders förherskande begåfning, att särskildt han själf ansåg det vara så, och detta är också riktigt. Men det hindrar icke, att hans konstnärsgenius utvecklade sig bäst och friast i den del af konsten, som ligger på gränsen mellan arkitektur och måleri, och som äfven af honom användes

Digitized by Google

för illustrering af egna diktverk, nämligen ornamentiken, den dekorerande konsten. Där kunde han utan band hängifva sig åt sin fantasi och, när det gällde, skapa fritt i en stil, som var hans egen. Ja, äfven när en bestämd tids- eller lokalstil gaf hufvudkarakter åt bilden, erhöll den i ornamenteringens detaljer en fläkt, som var så afgjordt Scholanders, att man icke kunde misstaga sig på den, när man en gång fått ögonen öppna för denna personliga karakter. Jag vill påpeka en ornamentslinga, som i detta hänseende är kännetecknande. Hvar och en känner Barclayska huset vid Kungsträdgården, byggdt i ädel, snart sagdt grekisk renässans. Mellan de båda våningarna är lagd en bladfris med slingor, men det är icke den annars vanliga akantus, utan det är en fritt behandlad, stiliserad tistel, fint häntydande på byggherrens härstamning från Skottland, hvars nationella sinnebild, som bekant, är tisteln. Den förtjenar att beaktas.

Huru väl han förstod att leka med ritstiftet, ser man på många af teckningarna i Nationalmuseum. När han suttit framför något af den italienska ungrenässansens dekorativa praktstycken, en kyrkoportal eller en palatskamin, återgaf han det på ett så öfverlägset sätt, att man står häpen vid åsynen däraf, både på grund af säkerheten i

Digitized by Google

detaljernas utprägling och den helverkan, som han förstår att bevara. Men friast framträdde hans lust att uppgå i ornamentet och frossa i de karakteristiska slingornas harmoniska förvecklingar, när han grep till pennan för att illustrera sina sagor. Med detta arbete var han tidtals sysselsatt från 1860-talet till några dagar före sin död, under hvilken tid minst tolf sådana verk på mångfaldiga blad fullbordades.

Om vi nu i det anförda se området för hans estetiska begåfning, så var dock därmed icke omfånget af hans mångsidiga användbarhet och hans verksamhetskrets uttömdt. Det är två områden, inom hvilka han fick tillfälle att ådagalägga praktisk duglighet af en art och ett värde, som icke alltid brukar medfölja de konstnärliga anlagen, nämligen som ämbetsman och lärare. Som ämbetsman, dels inom konstakademien, hvars sekreterare han var under de sista tretton åren af sitt lif, dels inom öfverintendentsämbetet, där han i aderton år var intendent, visade han sig som ett mönster af skicklighet och arbetsförmåga, pliktrohet och ordningssinne, ett omdöme enstämmigt intygadt af hans högsta förmän, hvilka icke kunnat nog prisa hans utredningar och utlåtanden för deras klara innehåll och pregnanta stil. Hans grundsats var vid detta likasom vid allt arbete:

Digitized by Google

»hvad du kan göra i dag, uppskjut icke till morgondagen» — en grundsats, som han sade sig redan i barnaåren ha inhemtat i »Hellströms förskrift». Som ett talande exempel på hans pliktkänsla och ordningssinne påminner jag om det kända märkliga förhållandet, att han hade alla sina akademihandlingar, med årsredogörelse, föredrag om årets konst och minnesrunor öfver aflidna, färdiga för arbetsårets afslutning i maj 1881, då han den 9 i samma månad plötsligt afled. Detta länkar tanken på en särskild sfer af hans verksamhet som akademiens sekreterare, nämligen att på högtidsdagen afgifva en kort redogörelse för konstens ställning inom och utom landet för hvarje arbetsår, samt att skrifva minnesrunor öfver de personförluster, akademien lidit under det gångna året. Äfven detta är ett mönstergillt arbete i en annan stil än ämbetsmännens — det är snarare något af en akademikers från äldre tider, med afrundade, högtidliga former. Innehållet är manligt, med synbar sträfvan efter opartiskhet, äfven, och kanske mest, när det gällde närstående eller goda vänner, såsom svärfadern intendenten Nyström, vännerna Stäck och Boklund.

När jag nu sist vänder mig till Scholander såsom lärare, professor, så utsäger jag på samma gång, att jag därmed berör hans högsta och vikti-

Digitized by Google

gaste förmåga och verksamhet, ty däri uppgingo alla hans konstnärliga egenskaper, praktiskt, teoretiskt och estetiskt, och frukterna däraf lefva och frodas ännu i Scholanders skola, såsom man med rätta kallat den från honom utgångna riktningen. Af föregående svenska arkitekter är det blott en, som i afseende på inverkan såsom lärare är af samma art, nämligen Nicodemus Tessin den yngre, ehuru han äfven som snille och skapareförmåga är numro ett. Den skola, som här menas, omfattar en hel skara af elever, två hundra enligt hans egen uppgift. Vi behöfva blott ihågkomma namnen Zettervall och Gellerstedt, Dahl och Jacobsson, Grundström och Holmgren, Isæus och Clason, Hedin och Ludvig Peterson, Möller och finländarne Sjöström, Höijer, Decker och Arenberg. Frågar man efter denna skolas kännemärken, så har jag redan 1882 framhållit hennes frodiga och sunda utveckling af fantasien i motsats mot den föregående schematiska torrheten, visat huru hon älskar vexling i form och vågar något för att bryta med hvardagligheten och för att kunna framlägga något originellt som uttryck för ett rikare innehåll, ehuru med undvikande af allt sökt och fantastiskt, vidare, huru hon egt mycken smak för och förmåga i ornamentik och dekorering, en fast och säker stilkänsla, äfven om

Digitized by Google

uppfattningen är personlig, och en kraftig personlighet äfven vid en gifven stil. I sammanhang därmed har också stilkänslan alltmera utvecklat sig till en verklig aktning för materialet och den därpå beroende formen såsom ett af de viktigaste villkoren för införande af sanning och ärlighet samt förjagande af all humbug ur arkitekturen. Om man förr komponerade i abstrakta former på papperet, har man alltmera öfvergått till att komponera i och för ett gifvet material, ja, till och med för en alldeles särskild stensort med sorgfälligt aktgifvande på dess naturliga egenskaper. En särskild egendomlighet för Scholanders skola är böjelsen för det pittoreska, för målningen, aqvarellen, en böjelse ärfd efter mästaren. Många af hans lärjungar och efterföljare hafva med sina reseskildringar i form och färg bidragit att sprida en god och vacker kunskap om främmande länders byggnadskonst bland allmänheten i vårt aflägse liggande land.

Till sina lärjungar stod Scholander i allra bästa förhållande, äfven sedan de lemnat akademien, och oaktadt han själf erkände, att de kunde tröttna vid hans »skolmästrande», såsom han kallade det. »Det smakar surt», säger han i ett bref, »att, då man skall självständigt uppträda, ha bredvid sig en lärare och professor, som petar på och

Digitized by Google

knarrar öfver alla linier . . . Nu har jag visserligen alltjämt bevisat mina före detta elever, att deras uppkomst och framgångsrika uppträdande inför offentligheten varit ett mål, hvarvid min verksamhet eller lust att leka med, fått helt och hållet träda i bakgrunden, hvarför jag ock kunnat bibehålla deras förtroende så tämmeligen; men detta liksom tålamodet har dock en gräns.» Att Scholander som lärare äfven utomlands erkändes, därom vittnar det förhållandet, att sedan han blifvit kallad till ledamot af »Royal Society of British Architects», erhöll han uppdrag att till London sända berättelse om, huru arkitektur här studerades. Likaledes ock från sina franska kamrater i »Société des architectes», där han var medlem, hvilka lyckönskade honom att hålla »les bonnes principes» vid makt, medan dessa gått ned under virrvarret i Paris. För honom voro nämligen antiken och renässansen *studievägarna:* »sedan kan hvar och en göra, hvad honom bäst synes och lyster». Dessa ord äro, likasom de förut anförda, hemtade ur Scholanders bref till en honom kär lärjunge (i utdrag meddelade såsom bilaga), och det som bär bästa vittne om hans intresse för och kärlek till de unga, var just de bref, han skref till dem, oftast såsom svar från akademiens sekreterare till resestipendiaterna. Huru de höllo

Digitized by Google

af sin gamle lärare, framstod klarast, då just dessa lärjungar efter hans död reste vården på grafven och yttrade tacksamma, från hjärtat gående ord både på vers och prosa vid dess aftäckande. Hängifvenheten och beundran för hans minne hafva icke förminskats under de sedan dess förflutna nära tvenne decennierna.

Jag nämnde hans bref, och jag tvekar icke att i dem finna ett af de mest talande uttrycken för hans personlighet, den innersta sidan af hans väsen, hvartill vi steg för steg trängt fram, under det vi genom mångsidighetens periferiska företeelser nalkats den märklige mannens centrum och kärna. Ja, brefven äro de beståndande intima uttrycken för detta inre, som äfven stå eftervärlden till buds. Men det som var ännu mera spontant, ögonblickslefvande och gripande genom djup och rikedom, det var intrycket af det personliga umgänget — detta, som för stunden var berusande som eldigt vin, men också flyktigt som dess skum, ogripbart, obeskrifligt, och som hufvudsakligen kom de närmaste vännerna till godo samt egentligen blott i oförgätliga högtidsstunder bjöds af den äfven i stämningen och lynnet mångskiftande Proteus. Men just detta kommer eftervärlden icke åt, så vida det ej nu bevaras af en, som oförtjent erfarit dess välsignelserika inflytande.

Digitized by Google

Efter denna inledande öfversikt, i hvilken jag försökt att göra likasom en undermålning till den lifsbild af den hädangångne stormannen, som jag erhållit uppdrag att teckna, öfvergår jag till detaljerna och det närmare utförandet.

* * *

Fredrik Wilhelm Scholander föddes i Stockholm midsommaraftonen 1816. Föräldrarne voro kamreraren i kongl. postverket Fredrik Georg Scholander och Catharina Rebecka, född Nyström. Om släkten finnes upptecknad en legend, som säger, att under Carl XII:s krig hade tvenne bröder af en adlig ätt * blifvit utfattiga, hvarpå de bortlade namnet och kallade sig Scholander (eller Skolander efter den plats dit de flyttade och odlade en liten jordlapp). Den ene af bröderna hade tvenne söner, af hvilka en blef stamfader för släktens skånska gren, den andre för Stockholmsgrenen. Härmed må nu vara huru som helst — säkert är, att Stockholmsgrenens förste man bodde i Landskrona, där han arrenderade ett kronobageri och genom spannmålshandel blef en rik man. Af hans båda söner har den äldre vunnit en viss ryktbarhet inom den svenska litteraturen: han kom nämligen till Stockholm, var där en vän till Lidner

* Enligt uppgift åtten Stålarm.

Digitized by Google

och blef af honom besjungen och skildrad i en dikt, som kallas »Lysning efter den älskvärda Rymmaren». Den yngre sonen, som blef jägmästare med titel af jaktlöjtnant, var gift med Elisabeth Brusewitz från Göteborg, och dessa två voro Fredrik Scholanders farföräldrar. Af dem synes mannen, som dog ung, hafva varit liksom Lidners vän en obetänksam slarf, som förstörde den efter fadern ärfda förmögenheten och lemnade enkan i små omständigheter att försörja sig och fem barn, så godt hon kunde. Hon säges också ha varit en begåfvad qvinna, berömd för sin skönhet och sitt lifliga, originella sinne. Hon skildras såsom full af tokroliga infall och fantasier, och det är nog ett och annat af detta, som gick i arf på sonsonen. Hon gifte om sig på sin ålderdom och dog som borgmästarfru i Södertelge.

Af deras barn var Fredrik Georg, fader till vår Scholander, född 1785. Han tyckes hafva haft samma äfventyrliga lynne som de förut nämnda. Han begaf sig helt ung på väg till Amerika i sällskap med en annan ung svensk för att där söka sin lycka. Men i Liverpool blefvo bägge pressade till örlogstjenst på en engelsk kryssare och fingo tillbringa tre långa år ombord utan att sätta foten på land. Då inträffade blockaden af

Digitized by Google

Köpenhamn (1807), hvarvid det lyckades dem att med tillhjälp af andre styrmannen rymma från fartyget och komma i land på skånska kusten. De måste sedan hålla sig dolda om dagarna och vandra om nätterna, emedan de engelska sjömanskläderna kunnat röja dem. De sleto därunder mycket ondt, och när de slutligen en afton vandrade in i Landskrona, voro de så medtagna af mödor och svält, väder och vind, att Scholander med svårighet igenkändes af en släkting i staden. Från Landskrona kom han sedan till Stockholm, där han först var köpman, gifte sig och lefde i goda omständigheter; men det var slut med välståndet 1820, då han måste afträda sin egendom till sina borgenärer. Under sina sista lefnadsår hade han anställning som tjensteman i postverket och dog 1824 i Skellefteå under en ämbetsresa, lemnande enka och barn i brydsamma villkor.

Sonen Fredrik Wilhelm var sålunda åtta år vid faderns död. Han skildras som »en ryslig vildbasare» under sina första barnaår; men en förändring inträffade, då han vi sex års ålder sattes i pension på Dalarö hos en af familjens vänner, tullförvaltaren Schlytern. Därom vittna hans af en syster bevarade ord vid den yngste brodern Georgs död. Denne dog ett och ett halft år gammal, och Fredrik hemkallades då. Han kom

Digitized by Google

in i rummet, där modern blomsterklädt den lilla kistan, räckte henne handen tvärs öfver den och yttrade: »Aldrig kan jag göra far och mor så mycken glädje som Gogge, om han hade lefvat, men det lofvar jag, att jag skall försöka bli en bra karl.» Vi hafva i inledningen sett, huru han höll ord. Det var lifvet i skärgården, som i många hänseenden verkade utvecklande på hans väsen. Där kom han i nära beröring med naturen, och hans lifliga känsla för dess skönhet väcktes. Där lärde han också först känna verklig poesi, representerad af ingenting mera eller mindre än Homeros' Iliad i Wallenbergs öfversättning, ur hvilken han lärde sig långa sidor utantill. Det var väl icke heller utan sin betydelse, att det var antiken, som där mötte honom i sin ädlaste gestalt, och att det var den episka formen, som fyllde hans barnafantasi med storartade bilder. Af personer, som under denna första utvecklingstid hade inflytande på honom, nämnes främst hans moder, en poetiskt och musikaliskt begåfvad qvinna, som berättade sagor och sjöng visor för honom och därmed väckte hans sinne för romantik och lust för fantastiska äfventyr. Denna lust underhölls och ökades genom bekantskap med en gammal släkting och ritlärare, Erik Acharius, som rest mycket, särskildt i Spanien, varit en tid sinnes-

Digitized by Google

rubbad, men nu, sedan »fadern tagit honom till sig från Danviken», umgicks i familjen och gaf lektioner i teckning och språk. Han hade det starkaste inflytande på gossens fantasi, han förde honom, såsom Harald Wieselgren säger, »in i historiens och sagans värld på fullt allvar, berättade sagor, ritade af sina sagohjältar, tog gossen ofta med sig i arsenalen, i lifrustkammaren, hvarje söndag till S:t Göran och draken i Storkyrkan, allt för att skänka berättelserna lif och påtaglighet». Det var hans namn, som Scholander sedan använde såsom psevdonym, då han utgaf sina första sagor på vers.

Och så kom skolundervisningen och därmed frågan om beredelse till något lefnadskall. En vän till familjen, apotekaren Pripp, ville göra honom till farmacevt, till hans stora förskräckelse; men detta afböjdes. Han sattes i stället i Jakobs lärdomsskola, där han genast möttes af den pinoande, som så ofta skrämde den tidens skolgossar, nämligen »Grammatica latina», en skrämsel, som här hos Fredrik Scholander ökades af en grym och orimlig lärare, den där lät honom genomgå en fullkomlig pinokurs. Emellertid hade hans morbroder, arkitekten, sedermera intendenten Axel Nyström, återkommit till fosterlandet från sin fleråriga studieresa, år 1825, och åtagit sig att vara

Digitized by Google

i faders ställe för gossen. När därpå modern 1829 flyttade till Strengnäs, följde han med dit och fick sin morbroders medgifvande att slippa latinet, så mycket mera som han strax efter sin konfirmation skulle göra sitt inträde vid konstakademien och gå i murarelära, men till intetdera af detta hade han något behof af latin. Han sattes i stället in i den så kallade apologistklassen eller den afdelning af elementarläroverket, där äldre tiders realundervisning meddelades. Här intog han, efter hvad det omtalas, främsta platsen, han kunde till och med i flera ämnen, såsom tyska och franska, biträda läraren med att såsom monitör hjälpa vid förhörandet af lexorna och erhöll därför äfven uppmuntran af honom. Han vistades där i tre terminer under 1830 och våren 1831; hösten samma år återvände han till Stockholm.

Under dessa gosseår icke blott närdes och utvecklades hans fantasi genom läsning af allt, hvad han kom öfver, och lyssnande till allt, som kan roa barn, utan den tog sig äfven uttryck i en begynnande produktion. Härvid var gamle Acharius egentligen den, som gifvit impulsen. För honom hade han ritat, kolorerat »gubbar», målat på egen hand, och hade för öfrigt mångahanda påhitt. Ett särskildt nöje var, att han, förklädd till turk, satte sig upp på kakelugnshyllan, omgifven

Digitized by Google

af böcker och lexika, med hvilka han bombarderade systrarna, när dessa icke tillräckligt uppmärksamt åhörde hans långa deklamationer af skaldestycken, som valdes först ur Atterboms, längre fram ur Tegnérs skrifter, eller ur öfversättningar från Schiller eller den alltid kära Iliaden. Men vid något mera framskriden ålder tog denna lust sig uttryck i dramatiska öfningar inom ett teatersällskap, bildadt bland kamraterna, hvarvid han själf målade dekorationerna till scenen. Vi skola se, huru, långt fram i tiden, detta tycke för scenisk dekoration icke blott direkt framträdde i teckningar, som nu förvaras i Nationalmuseum, utan blef ett särskildt karaktersmärke i hans måleriska framställning.

För öfrigt var han »facile princeps» bland sina jämnåriga, var alltid säker och styrande i deras krets, men också kategoriskt afskedande, när han ville vara ensam, och detta var han helst. Han var aldrig sysslolös, ytterligt ordentlig och rädd om sina tillhörigheter, i synnerhet ritsakerna. I alla dessa smådrag kan man se förebud till den blifvande karaktersutvecklingen, och därför ha de anförts.

Hösten 1831 inskrefs Scholander vid akademien för de fria konsterna såsom elev i den förberedande byggnadsskolan. Hans hela håg låg,

Digitized by Google

som vi förut sett, åt måleriet, men morbroderns vilja blef hans lag under hela daningstiden och kanske äfven ett godt stycke öfver den; och då denne i sin egen utbildnings gång såg rätta vägen för den konstnärliga utvecklingen, på hvilken adepten kunde förena nytta i praktiskt hänseende med nöjet af konststudiet, blef arkitekturen ganska förståndigt vald såsom den art af konstöfning, medelst hvilken en ung man med anlag bäst kunde komma till en burgen ställning i lifvet. Om han ock med sorg i hjärtat lydde sin Mentor, hade han dock vid äldre år intet skäl att ångra denna lydnad eller vara missbelåten med den faderliga anvisningen, såsom jag redan i inledningen antydt. Det svåraste profvet under lärotiden var likväl uppfyllandet af den då för tiden gällande bestämmelsen, att akademielev, som ville bli arkitekt, skulle under somrarna i fem år arbete som muraresven. Detta dubbla lif som konstakademielev och murare har han på ett ypperligt sätt skildrat i tvenne under de senare lefnadsåren sammanskrifna uppsatser, hvilka influtit i andra delen af hans samlade skrifter, och hvilkas innehåll jag anser mig här i sammandrag och delvis i utdrag böra meddela.

Den ena uppsatsen är benämnd: »Kongl. akademien för de fria konsterna i Stockholm för femtio år sedan» och torde vara skrifven omkring

Digitized by Google

1880. Den börjar med en skildring af konstnärernas klass bland medborgarne i ett land, en klass, som alltid skilt sig från vanliga menniskor, äfven om de nu alltmera börja te sig som »andra stillsamma jordvandrare». »Den konstnärliga originaliteten», heter det, »framträder i synnerhet under två skeden: under skoltiden i de högre klasserna, då gärna i dräkten sökes någon liten afvikelse från det brukliga, och i ålderdomen, då lynne och gestalt fått prägel af den underliga artistiska oregelbundenheten i en tillryggalagd bana. Så minnas vi de unge, och så erinra vi oss de gamle för femtio år sedan.» Vid den tiden var konstens väg ännu icke beträdd af så många. Yrket hade sjunkit i anseende sedan gustavianska tiden, och banan ansågs »brödlös». Vanligen voro också konstnärerna »fattig mans barn», stundom komna från landsorten, men mest dock födda i hufvudstaden. Konstens första lockbete var »principskolan», den stora teckningsklassen, belägen i en fallfärdig flygel åt Mälaren, fordom begagnad som stall och fähus, när akademiens hus ännu var »malmgård». I salen, som var halft underjordisk, samlades ett hundratal ostyriga pojkar, som till lärare hade tre vidunderligt utseende gubbar, drastiskt skildrade af författaren. Lika lifligt skildrar han de olika upptåg, som största

Digitized by Google

delen af dessa vildar roade sig med, under det att ett fåtal arbetade, belönades och uppflyttades först i lägre antikklassen, där man ritade efter gipshufvud, och sedan till högre antik- och modellskolan, där studierna gällde hela gipsfigurer och naken modell. I denna högre afdelning samlades sällan flere än åtta till tio elever kring modellen på modellbordet, belyst af osande röddufna oljelampor. »Här utvecklades förmåga och kamratskap, här mognade ynglingarne till män, och här började den artistiska känslan af oberoende och domsrätt öfver konst och konstnärer att frodas.» Eleverna voro obildade och fattiga, hade ondt om föda och mynt till ritdon samt pränglade ut sina målningsförsök i klädstånd eller hvar slumpen kunde foga. Naturligtvis sparade deras uppöfvade kritik icke lärarnes egenheter, och säkert är, att under en lång följd af år voro föremålen af särdeles tacksam art för spefåglar. Så professor Per Krafft den yngre, den tiden en gammal hjulbent och krokig gubbe med vackert hufvud, mycket bestämd, men också grofkornig i undervisningen, men omtyckt, ty hans undervisning var då ännu af värde. Däremot var gamle dekorationsmålaren Limnell oduglig som lärare, ehuru för resten oförarglig. Men en alltmera fallande storhet var skolans direktör, gamle Westin, som sökte narra

Digitized by Google

eleverna från naturen in på »en idealism, som han själf icke kände mer än ytterst ytligt». Teckningen af denne målare, som varit den förnämste på sin tid, är för stark i färgen att kunna här citeras. Nog af, bilden är vedervärdig. »Dessa tre herrar lärare representerade en sammanlagd ålder af ungefär 225 år». Den, som uppehöll läroverket i dessa skymningsår, var Sandberg, som just då befann sig i sitt bästa och kraftigaste skede; men han var icke afhållen, ehuru man respekterade honom. Ur skaran af lärjungar utgingo många aktade konstnärer, såsom Qvarnström, finnen Ekman, kapten Berger, Wahlbom, Wickenberg, Stäck, Staaf, Egron Lundgren, Palm, Boklund m. fl. I modellskolan tecknades blott efter karlmodeller; förekom något prisämne med qvinnofigur, fingo vederbörande se sig om efter lämpliga förebilder, som den tiden voro svåra att träffa på, eller ock hjälpa sig fram med gipserna efter antiken. Någon undervisning i målning lemnades icke — man fick inhemta den färdigheten hvar man behagade.

Byggnadskonstens adepter hade sin särskilda afdelning, men som de voro fåtaliga, hade de endast ett par små rum, som gränsade till sekreterarens skafferi, hvarför det »alltid luktade gammal ost i byggnadsskolan». Hon var delad i två klasser, den nedre, där man studerade pelarordningarna

Digitized by Google

under professor Blom-Carlsson, »älsklig man och skicklig i yrket efter den tidens fordringar, men tämligen passiv i undervisningen», — och den högre, som komponerade efter utgifna täflingsämnen, där öfverste Blom skulle leda undervisningen; men alldenstund eleverna ej voro skyldiga att infinna sig, sysselsatte han sig med att för tomma väggar läsa högt ur en fransk öfversättning af Palladio, för att »underhålla prononciationen», såsom han själf förklarade, — och »han behöfde det, ty han var Carl Johans enskilde arkitekt», tillägger författaren. Mot slutet af terminen inlemnades ritningarna af de täflande, hvilka barskt besvarade de anmärkningar, som framkastades af läraren. De ledde för resten icke till någon efterrättelse.

I perspektivlära undervisade på lördagarna akademisekreteraren major Gers, en originell man af det lustiga slaget, som infann sig till lektionen i friserad, men burrig peruk och tofflor samt en papegoja på axeln. Genom sin besynnerlighet gjorde han, att »lördagarna voro högtider».

Scholanders kamrater i början af 1830-talet voro i högre klassen ej flere än tre, bland dem J. Haverman, i lägre klassen sju, bland dem Th. Anckarsvärd, Ekman, som anlade snickerifabriken i Stockholm, och F. Åbom. Slutet af skildringen,

Digitized by Google

som icke sparar på lustiga anspelningar och mustiga ord, är en högst drastisk framställning af en högtidsdag i akademien, med professorer i gamla guldbroderade uniformer och trekantiga hattar, »stora som matbordshalfvor», anförda af öfverintendenten Silfverstolpe, i pudradt hår och stångpiska, en man, »som hade anspråk att vara en utmärkt talare och lika stora, men oberättigade, såsom konstdomare». Taflan, som jag här icke anser böra vidare anföras, bildar en liflig interiör, med starka färger utförd; dock — hon får en humoristiskt elegisk skiftning genom slutorden: »Så gick det till för femtio år sedan.... Men tiden rusar framåt, trampar nya spår och sopar småningom igen de gamla. Artisterna få söka sig fram på egen hand, de nu styrande krafterna, som logo åt dem, hvilka skulle leda deras studier, börja darra på handen och nalkas i sin tur den äfventyrliga ståndpunkt, då kraftfull ungdom, med glömska af de gamles forna värde och förmåga, härmar deras små egenheter och tanklöst hånar deras oförmåga. Men det är världens gång.»

Icke mindre märklig är den andra i samma del intagna uppsatsen, som kallas »En fragmentarisk självbiografi». Den behandlar hufvudsakligen Scholanders lif bland arbetarne såsom murare från sitt femtonde till sitt tjugonde år (1831—36),

Digitized by Google

hvilket senare år han förklarades för gesäll i lofliga murareskrået. Fragmentet börjar midt i en mening: — — — »visserligen icke såsom jag enligt halfmedvetna anlag önskat, men jag kom dock från modershemmet ut i 'den onda världen', skulle sköta mig på egen hand, fylla mitt femtonde år och blifva arkitekt.» Hvarför så skulle ske, omtalar han med dessa ord: »Min målsman och beskyddare, en framstående man och arkitekt, hade gått handtverksvägen (såsom murarelärling), alltså måste den passa äfven för mig.» Han inskrefs hos dåvarande åldermannen Kolmodin och sändes till ett byggnadsarbete bredvid Sopbacken i Skinnarviksbergen. »Det hedervärda murarehandtverket är icke särdeles konstigt, men så mycket mera smetigt. Och kamraterna sedan! Och deras talesätt, utseende och beteende! — Det var början till en femårig dubbeltillvaro med två alldeles olika sidor: om sommaren kamratskap med till största delen betänkligt slödder; groft och hårdt, intresselöst, men kroppsstärkande arbete tio timmar om dagen; vintertiden ritstudier vid akademien och umgänge i fina kretsar. Det elastiska ungdomssinnet med sin afundsvärda förmåga att reflexionslöst taga dagen, som han kommer, och flyta likt fjädern på både orent och klart vatten utan att besväras af skillnaden, detta lätta sinne är en härlig och

Digitized by Google

dyrbar gåfva. Sant är väl, att det orena lemnar ett och annat märke efter sig i minnet, men det förmår ej inträngа och fästa sig såsom mögel i själen, när dennas byggnad hvilar på den rätta, goda uppfostringens grund. Denna vållar, att ett 'bättre mans barn' — såsom det bland arbetarne heter — icke kan komma in på samma scen, där de spela sitt lifs drama, och att sammanvaron med dem för mig liknar en dröm.»

Därefter genomgår han de främste af kamraterna: »Herr» Wahlberg, arbetsförman, som varit korist vid operan, numera murare om sommaren, skomakare och lykttändare om vintern, »sjöng ofta körer ur Vattendragaren, men förtärde helst starka drycker»; — hans mor, »fru Wahlberg, trasig handtlangerska, yfdes öfver att vara borgarenka», sof mest bredvid brukslafven, hvarför Scholander, till grundligt inhemtande af yrket, äfven fick tjena som bärare af sten och murbruk, — detta i sällskap med en annan liten pojke, »trasig och eländig, men redan bekant med Bacchi potatisfröjder». Dessutom en gammal gardist, Sturck, som under arbetstiden hvilade på sina lagrar och berättade äfventyr med kosacker från tyska krigets tid. Emellertid voro alla beskedliga mot »gradpasseraren», som stod under åldermannens särskilda beskydd. Med oktober månad var det slut med

Digitized by Google

mureriet, och studiet vid akademien började, det vill säga artistlifvet. Dock icke det drömda målarelifvet. »Detta cirklande och liniedragande var emot min natur och min hand. Resultatet såg ingenting ut, och hvad de där kolonnerna skulle betyda, som man kopierade utan det ringaste begrepp om deras ändamål, där de stodo enstaka på en smutsig plansch, därom upplyste ingen.»

Men lördagarna, då biblioteket var tillgängligt, blefvo högtidsdagar. Icke så mycket för arkitektböckernas skull, utan emedan det fanns så mycket annat af gravyrer att beundra. På qvällarna ritades med svartkrita, hvilket gick bra. Det torra i byggnadsstudierna fick uppvägas af målning och komposition på egen hand eller kopiering af perspektivbilder. För öfrigt lästes romaner på tyska och franska, i hvilka språk han var hemmastadd, eller gick han på teatern, när tillgångarna det tillåto. Detta var första vintern.

Med våren började åter murarelifvet; men denna gång gällde det ett större arbete, nämligen Dybeckska huset vid Brunkebergstorg. »Där var mera att lära, men nog hade tiden kunnat användas hundra gånger bättre.» Han gladde sig dock åt att få vistas under Guds fria himmel hela dagen och bland ett hundratal arbetare upptäcka underliga figurer, af hvilka han presenterar några. Till

Digitized by Google

exempel: »Flyghändte Lind», som var den snabbast murande, men söp ihjäl sig en lördagsafton; — eller »den hederlige Westerlind», som suttit på fästning för bedrägeri, emedan han gifvit sig ut för stum: »Turkarne hade skurit bort hans tunga.» Den var egentligen ovanligt kort, så att hon kunde gömmas i halsen; »hygglig karl för resten, men dålig murare»; — eller Rydberg, f. d. guldsmed, »skicklig och hyfsad, men dog i delirium som kongl. slottslykttändare»; — eller Hedberg, f. d. lifgardist, tornväktare i Jakob, klen murare, påstod sig vara adelsman; — eller Hallström, nerking, som gick i trätofflor och sjöng kostliga bondvisor — och sist Atterberg, Scholanders egentlige yrkeskamrat, gradpasserare med »god uppfostran och god aptit» . . . . Är det icke en lista i samma stil som Bellmans förteckning öfver personerna i Fredmans epistlar?

Han skildrar därefter den gamla goda tiden, då allt arbete lönades med dagspenning, men »ackordfjäsket» ännu var okändt. All tid var indelad i raster eller vederqvickelsestunder, och dessa kommo ofta nog för dem, som ej voro inskrifna i skrået. Men vid dessa fribytare fästes uppmärksamheten mest, emedan de voro originella och gjorde buller af sig. När »basen», det vill säga verkgesällen, utdömde dessas fuskverk och de måste rifva upp

Digitized by Google

det dåligt murade, var den vanliga ursäkten: »Inte trodde jag, att det skulle se ut som en altartafla af professor Westin!» Det var också bland dem, som de mustiga, men alltid löjliga visorna sjöngos, dock omvexlande med Crusells melodier till Fritiofs saga, äfvensom sånger af fru Lenngren, Stagnelius och någon gång Bellman.

Den i och för sig ganska intresseväckande skildringen af lifvet arbetarne emellan, hvarvid de så kallade »frimurarne» eller de ej inskrifna spela hufvudrollen och det mest är fråga om knep att lura eller tvinga kamrater eller besökande främlingar att bjuda på förtäring, är för detaljerad och utom min uppgift liggande att här återgifvas ens i sammandrag. Det är också en icke så litet motbjudande tafla, i hvilken tiden för arbetet är indelad efter de tagna »suparna». Men en ljuspunkt däri utgör en liten passus om handtlangarne. »Flertalet af dem var dalfolk, starka, lugna, snälla, ofta vackra kullor från Leksand och Mora. Den beryktade vackra Karin och Strömsborgs brunetta Risbrita debuterade på Dybeckska nybyggnaden. Under fristunderna packade sig alla qvinnorna i lafboden, där de åto sin tarfliga frukost, stickade strumpor och sjöngo — sjöngo många, långa och korta, mestadels förut okända visor, dels från hemmet, men ock nydiktade och till salu hos kring-

Digitized by Google

vandrande småkrämare. Att höra dessa sånger och lära dem var det enda försonande elementet i murare-pandemoniet. De äro de fem somrarnas enda estetiskt intressanta minne, de och några af den nämnde Hallströms visor. Skillnaden mellan de senare och de förra är dock, att nerkingens texter äro nästan omöjliga att sjunga, då däremot renhet råder i dalsångernas ord.»

Så gick det ena året efter det andra. Brunkebergshuset var färdigt, och Scholander skulle till sist göra gesällstycke. Han sattes då till »bas» för ett mindre arbete, hvarest förekom en trappa med svängdt hvalf, och detta bestämdes till prof på hans insikt i yrket. Till sin öfverraskning fann han såsom underordnade sin »förre lärare», f. d. koristen m. m. Wahlberg, och gamle Sturck jämte ett par helt intresselösa arbetare. Nu hade tiderna förändrats i så måtto, att arbete på beting och ackord, således på bestämd tid mot bestämd aflöning, i motsats mot arbete för dagspenning, blifvit det vanliga. Detta tilltalade naturligtvis icke de gamle drönarne, hvarför de af den unge basen anmäldes hos mäster Kihlstedt, »en förnumstig man, som gärna talade om extremiteten af saker och verkställigheten däraf», men det ledde till ingen påföljd från hans sida, hvarför Vattendragaren och kosackerna fingo njuta sin ro. Den ifråga-

Digitized by Google

varande trappan »kröp upp steg efter steg, och hennes hvalf vred sig i plastisk skefning kring spindeln». Den stora dagen nalkades, då vederbörande skulle besiktiga arbetet; icke utan stolthet helsade den unge mästaren de ankommande, af hvilka åldgesällen visat honom mycken vänlighet, medan styckmästaren visat motsatsen. »Man mätte, granskade, hviskade, disputerade, och slutligen yttrade den sistnämnde: gesällstycket godkännes, men med tio riksdalers plikt för det felande öfversta steget.» Åldgesällen upplyste sedan, att skråets behöfde ett nytt bårtäcke, och för att ej betunga »lådan», hade de fördelat summan i plikter på dem, som ansågos ha råd att betala.

Därpå följde på Timmermansordens egendom Eriksberg det högtidliga upptagandet i skråets. Och därmed kommer en lika intressant och sannfärdig som kostlig och förnöjande teckning af hela detta uppträde af gammaldags art, med procession af ungbröder och deras faddrar — »goda vänner och armstarka karlar, två för hvar och en» — samt äldre gesäller; vidare med borgmästare och rådmän, ålderman och bisittare kring ett stort bord och tronhimmel öfver ordföranden, samt gesälled, inskrifning och dryckeshelsning ur skråets stora välkomma, hvarefter ungbröderna buros af faddrarne ned på gården med en gammal hatt ned-

Digitized by Google

dragen öfver ögonen, under det hugg och slag nedregnade öfver deras hufvud, och sist bjödo sina faddrar jämte goda vänner på middag, hvarpå man ändade med dans på Eriksberg. Afslutningen af dagens fest bestod i det högtidliga tåget genom gatorna öfver Träsktorget till Smålandsgränd, då skråets låda med vederbörlig vördnad fördes till sin förvaringsplats hos åldgesällen Westerlund, »som hade egna arbeten och var en hedersknyffel för resten».

Vid första därpå följande sammanträde tjenstgjorde Scholander som uppvaktande ungbroder, och man får af skildringen en god föreställning om, huru det tillgick vid sådana tillfällen, då bröderna voro samlade kring »lådan». Det mest märkliga, som därvid inträffade, hade dock intet att göra med föredragningslistan. »En liten förarglig karl» hade sett snedt på och kastat ett glåpord åt Scholander om förnämt folk, som höll sig för rart att klinga med gesäller. Men Westerlund tystade honom och uppmanade honom i stället att visa, hvad han dugde till, och sjunga en stump. »Då såg sig Ström omkring med en plötsligt slö vorden blick, klarade halsen ett par tag och började så Bellmans: »Bröderna fara väl vilse ibland». Sedan sjöng han: »Ack, du min moder, säg, hvem dig sände» och andra. Ja, det var en Bellmans-

Digitized by Google

sångare af första ordningen. Raab har jag aldrig hört, men många, många andra, som excellerat och försökt sig i den svåra genren; muraregesällen Ström stod dock ojämförligt högre än alla».

Scholander var då hunnen till högsta afdelningen inom akademiens arkitekturskola och kamrat med alla unga artister samt »hade höga utsikter». Det sista, han förmäler från muraretiden, är en liten episod om hans sista bostad, då han flyttade till en af sina gamla murare, »late Ferndal» i Grytgjutaregränden. Flyttningen verkställdes med hjälp af hans gamla vänner, Wahlberg och Sturck, som till den nya vindskammaren flyttade hans tarfliga, ostoppade furumöbler, den halta dragkistan, pinnsoffan, de två stolarna och bordet. »Där fanns dock ännu en möbel i blått träfodral: min mors gamla luta, och henne bar jag själf. Vid ankomsten frågade mig den forne koristen om lådans innehåll. Till svar öppnade jag, stämde och sjöng tyske komponisten Himmels visa: 'Hebe, se naturen böja.' Då blef den förfallne sångaren så glad, att han svor en lång ramsa på att han ej alls ville taga betalning för transporten».

Han bodde dock mindre trefligt vid sidan af herrskapet Ferndal; det var ett förtvifladt väsen därinne om qvällarna, och stundom urartade det till vildt gräl. Men när det hotade att gå för

Digitized by Google

långt och knackningar ej hjälpte, tog han fram lutan, och så snart vilddjuren förnummo musiken, tystnade de.

»Så gick vintern otrefligt nog. Men jag hade fått andra priset i akademien och plats som konduktör vid slottet. Första april höll en åkare utanför Ferndals hotell och hemtade mina ritdon, lutan, kläder, böcker och annat smått. Möblerna fingo stå qvar, de hade blifvit obehörigt lifliga under vintern. Qvinnor och barn gapade, då jag besteg droskan och sade farväl åt Grytgjutaregränden, och där hviskades med vördnad och undran: »Han skall bo hos kungen». — —

När man genomgått dessa bägge framställningar, på hvilkas trovärdighet man icke kan tvifla, då frågas det med allt skäl, icke blott huru den unge mannen verkligen kunde bli en sådan konstnär, som han blef, utan äfven huru kunde han undvika att gå förlorad, en skyddlös yngling som han var, i långa tider omgifven nästan endast af dåliga menniskor? Och han blef dock både en berömd konstnär och en utmärkt menniska, äfven om vi borträkna den genialitet, som gjorde att han i vissa fall stod öfver mängden af sina samtida inom den svenska konsten.

Orsaken till den moraliska segern har han själf antydt i de ord, hvarmed han inleder sin

Digitized by Google

självbiografi och som här ofvan anförts. Det var »den rätta, goda uppfostringen» och dess kraftiga verkan på det unga sinnet, som gjorde det för honom möjligt att liksom fjädern flyta oberörd öfver det orena vattnet, för att begagna hans egen liknelse. Det var verkan af hemmet, vid hvilket han alltid var fästad med band från barndomen, som voro oupplösliga och, sedan han själf skapat sig ett hem, flyttade sin välsignelserika kraft öfver på det nya hemmet, där han alltid kände sig lyckligast. Huru han var fästad vid barndoms- och ungdomshemmet, därom bära många bevarade bref vittne, skrifna till moder och syskon, då de bodde i Strengnäs och han själf vistades i Stockholm, samt fortsatta dels under vistelsen utomlands, dels efter återkomsten, ända till slutet af 1860-talet. Det språk, de tala, är omisskännligt i sin ömma tillgifvenhet och synes, af alla tecken att döma, lika hedrande för bägge parterna, för både son och moder.

Att han vardt en god konstnär, oaktadt akademiska undervisningens underhaltighet, därför hade han i första hand att tacka sin faderlige beskyddare Nyström. Likasom Sandberg var akademiens enda dugande kraft på måleriafdelningen, så var Nyström den som med sin ärliga, om ock nyktra konst röjde vägen till ett bättre för det yngre

Digitized by Google

släkte af arkitekter, som vid midten af århundradet skulle börja att lyfta byggnadskonsten i Sverige och bland dem främst Scholander. De kommo att likna hvarandra rätt mycket, de båda, morbrodern och systersonen, särskildt däri att mera gifva impulser än själfva utföra storverk, att influera mera med hvad de voro, än hvad de gjorde, — ehuru i alla fall Scholander var många gånger mera begåfvad både som konstnär och personlighet än sin morbror och svärfader, som dock, äfven han, har ett namn såsom grundläggare inom vår konsts häfder. När Nyström 1819, tre år efter Scholanders födelse, i ett bref yttrade, att han med visshet förutsåg, huru han själf intet annat torde bli än den kacklande gåsen, och tillägger: »kanske kommer svanen att af mig bildas», kunde han ju ingenting veta om den lille Fredrik Wilhelms blifvande utveckling; men det kan icke nekas, att hans ord i viss mening blefvo profetiska. Gåfvorna hade han fått af all god gåfvas gifvare. Grunden till deras uppodling var lagd af Nyström. Att de kommo till verklig blomstring, därför hade han att tacka sin outtröttliga flit under de lyckliga studieåren i söderns länder.

Scholanders meritlista inom akademien börjar med ett par jettoner i principskolan. Därpå erhöll han 1834 den Meijerska medaljen för be-

Digitized by Google

handling af akademiens mindre prisämne i byggnadskonst, »fasader, plan och perspektiv till allmän auktionskammare». Det arbete, som erhöll det ofvan nämnda priset 1836 och medförde utnämning till konduktör vid slottsbyggnaden, var »projekt till ridskola». År 1838 erhöll han för behandling af årets prisämne, »allmän badinrättning», det större byggnadsstipendiet. År 1840, då han befanns »hafva utmärkt sig med tvenne studier från antika marmorarbeten uti konungens museum», blef han utnämnd till agreerad af akademien; och i september 1841 erhöll han af kongl. maj:t resestipendium med treårigt anslag af 500 rdr hamb. banko, hvilket stipendium 1844 förlängdes på två år. Han afreste utomlands den 21 oktober 1841.

* * *

Nu skulle jag således öfvergå till en skildring af Scholanders resestudier, hvilka gjorde honom till det han blef, och jag skulle egentligen vilja följa honom i spåren under hela den långa femårsperioden, som dessa första resestudier omfattade. Det lär dock ej vara så väl ställdt, att detta öfverallt går för sig, ty det är stora luckor i källorna. Dessa källor bestå af bref, dagböcker meddelanden från franska kamrater samt efterlemnade studieteckningar. Brefven skrefvos till modern

Digitized by Google

under de första två åren, men endast några få finnas i behåll. Någon dagbok hade Scholander från början ej tänkt föra, på grund af vissa betänkligheter, som han nedskref i ett bref till sin moder. »Man låter tankarna falla på papperet, innan de äro mogna», menar han, »man är i farten och skrifver lätt hvad man ej bestämdt tänker; sedan komma obekanta och läsa för att bedöma, och de döma bokstafven utan att känna hjärtat, som kände, och blicken, som uppfattade, och de säga: hur kan man tycka så dumt, hur kan man se så skeft? Sådana hafva mina reflexioner varit; men nu för jag likväl dagbok. Jag hinner ej få dit allt, hvad jag vill, men det sätter sig väl. Kanske slutar jag snart därmed, dock vill jag hålla ut i det längsta. Så länge det blir mig möjligt att undvika läsningen af hvad jag upptecknat, går det bra; men kommer lusten på mig att återse mina tankar och humöret är dåligt, då: ratsch, kratsch, adjö dagbok! Ännu så länge är det ofarligt och roligt.» .... Denna grundsats är uttalad den 27 oktober 1841 i Lübeck. Vi skola snart nog få se, huru den tillämpades.

Det var icke under de blidaste väderleksförhållanden, han började färden från Stockholm. »Hvad skall jag säga om min resa hittills?» börjar han i nyss citerade bref. »Inga silfvervågor mellan

Digitized by Google

häckade pärlerandsstränder, inga tjusande lointainer, inga purpurfärgade aftonhimlar och guldskimrande soluppgångar, inga fantastiska hägringar, inga lugna månskensnätter — bara storm och regn, höga, salta vågor, trumpna passagerare, fettos, sjösjuka och elände! Jag har lärt hvad sex gånger tjugufyra timmar vill säga i längd.» Scholander var, gunås, ingen hjälte på sjön — det visade sig under hela resan, när det gällde färd på ångbåtar. Från Stockholm till Dalarö gick det så där an. Stränderna fula och höstliga. Det vackraste på hela jorden var Stockholm själf, från strömmen sedt. Men sedan fartyget lemnat Dalarö, började gungningen i hög sjö och oundvikligt illamående. Men så var man också en fast otrolig tid på vägen — från Dalarö en fredags middag och först på söndags natten i Borgholm, där ångbåten låg stilla för storm hela följande dagen. Scholander gick naturligtvis i land och tecknade en vy af slottet. Därmed började studierna. I Kalmar dröjde man så länge, att han i fyrsprång fick bese slottet, med hvilket han längre fram i tiden skulle få göra så intim bekantskap. Den 25 oktober angöres Ystad, och nu har vädret blifvit sådant, att flere bland passagerarne, som varit med från Stockholm, stanna qvar i land. Oaktadt stormen lägger fartyget ut ur hamnen. Med denna

Digitized by Google

situation börjar en del af hans dagboksanteckningar, och ej blott med ord, utan äfven med penna och färger målar han där sin belägenhet, sittande vid ena hjulhuset, svingande mössan åt den förtonande stranden af Skåne, och då deklamerar han, huru krångligt det än är att hålla balansen, sin *Afskedssång till fäderneslandet.* Den lyder så:

Kusten försvinner i töcken — adjö,
Fosterjord kära!
Hölj dig som vanligt i svepning af snö, —
Rör mig ej: bort öfver villande sjö
Vindarna lustigt mig bära.

Tankar och sinnen och hjärta, som slår,
Gladt er bereden!
Färden till lyckliga länder ju går,
Länder af glädje och solsken och vår,
Konsternas härliga Eden.

O, när jag manande en gång skall nå
Hemfärdens timma,
Möt mig med blidare anlete då,
Fädernekust, som nu mulen och grå
Höljes af vinterlig dimma!

Den 26 oktober på morgonen väcktes han af kanonskott — det gällde lots från Travemünde. Det var ännu mycket tidigt på morgonen, klockan var ej mer än 1/2 4, men alla passagerarne voro

Digitized by Google

vakna och uppstigna. »Himlen var klar och stjärnljus. Jag vände mig så, att jag höll Karlavagnen i venster hand och tog farväl af er hemmavarande — sedan åt andra hållet och helsade en mörk rand med en fyrbåk öfver — Tyskland. Kl. ½ 7 landade vi vid kajen i Travemünde . . . Alltså på utländsk botten! Den lyckliga vissheten göt en förskönande dager öfver alla föremål, från den tämligen fula husraden till de plattyskt gormande bärarne vid stranden.»

Därpå gick det med vagn till Lübeck. Mycket skulle där ha varit att teckna, men knapp tid, regnväder och — sällskap tillåto det ej. Emellertid dröjde han öfver till den 27 oktober, hvarigenom han fick tillfälle att beundra det gamla rådhusets halft förstörda medeltidsutstyrsel och de urgamla tegelkyrkornas enkla, men ganska imponerande arkitektur. »Interiörerna äro tråkigt öfverlastade med bondgranna minnesvårdar och dåliga taflor» — — —

Just där afbrytas de första dagboksanteckningarna. Det, som skulle följa, har obarmhertigt bortslitits af författaren på äldre dagar, så att om hela arbetstiden i Paris icke ett ord finnes i den formen. Tråden återknytes först på sensommaren 1843, då färden går från Paris söder ut. Vi få söka att följa honom med annan ledning.

Digitized by Google

Först ha vi då de nämnda brefven till moder och syskon i Strengnäs. De upplysa, att färden gick vidare till Hamburg, där han fick vänta i flere dagar; men till sist beslöt han att afresa den 3 november med ångbåt till Dunkerque. Han steg ombord på ångaren Du Nord redan aftonen förut, lade sig att sofva och vaknade ute på Nordsjön. Fast det ej blåste, gungade båten i dyningen, och han ansåg tryggast att förblifva liggande. Tiden fördrefs med en tjock fransk roman, lånad af kaptenen, hvartill kommo måltiderna tillsammans med det blandade sällskapet — fem nationer på åtta personer. Den 4 var man framme utan äfventyr, och från Dunkerque färdades han kl. 12 i sällskap med alla passagerarne till Paris, hvarvid Scholander såsom den ende i franska språket kunnige fick öfvertaga ledningen af hela bandet. Det efterlängtade intåget i Paris egde ändtligen rum kl. ½ 12 på natten mellan den 6 och 7 november.

Mottagandet var icke just tilltalande. »Så snart jag kommit ned på gatan», berättar han, »började flere herrar slitas om mig; en tog mig sans façon under armen och sade, att han förde mig till Hôtel de Bruxelles, som jag efterfrågade. Jag följde med, fick en kammarhåla, lade mig klädd och somnade tungt. Sedan jag på morgonen

Digitized by Google

klädt mig och kommit ned på gatan, såg jag öfver porten Hôtel Calais och gatan Montmartre i stället för Rue de Mail. Jag tog genast mina saker och uppsökte det rätta hotellet efter kartan.» Man ser, hvad det gällde: ordning framför allt! Den trofaste svenske gossen lät ej förbrylla sig, utan följde sin säkra viljeriktning vid de första stegen i den stora staden, och han fick sin vilja fram.

Det var söndag — han såg det af almanackan, men af ingenting annat. Alla bodar voro öppna, utroparne gingo och basunade ut sina varor; folket var klädt som vanligt, inga kyrkoparyrer, inga i hvita näsdukar inlindade psalmböcker. Det var helt kort väg från ena hotellet till det andra, men han var en dryg halftimme på vägen. Dock — nu lemnar jag honom ordet för att låta honom själf beskrifva de första intrycken af Paris.

»Ni skolen veta, att det är hufvudvändande för en ovan att gå på Paris' gator; bod vid bod, den ena magnifikare än den andra, fönstren ofta bestående af ett enda glas, två till tre alnar bredt och fyra till fem alnar högt och så klart, att jag i ett fönster, där aqvareller voro exponerade, ville köra in hufvudet, men hatten fick buckla mot glaset; det hade kunnat blifva mig en dyr tittin! — Och sådana byggnader sen — ack, det är ej värdt att skrifva om all härligheten — det gifver

Digitized by Google

ändå ingen idé om hälften af en idé om det, som är. — Dock, ingen ros utan törnen — i Paris intet steg utan törnar, puffar till höger, puffar till venster — bäst man går, ratsch! är man af en förbifarande vagn nedstänkt från topp till tå — men hvad gör det? Tror ni, att Stockholmsherrarnes eländiga fiffighet har något motsvarande på Paris' gator? Ingalunda. I denna mennisko-hvirfvel ger ingen akt på, hur den andra ser ut, man kan kläda sig, hur man vill. Genom tvång har för mig tanken på yttre snygghet blifvit en vana och ett behof. Emellertid kostade mig Stockholmsfiffighetsidéerna en ny frack i Hamburg, en alldeles onödig depens; den gamla var bara icke modern i Sverige och Hamburg. I Paris finnes icke något mode för annat än den högre världen, men dess sferer äro för främmande ringa individer likaså fjärran liggande och okända som de himmelska stjärnornas för den dödlige.»

Han bjuder därpå sina läsare att följa sig under en dags förlopp och se, huru han har det — sådana dagarna då voro, den ena med högst få undantag lik den andra. Jag låter honom äfven här tala själf. »Jag vaknar i min stora röda säng med sparlakan. Klockan är 3/4 6, hela världen hvilar. Jag öppnar jalousien, det regnar icke. Jag klär mig i nattrock och tofflor och går ut på en

Digitized by Google

terrass och tittar mig omkring: några gatsopare och en eller annan sopkärra är allt, hvad som stör tystnaden. Det är kallt, så att vi gå in och elda, tror jag. Aj, det röker in och brinner dåligt, men brasan utgöres också af tre små vedträn, långa som ett brefpapper är högt, och tämligen smala, men eldstaden är ändå full, så liten är den. Nu brinner det och knattrar lifligt i järnblecksröret. Jag gör min toilette i ett litet kabinett bredvid, där alla möjliga beqvämligheter finnas.» (Tvättningen af öfverkroppen tydliggöres onomatopojetiskt!) »Det dagas litet, skynda, släck ljuset, ett sådant kostar fjorton sous. Garçonen är i förstun med stöflar och kläder. Nu är jag färdig, kom så gå vi till ateliern! — Det är smutsigt, några alnar från porten äro stöflar och byxor nedstänkta. Vi taga vägen öfver Louvres borggård — Louvre, där alla taflor hänga. Hvem är den där vackra flickan, månne — något ovårdigt klädd, med svart bluslifsklädning? Ah, det är en liten »femme artiste», hon har portföljen under armen och håller kanske på att kopiera någon helgontafla, som hennes tant vill ge åt sin skyddspatronessas kapell . . . jo, riktigt — där ha vi tanten efter; hon sitter hela dagen och vaktar den lilla vackra artisten, som nog fick vara ensam, om hon vore ful . . . Hvad i alla tider är det

Digitized by Google

där för en vilde med långt, långt, svart, ovårdadt hår och skägg? ... Ah, det är en artist. Han ställer sig i en klassisk och intressant attityd och inbillar sig vara en Rafael, under det han i Louvres galleri kopierar något förträffligt original... Den där göken i björnskinnsmössa, lika stor som hela figuren, är en nationalgardist, sömnig efter nattvakten, och damen, han talar vid, är kanske hans petite femme. — Nu äro vi på Pont Neuf! »M'sieur, faites crotter vos souliers!» ... »Marchand-d'habits!» ... »Galette chaude!» ... »Marrrons!» ... Här bli vi öfverkörda eller omkullskuffade. Nej, det gick bra ...

Nå, nu gå vi tre trappor upp n:o 52 Rue S:t André-des-Arts, Le Bas atelier. Stig in! Tre små mörka rum, utan tapeter, inskriptioner med kritor och tusch på väggar och tak, stora smutsiga bord öfverallt, kakelugnar midt på golfvet. Mère Michaud, en gammal, torr liten gumma, går och städar: »vous v'là, M'sieur le Suédois, ihr seyd doch très matinal, vous êtes le premier» ... och så en hel ramsa, som skall vara tyska. Jag börjar sjunga för att afbryta. Fram med ritbrädet! Vi arbeta. Franska kamraterna komma, muntra, hyggliga gossar. »Bonjour, M'sieur le Suédois! S'cre Dieu, comme vous êtes matinal. Dis donc, on ne dort jamais dans vot' pays?»

Digitized by Google

Rockarna af — blusarna på. Prat och skratt åt min franska. Läspningen tages för svenska språkets tillhörighet. Sången begynner. Ni hör, att det är såsom förr hos oss. När en begynner med någon melodi, byta de andra strax om och falla in. En schweizare med långt skägg och nästan kalt hufvud håller understämman med brännvinsbas. Allt detta under friskt arbete. Ateliern fylles med folk, klockan slår 11. Nu går mère Michaud och två (efter mig) nykomna att köpa frukost. Kastanjer, maccaroni, ägg, potatis, småkorf, och Gud vet hvad allt, stekes på kakelugnarna. Hvilket os! Fönstren öppnas, man har slutat äta och flanera, man börjar åter arbetet och skrålsången. Så fortfares till kl. 4, då det är mörkt och hvar och en går åt sitt håll att äta middag, de flesta hemma hos sa petite femme. Jag går i sällskap med en ung tysk till en liten mycket besökt restauration midt emot kyrkan S:t-Germain l'Auxerrois, där vi äta middag för 26 sous, tre rätter, dessert och vin. Nu ha vi slutat. Hattarna sätta vi ej på oss, emedan de icke varit af hufvudet under måltiden. Tysken går åt sitt håll, jag gör ett slag åt boulevarden. Det är, som om staden vore illuminerad, så mycket ljus strålar från de granna bodarna. Folket trängs på trottoarerna. Gå på — vi ska se den där damen i ljusröd

Digitized by Google

sammetshatt med hvit panasch, hvitgrön kaschmirsvisitkappa med hermeliner, hon som går så stolt och gnolar på en stump. Seså, ryck inte i rocken och fråga inte hvem hon är, den där eleganta damen, den där magnifika grefvinnan. Det är hvarken dame eller grefvinna, det är ett afskum af utsväfning. Det ächklar er; klockan slår 9. Man går hem och lägger sig, klär af sig fort för att ej förkyla sig. Rummet är åter kallt. Stöflarna utanför dörren. God natt! — Så lefver jag i Paris, nöjd och lycklig. Hemsjuka känner jag ej; det vore otacksammare än att icke känna den.»

Hvar och en, som anträdt en sådan studieresa, hvars början jag här låtit Scholander själf teckna, skall känna igen sina egna minnen, både i känslorna vid afskedet från fosterjorden och i den naiva förundran, som griper en nordbo, då han första gången sätter foten på utländsk mark, ser främmande anleten och hör främmande språk i en främmande omgifning och finner allt litet högtidligt, innan han ännu vant sig vid den nya atmosferen. Äfven den, som haft det grundläggande arbetet för sin framtid i en stor världsstad, särskildt Paris, och där varit tvungen att taga sig fram med de jämförelsevis små stipendier, som förr i världen bestodos, skall med en viss rörelse känna igen sina egna intryck i de anspråks-

Digitized by Google

lösa, men lefvande och trovärdiga småtaflor, som den unge arkitekten målade för de kära i det nordiska hemmet, medan han själf begär att från dem få höra »om allt möjligt, som på detta afstånd är intressantare än på närmare håll». Det är därför jag anser detta ungdomsbref försvara sin plats; och trogen den grundsats, som i inledningen framhölls, att låta de intima uttrycken för Scholanders personlighet så mycket som möjligt träda i dagen med sin egendomliga form, kommer jag allt framgent, då det är nödigt, att anföra hans egna ord.

Det, som nu närmast intresserar, är att få någon reda på hans studier och hans förhållande till studiekamraterna. I detta afseende föreligga meddelanden af ett par franska arkitekter, af hvilka dock endast den ene gifvit några flyktiga vinkar om samlifvet i Paris. Det är arkitekten E. Demangeat. Hans uppsats, nedskrifven 1881, lider i ett och annat hänseende af en vanlig ålderdomsbrist, nämligen misstag i afseende på årtal. Han säger till exempel, att Scholander kom till Paris och studerade hos M. Hippolyte Le Bas 1843 och 1844, medan det dock af Scholanders dagbok och andra dokument är klart, att han var lärjunge af Le Bas från november 1841 till augusti 1843, således i nära två år. Frånsedt sådana oegentligheter,

Digitized by Google

kunna vi taga hans små uppgifter till godo och använda dem, så långt de räcka, då inga närmare underrättelser äro att tillgå.'

Hippolyte Le Bas (1782—1867), hvilken mest är känd såsom arkitekt för kyrkan Nôtre-Dame de Lorette i Paris — en liten rätt vacker kyrka, byggd efter formen af den gammalromerska basilikan — hade tjugu år förut varit lärare åt Scholanders ofvannämnde morbror och förmyndare Nyström, och det var naturligtvis på dennes inrådan, som den unge konstadepten vändt sig till den då sextioårige mästaren som ledare. Han fann där en vidsträckt kamratkrets, i hvilken de förnämsta voro Bourgerel, Demangeat, Ballu, ungefär jämnårig med Scholander, som fäst sitt namn vid restaureringen af Hôtel de Ville i Paris efter dess förstöring under kommunens dagar 1871, Leconte, Bertrand, Louvet och Garnier de l'Opéra, till hvilken Scholander fortfarande stod i ett innerligt vänskapsförhållande. För öfrigt korresponderade Demangeat med honom ända till hans död. Demangeat meddelar, att han bodde nära ateliern i ett litet hotell vid Rue Git-le-Coeur (»hvilket passande namn», säger Scholander själf i ett bref, »för mitt nu hela, förr alltid trasiga hjärta!»). Under den tid han besökte Le Bas' atelier, studerade han en mängd olika arkitektur-

Digitized by Google

projekt, »ty han egde redan någon kunskap i denna konst». Hans skicklighet att teckna gjorde honom mycket snart bemärkt, och alla hans kamrater hade stor vänskap för honom. Hans egenskap att vara en son af den höga norden gaf honom i kamraternas ögon i viss mån karakter af en vilde (»sauvage»), allt under det han till sin naturel var mycket glad. Hans lif i Paris var något tillbakadraget, ty han höll sig gärna ensam för sig själf. På ateliern var det ett och annat i hans sätt som roade de andra. Han tyckte om att sticka hufvudet ned i takrännan vid fönsterkanten och lät de andra hälla ämbaren med kallt vatten öfver hufvudet på honom midt i vintern. Han påstod, att sådant gjorde honom stark. Som han var en mycket ifrig iakttagare af lifvet, hände det honom ofta, att han tillbragte sina eftermiddagar på ett litet kafé, som kallades »Momus», nära kyrkan S:t Germain-l'Auxerrois. Där samlades många litteratörer och artister, som gjort stället berömdt. Där satte han sig i ett hörn åt gatan till och tog sitt album för att afteckna de passerande samt sådana scener från gatan, som han fann erbjuda något intresse. Ibland mötte man honom i Palais Royal, där han promenerade ensam, alltid med sitt album till hands för att skissera någon scen från det offentliga lifvet. Man

Digitized by Google

hade mycket svårt att förmå honom att visa sina teckningar; han var alltid rädd för att bli förlöjligad, och att hans ritningar saknade värde. När han gick på teatern, tog han skisser af pjesernas dekorationer, och då han kom hem, gjorde han däraf förtjusande aqvareller. Innan han lemnade Paris, voro hans vänner lyckliga nog att af honom såsom minne mottaga några aqvareller.

Af de nu nämnda skisserna återfinnas några i Nationalmuseum, framställande teaterdekorationer, nämligen en hel följd från Halévy's »La juive», som hade framträdt 1835, och några från »Friskytten», där särskildt »Vargklyftan» synes ha slagit an på tecknaren, samt därjämte ett par från skilda håll. De äro alla högst effektfulla, men också icke litet öfverdrifna i färg, hvilken naturligtvis är beräknad på att »göra sig» mycket kraftigt vid rampbelysning. Emellertid är det rätt egendomligt, att detta drag, förkärleken för en effektfull teatralisk framställning, redan så tidigt synes framträda hos Scholander, och någon tvekan om, att dessa småbilder skulle tillhöra studietiden, kan icke uppstå, då den franske vännens intyg om artens tidiga förekomst är fullt trovärdig. Af de fria studierna efter folkscener på Paris' gator förekommer knappt någon i den nämnda samlingen. Men åtskilliga arkitekturstudier finnas, till och med en

Digitized by Google

daterad, af hvilka jag vill påpeka några. Det var egentligen i Norditalien och på Sicilien, som Scholander framåt midten af 1840-talet gjorde sina rikaste och präktigaste skördar i den vägen. Från Paris och Nordfrankrike har jag lagt märke till följande: nämligen Frans I:s hus, det vackra lilla renässanspalaiset, med pilastrar i kandelaberform och bildverk af Jean Goujon, från 1528; kyrkan S:t Germain-l'Auxerrois, som Scholander synes ha älskat och med allt skäl; grafvårdar i den och i S:t Denis; det stolta Château d'Ecouen norr om Paris, som Jean Bullant byggde åt konnetablen Anne de Montmorency, ett palats, som ådragit sig Scholanders lifliga uppmärksamhet, ty han har egnat det ej mindre än åtta studier, dels af detaljer, såsom renässans-portaler och dekorativa delar, dels helvyer (af dessa studier är en, återgifvande det i sten huggna vapnet, daterad juli 1842); vidare gamla Porte S:t Michel; Rue S:t Germain-l'Auxerrois; koromgången i S:t Germain-des-Prés; det numera försvunna Hôtel de Sens; gata nära Nôtre-Dame vid eldsken m. fl. Därtill kunna läggas studier från Rouen, såsom ett palats i sengotik; detaljer från kardinal d'Amboises berömda graf i katedralen, en originell sammansmältning af gotik och renässans, från 1500; och detaljer från den härliga kyrkan S:t Ouen.

Digitized by Google

Det anförda må vara nog för att visa riktningen af de fria studierna, hvilka, som vi se, började tidigt vid sidan af projektstudiet på ateliern, liksom äfven aqvarellmåleriet börjar bli den beledsagande obligata förlustelsen mellan de allvarliga och — som vi redan veta — i längden för Scholander odrägliga, men med järnflit fullföljda studierna på ateliern med passare och linial.

Det, som särskildt är att lägga märke till i det ofvan anförda, är den franske arkitektens ampla erkännande af Scholanders skicklighet i teckning och studiekamraternas beundran för hans flit. Det är just de båda kraftiga hjärtbladen, från hvilka hans konstnärliga verksamhet växte upp, sköt sina bästa knoppar och utvecklade sina varaktigaste blommor och frukter. Det märkliga är, att de så tydligt och kraftigt karakterisera redan hans första sträfvande ungdomsår. På grund af sin färdighet i teckning, förenad med lusten att observera och finna det karakteristiska i form och företeelse på de mest skilda håll, hade han, så att säga, hela konstens rymd öppen för sig, ej blott att studera, utan äfven att skapa i — och vi känna redan, huru den tog sig sitt säregna, Scholanderska uttryck dels i studier från främmande land, dels i de fria fantasilekar, som illustrations- och dekorationskonsten småningom öppnade för

Digitized by Google

hans ifriga, mångfrestande sinne. Lyckligt var, att han i den allvarliga byggnadskonstens stränga formstudium genomgick under eggande täflan den tvååriga skolan i Paris. Men lyckligast var, att han blifvit begåfvad med den outtröttliga arbetslust och den okufliga flit, som gjorde det för honom allt mer och mer omöjligt att gå sysslolös. Han ådagalade i hela sitt lif allt från ungdomens dagar sanningen af det kända ordet, att äfven den bäst begåfvade kommer aldrig fram utan flit. I det hänseendet var han en förebild som få för den yngre konstnärsgenerationen.

När 1843 skridit något framåt, började redan på allvar hos Scholander den tanken framträda att lemna Paris och efter genomlupna skolår vända kosan söder ut, där »mästerklassen» i Italien vinkade den redan fullfärdige adepten. Att han ämnar bryta upp, säger han rent ifrån i det sista bref från Paris till de hemmavarande, som ännu finnes i behåll. Det är skrifvet i slutet af mars 1843 och är rätt karakteristiskt, emedan det visar, huru sinnelaget förändrats, och att han kanske blifvit litet trött på Paris, huru mycket han än höll af det. Lusten att skrifva är ej heller så stor, som den varit. Han erkänner frankt, att det är mer än tre månader, sedan han sist skref, och han erkänner likaledes, att »skrifningen är en plåga, när

Digitized by Google

ämnena först efter mödosamt sökande framställa sig». Han vet väl, att de hemmavarande äro föga belåtna med detta resonnemang, ty en son och broder kunde väl till de sina vända sig med ett språk, som var dem kärare än nyhetskrämarens eller resebeskrifvarens. Han medgifver detta och säger sig skämmas, vid läsningen af de hjärtliga brefven från hemmet, öfver den platta kärfhet, som måste genomskimra svaren; men — han kan icke göra dem annorlunda och hoppas att likafullt vara förstådd och välkommen. Därpå följer skildringen af den sista våren i Paris.

»Dessa vårmånader, som passerat», säger han, »huru intressanta fann jag dem icke förra året med sitt karnevalstoj, sina masker och glädje högt i tak! Det var allt nytt då, och däri bestod kanske mesta nöjet; i år var det nya gammalt, och denna den unga fria pariservärldens galenskapsmånad har slutat, utan att jag däraf haft minsta känning. Skälet är alls icke, att jag funnit mig alltför bedagad och respektabel att i leken deltaga, utan att jag ej var nog främling för att göra det såsom åskådare och ej nog fransman för att styra ut mig med pudrad blånperuk och kostym af 'debardeur' eller något liknande, och *så* måste man likväl vara för att rätt roa sig. En ung fransman, helst artist, student eller arbetare, som ämnar

Digitized by Google

njuta af maskeradens nöjen, hvilka börja vid midnatt, gör först upp ett parti efter omständigheterna; somliga gå ensamma ut för att söka bonne fortune, och andra slå sig tillsammans, för att hålla väsen, göra oreda i dansen, blaguera kavaljererna och blagueras af fruntimren. Men hvilket parti han än må taga, en kostym måste anskaffas. Ingenting enklare i världen. Hos förste costumier lemnas söndagshabiten i utbyte mot en fläckig, sliten, ci-devant silfvergalonerad sammetsjacka och byxor, ett rödt skärp och en liten, liten trekantig hatt med en bålstor plym. Sålunda utstyrd begifver sig individen ensam eller med sina kamrater till en restaurant, hvarest litet ätes och mycket drickes. När vinet stigit något åt hufvudet och hela världen dansar i rosenrödt för de pillrande ögonen, då är rätta ögonblicket att göra sitt inträde i den gigantiska operasalongen, hvarest de tusentals maskerna med sitt lifliga sorl, den dundrande dansmusiken och de oräkneliga gaslågorna samverka till ett så trolskt helt, att ingenting därom kan gifva en idé. Här gäller det att dansa, men icke blott med benen, utan med hufvud, händer, armar och hela kroppen. I den mån natten lider, går dansen crescendo. Här är ej fråga om ålder, kön, elegans, blygsamhet och andra småsaker, här är bara fråga om, hvem som kan

Digitized by Google

dansa vildast och mest fantastiskt. När ett par lyckats att ådraga sig de kringstående amatörernas uppmärksamhet, är för yrseln inga gränser, och herre och dam sluta ej förr, än rättvisans oblidkeliga handtlangare blanda sig i spelet och sätta herrskapet 'au violon' (i finkan). Så väl detta par som alla andra, i hvilkas fickor ännu silfret klingar, förfoga sig på morgonqvisten till en restauratör, och här dansar sista fyrken! Studenten har rumlat upp underhållet från hemmet för hela kommande månaden, artisten hela vinsten af sina få konstprodukter, arbetaren sin dagspenning för veckan! Och utom allt detta måste, när kostymen återlemnas, hyran därför betalas . . . Bah! Den, som har flere omgångar kläder, låter utbytet dröja, tills kassan fylles; men — där de tre plaggen, det vill säga hela garderoben står i pant, där måste studenten, artisten eller arbetaren för längre eller kortare tid svänga sig som »debardeur» etc., tills pengar hunnit skaffas. En sådan qväll eller natt kostar åtminstone femtio francs, hvilket är baksidan af medaljen, men ingen tänker på, att en sådan finnes. Inträffar motsatsen, såsom med mig varit fallet, så mister förförelsen mycket af sin kraft, och flere kamrater ha haft nog välde öfver sitt lätta blod för att låtsa, som om ingen karneval funnits. — Jag vill sist blott

Digitized by Google

nämna, att mina landsmän ser jag sällan, samt att jag kanske skrifver ännu ett par gånger från Paris och sedan — en route!»

* * *

Brefvet målar kraftfullt hans ställning till det honom omgifvande lifvet och hans stämning, då han nu beredde sig att lemna Paris. Detta inträffade den 22 augusti 1843. »Kl. 7 på morgonen begaf jag mig med sorg och vedermöda åstad till Lafitte & Gaillards diligensgård för att efter tjugutvå månaders vistelse i Paris lemna denna kära stad, kanske för alltid.» Så yttrar han i fragmentet af dagboken, hvilket numera ända fram till Rom öfver Neapel blir vår vägvisare. »Ingen af kamraterna följde, ty alla voro okunniga om dag och timme för afresan.»

Vägen gick öfver Orléans och vidare utan rast till Lyon, där han inträffade den 24. Efter att ha uträttat en kommission åt »père Le Bas» och med ett par vänner under några dagar gjort diverse utflykter, mottog han den 27 sin blifvande reskamrat Bourgerel, som då kom till Lyon. Staden, ehuru otreflig, hade sina pittoreska sidor, i synnerhet när man besteg höjderna kring den. Där syntes vid klart väder hela alpkedjan, främst Mont Blanc, »vid hvars åsyn jag mäkta häpnade». Han

Digitized by Google

fäste sig i staden vid rådhuset, från Henrik IV:s tid, en pompös byggnad med tung prakt; interiörerna ha varit magnifika, men »de äro tacksammare i verkligheten än i en arkitekts portfölj»: detaljerna befunnos ej nog »rena» för att ritas.

Den 24 augusti lemnade Scholander och Bourgerel Lyon med ångbåt till Avignon. Han var nyfiken att se den forna påfvestaden, men endast de irreguliära gatorna tyckte han påminna om en vacker medeltidsstad. Af verklig medeltid fanns föga qvar; under revolutionen försvunno nästan alla spår af den gamla prakten. Påfvarnes palats med ofantliga krenelerade massor begagnades nu till kasern och fängelser. Bägge resenärerna togo i hast en vy af den märkvärdiga antika bron öfver Rhône. Hela staden hade något högst sydländskt i karakteren, och befolkningen syntes mycket italiensk. Vid en afstickare till Orange bemärkte han den väl bibehållna triumfbågen, af god effekt, ehuru »proportionerna voro vinkelrätt stridande mot alla arkitekturskolepredikningar». Den antika teatern, illa medfaren, var bebyggd med boningshus och berövad sina gradiner: »dock skulle man, med tid på sig, kunna göra en vacker restaurering däraf.» (Man bemärke den franskt skolade elevens lust för dylika problem!) På vägen till Marseille besöktes Nîmes,

Digitized by Google

där »Maison carrée» visserligen tog uppmärksamheten i anspråk, men förnämligast dock den antika arenan, med god arkitektur och väl bibehållen: de stora proportionerna vackra, det yttre visserligen fallfärdigt, men det inre mestadels oberördt. Där utbryter han i en tirad, som förtjenar att antecknas. »Jag är ingen hjälte och platt inte blodtörstig; dock kan jag ej neka, att jag, uppstigen på den högsta gradinen, med den, i allt smärre och djupare ringar nedåt arenan sluttande, kolossala amfiteatern vid mina fötter, föreställande mig denna teater uppfylld af en rörlig, sorlande, brokig folkmassa, inandandes den af fina vattenstrålar och parfymerande duggregn vällustigt afkylda luften, och skuggad af ett öfver hela arenan spändt purpurtält, hvars på midten befintliga öppning gifver ett skarpt ljus koncentreradt på fäktareplatsen — kände, huru det skulle varit mig kärt, om ett dussin starka och välbyggda gladiatorer inrusat för att börja sin blodiga lek; — men hvarken publik eller vattenstrålar eller purpurtält eller gladiatorer syntes till i verkligheten, och likväl var det svårt att skiljas från platsen.» — Äfven »Augusti bad» (»som skulle kunna föranleda en vacker restaurering») och »Dianas tempel» voro intressanta. »Alla dessa monument äro sammansatta af stora stenblock utan cement och krampor.» —

Digitized by Google

»I Nîmes som öfverallt i Frankrike finnes 'pierre de taille' i öfverflöd och stenhuggare dito till arkitekturens stora båtnad.»

Vidare besöktes Arles, där det var naturligt, att katedralen (S:t Trophime), härstammande från äldsta kristna tid, med antika detaljer i dekoreringen, skulle fängsla hans uppmärksamhet. »Portalen finnes qvar nästan i samma skick, som den gick ur skulptörens hand»; likaså den mångfaldiga gånger målade och ritade klostergården, jämngod med portalen. Folket undrade, då de satte sig på käppstolar ute för att rita; ja, de bjödos ibland till och med på förfriskningar.

Från Arles gick resan med ångbåt till Marseille. Rhône blir magnifik mot mynningen; inga menniskor syntes på ödsliga stränder; ensamheten afbröts blott af boskapshjordar eller grupper af små, vilda hästar. »Fartyget gungar, vattnet blir blåare — rätt framför synes himlen möta vattnets mörka rand — vi äro i Medelhafvet! Ah, quel bonheur!!!» Men ingen ros utan törnen — han vågade ej stanna på däck, »pauvre Scholander», som Bourgerel vid sådana tillfällen trofast kallar honom. Innan de kommo fram till Marseille, blef dock hafvet alldeles lugnt. »Anblicken af den ultramarinblåa spegeln, den varmblåa himmelen och de brända klippkusterna hade något så sydländskt,

Digitized by Google

att jag trodde mig nedåt Neapel». . . Hamnen påminde, ehuru i stor skala, om Stockholm, gatorna och skrålet till och med om Paris. Men staden var usel i konst och arkitektur — en nybyggd börs af trä, betydligt stor och så usel, att man skulle skämmas för den i själfva Stockholm. Härifrån sändes reseffekterna med fartyg ned till Rom, och resan fortsattes först med ångbåt till Toulon, därifrån med diligens till Nizza. Vägen var härlig: vindrufvor och oliver på kullarna, tallskogar på bergen. Byar och småstäder miste den gråa franska färgtonen och blefvo pittoreska som massa. Vackraste delen af vägen passerades under natten vid härligt månsken. Den 11 september på morgonen foro de öfver Pont de Var, den dåvarande gränsen, och helsade sista gången »den kära franska jorden».

»Att fara öfver gränsen och vända om en hand är icke detsamma — åtminstone ej, när gränsen är en smal ström: på båda sidor samma natur, samma patois och samma kostymer, hoc est hattar, det enda plagg, som har anstrykning af karakter . . . . Tio minuters väg in i landet träffade vi på en getherde i full kostym af italiensk bonde, — litet längre bort ett vinland, inhägnadt med stora aloer. Detta var det första, som smakade Italien à plein vent.»

Digitized by Google

Öfver Nizza foro de med vetturin till Genova, instufvade i den beqvämа vagnen med två italienska sjömän och en bonde, godt och höfligt folk. Bourgerel var missbelåten, men Scholander nöjd att ogeneradt kunna få öfva sig i italienska språket. Vägen gick flere timmar uppför, han steg ur och promenerade. »Ack, hvilken väg, hvilka förgrunder, mellanplaner och lointainer — och hvilka färger sedan! I dekoration kan man gifva föreställning om denna majestätiska natur, — allt annat blir blott småaktiga lögner. Vägen följer på en betydlig höjd hafvet; man ser vid sina fötter små städer som fågelbon på klipporna. Menniskor möter man icke; stormens är den enda röst, som afbryter tystnaden.» Han såg furstens af Monaco lilla dockresidens »i plan», kom till Mentone, simmade i Medelhafvet, var på god fot med sjömän och soldater och anlände sist till Genova den 15 september. Staden gjorde föga effekt från landsidan, och därtill regnade det. Emellertid gjorde de genast, efter att ha funnit logis och badat, en vandring med det resultat, att de funno: här var mycket att göra.

Följande dag börjar arbetet med utropet: »Pulvis et umbra sumus! Hvad äro nutidens arkitekter för ena syndapaltar, som i sin ömkliga litenhet djärfvas stiga upp och döma hädangångna

Digitized by Google

konstbröders arbeten, hvilka med sin skönhet och storhet borde komma dem att skämmas öfver sig och nutiden! Tala om rococo (här liksom ofta nog menar Scholander därmed: barock) och skrika om ursinnig prakt! Men visa först, huru det borde vara, för att frambringa en mera storartad effekt! Massorna först och sedan detaljerna: så tänkte de öfverlägsna snillena. Knåpom i smådetaljerna, massorna betyda intet, de komma af sig själfva: så är dagens lösen. Bourgerel och jag hafva flere gånger baxnande frågat hvarandra: Hvad finns då i södra Italien, när allt detta betraktas som underordnadt? Som sagdt: dispositionen och massorna äro magnifika i både kyrkor och palats. Dock äro interiörerna oändligt mycket bättre än exteriörerna. Men — att skärskåda *detaljernas studium* lönar icke mödan. Ritat i sju timmar, sprungit fem. Väl använd tid!»

Det kan icke nekas, att detta är bra både sedt och uttryckt af en ung konstnär. Vi skola se, huru han, utan att taga tillbaka berömmet i det hela, gör åtskilliga inskränkningar beträffande detaljernas renhet.

Efter ett oupphörligt jäktande i tio dagar erkänner han, att det, sanningen att säga, börjar bli tröttsamt att ej kunna hvila ögat på »en skaplig detalj», ty *det* är något, som de genuesiska arki-

Digitized by Google

tekterna platt intet bekymrat sig om. »Magnifika plandispositioner, interiörer, i hvilka målning, skulptur och arkitektur sammansmält till ett helt af underbar effekt, och exteriörer af en pompös, fast ofta smaklös hållning — se där, hvad man hos dem finner . . . Bland palatsen äro väl många af huggen sten och marmor, men större delen är af tegel med fogar och den allra gröfsta rustica i murbruk, ehuru skickligt arbetad». . . . »Talangerna ha under rikedomens dagar här drifvit sitt spel, och frukten är åtskilliga putslustigheter, men också mycket godt har framgått ur denna frihet.» Såsom exempel anföres »det förträffliga manér, hvarpå de arkitektoniska dundergubbarne från Genovas gyllene tider förstodo draga sig ur spelet, när det gällde arrangement af kolonner i trappor». Det gällde hufvudsakligen vid trångt utrymme, där dock en vestibul med kolonner i byggherrens tycke icke kunde undvaras, men kolonner »i stigande» äro omöjliga. Genovas arkitekter ha därför i de flesta vestibuler användt kolonner, som med samma tjocklek minska i höjd efter behofvet, och »när de såsom kolonner bli alltför lunsiga, så svängde man in dem nedtill och förvandlade dem så till ett slags balustrar. Det är visst icke renhårigt, men *det gör sig alls icke illa* och är högst användbart.» Lägg först märke till det moderna uttrycket,

Digitized by Google

som jag understrukit, hvilket här förekommer — redan 1843. Vidare, att den anmärkta afstympningen af kolonnerna redan förefinnes i romansk stil å fasadgafveln till Pisas dóme. Slutligen att Scholanders observation, så vidt jag vet, icke förr blifvit anmärkt hos någon författare.

Han vänder sig sedan till kyrkorna. Katedralen finner han vara en superb byggnad af svart och hvit sten i ränder — det var den första byggnad af denna art, han sett. Den gjorde ett helt annat intryck, än väntadt var: i ritning hade dessa konstruktioner i svart och hvitt alltid förefallit fula. Portalen var för rik att i en hast kunna »exploiteras». S. Annunziata syntes honom ha fastställt modellen för kyrkokapitäler; uttalandet belyses af en teckning, nämligen af ett kompositakapitäl, med en girland hängande från volut till volut. För att få ett minne, om ock matt och ofullkomligt, af Annunziata ritade han en interiör och fick tillåtelse att stanna, sedan kyrkan stängts. Där kom då en mängd munkar, och han förmodade, att kyrkan tillhörde ett franciskankloster, hvilket äfven var fallet. Sedan munkarne sjungit en timme, kommo de alla kring honom och hade nöje af att se honom rita. Konversationen kom i full gång, och när han slutat inbjöds han att se klostret. Det var en ståtlig byggnad med kloster-

Digitized by Google

gårdar och trefliga celler, så att det hela var högst inbjudande. »Jag var så intagen», utbrister han, »att om någon sagt mig; träd in här, lef och dö med oss, så hade jag af hjärtat gärna följt uppmaningen, och länge spökade i min inbillning den lycka, som bör kunna vara dessa munkars lott. Jag skulle förvandla min cell till atelier och bedja och måla utan återvändo, menade jag. Men — sedan jag fått höra, att dessa munkar årligen sändas som missionärer till Japan och Kina, hvarest de ganska ofta ha äran stenas och korsfästas, så svalnade lusten betydligt.»

Han lemnade med sin vän Genova den 25 september och for med ångbåt öfver Livorno till Neapel. De hade otur med fult väder, och »le pauvre Scholander» led däraf; när de kommo till Neapel öfverdöfvades de dundrande vågorna vid stranden af skrålet från den på kajerna vimlande folkmassan. Jag förbigår hans drastiska skildring af ankomsten och tullen samt hans färd till ett hotell vid S. Lucia. Han förundrar sig öfver, att intet syntes till af de vanliga accessoirerna — ingen improvisatore, inga lazzaroni, inga tarantelladansande fiskare, inga maccaroniätare eller marionett-teatrar! Men i stället träffade han arkitekten Ballu och en fransk historiemålare Brisset, och i deras sällskap gjordes första bekant-

Digitized by Google

skapen med det gudaskönа Napoli och dess icke litet tvifvel underkastade, fula och bråkiga befolkning.

Men redan ett par dagar senare gick färden till det egentliga målet, Pompeji. Det första intrycket var, att Pompeji syntes »snarare plattande än lyftande»: man ser en mängd halfva kolonner, smutsiga, halft utplånade målningar, och man qvarhåller just ingenting, »ty den ena spiken drifver ut den andra». Sedan de gjort bekantskap med vakterna, hos hvilka »silfvertolken» inlägger mycket godt förord, börjas arbetet. De bo bredvid Pompeji hos ett bondfolk, som tyckes ärligt, och ha till uppassare en karl med ofantligt lång näsa, Domenico, som länge tjenat Ballu och talar litet franska. Pompejis intresse växer, när man börjar komma underfund därmed, och frågan: hvad är här att göra? som framställes vid första anblicken, ändras snart till: hvar skall man börja, huru skall man hinna med allt, som här förtjenar uppmärksamhet?

Han vänder sig emot det vanliga ordet, att allt är så smått i Pompeji. Det kan väl vara sant i jämförelse med hvad romarne gjort i världsstaden Rom; men i boningshusen finner han för sin del ett högst behagligt lagom, som nutiden har svårt att attrappera. Så väl i de publika byggnaderna som i de enskilda husen ser

Digitized by Google

man tydligt de reparationer, som invånarne gjort eller voro i farten med att göra efter den jordbäfning, som föregick stadens förstöring. Någon omsorg i konstruktionen förmärkes ingenstädes. Med några undantag på Forum äro alla kolonner af lätt, vulkanisk tuff, ämnade att med stuck beklädas. Hvad väggmålningarna beträffar, bedrager man sig storligen, säger han, om man tror sig finna endast mästerstycken. »Både mästare, gesäller och lärpojkar ha lemnat spår efter sig, och antalet af dåliga saker är — som vanligt — öfvervägande.» (Omdömet synes nog vara något strängt, i synnerhet om man tänker på, att de pompejanska målningarna beteckna konstsinnets nivå hos den tidens ämbetsmålare i en grekisk-romersk småstad.) För att teckna i Pompeji fordras tillståndsbevis. Förr gick det icke så strängt till, och konstnärerna kunde färdas fram, som de behagade, med mätkäppar och stegar, men efter ett tyskt öfvergrepp fastställdes ett ganska besvärligt reglemente. Dock hade Ballu och några andra fransmän förstått att med goda ord och piastrar jämna vägen för efterkommande landsmän. Tyskarne däremot såg man snedt på, dels för deras mindre goda rykte, dels emedan de opolitiskt höllo på slantarna.

En utförlig och intressant skildring af en bestigning af Vesuvius i sällskap med Domenico

Digitized by Google

som ciceron, dessutom rikt illustrerad, måste jag förbigå och anför endast slutorden: »Af tusende, som läst och drömt om Vesuvius, äro icke två, som vid åsynen däraf finna hvad de väntat — så litet förefaller berget, sedt på afstånd och isoleradt, af tusende äro niohundranittionio, som draga på munnen och kalla vulkanen en mullhög. Så har äfven jag gjort hittills; men liksom jag skola alla försmädare, efter att hafva med egna steg mätt jättens höjd och på nära håll hört hans fruktansvärda suckar, med vördnad helsa honom och skämmas öfver sitt dumma förhastande.»

Likasom han förut visat, huru hvardagsarbetet fortgick, så äfven här, och jag meddelar, min föresats trogen, med några förkortningar den lifliga skildring, han nedskrifvit i dagboken.

»Här lefva vi och arbeta, som funnes i världen intet annat än Pompeji. Den ena dagen är fullkomligt lik den andra, och det enda, som ändrar sig, är ritningarna, som vi ha under händer och ögon. Af vana vaknar jag kl. 5—6 om morgonen, väcker kamraten och går ut att öppna dörren, den enda öppning, hvarigenom ljus insläppes i vårt rum. Att kläda och plaska sig är gjordt i en hast. Hvad sedan gårdagens middagsmål finnes qvar af bröd, drufvor och vin, förtäres begärligt, och sedan behöfligt papper blifvit spändt, svepa vi oss

Digitized by Google

i våra tarfliga italienska kappor och vanka af till Pompeji, några stenkast från bostaden. Morgonen är vanligen sval, lätta dimmor af en angenäm, men dödande lukt stiga mot himlen. Toppen af det svartblåa Vesuvius synes glödgad, ty den är det första föremål, som möter morgonsolen, och den hvita röken spinner sig i en fin tråd ända till horisonten. Ingen menniska syns på den vinrankinhägnade landsvägen, ingen fågel qvittrar, och den i friska färger klädda naturen skulle vara dödstyst utan dånet från det närbelägna hafvet. Vi gå in vid det antika »Campo dei soldati». Vid källan, som rinner lika frisk och klar som för 1800 år sedan, dricka vi en god klunk, fylla våra flaskor och vandra därifrån till Termerna. Där är förste ciceronens dagqvarter, där vi hvar afton lemna hvad vi ej vilja bära hem. Med honom utbyta vi några italienska glosor och smyga åt honom våra två carlini och fröjda oss åt det solskimmer, som därvid sprider sig öfver hans anlete; samma manöver, om man behöfver en stege eller upphäfvande af någon annan paragraf i reglementet. Vi stämma möte till frukosten och gå hvar till sitt arbete ... Är man då sysselsatt med någon detalj i de enskilda husen, så är man fullkomligt ensam och kan arbeta af hjärtans grund utan att störas, utom af de millioner små

Digitized by Google

gröna ödlorna, som, i den mån solen stiger och värmer, bli allt talrikare och lifligare. Ritar man åter en vy af Forum eller andra af de föga intresserade ögonblicksgästerna besökta ställen, så blir man vanligen derangerad. Napolitanarne äro oförskämda att hänga näsan öfver den ritandes axel. Kl. 12 frukost. Nu är det annat än bittida på morgonen — buller och skrän öfverallt, i synnerhet bondfolkets föga behagliga sånger. (Och så bryter han ut:) »Kalla Italien det skönaste land på jorden, och jag vill ej säga emot, ty jag har ej sett skönare, men säg icke, att det är musikens land, ty jag känner *ett* mera musikaliskt, och det är vårt gamla Sverige. Den svenska bondflickan, som ej vet hvad musik vill säga, sjunger sin enkla, melodiska visa, och det liknar något, men italienaren tjuter samma ton utan uppehåll och har därmed ingen annan mening än att hålla väsen». . . . . Kl. 1 bär det åter af till arbetet. Hettan är stark. De färger, som på morgonen fägnat ögat, ha försvunnit under ett lag af damm, som bortföres af nattvinden och sköljes af morgondaggen. De undersköna lointainerna ha ej som vid dagens början och dess slut en teint af purpur och guld, utan se brända och trötta ut. På vägen är ej samma lif som för en timme sedan, och ekipagerna utanför Pompeji hålla sig så nära

Digitized by Google

muren som möjligt för att vara i skuggan. Gatorna äro lika ödsliga som vanligt, och själfva de små lustiga ödlorna sträcka sig dåsigt på de heta stenarna. Kustoderna se bleka ut och jämra sig öfver sirocco. »Denna ömtålighet måtte antasta hvar och en, som någon längre tid vistas här nere. Vi däremot ha intet ondt af den, utan må innerligen väl i hettan. Mot aftonen blir det svalare, i samma mån som solen försvinner, och i solnedgången är luften redan så fuktig, att papperet bryter sig. Öfvergången från starkt ljus till djup skymning är hastig, och innan man plockat samman ritsakerna och hunnit hem, är det fullkomlig natt. Efter dinern — felicissima notte! Dörren stänges, och vi arbeta ett par timmar på ritningar, som vid ljus kunna göras. Ha vi inga sådana, så förefaller det alls icke vidrigt att gå till ro, ehuru klockan ej är mera än 8. Mina drömmar äro alltid obehagliga» — men om dem få vi, märkligt nog, tillfälle att tala något längre fram. — På detta sätt fortgår arbetet dag efter dag, utom söndagarna, då de antingen fara till Neapel eller stanna i Pompeji, men — de äro högst ledsamma! Så kan ingen annan än den tala, som i arbetet har sin högsta lust. Men litet hvar, som haft sträng sysselsättning, har nog erfarit den tomhet, som följer med hvilan.

Digitized by Google

I midten af oktober företogs en färd till Capri, Sorrento, Amalfi och Pæstum. Färden företogs till en del med båt under svår sjögång, till föga glädje för »pauvre Scholander», under det att »fransmännen sjöngo och trallade som på terra firma». Hufvudintresset vid färden var fäst vid Pæstum. »Det osunda klimatet i dessa trakter», skrifver han, »har blifvit ett ordspråk. När man på morgonen genomfar det låga landet, från hvars stillastående vattenpussar stinkande ångor uppstiga, så förstår man ganska väl orsaken till den ödslighet, som råder. Folket, som man möter på vägen, ser sjukt ut, och buffelhjordarna, med stora, hårlösa fläckar på den gråa huden, förefalla högst malätna och otrefliga. Största vämjelsen känner man vid åsynen af de febersjuka, som i massa svärma kring tempelruinerna och belägra främlingarne med sitt tiggeri. En gosse tillbjöd oss antiqviteter; han var femton år, men såg ut som en gubbe på två, tre hundra år. Lyckligtvis varar sjukligheten blott till vintern. Invånarne på slätten bli då som andra menniskor, och pinan glömmes, tills den åter börjas. Med allt detta lefva de länge. Vid åsynen af eländet ångrar man nästan, att man kommit dit; — men man träder närmare den solbelysta, storartade, enkelt sköna och vidtberömda fasaden af Poseidons tempel, och alla obehagliga

Digitized by Google

intryck smälta bort i en tillbörlig beundran för detta antikens mästerstycke. När man betänker, att de händer, som arbetat, och de hufvud, som ledt arbetet, multnat sedan årtusenden, under det att arbetet och tankefostret qvarstå, utan att så särdeles betydligt ha sviktat under ålderns börda eller grusats under årens gnagande tänder, så känner man sig lik barnet, som med högt spänd uppmärksamhet åhör en kär saga. Fullkomlighet råder i massorna, i detaljerna och i utförandet. Förgäfves skulle man söka att i stenfogarna inträngа med en värjspets. De äro så fina, att färgen blott och ursprungna stycken göra dem märkbara. Hela dagen arbetade vi ifrigt och lemnade stället, innan nattens giftiga ångor börjat stiga upp. Att stanna var ogörligt.» De återvände till Neapel och begåfvo sig sedan tillbaka till Pompeji, där arbetet fortgick till den 4 november, då de slogo sig ned i Neapel.

När han nu vistats där en tid, utbrister han i en lång tirad, hvilken ser ut som en lofsång, men som man snart finner vara ironiskt menad. Han menar, att Neapel har sina glänsande sidor, men medaljen har också sin baksida, och turister och poeter öfverdrifva. »Ett faktum är, att artisterna komma dit för att studera, och så snart de slutat äro de borta som blixten; konstälskarne se

Digitized by Google

allt i flygande fart, och när intet mera återstår att lära känna, resa de sina färde; och de, som resa blott för att resa, dröja så länge, som den i deras marschruta bestämda tiden varar. Ingen stannar i Neapel därför, att han där befinner sig väl. Den, som är ärligast, säger ifrån, att där är gränslöst tråkigt! Och huru är annat möjligt? Främlingen kommer sällan in i det neapolitanska sällskapslifvet, som äfven lär ha sina odrägliga sidor — han är öfverallt känd, gäckad och skinnad. Packet yfves i sina trasor, att all världen behöfver söka skönheten just där; skoputsaren inbillar sig vara i vett och slughet större än den lärde, hvars slitna skor han blankar. På jorden finnes knappt något ställe, där rocken mera gör menniskan, än i Neapel.» — Det är föga vänliga reflexioner, men de ega nog i viss mån sin sanning. Enda hjälpen var arbete, och däraf fanns rikligt. Vi skola strax se, huru äfven misshumöret öfver neapolitanarne åtminstone delvis skingrades genom möte med älskvärda menniskor.

Inför Neapels byggnader befann han sig i förlägenhet, dels emedan många göromål hindrat honom att taga fullständig kännedom om dem, dels ock emedan de voro så föga tilltalande. De privata husen voro sådana, att de utan det sluttande läget och däraf följande pittoreska silhuetter före-

Digitized by Google

föllo högst gemena. Af de offentliga byggnaderna nämner han kungliga palatset såsom i viss mån imponerande, men vänder sig därifrån med större tillfredsställelse till kyrkan S. Francesco di Paola, som är en trogen kopia af Roms Pantheon, dock med tillägg af doriska kolonnader efter Marcellus-teatern i Rom (byggd af Bianchi 1817). Vidare nämner han S. Carlo-teatern och Neapels museum, hvarom han yttrar dessa märkliga ord: »tämligen i samma genre som mitt hemskickade gudsnådliga projekt.» Han menar här projektet till ett nationalmuseum i Stockholm, hvilket sålunda var frukten af hans studier i Paris. Det är nu andra gången, han nämner det, ty första gången var i sammanhang med hans ofvan antydda elaka drömmar i Pompeji. Om detta skref han nämligen: »Det är kuriöst, att allt sedan jag hemskickade mitt projekt, ha nattfantasierna vändt sig kring allt obehagligt, som uppkommit så väl genom mitt eget förvållande som genom min falska ställning. Drömmarna komma väl däraf, att jag aldrig tänker på min skickning utan bekymmer, men de kunna ock vara förebud om obehagliga underrättelser från fäderneslandet.» Redan under dessa de fria studieårens gyllene dagar bär han sålunda som en mara med sig tanken på detta projekt, som i framtiden skulle medföra så många qvalfulla förödmjukelser för honom.

Digitized by Google

Innan han lemnade Neapel, hade han ett litet äfventyr, som äfven berättas af Bourgerel, och som jag här vill i korthet omnämna. Han var nämligen sysselsatt med att teckna efter konung Alfonsos triumfbåge vid ingången till Castel nuovo, då han där gjorde bekantskap med en högre officer, som på det vänligaste behandlade honom: han icke blott var honom på allt sätt behjälplig, utan erbjöd honom, då ett oväder utbröt, att stiga upp i våningen för att från ett fönster fullborda sitt arbete och bjöd honom sist på middag i familjen, där Scholander mottogs i sin enkla arbetsdräkt af frun och en liten son. Dennes och föräldrarnes hjärtan tog han till sist fullkomligt, då han åt gossen ritade och aqvarellerade en Jämtlands hästjägare. Han gick sin väg, tillintetgjord af all deras godhet. Han var försonad med Neapel. Hans sista utrop i dagboken är: »Det är dock ett godt folk!»

Därifrån företogs nu färden till Rom, men helt sakta under studier å flere märkliga orter på vägen norr ut. Först gick denna till Benevento genom en pittoresk natur. Staden, hvilken beskrifves som smutsig och trång, ehuru med vackra omgifningar, uppsöktes för den märkliga triumfbågen, som fullt syntes löna mödan, ehuru det var att göra en krokväg och arbeta bland en på-

Digitized by Google

trängande befolkning i en gemen kyla. Första dagen kallades han och kamraten upp i polisen, där deras tillståndsbevis att mäta bågen skärskådades under misslyckade försök att locka af dem några carlini. Triumfbågen, som var tillegnad Trajanus, ligger i själfva stadsmuren och är tämligen väl bibehållen; den är betäckt af förtjenstfulla skulpturer, ofta med afsågade hufvud. Den mättes med hjälp af stegar och tecknades under starkt tillopp af nyfikna menniskor, särskildt af markiser i mängd, af hvilka en var vansinnig och en annan, den förnämste i staden, bjöd på middag — för resten vänliga menniskor. Efter fyra dagars arbete var saken färdig: »Consummatum est opus» heter det för den 23 november. Färden gick därpå till Capua, hvars amfiteater undersöktes. Han anmärker i nedra våningen å utsidan doriska arkivolter, som sluta med ett hufvud i stuckrelief, med alltid varierande motiv, masker, gudar, nymfer — ett motiv, säger han, som i antiken sällan anträffas. Dessa hufvud ha delvis användts till prydnader på en palatsfasad i den moderna staden. Sist besöktes det berömda klostret Monte Cassino. Man vandrade uppför de ändlösa ramperna, med härliga vyer öfver landet för hvarje vändning af vägen, men mottogs ovänligt. Den grandiosa dispositionen och den vackra effek-

Digitized by Google

ten af gårdarna beundrades; i kyrkan mötte stort slöseri med marmor, mosaik och målningar, hvarjämte där funnos korstolar, utmärkt snidade. För resten fick man ingenting se, hvarför afresan anträddes nästa morgon. På vägen fingo resenärerna anbud af en värdshusvärd att för godt pris fara med honom till Rom. Därunder hörde Scholander för första gången den italienska säckpipan spelas. Den trakterades af ett par »pifferari» på väg till Rom för att spela under adventet framför madonnabilderna i gathörnen. Så helsade han den stora romerska campagnan! Sista resedagens morgon voro alla vattenpussar frusna, tak och mark snöhvita. Det hade varit en riktig november-frostnatt som hemma i Sverige. Det hindrade icke att han med jubel helsade S:t Peters-kupolen, som visade sig i horisontens dimmor, och kl. 3 e. m. intågade han genom Porta maggiore i Rom. Det var den 29 november 1843.

Här slutar åter dagboken: hela den del, som omfattar vintern och våren i Rom, är förstörd, och jag får söka ledning på annat sätt. Men innan dess vill jag nu, såsom i afseende på vistelsen i Paris gjordes, söka med hjälp af teckningar och skisser i Nationalmuseum komplettera uppgifterna om utförda studier under den tillryggalagda vägen, utöfver hvad som berörts i dagboken.

Digitized by Google

I Genova är det omvexlande kyrkor och palats, som upptaga hans tid, mest dock, som naturligt är, palatsen. Så främst universitetet, det forna jesuiterkollegiet med sin berömda gård och sina trappor, hvilkas hvalf hvila på kopplade kolonner: det förekommer å en teckning, daterad oktober 1843, å en stor bild, i en innanvy, sedd ofvan ifrån, samt å en teckning af första trappan med lejonen; vidare vestibulen i Palazzo imperiale, andra palatsgårdar och trappor med förminskade kolonner, hvarom ofvan talats, trappuppgång i amiralitetet, samt flere portaler, särskildt en härlig sådan i ungrenässans med S:t Göran och draken i relief, öfverlägset tecknad. Af kyrkor har han sysselsatt sig med dômen, S. Lorenzo, hvars berömda portal, Porta San Gottardo, är ypperligt återgifven, äfvensom en helbild af dess yttre; likaså med S. Stefano och S. Francesco, där, som vi sett, han förälskade sig i munklifvet: bilden af dess inre i praktfull senrenässans är också daterad oktober 1843.

Från Neapel finner man vackra detaljer af konung Alfonsos triumfport och en ypperlig bild af det berömda ungrenässanspalatset Gravina, men annars mest studier från kyrkor, ehuru icke arkitektoniska i egentlig mening, utan dekorativa arbeten, grafvårdar och altarverk. Här nämner

Digitized by Google

jag först S. Giovanni a Carbonara med dess berömda altaren och grafmonument, såsom en praktvård i gotik med renässans-detaljer öfver konung Ladislaus, af lokalskulptören Ciccione, och det i ypperlig ungrenässans utförda Mirabolli-altaret, med sina många figurer, samt troligen äfven seneschallen Caracciolos graf, likaledes ett verk af Ciccione; därjämte ett fint renässans-altare i S. Domenico maggiore — alla dessa på det bästa sätt återgifna som helhet och med detaljer, så att man å dem fullt kan studera originalens egendomliga form. Dessutom var helt naturligt museet föremål för hans studier, nämligen i den del däraf, som inesluter fynden från Pompeji. Dock studerade han Pompeji, som vi ofvan sett, med största flit efter verkligheten, och de teckningar, som af dessa studier blefvo en frukt, äro nästan otaliga i Nationalmuseets portföljer, så att det endast kan komma i fråga att påpeka ett och annat af mera betydenhet.

Jag påminner då om en aqvarell af Pansas bekanta hus; likaså af Forum med Vesuvius i bakgrunden; af Diomedes' villa, ett af de största och bäst bibehållna boningshusen i Pompeji, med sin stora trädgård; af ett sofrum i »Casa del Centauro»; af en vacker portik med joniska kolonner, samt en fullständig restaurering på franska skolans sätt

Digitized by Google

af »Casa de' Capitelli colorati», som han dock enligt den franske vännens intyg först i Rom ritade färdig. Dessutom lägger man märke till en mängd dekorativa detaljer, såsom en fris framställande i en akantusslinga en del husdjur, förföljda af vilda djur, till exempel en varg på språng efter en vettskrämd ko, ett lejon jagande en bock, och andra, allt glänsande utfördt i färg; likaså en sfinx, förträffligt tecknad. Exemplen äro anförda för att visa några af de mest slående återgifningarna; för öfrigt är hvart enda blad värdt att studera.

Från resan söder om Neapel finnas äfven minnen. Så från det på klipporna högt öfver hafvet belägna Ravello, en morisk gård med kolonner, förbundna med hvarandra af sammanflätade bågar; så ock från Salerno arkitekturdetaljer samt — en i hög grad löjeväckande fåraherde. Från Pæstum återger han det bästa af allt, det härliga Poseidontemplet. Från Benevento öfverflöda studier af den ofvan omtalade triumfbågen. Därifrån finnas profiler i mängd, konsoler med sin dekorering, kassetter från hvalfbågen, bjälklagets kransgesims, komposita-kapitäl, fris och arkitrav, kolonnbaser och sockel, ja, till och med afteckningar af relieferna, bland hvilka särskildt en Victoria utmärker sig. I Monte Cassino blef det däremot ingenting af denna gång. De ypperliga aqva-

Digitized by Google

reller, som finnas därifrån, utfördes efter ett senare besök.

Så rustad kom Scholander till Rom — och det bör tilläggas: han kom den rätta vägen. Ty för en studieresa i Italien är det afgjordt riktigast att, om man kan det, börja med Neapel för att förbereda sig till Rom genom den grekiska anda, som i det hela hvilar öfver Neapels museum, med dess grekiska grafreliefer, bronser och de från Pompeji och Herculanum hemtade fynden. Därtill lägga vi naturligtvis äfven tillfället att få besöka Pæstum, där främlingens öga mötes af den nordligast belägna lemningen af den ädlaste äldre grekiska arkitekturen. Thorvaldsen var en af dem, som först kom till Neapel, innan han slog sig ned i Rom.

* * *

Såsom redan anmärkts, saknas anteckningar från Rom af Scholander. Vi hafva i stället att hålla oss först till Bourgerels uppsats, sedan till några blad af Scholander själf, beträffande hans färd söder ut, och sist till hvad Demangeat meddelat angående sista tiden i Rom samt Norditalien, hvartill dock några bref från Scholander till hemlandet bidraga att teckna hans stämning under färden upp mot norden. Under hela tiden är det

Digitized by Google

reseskisser och teckningar, som bära vittne om de orter, han besökt, icke som en mer eller mindre dåsig turist, utan som en vaken, flitig och outtröttlig studerande arkitekt med öga för naturens poesi och folklif.

Det måste erkännas, att Scholander äfven trädde in i Rom på den förmånligaste vägen, söder ifrån. Han kom att passera hela den gamla delen af den eviga staden, for förbi Colosseum och Forum bort till motsatta hörnet af den, till närheten af Palazzo della Cancelleria. Där slogo sig han och den franske kamraten ned i en liten »locanda» kallad Albergo del Sole. De började genast sina strövtåg inom och utom Rom. Därjämte uppsökte de pensionärerna i franska konstakademien, som mottogo dem med stor vänlighet. Aftnarna tillbragtes helst hos Ballu, som redan var installerad, och hos hvilken ej blott de unga konstnärerna träffades, utan ibland äfven direktören, historiemålaren Paul Delaroche. Vädret var härligt till början af 1844, men då inträffade stark köld, som gjorde det omöjligt att arbeta ute. Det vände sig dock snart till det bättre, och då fingo de se karnevalen i all dess glans från första dagen till den så kallade Moccoli-aftonen, natten före askonsdagen. När den var förbi, företogs den sedvanliga utfärden till de söder om Rom liggande Al-

Digitized by Google

banobergen. De besökte Albano och Castel Gandolfo, påfvarnes sommarpalats, Ariccia, hvars praktfulla viadukt, med tre bågar öfver hvarandra, då ännu icke var byggd, sågo Horatiernas graf, Genzano och Nemisjön, »Dianas spegel», som den kallas, samt drogo hem till Rom öfver »Roma vecchia» och »La Tavolata», de bekanta ruinsamlingarna på Campagnan. En annan gång besökte de Frascati, Grotta ferrata och Tusculum.

Efter påskfesten, som de naturligtvis deltogo i, gjordes en intressant färd vester ut från Rom öfver Cività vecchia, som ett par tiotal år senare vanligen för de flesta resande utgjorde infartsporten till Rom. De besökte det minnesrika Corneto, den berömda etruskiska grafstaden, där, såsom Bourgerel utbrister, de arbetade i de gamla grafvarna, fägnade af samma fågelsång, som ljudit vid de konstnärers arbete, hvilka för två tusen år sedan byggde grafvarna och prydde dem med målningar. Därifrån gick vägen till Toscanella, den af medeltidstorn och tinnar omslutna lilla staden, där grefve Campanari, grundläggaren af det praktiska studiet af etruskernas fornlemningar, själf visade dem omkring i sin trädgård, där hans rika fornsamling var ordnad. De fingo till och med hvar sin liten terracotta-vas såsom minne med sig. Efter att ha passerat det ovanligt lifliga Viterbo,

Digitized by Google

med dess berömda vattensprång och gamla katedral, en romansk basilika, af Bourgerel kallad bysantinsk — en förblandning, som äfven vanligen gjordes af Scholander i hans anteckningar — ställde de färden till slottet Caprarola, Vignolas mäktiga femsidiga mästerverk, som i forna dagar var en vallfartsort för alla världens arkitekter, hvilka studerade dess stolta trappor, appareljer och loggier — men som nu däremot af de resande mest beundrades för de vackra utsikterna öfver Campagnan, »med berget Soracte i andra planet». Därpå tillbaka till Rom.

Den 2 maj firades Cervara-festen, den allbekanta karneval, som anställdes af de tyska konstnärerna, och i hvilken äfven artister af andra nationer kunde deltaga. Scholander var »commissaire», såsom det heter, och hans franska vänner hade godt däraf — de blefvo »parfaitement servis, la salade et le vin d'Orvieto ne manquaient pas». Några dagar senare reste Bourgerel till Grekland. Ballu, Scholander och de andra vännerna följde honom en dag kl 3 på morgonen till vägs. De tryckte hvarandras händer till farväl — »och jag lemnade för lång tid min gode kamrat», säger den afresande i slutorden på sina vänliga anteckningar, »utan att veta, om jag någonsin vidare skulle återse honom».

Digitized by Google

Innan maj månad gick till ända, satte sig Scholander själf i rörelse för att öfver Neapel begifva sig till Sicilien, och detta, märkligt nog, just vid den tid, då den heta årstiden började. I första dagarna af juni befann han sig i Terracina, såsom det synes af några blad, de sista i dagboken, hvilka skildra denna färd under juni månad, men icke längre.

Resan, som gick öfver Albanerbergen genom de så illa beryktade Pontinska träsken, var i högsta grad behaglig; i förgrunden rinnande vatten, i mellanplanet rik vegetation och stora hjordar af bufflar, får och hästar, samt i bakgrunden å ena sidan Volskerbergen, å den andra hafvet — allt detta gjorde trakten till en af de skönaste, man kan föreställa sig. Visserligen mötte man få menniskor på vägen, men i jämförelse med förhållandet uppe i norden, blef det dock icke ödsligt. Terracina, med sitt pittoreska läge, föreföll högst uselt, befolkadt, som det tycktes, af Fra Diavolos hedervärda kamrater. Här förekommer en kuriös anmärkning: »lukten af hafvet är mig vidrig»! Öfver Mola di Gaëta och S. Agata kom han därpå för andra gången till Neapel.

Det är intressant att höra honom nu anslå en annan ton än förra gången. Han säger: »Man skall ej döma något om denna sköna stad, då

Digitized by Google

man ser den i vinterns dusk eller vid dess jämförelsevis kalla sol. Det är obeskrifligt angenämt att återse detta vimmel, dessa trashankar, dessa palats och kyrkor och höra det obegripliga oväsendet. I vintras såg jag sammanlagdt ej så mycket pittoreskt pack — fiskare inberäknade — som nu på vägen från Porta Capuana till Piazza de' Fiorentini, där vi tagit in. Här skall bli godt att vara, det känner jag på mig.» Dagarna gingo under spring och beskådande, Pompeji återsågs, och där befanns allt vara sig likt. Under detta kommer en sådan fundering som följande: »Jag har hört många personer tala om, att det världsbekanta, italienska, ljufveliga 'dolce far niente' måste smakas i Neapel, annars får man därom ingen idé. Äfven kamraterna ha påstått detta; men jag kan ej förmå mig att med flanörerna instämma. Låt solen glimma, låt sefirerna fläkta, låt blommorna dofta, låt vinerna strömma och stjärnskotten spruta från de sköna neapolitanskornas mörka ögon — med ett ord, låt Mefistofeles komma och ställa till riktigt muntert, så tror jag ändå, att få finnas, som icke i brist på allvarsam sysselsättning inom kort skulle utropa: Napoli, hvad du är skön, men — hvad du är tråkig.» Här ha vi ett återljud af den gamla tonen, men felet är hettans, som lockar att sofva. Dock sofva kan man göra lika

Digitized by Google

bra hvar som helst. »Nej, här behöfver man mera än på andra ställen vara vaken för att rätt njuta. Bittida uppe och ute för att snoka i gatorna och, när man stannar någonstädes, rita, hvartill de öfverallt och alltid till hands varande lazzaronerna ge anledning, frampå dagen taga sin tillflykt i kyrkorna, där det är svalt, så dinera i godt sällskap eller ensam, hvilket ock kan ha sitt behag, så promenera vid stränderna och njuta af solnedgången och det guldgula månskenet, sedan gå hem och rita eller på en teater — ja, när man så tillbringar sin dag, så är här ett förlofvadt land.»

»Ja, ett förlofvadt land! — Det fins ej mångenstädes samladt så mycket vackert och underbart som på en tur till Cap Misenum.» Och därpå ger han i en följd en skildring af Posilipo-tunneln, börjad redan i äldsta tider; Solfatara med nedgången till afgrunden — dit han red på åsna och första gången satt i sadel(!) —; så Puzzuoli och Serapis-templet, Sibyllagrottan och Neros bad, Piscina mirabilis och Cento camerelle, de förfärliga fängelserna. Naturligtvis fann han det alltför ytligt att använda blott en dag på beskådande af så mycken rikedom. Men man fick vara nöjd. »Hvarje fjät i dessa trakter berör det sublima antika gruset, och hvarje tanke länkar sig till historiens i urtidens djup begynnande kedja.»

Digitized by Google

Därnäst kom ännu en gång Pæstum. Resan dit inledes med dessa ord: »En konstvän, som vill njuta och draga nytta af så väl små som stora resor, bör tänka två gånger, innan han tar ett sällskap, ty — består detta icke af hans likar, så är föga att hoppas af resultaten. Det är ängsligt att från tolf dagars resa i nejderna kring Neapel hemföra två till tre usla utkast.» —

Det gick öfver Nocera till Salerno och därifrån till Pæstum. »Härliga Pæstum! Under den glödande midsommarhimmelen synes din kraft ännu väldigare; men för att likasom freda din höghet för det nu lefvande släktets blickar omgifver du dig med dödande ångor, som i minnet återkalla nordens trollbebodda sqvattramkärr. — Med mycken möda kunde jag förmå mina reskamrater att låta mig vara i fred ett par timmar, under hvilkas lopp jag uppsökte det så mycket omtalade, men föga kända etruskisk-korintiska kapitälet, som befinner sig på planen af templet, hvartill det hör.» (Härmed menas ett kapitäl, som finnes i den så kallade Basilikans inre pelarställning å den fyrkantiga hörnpelaren; det är ett slags korintiskt kapitäl, bildadt af pelarens fyra sidor, hvilka upptill rulla ihop sig till små voluter i hörnen; etruskisk kallade man den, emedan den var qvadratisk och emedan skaftet likasom etruskiska grafpelare

Digitized by Google

afsmalnade uppåt.) »Den, som en gång kommer att företaga detta tempels utgräfning och restaurering, får ett intressant och tacksamt arbete, ty i själfva jordytan ligga alla möjliga detaljer hopade. Jag hann ej mera i hettan och med den knappa tiden (i förening med det kallt kältande sällskapet) än göra ett utkast af kapitälet.» Detta kapitäl finnes nu afbildadt bland Nationalmuseets teckningar (portfölj II, n:r 91).

När färden följande dag gick till Amalfi, foro de andra till sjös; Scholander vandrade efter stranden af golfen. »Det är den enda fotvandring jag företagit (!) och den skönaste resa jag gjort», säger han. »Vägen buktade sig oupphörligt in och ut, upp och ned; alltid det blågröna hafvet under fötterna, hvari solen glittrade och talrika delfiner gjorde sina lustiga språng; — ofvanför hufvudet leende bergperspektiv med vinrankbehängda landthus och rika oliveskogar. På den föga beträdda vägen ingen menniska, intet djur, undantagande de små glada ödlorna med sitt naiva fjäsk. Likt ljuf sirensång klingade, af lätta vindar förda, ljuden från det ännu osynliga Amalfis klockor, och då och då instämde på närmare håll tamburinens raska surr från någon villas löfhvälfda terrass. Ack, huru arm är man ej, när man vill mera än *känna* sådana hågkomster, huru platta blifva ej penselns och

Digitized by Google

pennans försök att göra dem åskådliga för ett kallnande minne!» Efter fyra timmars vandring var han i Amalfi, vidare ännu en gång till Ravello, så till Castellamare och sist till Capri, där Scholander den 23 juni firade sin födelsedag. Han fyllde 28 år. Midsommarafton firades med samtal om de hemmavarande och majstången. Men dans fick ej fattas. Fyra muntra fiskarflickor kommo upp i locandan, och med dem förenade sig husets yngsta dotter. Så kom vin, tamburiner och tarantella, hvari Scholander deltog. »Blå grottan är kuriös, men inbillningen är blåare än grottan.»

Därpå gick åter färden hem till Neapel och ut till Caserta, det berömda slottet, hvars arkitekt, Vanvitelli, förklaras vara en »dunderkarl». Sist till Pompeji, som han egnar en ny beskrifning, hvilken jag dock lemnar i sitt värde . . . Och därmed slutar detta dagboksfragment, åt hvars goda teckning, lifliga skildringar och karakteristiska uttalanden minnestecknaren så fröjdat sig, att det gjort honom ondt att sammandraga och utesluta något af den rika källans flöde.

Att Scholander icke utsträckte sin resa längre i Syditalien, är klart däraf, att han icke efterlemnat några studier därifrån. Troligen reste han med ångbåt midt i högsommaren till Sicilien, däri-

Digitized by Google

från Nationalmuseum eger att uppvisa en stor portfölj med teckningar och aqvareller. Ja, man kan säga, att han haft en särskild förkärlek för Sicilien, ty samlingen af skisser är särdeles praktfull. Där har söderns hela glans och medeltidens romantik gått upp för honom. Hans franske vän, Demangeat, som blott i förbigående nämner hans färd till Sicilien, tillägger dock, att han egnade sin tid till att utföra talrika »dessins à l'aquarelle», som han med fullt skäl kallar »très remarquables au point de vue de l'habilité du dessin et de la proportion». Det är dessa vi nu ha att hålla oss till för att få en föreställning om, hvad han sett och studerat på Trinacria, såsom den treuddiga ön af ålder kallats hos de gamle. De ställen, han där besökte, voro Palermo med Monreale och Zisa samt Cefalù. Däremot har han icke varit inåt landet eller till någon annan sida af ön än den norra, såsom vanligt var vid den tiden, då man saknade våra dagars lätta samfärdsel. De få teckningar, som hafva påskrifterna Segesta, Selinus och Syracusa, äro af den art, att de lika väl kunna anses utförda i Palermos museum. De bestå af ornament och arkitekturfragment. Af de gamla templen vid Segesta och Selinus finnes intet spår.

Det hufvudsakligaste är hemtadt från Palermo, och förnämsta föremålen för Scholanders studier

Digitized by Google

äro de minnesmärken från medeltiden, som på byzantinskt eller romanskt grundlag visa inflytande af morisk dekorationskonst och normandernas konstruktiva förmåga, nämligen dômen, helgad åt S. Rosalia, det märkvärdiga Capella Palatina — som af Scholander, förunderligt nog, kallas »Basilica di San Pietro» — samt dômen i Monreale, som ligger en god timmes väg sydvest om Palermo. Åt dômens yttre äro fyra blad egnade, tre aqvareller och en teckning. Särskildt är korsgången vackert gifven. Dessutom märkes dômens portal och från det inre teckningen af en vacker vigvattensskål från 1600-talet samt konung Ruggieros graf från slutet af 1100-talet. Från Monreale är det förnämligaste den berömda korsgången, af hvilken finnas två utmärkta aqvareller och studier af de fina kopplade kolonnerna. Men rikast äro studierna från Capella Palatina — flere plafonder, såsom en i gotik, en annan med arabiska stalaktithvalf, en från sidoskeppet i aqvarell, vidare två travéer med moriska förhöjda bågar, en mängd färgstudier samt teckning af den härliga romanska kandelabern i marmor, ett under i utförande. Därtill mångfaldiga detaljer från andra kyrkor och af palats i gotik och ungrenässans, med moriska bågar och normandiska sicksackornament. Men dessutom förekomma äfven teckningar efter naturen,

Digitized by Google

såsom af det sällsamma Monte Pellegrino, af växande palmer samt en del figurer af landtfolk och munkar samt sist af Santa Rosalias praktvagn!

Det lilla moriska slottet Zisa, strax utanför Palermo, har liksom allt moriskt intresserat honom, och han har gifvit dess yttre med sina förhöjda rundbågar i tre våningar samt flere vestibuler. I Cefalù, som ligger vid hafvet ett godt stycke öster om Palermo på vägen till Messina, gällde studierna den berömda katedralen, romansk till sin form. Scholander tog en aqvarell af det inre med en stor halffigur af frälsaren i absis, likaså en af fasaden, historierad med en procession, troligen första gången Scholander försökte detta, sedermera ofta hos honom återkommande motiv.

Detta är allt, som kan meddelas om hans vistelse på Sicilien. Att han kommit till Palermo i slutet af sommaren 1844, kan man antaga för säkert, men huru länge han dröjde där, veta vi icke med full visshet. Demangeat säger, att han begaf sig till Rom för att där tillbringa vintern 1845; alltså torde han inträffat där före början af 1845. Där lefde nu Scholander denna vinter i stor förtrolighet med Demangeat och ännu en fransk arkitekt, Bertrand, som dit anländt. De bodde tillsammans vid Piazza Monte d'Oro nära Augusti Mausoleum, hos en präktig värdinna, till

Digitized by Google

yrket »sage femme», som för en måttlig penning gaf dem alla tre bostad. De började genast mycket allvarliga studier af Roms monumentala byggnader och främst Palazzo della Cancelleria. Det är betecknande, att de började med denna Roms finaste renässansskapelse, som står på gränsen mellan ungrenässansen och högrenässansen i slutet af 1400-talet. Det betyder ingenting, att de, liksom vi alla till senaste tid, trodde, att palatset var ett verk af Bramante — något som sekelslutets forskning visat vara omöjligt, emedan palatset var färdigt och bebodt, innan Bramante kom till Rom — det är i alla händelser det vackraste i sin art, och för en ung arkitekt, som ville lära i grund känna det bästa, var det en lycklig tillfällighet, att han bott och äfven nu bodde i dess närhet och genast fick sina ögon vända till det rätta hållet. Men detta är framför allt viktigt i Rom, där man vid sidan af den romerska antiken mest ser barocken breda ut sig i all sin vidlyftiga rymlighet och öfverdrifna prakt.

Flitigt umgänge öfvade de också med pensionärerna vid franska akademien och med andra främmande konstnärer. Äfven nu var Scholander den tidigt vakne, som purrade kamraterna till arbetet om morgnarna. Han var, säger Demangeat, »le plus grand travailleur», han någonsin känt.

Digitized by Google

Vid middagstid gingo de till Trattoria Lepre och Café Greco, alldeles som förhållandet var ännu tjugu år senare. På dessa ställen träffade alla konstnärer tillsammans. Scholander, heter det, som hade en förvånande lätthet att tala alla språk, kunde samspråka med ryssar, polacker, tyskar, spanjorer och engelsmän; han var alltid tolk, när det gällde konstnärliga frågor, som kunde intressera alla. »Je l'ai vu apprendre l'italien en lisant quelques ouvrages sans avoir pris des professeurs», heter det. Under återstoden af dagen egnade sig Scholander till studerande af sina arkitektur-projekt, för att sända dem hem till akademien i Stockholm. Det var då, han utförde och renritade restaureringen af det ofvan nämnda huset i Pompeji. Akademien hade redan förut på hans ansökan utverkat åt honom två års förlängning af resestipendiet, och det var en fortfarande honom åliggande skyldighet, som han uppfyllde genom detta och liknande arbeten. Äfven detta år gjordes utflykter till Albanerbergen och Tivoli, likasom de äfven deltogo i Cervarafesten i början af maj. Därmed nalkades vistelsen i Rom för denna gång sitt slut. De hade funnit sig så väl i sitt logis, och värdinnan hade varit så behaglig mot dem, att Scholander vid afskedet fick uppdrag att på italienska framföra deras tack. De ställde sig i rad

Digitized by Google

framför padronan, men rörelsen var hos alla så stor, att de alla fyra började fälla tårar utan att kunna yttra ett ord — en erfarenhet, som mera än en äfven efter dem har gjort.

När vi nu söka att göra en sammanfattning af Scholanders verksamhet i Rom, så påminner jag om ett ord, som förekommer i ett bref af Scholander från denna tid, att i Rom kom det ej så mycket i portföljen, emedan tiden där är flyktigare än på något annat ställe. Emellertid finnes i Nationalmuseum ett och annat. Han började med Cancelleria, och detta palats är äfven ifrigast studeradt och rikast representeradt, hvilket visar sig däraf, att dessa studier utgöra inemot fyratio olika detaljteckningar. För öfrigt fäste han sig vid ett och annat i kyrkorna, såsom S. Lorenzo fuori, där han tecknade en gård, en portal och kryptan; S. Maria della Pace och Lateranens härliga klostergård, samt Ara Coeli och Sopra Minerva, i hvilka han tecknade vackra medeltida biskopsvårdar. Särskildt egnade han sig åt de romerska villorna, Doria Pamfili, Papa Giulio, som han försökte restaurera i ett utkast, Borghese, där han återgaf dess berömda trädgårds-casino, samt utanför Rom Villa Madonna och Villa d'Este i Tivoli, utom ett antal sådana af modernare datum. Slutligen finnes också en del teckningar efter romerska fornlemningar,

Digitized by Google

ehuru ej så talrika, som man skulle vänta. Jag vill bland dem nämna Vesta-templen i Rom och Tivoli, Cecilia Metellas graftorn, Porta maggiore, mad bagaren Eurysaces' egendomliga grafvård, och det utanför stadsmuren belägna templet åt »Deus rediculus», utfördt ensamt i tegel, ett af de få romerska minnesmärken af sådan art, som finnas. Men en ny art teckningar, som nu förekommer talrikt företrädd, är figurbilder. De karakteristiska folktyperna ha med sina pittoreska drākter slagit an på hans målaresinne. Man finner »zampognari» (säckpipblåsare), »pifferari» (pipare), herdar och bönder, albanerqvinnor och tiggare, bra utförda, ja, bättre ju mindre de äro, ty för utförda större figurer hade arkitekten ej nog formkunskap. Äfven en och annan karikerad bild möter man, såsom Demangeat på artistutflykt och »Intåget i Rom», där hela sällskapet är packadt på ett tvåhjuligt åkdon med två hästar.

För att komplettera öfversikten öfver studieorterna inom dåvarande Kyrkostaten tilläggas här först några orter söder om Rom och främst bland dem Monte Cassino, som han på sin andra hemresa till Rom söder ifrån besökte med lyckligare resultat än förra gången. Man finner i Nationalmuseum en utomordentligt fin, likasom blott framandad teckning af det stolta klostret på sin bergs-

Digitized by Google

topp, vidare en helbild i konturer, med den storartade byggnadskomplexen uppstigande öfver trädtopparna, samt äfven en vy öfver snötäckta berg, tagen från klostret, hvarjämte jag i enskild ego sett en stor aqvarell af Monte Cassino, historierad med en väldig procession i de pittoreska gårds- och trappanläggningarna. Ställen norr om Rom, hvilka redan förut besökts, äro Corneto, som afbildats med stadsmur och torn, liksom Toscanellas kyrkor, Viterbos fontäner och Civita Castellanas romanska kyrkportal.

Innan vi med Scholander lemna Rom — dock icke för sista gången — måste uppmärksamheten fästas vid en skrifvelse, som han i maj 1845 hemsände till dåvarande intendenten Anckarsvärd. Den är märklig hufvudsakligen därför, att där förekommer första gången med full tydlighet tal om det projekt till Nationalmuseum, som vi redan ett par gånger sett i det föregående skymta fram i hans dagbok, dels i Pompeji såsom en obehaglig nattmara, dels i Neapels museum, då han första gången där inträdde och fann en likhet mellan detta museum och sitt »hemskickade gudsnådliga projekt». Han börjar skrifvelsen till den vördade förmannen med en viss ceremoniös prudentlighet: »Visst är det sant att, från min nuvarande, af konstnärslifvets gladaste sol belysta ståndpunkt, af-

Digitized by Google

färernas stråt ser mörk och knagglig ut, men dess beträdande är ej hvad som inger fruktan, ty dels är den mig icke alldeles obekant, dels är det ju hvad som en gång måste ske. Det är det plötsliga språnget från intet till det viktigaste och en, genom skärskådande af de egna krafterna uppkommen, billig farhåga för deras otillräcklighet, som föranledt jeremiaden till min morbror (i ett föregående bref). Den måtte ha varit något öfverdrifven, såsom ofta blir fallet, då man släpper sig lös, vare sig i sorg eller glädje; men jag måste dock erkänna den för ett äkta barn af mina åsikter, hvilka med hvarje dag bli lugnare, ehuru de alltjämt hålla den gamla riktningen. Dock vågar jag lofva att likna prinsen af Oranien: »icke darra på slagfältet» — där är det för sent. — I museifrågan är väl allt nu afgjordt. Har saken gått igenom och jag fått en roll, så skall jag äfven efter bästa förmåga söka uppfylla den och qväfva alla tvifvel. Är uppdraget lemnadt åt en annan värdigare, så lyckönskar jag de väljande och den valde; har däremot oppositionen segrat, så är dock att hoppas, att den goda saken ej för alltid fallit. Ett museum vore i Sverige icke allenast medlet för utvecklande af konstnärens talang, utan blefve äfven enda kraften att vid lif hålla och värma konstens i nordens kalla drifhus vissnande planta. Såsom

Digitized by Google

program är frågan ganska svår att lösa. Att utan fullständigt åsidosättande af den monumentala värdigheten, med ej särdeles ymniga tillgångar på penningar och utrymme, förena så många delar af olika bestämmelse, utan att vålla oreda och svårigheter i kommunikationerna, är en mycket tänkvärdig uppgift . . . Oviss och i spänd väntan, ser jag i denna sak föga klart och vill därför icke uppehålla med onödiga reflektioner.»

Det anförda fordrar en förklaring, som här meddelas, då det nu börjar bli allvar af det ärende, som genom vänligt, men en smula ovist nit från de hemmavarandes sida trängde sig störande in i Scholanders lugna och alltmera lofvande utveckling, jag menar museifrågan. Han hade nämligen i Paris utfört en studie, »projekt till museibyggnad», och hemsändt denna såsom frukt af sitt arbete till vederbörande. Öfverintendentsämbetet hade tagit projektet för godt och försett det med ett kostnadsförslag, uppgående till 500,000 rdr banko, och detta förslag, som upptagits af regeringen och framlagts för ständerna, var just vid 1844—45 års riksdag föremål för öfverläggning och beslut, och det är därpå Scholanders ord i skrifvelsen hänsyfta. Anbudet att utföra ett sådant verk såsom debut kunde visserligen smeka hans ärelystnad, men på samma gång och från första

Digitized by Google

stunden föreföll det honom såsom en orimlighet i dubbel mening både beträffande uppgiftens beskaffenhet och omfång och äfven vid hans uppskattande af sina egna krafters otillräcklighet — ett tänkesätt, som hedrar honom och som redan i nu anförda skrifvelse på det klaraste framträder. I förbigående sagdt, blef summan anslagen, dock blott med en rösts pluralitet; men ännu var ingen ritning godkänd, så mycket mindre som ännu hvarken program eller byggnadsplats voro bestämda.

Samma skrifvelse har en fortsättning, som är intressant med afseende på konstlifvet i Rom vid denna tid. Rom blir alltmera en vanlig europeisk stad, tycker han; »dess så prisade klassiska ödslighet blir allt omärkligare, i den mån engelska räfjakts- och kapplöpningsamatörer taga tonen från konstnärerna.» Museer, nya konstverk och »den arbetskräfta, som kallas bekanta», göra att studieskörden blir mager åtminstone för arkitekterna. Men dessutom finnas för olika nationaliteter olika verkande orsaker. Fransmännen måste för att uppfylla sina skyldigheter kasta sig in på det tidsödande, om ock bildande studiet af de antika monumenterna och få föga tillfälle att egna sig åt den öfriga romerska arkitekturen, så vidt de nämligen tillhöra den klassiska skolan. Den romantiska skolan, som var talrikt representerad bland

Digitized by Google

de icke pensionerade arkitekterna, brukade se påfvestaden på fjorton dagar, ryckte på axlarna och sade: »C'est assez cocasse», och vände sig så till Florens och Norditalien. Ungefär samma var förhållandet med Tysklands arkitekter; mängden förbigick de för kort tid sedan »prisade och ställningsbelägrade» romerska palatsen, utan att vända på hufvudet. Alltmera hette det, att man icke borde arbeta i Rom, där man på sin höjd kunde renrita sina studier från andra orter. Tyskarne sysselsatte sig med rundbågsstil eller gotik, och fransmännen sökte utbilda ungrenässansen, ett sträfvande, som tycktes taga en god vändning. Intressant var att se stämningen mellan de franska och tyska konstnärerna i Rom, där de vandrade bredvid hvarandra, »påminnande om definitionen på parallela linier: de råka hvarandra aldrig». Däremot fortgick på konstutställningen en ständig täflan, då tyskarne den ene efter den andre besegrades af Benouville, den franske landskapsmålaren, hvars arbeten ansågos som utställningens pärlor. Denna täflan hade det goda med sig, att många vackra arbeten blefvo kända, äfven af italienare. — Till sist upplyser han, att han påbörjat »en större sammanställning af ornament», som ej fullbordats. Den utgjorde måhända grunden för den afhandling om »Ornamentikens form-

Digitized by Google

lära», som inleder tredje delen af Scholanders utgifna skrifter.

Scholander lemnade Rom med sina franska kamrater och reste till Florens under högsommaren. Vägen togs enligt Demangeat öfver Corneto och Toscanella samt Orvieto. Märkvärdigt är dock, att därom icke en enda studie i Nationalmuseum bär vittne, ehuru det uttryckligen heter, att de besökte katedralen och tecknade olika partier. Nog af, de kommo till Florens, och där utvecklades en ganska liflig verksamhet i sommarhettan. Främst bland minnesmärkena sysselsatte de sig med Palazzo Strozzi, som Scholander egnat ett tiotal olika studier. Man kan ej kalla dem »blad», ty en af dem, som utgör en konturbild i profil och naturlig storlek af Cronacas berömda kornisch, är så stor, att då Scholander en gång i lifstiden visade mig den teckningen, sträcktes den ut öfver golfvet i båda hans arbetsrum i akademiens gamla hus. Likaså första våningens kordonglist, som är ej mindre än fyra fot hög. För öfrigt härliga fönster, dörromfattningar och andra detaljer. Det ärevördiga Baptisteriet har behandlats på tjugufyra blad, mest detaljer af fönster, bågställningar, kolonner och kapitäl, utförda med mycken omsorg — intet under, då han där mötte former af den renaste antika prägel i finhet och nobless, framkomna på

Digitized by Google

1100-talet såsom en renässans före renässansen. Lägga vi därtill Palazzo vecchio, Bargello, Capella Strozzi, San Miniato och några sarkofager från S:ta Croce, så har man en samling af det bästa i den vägen, som Florens eger att bjuda på. Demangeat tillägger om Scholanders arbetsifver, att han, som föreslagit studium af Baptisteriet, till och med steg upp på dess tak för att taga diametern af den förgyllda kulan på dess spets, och detta i augusti månad under fyratio graders hetta i solen! I detta sammanhang nämner jag äfven studier i Pistoja och Siena, såsom från den senare staden det höga tornet på Palazzo pubblico samt detaljer från La Libreria i katedralen.

Midt under dessa arbeten afsänder Scholander sin andra skrifvelse till öfverintendenten. Han hade redan långt förut fått bref från denne, ty han tackar för bref från början af maj. Där hade till honom framställts det förslaget, att han skulle från Florens begifva sig till München för att möta Anckarsvärd och Nyström till öfverläggning beträffande museiutkastet. På detta förslag svarade han nu efter mogen öfverläggning afböjande. Han framhöll därvid den uppenbara motsägelse, hvari han befann sig, då han å ena sidan lockades af hedern att få sig anförtrodt utförandet af ett sådant verk, men å andra sidan måste afbryta

Digitized by Google

sina studier för ett företag af så stor omfattning, hvartill han tycker sig sakna aplomb. Brottningen mellan dessa element plågade honom utan uppehåll. Men nu anhöll han att få slippa resa, då saken hemma var så föga utredd. Därjämte föreslog han för sin del täflan och yttrar åsikter, som både äro förståndiga och för hans blygsamhet hedrande. Man borde ej taga för afgjordt, att hans projekt skulle vara det bästa. »En god plandisposition är ofta en lyckträff, som kommer lik en ljusstråle, plötslig och klar, och låter studera och vända på sig på alla sätt. Ett villkor för disposition är terrängens utsträckning, och den ifrågasatta bjuder just icke tillfälle till friare manövrering.» Den ifrågasatta platsen var norra delen af Kungsträdgården.

Emellertid har han fått ett nytt bref i slutet af sommaren, hvilket måtte hafva innehållit talande skäl för resan till München, och han torde hafva inträffat där i augusti, ty efter väl förrättadt ärende är han på återväg söder ut i midten af september. Då skickar han nämligen från Constanz ett tacksägelsebref till Anckarsvärd, hvari han erkänner, att han låtit en månad förgå utan att skrifva.

Alltså var nu saken aftalad och klargjord. »Gick denna resa till München från min sida med

Digitized by Google

så mycken ovilja som möjligt,» heter det, »så har jag haft så mycket mera skäl att vara belåten med dess resultat.» Därom förekommer dock intet. Men brefvet innehåller för öfrigt ett tämligen ampert bedömande af Münchens arkitekter. Af dessa sätter han Klenze, Glyptotekets skapare, högst; därnäst Ziebland, mästaren för Bonifacius-basilikan; sist Gärtner, hos hvilken han fann genialitet i förening med vårdslöshet, i synnerhet hvad planer och profiler beträffade.

På återvägen till Florens använde han flere månader att studera Norditaliens konst. Det är dock icke säkert, ehuru det är antagligt, att han vid detta tillfälle dröjde i Milano, Brescia, Verona och Vicenza, från hvilka studier finnas i Nationalmuseum, ty de kunna härstamma från hans senare besök 1863, såsom en del af dem äro signerade. Men att han varit i Venedig och Padua är klart af Demangeats anteckningar. Denne fick nämligen, medan han vistades ensam i Venedig, underrättelse, att hans svenske vän ville uppsöka honom där, sedan han slutat sin tur i norra Italien. Under denna vistelse insjuknade Demangeat på grund af det dåliga vädret. Scholander skötte honom under sjukdomen som en moder, säger han, tillbragte dagarna hemma hos honom, tillkallade en italiensk läkare och sysselsatte sig under sina

Digitized by Google

lediga stunder med att utföra ett par aqvareller, som Demangeat alltid trofast bevarat. När läkaren gaf patienten lof att stiga upp, fördes han af Scholander till Padua, emedan Venedig icke ansågs säkert för patienten. När all fara var öfverstånden, fortsatte han till Florens, och det var förmodligen under denna färd, han besökte Ferrara och Bologna. I Florens dröjde han helt kort och reste åter till Rom, hvilket ver centrum för alla hans utflykter.

Liksom jag förut gjort, vill jag här anföra några af de märkligare bladen ur Nationalmuseets studiesamling och räknar då hit sådana, som ej äro signerade 1863. Hit höra från Milano en aqvarell efter Bramantes S:a Maria delle Grazie och en härlig teckning af samme mästares S. Satiro med dess ädla sakristia samt en mig obekant palatsgård i vacker renässans; från Brescia dess berömda Palazzo della Loggia och den icke mindre förundransvärda ungrenässans-kyrkan Madonna de' miracoli, hvars fasad är ett enda stort ornamentsmycke i marmor; från Verona kyrkorna S. Zeno och S. Fermo; aqvarell af en Scaliger-grafvård, Palazzo Bevilacqua i ypperlig teckning, Piazza de' Signori med sitt fina Palazzo del Consiglio; från Vicenza ett af Palladios palats och den romanska fasaden på kyrkan S. Lorenzo; i Padova

Digitized by Google

S. Antonios korsgång och gafveln af »Il Salone». I Venedig har han frossat bland inbjudande arkitektoniska och ornamentala detaljer å ena sidan och pittoreska motiv å den andra. Bland de förra vill jag påminna om ett marmorgaller i S. Maria de' miracoli, en kyrka, som är ett litet under af ädel ungrenässans. Gallret är helt simpelt — ett liggande kors inpassadt i en qvadrat, som upprepas mellan sockeln och öfverliggaren i ett räcke; men det märkliga därmed är, att det är den äldsta formen af ett skrank inom den kristna basilikakonsten, lånadt från antiken. Huru Pietro Lombardo, som 1481 byggde kyrkan, funnit detta motiv, kan nu icke utredas; men för oss är det af vikt, att Scholanders öga fäste sig vid den enkla, stilfulla formen och genast tog upp den i sin skissbok. För öfrigt finnas många detaljer från samma kyrka. Men det tjenar till intet att påpeka något vidare. Alla de större och mindre aqvareller med venetianska motiv, som Scholander sedan strödde omkring sig, leda sitt ursprung från de studier, han här utfört. Af öfriga platser på väg till Florens och Rom påminner jag om Bologna, där han egnade sin uppmärksamhet åt flere vackra palatsgårdar och den egendomliga fönsterform med dekorerade rundbågar, som tillhör den gamla universitetsstaden, samt en bild af den stora Piazzan,

Digitized by Google

daterad slutet af juli 1845. Hit lägger jag äfven, ehuru han besökte dem något senare, Assisi, hvars gator han flitigt aftecknat, hvarjämte han studerat S. Francesco i olika delar, särskildt fasaden, och Perugia, där de två antika portarna, den ena ett etruskiskt fragment, den andra den stolta romerska porten, som kallas »Arco di Augusto»: Rimini, där kyrkan S. Francesco af Alberti, ungrenässansens märkligaste kyrka, med rent antik formanvändning, och den gamla romerska triumfbågen, som lemnat kyrkans mästare motivet till hennes fasad, studerades; vidare Ancona, som likaledes bjöd på en romersk triumfbåge; och sist Loreto, där få svenskar varit, — Scholander meddelar därifrån en teckning af bronsportarna till den beryktade vallfartskyrkan.

Sålunda var nu Scholander återkommen till Rom för att där tillbringa den tredje och sista vintern. Om denna veta vi föga speciellt, utom de få underrättelser, med hvilka Demangeat afslutar sina anteckningar. Han berättar, att Scholander under denna tid umgicks mycket intimt med den berömde svenske bildhuggaren X, hvilket torde betyda Byström. Jag anmärker härvid, att Molin det året som ung man kom till Rom, och att Scholander för öfrigt under sina Romatid äfven umgicks med svenskarne Södermark och Fogelberg,

Digitized by Google

hvilka han ibland nämnt i sina bref, och Egron Lundgren, som dock just vid den tiden rest till München. Scholander använde denna vinter enligt Demangeat att utföra talrika aqvareller och teckningar, kompositioner, hvilka han åstadkom med en lätthet, som verkligen var utomordentlig, och han utstyrde sina bilder med medeltidsfigurer, för hvilka den franske vännen ibland äfven stod modell. Han nämner också om en förening af alla främmande konstnärer i Rom, stiftad af en Mr Moore, där Scholander ofta återsåg sina gamla vänner. Där hördes han också tala om den tid, då han snart skulle återse sitt land igen, och huru den längtan, han kände efter att möta den brud, som där väntade honom, var blandad med den saknad, som fyllde honom, då han besinnade, att han skulle lemna konstens och solens land, såsom han kallade Italien. Hans konstnärsnatur förde honom afgjordt till teckning och komposition, säger Demangeat, till dekoration och aqvarell. Hvad arkitekturen beträffar, egnade han sig åt den nästan med grämelse. Den var icke hans element, men hans skicklighet var så stor, att han lyckades i allt, som han företog sig. Alla hans franska vänner sökte förmå honom att stanna i Paris, där han skulle ha blifvit en stor artist såsom aqvarellmålare och dekoratör. »Jag upphörde aldrig att

Digitized by Google

hvarje år korrespondera med min Scholander ända till hans död.» Med dessa ord slutar Demangeat sin 1881 nedskrifna uppsats.

Den 17 mars 1846 erhöll Scholander »ordres», såsom han skrifver, från öfverintendenten att begifva sig hem till Sverige. Han svarade i början af april från Rom, att han snarast möjligt skulle anträda hemresan, så att han i början af juli kunde inträffa i Stockholm. Han gläder sig i samma bref åt »det oförväntade uppklarandet af museifrågan», men han tillägger: »Mina tvifvel och farhågor äro ingalunda minskade, ehuru ingen kan gå längre, än förmågan räcker till.» Hårdt är att lemna Rom, »konstens paradis», och det torde ej gå så lätt att åter få komma in i lustgården. Dock måste hvar och en, som en gång varit därinne, under hela sin lefnad önska sig dit tillbaka. Sista underrättelserna från Rom röra konsten: Cornelius' kartonger till Camposanto i Berlin voro utställda och beundrades högt för kompositionen; Byström hade under händer åtta (!) statyer i marmor, af hvilka några voro vackra; Fogelberg arbetade med sin Gustaf II Adolf; och Södermark hade målat ett vackert flickhufvud. — Därpå afreste han antagligen i början af april. Rom återsåg han aldrig. Längre fram i tiden tänkte han med bitterhet på den tid, han på akademiens bud förspillde i Rom!

Digitized by Google

Sista underrättelsen från honom på utländsk botten är ett bref till morbrodern, intendenten Nyström, afsändt från Dresden i början af juni 1846. Brefvet börjar med den försäkran: »I rätter tid skall jag på Guds makt inträffa i Stockholm», — och därpå utbrister han: »Huru det smakade att lemna Rom, därom nämner jag ej ett ord så länge, ty såren stå ännu halföppna, och tid efter annan smyger en liten suck att hastigt som svalan göra en liten tur mellan de välkända minnena.» Han tog vägen öfver Assisi och Perugia, därifrån till Ancona och Loreto samt uppåt längs Adriatiska hafvets strand till Ravenna och Rimini, men fann föga glädje däraf, och då det »varit dumt att längta till Rom», började han längta till Stockholm. Han led af frossa, men frågade icke efter något annat än den frätande känslan af saknad, som glödde i hjärnan. Så gick det till Wien och Prag, som i hög grad behagade honom: där fann han för första gången en verklighet, som motsvarade drömmarna om medeltiden, hvilka alltid varit hans inbillnings älsklingar. Därefter till Dresden och Berlin samt öfver Lübeck till Stockholm, där han den 21 juni inträffade eller så tidigt, att han kunde fira den dag, midsommaraftonen, då han fyllde trettio år, i kretsen af de sina.

* * *

Digitized by Google

Härmed har jag afslutat skildringen af Scholanders ungdoms- och studietid, hvilken jag betraktar som en hufvudsak i hans lefnadshistoria och därför förtjent af en ingående detaljmålning, som sträckt sig ut på bredden. Detta ej blott därför, att den är det enda verkligt nya, jag har att meddela, utan äfven för den stora betydelse, själfuppfostringen haft för utbildande af den man, som vi redan i inledningen lärt känna i allmänna drag, och som ännu mången af det lefvande släktet minnes. Just för att vi efterlefvande skulle erhålla bilden fullständig med sin basis af ungdomsflit och ungdomshänförelse, har författaren ansett sig berättigad till en ovanlig utförlighet, när det gällde att framställa, huru den mångsidige konstnären blef till. Slutligen finnes äfven det skälet till en sådan behandling, att det kunde vara af intresse att en gång teckna en sådan studieväg i sin fullständighet, då material därtill förelåg, och en mera typisk personlighet än Scholander knappt finnes att uppställa som föredöme för nya släkten af sträfvande konstnärsungdom.

Från senare delen af 1846 ligger Scholanders bana klar och utpräglad utan egentligen starkt skiftande öden. Han byggde vidare på den lagda grunden och blef, hvad han blef. Men, det måste erkännas, inledningen till den praktiska lifsverk-

Digitized by Google

samheten var icke den allra angenämaste: det förestod honom både förödmjukelser och smälek, och orsaken var den fråga, som redan under de lyckliga studieåren i södern, såsom vi sett, gång på gång framskymtade, nämligen museifrågan. Det gäller nu att framställa henne, ty hon mötte honom genast vid landstigningen i Stockholm, och det var ju för hennes skull han blifvit hemkallad. Om denna invecklade fråga ega vi, Gud ske lof, en sammanfattning i en efterlemnad egenhändig uppsats af Scholander, kallad: »Föga kända omständigheter hörande till museibyggnadens historia», hvilken jag nu går att i sammandrag referera.

Scholander börjar sin pinohistoria med en antydan om tillståndet i vårt land vid Carl XIV Johans död 1844. Stora förhoppningar hade från många håll fästs vid konung Oscar I:s uppstigande på tronen, bland annat inom byggnadsväsendet, som var föremål för allmänt klander. Särskildt var öfverintendentsämbetet illa ansedt. Chefen var föga duglig, och bland tjenstemännen fanns blott *en* bildad arkitekt, men han och chefen voro som olja och vatten. Vid inträffad ledighet å chefsplatsen tillfrågades Nyström, om han ville bli chef, men han nekade och föreslog i stället M. G. Anckarsvärd, som var duglig karl och konstnär. Den tiden var öfverintendenten icke blott

Digitized by Google

chef för byggnadsväsendet utan äfven för museum och för konst i allmänhet, och då byggärendena sköttes lika bra, äfven om chefen var främmande för yrket, antogs förslaget. Anckarsvärd utnämndes 1844 och grep sig an med brinnande nit att utföra sina värf. Han införde ordning och blef konstens målsman hos konung och riksdag. Svårare var skötseln af museum, som stiftats 1794 af Fredenheim och nu vårdades af hofintendenten von Röök, som mest ansåg museet för en konungens och hofvets tillhörighet, med hvilken öfverintendentsämbetet ej hade det ringaste att göra. Han råkade därför i konflikt med Anckarsvärd; en ändring behöfdes, och öfverintendenten grep in.

Scholander, som då var akademiens stipendiat, hade som obligatoriskt studieprof, såsom vi redan sett, hemsändt ett projekt att i fonden på Carl XIII:s torg bygga ett museum, uppgjordt i Paris, utan en tanke på hvad Stockholm egde af konstsamlingar och utan någon hänsyn till förhållandena hemma. Man tog fasta på den framställda idén: det var ju ett godt medel att höja öfverintendentsämbetets anseende, om chefen kunde börja sin bana med ett sådant verk som en museibyggnad. Bearbetningen af planen hos konung och riksdag började; men motstånd väcktes äfven, och

Digitized by Google

en skarp strid utkämpades i Aftonbladet 1844—1845, hvarvid anfallet riktades mot Nyström, mot utkastet och platsen för byggnaden. Just som striden pågick, beviljades det nämnda anslaget af 500,000 rdr bko (750,000 kronor) till ett museum, dock med en enda rösts öfvervikt. Då bröt stormen lös. »Anckarsvärd, Nyström och Scholander tilltygades som illgärningsmän.» Den sistnämnde kallades »en syndabock för dårskapen»; summan ansågs orimligt stor, platsen den sämsta tänkbara, ritningarna ej nog monumentala. Det var »orimligt att kasta en sådan riksangelägenhet åt en ung pojke, som ej byggt så mycket som ett hönshus.» Nya projekt framkommo af Mandelgren, von Rosk, C. S. Bennet (detta senaste var synligt för några år sedan i Stockholm vid utställningen af bilder från den äldre hufvudstaden), och man ropade allmänt på täflan, hvilket mötte motstånd hos Scholanders gynnare, medan han själf ifrade därför.

Under tiden låg Scholander, som vi sett, lugn i Italien och visste af ingenting, då helt plötsligt bref hemifrån underrättade honom om den tillämnade äran, hvilken han till mycken förundran undanbad sig. Så kom budet att möta i München, som han också först afböjde; men när förnyad befallning afgick, måste han lyda. I München

Digitized by Google

blef han öfvertalad och fick program till nya ritningar; därjämte hade byggnadsplatsen ändrats till den så kallade Kyrkholmen, eller den plats, där Nationalmuseum nu står, och med detta besked vände Scholander åter till Rom. Sist kom 1846 den kungliga befallningen att resa hem, och vi hafva sett, att han anlände midsommaren 1846. »Skådespelets andra afdelning började.»

Scholander skildrar drastiskt sina känslor, då han nu, hemkommen, började sitt nödtvungna arbete. Han kom hem, säger han, »till hälften som en pajas, uthvisslad, innan han börjat kullerbyttorna till publikens förlustelse. Man hade försett honom med den underordnade tjenstemannens och släktingens munkorg; man läste in honom i slottets kommendantsflygel, på där varande slottsbyggnadskontor, och där fick han börja det vedervärdiga ritningsopus, som sysselsatte allas tankar och fantasi». Programmets storlek och kostnaden voro gifna, men behofvet af utrymme var helt godtyckligt antydt; utom konstsamlingarna skulle antiqvitets- och historiska samlingar samt biblioteket klämmas in i bygget. Utrymmet var för detta ökade program otillräckligt, men för att bereda rum måste en våning tilläggas, och för att göra denna rimlig i planen, gjordes den blott till en halfvåning, en så kallad mezzanin, som för-

Digitized by Google

störde arkitekturen. Konungen var med afseende på detta arrangement mycket tveksam, och detta med rätta, såsom Scholander anmärker. Men hans förmän ville icke för sig själfva erkänna, att något misstag vore begånget i afseende på fordringarna och den begärda summan, och de voro därtill rädda, att Scholander skulle röja orimligheten och kompromettera dem. Han förbjöds därför att nalkas konungen annat än »under chefens skydd» eller yttra något, oombedd af chefen. Under sådant tryck blef ritningen färdig, men endast i blyerts, så att ändringar kunde göras. Företaget hade olika slag af motståndare, men af dem voro de ärligaste och verksammaste några duktiga militärer i konungens omgifning, och bland dem uppträdde kapten Kleen, arbetschef på Karlsborgs fästning, där han till stor belåtenhet utfört högst betydliga byggnadsarbeten. »Han var för öfrigt filosofie doktor.» Dessa uppkallades, då ritningarna skulle uppvisas för konungen, men oaktadt deras anmärkningar anbefallde Scholander att göra projektet färdigt. På förslag af öfverintendenten tillsattes äfven en museikommitté, i hvilken Scholander fick plats. Nu gjordes förslaget färdigt, men konungen kunde icke förmås att förse det med godkännande påskrift. Det oaktadt utverkade Anckarsvärd, att grundläggningen fick börja på

Digitized by Google

Kyrkholmen, där platsen rensades från slaktarhus, fiskhall o. d.

Då emellertid konungen var tveksam, beställdes en fasadmodell för att åskådliggöra byggnadens utseende. Scholander vred sig som en mask under problemets olösbarhet: huset var och förblef utan monumental prägel. Dessutom kunde kostnaden omöjligt tvingas inom anslagssumman; men det öfverstigande beloppet *måste* »göras oskadligt». Och dock afsågs här de oersättliga konstverkens inhysande i »ett som ett vanligt boningshus uppfördt tegelskrälle», med vanliga bjälklag, och alls icke försäkradt mot eldfara på mera än de allmännaste och enklaste grunder. »Prakten skulle representeras af murbruk och gjutna järnprydnader, korteligen så, som snåla husvärdar låta den framstå i hyresbarackerna!»

Men förlossningens stund kom i all stillhet. Kapten Kleen hade fått lust att fortfara som arkitekt äfven utom det militära området. Han hade själf utarbetat ett förslag, och just då detta blifvit allmännare bekant, fick Scholander befallning att lemna sitt förslag till granskning åt Kleen — något hvarför arkitekterna togo synnerligen illa vid sig. Resultatet blef en diger granskning med riktiga anmärkningar mot den olycksaliga mellanvåningen och det omöjliga programmet, men där-

Digitized by Google

jämte också en helt naturlig obekantskap med arkitekturens formlära. Emellertid imponerade opponentens lärdom på konungen, och öfverintendenten fick befallning att arbeta bort mellanvåningen, hvarjämte flere alternativ-fasader på tre hela våningar utarbetades under sommaren 1847, hvarpå ärendet igen skulle behandlas, när allt var klart. Men då gällde det. Kleen och tidningarna fordrade, att någon utländsk känd arkitekt skulle afgifva utlåtande, och på kommitténs begäran utsågs därtill arkitekten Stüler i Berlin. Till honom utsändes Kleen med ritningarna, och — Scholander skulle följa med för att lemna upplysningar. Men då han var bekant med Stüler, uppsökte han honom i förväg, framställde för honom saken i sin sanning, förklarade utkastet vara omöjligt samt bad Stüler säga ifrån, att verkställigheten var olämplig, hvilket denne också lofvade. Då Stüler frågade, hvad han skulle göra, svarade Scholander, att *han* själf skulle göra ett projekt, så att det blef slut på bråket.

Stülers utlåtande kom, försiktigt affattadt, men underkännande förslaget, hvarjämte han gaf till känna, att han utan att ha sett byggplatsen icke kunde bedöma frågan. Därefter föredrogs ärendet ännu en gång för konungen, då Kleen upprepade sina anmärkningar, hvilka svagt be-

Digitized by Google

möttes af Nyström. Scenen skildras såsom i hög grad pinsam, hvarför den ock afbröts af konungen, som fann, att förslaget icke dugde: han hade blifvit förd bakom ljuset. Men han antog ej heller Kleens förslag, som ännu mera ogillades, ty det var efter sakförståndigas åsikt helt enkelt »vidunderligt». Alla voro konsternerade och nedslagna — utom Scholander, som strålade af glädje, att »hans förutsägelse gått i fullbordan, och att det ändtligen var slut på eländet».

Följden blef, att Stüler genom Kleen erhöll uppdrag att göra ett nytt projekt. För att få se platsen kom han till Stockholm, och innan han reste hem, hade han uppgjort utkastet till den nuvarande museibyggnaden, hvartill hufvudritningen följde 1849. Vid författandet af den frågade han ej efter blifvande kostnad. Kommittén upplöstes 1850, och Kleen blef arbetschef, hvilket sedermera befanns vara klokt. Van, som han var, att vid Karlsborg sköta stora stenhuggeriarbeten, genomdref han byggnadens utförande med naturlig sten som material, och kostnadsfrågan sköts i bakgrunden. Han var som chef kraftfull och hänsynslös, och just därför att han var den han var, gick han i land med saken. Afunden fräste omkring honom, dock ej från arkitekternas sida, ty dessa visste, huru otänkbart det hade varit för

Digitized by Google

någon af dem att göra, hvad han vågade. Byggnaden var i det hela färdig 1865. Scholander blef 1864 arbetschef, hvilket han fortfor att vara, till dess inredningen var klar och museum 1866 kunde invigas med den stora nordiska konstutställningen. Från 750,000 hade kostnaden stigit till 2,130,000 kronor.

»Att en utländing är mästare för museet», yttrar Scholander till sist, »är likgiltigt, då man besinnar, att en svensk arkitekt aldrig fått utföra ett så dyrbart verk. Och att detta dyrbara verk står där i sin prydno, därför är nationen skyldig evinnerlig tack åt Kleen, ty utan honom hade konung Oscar aldrig kommit ur fläcken med den illa började affären.» Första felet, som begicks, var fjäsket att låta en sådan fråga vara den första, som borde bryta isen i afseende på anslag i byggnadsväg. Hade hon kommit tio år senare, skulle saken gått lika beskedligt som många andra betydliga byggnadsaffärer, och man skulle ej hafva krusat för en million såsom början, och i andra taget en till. Sedan var det en oförlåtlig lättsinnighetsbock att mot bättre vetande begära den lilla summan, utan att betänka, hvad huset skulle innehålla, hvarigenom ett hyggligt projekt tillintetgjordes. Slutligen var det en illa förstådd välvilja för Scholander, som vållade vederbörandes

Digitized by Google

genssträfvighet emot täflan, och allra sist bör märkas, att Scholander själf arbetade för en sak, som han ensam tydligt insåg skulle lända blott till förargelse. Hade han varit självständigare och haft mod att med *nej* besvara hemkallandet, skulle saken fått en annan vändning; eller ock om han brutit tystnaden inför konungen och sagt ifrån, huru omöjligt det var att bygga för den gifna summan, skulle äfven detta vållat ändring. Men han hade ej mod att kompromettera förmännen.

»Sedan åren gått och såren läkts efter det svåra nederlag, som ämbetet led i denna fråga, ville museifrågans båda väckare visserligen icke gå in på Scholanders påståenden, men de tackade dock försynen, som låtit dem så pass helskinnade lösas från den törniga affären.»

Medan detta egendomliga drama utspelades — hvari dock Scholander utfört sin svåra roll med stor heder — vann han småningom erkännande. Han hade vid sin hemkomst 1846 blifvit ledamot af Kongl. akademien för de fria konsterna samt lärare i den högre ornamentskolan; han blef 1847 arkitekt vid Drottningholms slott och vice professor i byggnadskonst vid akademien, hvarefter han året därpå utnämndes till ordinarie professor efter morbrodern, som åt honom afstod platsen. Vidare blef han 1850 t. f. hofintendent vid kongl.

Digitized by Google

slottsbyggnaden, hvarmed han fortfor till 1873, var t. f. direktör för akademien 1851—53 och vardt 1851 därjämte hennes skattmästare, som han förblef till 1866. Med 1850-talet var han i det hela, hvad man kallar, »rangerad karl», och detta bekräftade han därmed, att han 1851 ingick äktenskap med sin kusin Catharina Sofia Nyström. Han trädde nu som konstnär, lärare och ämbetsman lifvet till mötes med friska krafter, och hans ofrivilliga, ledsamma debut var snart glömd utan att hafva några vidare obehagliga följder för honom. Snarare tvärtom! Om det var något utom hans egen energi, som satte stål i hans arbete för framtiden, särskildt för och med ungdomen, hvars uppfostran till dugliga konstnärer han ställde som sitt mål, så var det utan tifvel den erfarenheten, som han och hans samtid fick lof att erkänna, att före 1850 var ingen svensk man skicklig nog att genomföra en stor arkitektonisk uppgift. Det var hans verk, att ett sådant erkännande efter den tiden blef öfverflödigt, och att något vädjande till utlandet vid lösningen af större arkitektoniska uppgifter icke, utom i någon speciell detalj, behöft komma i fråga.

Här har jag anledning att infoga en episod, som är egendomlig och icke utan betydelse. Det är en skildring i dagboksform af Scholanders bröl-

Digitized by Google

lopsresa med sin unga fru. Den företogs i slutet af maj och i början af juni 1851 och gick med vagn och skjutshästar öfver Uplandsslätten; men den hade ock ett syfte, nämligen arkeologiska studier, förnämligast i de gamla Uplandskyrkorna. Utan tvifvel gaf denna resa uppslag till de många omfattande studieresor i svenska bygder, som Scholander företog och om hvilka ett par portföljer med teckningar och skisser i Nationalmuseum bära vittne. Det bör äfven tilläggas, att manuskriptet är rikt illustreradt. Färden gick först till Sjö, det Banérska godset, ett prydligt ställe, byggdt af Tessin d. ä., men nu förfallet. Scholander hade att där gifva råd i ett och annat, hvarför han stannade några dagar. En af dem användes för att besöka det gamla fyratornade Vijks slott, af ståtlig karakter, ehuru det på 1600-talet blifvit af en Bielke »riifvit och ombygdt», hvarvid en hel våning på höjden och alla spetsbågsfönster försvunnit. Likaledes besöktes Skokloster, där han besiktigade grunden till ett monument öfver excellensen Brahe, hvilket han längre fram i tiden utförde. Om Sko kyrka säger han, att hon, oaktadt stympningar och tillägg, är ett charmant monument ifrån 1200-talet, med en vacker och väl konserverad portal.

Därifrån gick resan öfver Skofjärden och Alsike gästgifvaregård till Upsala, där de resande

Digitized by Google

dröjde flere dagar och träffade åtskilliga bekanta personligheter, såsom J. A. Josephson, hvars nykomponerade »Requiem» en afton sjöngs af studentkören första gången vid professor Selléns begrafning; vidare J. H. Schröder, som var rector magnificus, och språkmannen Carl Säve. I domkyrkan ritades Gustaf Vasas och Gustaf Banérs grafvårdar, och flere vyer togos af henne utifrån. Vägen fortsattes norr ut öfver Gamla Upsala, om hvars kyrka han utbrister: »Kunde jag skrapa kalken af ditt korhvalf, skulle du blifva på det ståtligaste illustrerad. Men hvad ditt afgudatempels qvarlefvor beträffar, må den, som gitter, försvara dem — jag betviflar deras tillvaro.» Öfver Björklinge och Dannemora nalkades han färdens egentliga mål, Häfverö kyrka. Förundran och hänryckning! »Lefve Häfverö bönder och deras själasörjare, som icke låtit sig anfäkta af hvitlimningens bleka djäfvul, utan lemnat de gamla väggmålningarna i nästan komplett skick!» Han gifver därpå en hänryckt skildring af Häfverö kyrka med dess hvalf och tre alnar tjocka murar af valda och kilade, icke sprängda, röda stenblock, de vackraste man kan se. Utvändigt inga orneringar, utom ett i östra gafvelns nockfyllnad muradt kors. De gamla fönstren, som varit små, hafva moderniserats och skämma karakteren. Ärkebiskop Jakob Ulfsson, den

Digitized by Google

praktälskande herren, lofvade, påstår han, omkring 1460 absolution åt alla de församlingar i Upland, som ville måla sina kyrkor. Följden blef, att alla då befintliga kyrkor icke allenast i den trakten, utan på många andra ställen inom landet höljdes med målningar af större eller mindre värde, och bland de fyrahundraåriga väggmålningarna torde Häfverö kyrkas bäst hafva bibehållit sig. Mellersta hvalfvets bilder äro af stor förtjenst, sedan korhvalfvets, sist orgelläktarens. Ämnena äro, som i alla medeltidskyrkor, scener ur Kristi lif och gamla testamentet samt figurer af apostlarna, evangelisterna, helgon och englar. Äfven allegorier, men då högst få, sedan vapenhusets tak och väggar någon tid förut hvitmenats på grund af anstötliga bilder. Teckningen är öfverallt säkert utförd, dock på sina ställen mindre korrekt. Öfverallt glimmar den naiva känslan fram i bredd med den stora stilen. Målarskolan ansåg han förmodligen vara tysk. De språkband, som af evangelisterna hållas i händerna, bära latinska inskriptioner i munkstil. Färgen är till en viss grad konventionell, enär den hvita kalkgrunden är utsparad endast för nakna partier. Allt annat är struket med en gulgrå ljus ton, och de i draperier och annat använda färgerna äro brun, gul och röd ockra, på få ställen vexlande i grönt och blått.

Digitized by Google

I våra dagar, då man ifrar för återställande af målningar från äldre tider i våra landskyrkor, främst i Jakob Ulfssons stift, ärkestiftet, kan det vara af vikt att få bevarad en snart halfsekelgammal uppteckning af en intresserad konstnär, som äfven i detta hänseende var en föregångsman. Därför har den här återgifvits.

Hemvägen gick öfver Edebo och Ununge till Stockholm. Äfven från denna lilla resa finnas minnen i Nationalmuseum. Så Upsala domkyrkas norra fasad, likaså dess södra portal, bägge historierade med figurer, samt koret från Domtrappan, alla tre återgifna af Billmark i hans bekanta planschverk öfver Upsala; därjämte äfven Gustaf Banérs grafvård och några studier från Skokloster, Sjö och Vijk.

I sammanhang med denna inledande resa anser jag mig här lämpligast kunna meddela en öfversikt af de orter och minnesmärken inom Sverige, som han besökt och studerat, så vidt de finnas representerade i Nationalmuseets portföljer. Det är en lång lista, men jag skall hålla mig till de viktigaste studierna och sluta med ett exempel, som direkt skall leda oss öfver till Scholanders verksamhet som arkitekt.

Vi utgå från Stockholm, som han äfven i vissa delar egnat uppmärksamhet. Så finna vi

Digitized by Google

från Riddarholmskyrkan en aqvarell af Karolinska grafkoret; från Storkyrkan en studie af dess inre och samma sak utförd i aqvarell, men ofullbordad; från Jakobs kyrka den bekanta södra portalen, utförd i blyerts med lavyr; flere bilder från Stockholms gamla slott, såsom port med tornet »Tre kronor», projekt till ombyggnad af de la Vallée från 1650, inre borggården med »Tre kronor»; Gamla Bennikebrinken må ej förglömmas, ej heller Petersenska huset vid Munkbron, i blyertsteckning. På Drottningholm har han upptagit pärlan bland praktrummen, drottning Hedvig Eleonoras sängkammare, Burkhard Prechts mästerverk, återgifvet i aqvarell. Gå vi sedan ut i omgifvande bygd, så har han från Veckholms kyrka tecknat korstolar och från det gamla Rydboholm dekorativa detaljer. Från Vesterås finnes utom detaljer i domkyrkan, såsom portal och sidoskepp, äfven Erik XIV:s sarkofag med de af förgylld koppar utförda regalierna, som 1785 med Johan III:s grafvård från Danzig kommo till Upsala och 1797 på Gustaf III:s befallning nedlades på Eriks graf. Dessutom har han tecknat ett skrank kring dopfunten och korstolsgaflar från samma kyrka. Från Örebro märkes slottsgården och från Nyköping dess slottsruin. Från Småland märka vi Gärdserums gamla kyrka, klädd med träspån, som sedan

Digitized by Google

ersattes af en ny gotisk, utförd af Scholander 1851; från Vestergötland Husaby gamla kyrka med sina tre »sammanvuxna» torn, därjämte flere grafvar, mönster till en mässhake (»Anselms kåpa») och S. Sigfrids källa, där Olof Skötkonung döptes. Från Skåne ses ett korsverkshus, med trappgafvel och öfverkrakande andra våning, vid Långgatan i Ystad; från Malmö Petrikyrkans kapellgaflar; från Lund en penntecknig af domkyrkan före restaureringen, detaljer från katedralens inre, bland dem jätten Finn vid pelaren i kryptan, och äfven dennas södra sida i aqvarell; från Kristianstad den vackra, i Kristian IV:s stil byggda kyrkans inre.

Från Östergötlands rika odalbygd är Skenninge blott representeradt af en predikstol; Vreta kyrkas inre med hertig Magnus' bänk är afbildad i en vacker aqvarell, och därtill komma några grafvar, som uppgifvas tillhöra konung Sverker och Sune Sverkersson. Naturligtvis har Vadstena lemnat åtskilliga bidrag, såsom Blåkyrkans plan samt ett par grafvar, af hvilka en är hertig Magnus' graf, vidare rådhuset med torn och det gamla renässans-slottet. Likaså Linköpings domkyrka, som företrädes af många kapitälformer, sakramenthuset i koret, Mäster Gierlachs minnessten, hvilken lemnat goda bokstafstyper från fjorton-

Digitized by Google

hundratalets slut, samt vyer af domkyrkans södra sidoskepp och koromgång jämte graf med vapensköldar.

Gotland bildar en särskild grupp, den rikaste af alla. Först Visby, där det vimlade af motiv: där möta vi en teckning af Mariakyrkans torn, en aqvarell af ett pittoreskt gammalt murtorn, den bekanta monumentala kyrkogårdsporten, flere karakteristiska boningshus från äldre tider, flere detaljteckningar från stadsmuren och ett par vyer af staden, en vy öfver strand och haf, teckning af »Valdemarshuset», aqvareller af S. Karin och den märkvärdiga Helgeands-kyrkan, till och med ett par yttertrappor till enskilda hus, Drottens kor samt en restaureringsbild af staden, historierad aqvarell med en intågande krigshär, förmodligen konung Valdemar Atterdags, äfvensom en vy från gamla hamnen samt Mariakyrkans södra portal.

Sedan följer en hel rad af gotländska landskyrkor. Af de nordliga äro de märkligaste: Fole, där han utom kyrkan själf i laverad penntecknning äfven återgifvit en bondgillestuga från 1300-talet; Lärbro, af hvilken han gifvit plan och det yttre med fristående kastal och åttkantigt torn, nedtill omgifvet af gaflar; samt Dalhem, ett af Gotlands härligaste tempel, som han dels tecknat i dess helhet, dels endast återgifvit tornet af.

Digitized by Google

Från mellersta delen af ön märka vi Gothem, där han tecknat kyrkan och en korstolsgafvel; Etelhems, Klinte, Eskelhems och Rute kyrkor, några af dem både i det yttre och inre. Från södra delen erinra vi om Stånga kyrka, hvars härliga portal är tecknad ett par gånger med sina många figurer; Bunge, Burs och Hörsne kyrkor — från den första äfven sådana föremål som solvisare och fattigbössa. Skada att Scholander icke fick se Väte lilla tempel i mellersta delen af ön, en liten treskeppig »dôme» med två pelarpar till rakt kor, utförd i rosenröd sandsten och genom sin nobless verkande såsom en miniatyrkatedral.

Hvad tidpunkten för dessa studier beträffar, så är den äldsta, Drotten, daterad redan 1846, Valdemarshuset 1849, tre bära årtalet 1851, fyra äro utförda 1854, två 1855, en 1856 och en 1857; de flesta äro odaterade. Men de tolf, som hafva årtal, visa granneligen, huru ofta han i första decenniet af sin verksamhet i hemlandet besökte sin favoritö. Af dessa ritningar att döma, har han under detta decennium gjort minst sju färder dit.

Det återstår nu att påminna om Borgholms slottsruin, som tecknats två gånger, och om Kalmar, där jag till sist vill dröja något. Kalmar har Scholander äfven omfattat med stor förkärlek: han egnar det ensamt sexton studier, af hvilka

Digitized by Google

åtskilliga äro aqvareller. Han visar, huru hamnen och kyrkan sågo ut anno 1863, således rätt långt fram i tiden; men han har redan förut egnat slottet en mångsidig uppmärksamhet. Han har tecknat dess utseende i den gamla förfallna form, som det hade, innan något återställande däraf var satt i fråga: han tecknade 1851 vestra porten, borggårdens portal och kungstrappan samt slottet från vestra sidan; vid midten af 1850-talet hade hans intresse väckts för konung Erik XIV:s berömda gemak, och han utförde flere studier därifrån under åren 1856 och 1857. Därjämte gaf han en plan af »drabantsalen» och en bild af »audienssalen» (med de doriska träkolonnerna framför panelen rundt om rummet), utförda samma år, och ännu en gång den pittoreska kungstrappan samt en af slottets »postejer» eller runda hörntorn å vallarna, och sist den vackra renässansbrunnen på borggården.

Af de nämnda rummen har jag anledning att fästa mig vid kung Eriks gemak, som restaurerades under Scholanders ledning — ett arbete, med hvilket han åstadkommit ett helt konstverk, det enda i sin art i vårt land och i de flesta afseenden förtjent af berömm.

Det gamla Kalmar fäste, som till värn för Sveriges södra gräns antages ha blifvit anlagdt i

Digitized by Google

slutet af 1100-talet, torde i början af 1300-talet hafva utvidgats till kungligt slott, då hertigarne Erik och Valdemar tidtals där höllo hof. Men under de följande två seklens oroligheter råkade det småningom i förfall, och först med Gustaf Vasas besök där 1534 uppgick en ny glansperiod för denna vårt lands äldsta och märkligaste borg. Han anbefallde en genomgående restaurering af fästningsverk och slottsgemak, hvilken sattes i verket troligen 1536 under ledning af mäster Henric van Cöllen och 1540 fortsattes af tysken Jacob Richter, som arbetade där till sin död 1571. Af honom ombyggdes och inreddes norra, östra och vestra flyglarna. Men först med hertig Eriks ankomst dit 1558 började utstyrseln af de nya gemaken i praktfull renässans, och då företogs äfven utförandet af det så kallade »Kungsgemaket» i norra tornet till ett särskildt praktrum, som kostade stora penningesummor och mycket arbete af inkallade tyska konstnärer. Marcus Wulfram och Urban Schultze hette dessa, som utfört dels det gediget präktiga taket, dels den dyrbara panelen i snidadt och inlagdt arbete rundt omkring rummet. Taket är signeradt 1562, panelen antagligen färdig senare. Enligt Erik Göransson Tegel lade Erik själf hand vid arbetet: han skall nämligen ha utfört det å dörrens yttersida befintliga

Digitized by Google

riksvapnet, däri Norges och Danmarks vapen äfven ingingo, antagligen för att besvara konung Fredrik II:s af Danmark tilltag att i sitt riksvapen insätta tre kronor.

Under tidernas lopp hade detta rum betydligt förfallit, såsom man kan sluta af de öfriga praktsalarnas nuvarande tillstånd. Restaureringen utfördes 1855—62 med den största omsorg och ömhet om den gamla utstyrseln, både hvad form och material beträffar. »Till och med en genom ett fönster inskjuten blykula qvarsitter i väggpanelen såsom ett minne från ofridens dagar, troligen från kriget 1611». Kostnaden för återställandet gick till den betydande summan af 27,000 rdr rgs.

Rummet är en nästan reguliär fyrkant, insatt i det månghörniga tornet, med djupa fönstersmygar på tre sidor, men på den fjärde dörren och en barockspis, signerad 1657 och försedd med Carl X Gustafs namnchiffer. Den är utförd i sandsten men sedan målad med mörk färg och marmorerad — när, är icke vidare kändt. Det hela verkar mörkt, dock är dunklet afbrutet genom de belysta smygarna; äfven något oroligt genom den blanka polityrens upprepade glansdagrar — en anmärkning, som nog gjorts med skäl, emedan dels matt bonad väggpanel mildrat ljusspeglin-

Digitized by Google

garna, dels polering är en uppfinning, som tillhör senare tider.

Panelen består till sin bärande del af korintiska halfkolonner i mörk ek, som stöda ett entablement utan förkroppningar och hvila på postament i sockeln. Kolonnerna, som äro ställda tillsammans två och två, hafva mellan sig dels större passiva fält med kartuschramar, olika för hvarje fält, inneslutande bilder af svenska slott och stadsvyer i inlagdt arbete, dels smalare mellanrum med flata nischer, krönta af musslor, och ofvan dem mindre, qvadratiska fyllningar. Ofvan kapitälerna tredelt arkitrav och vackert inlagd fris jämte kranslist med konsoler. Öfver denna rika panel löper rundt om rummet en stor figurfris, modellerad och målad med bjärta färger, föreställande en vildsvinsjakt, med villebråd, hundar och drefkarlar i half naturlig storlek samt antydning af terrängen. Högst upp taklisten med kraftiga ljusa ekkonsoler, som uppbära det präktiga taket.

Detta är ett bjälktak, med fyllningar mellan hvarandra korsande bjälkar, rikt smyckade med girlander af frukter och blommor, vapen och kartuscher, hvarjämte bjälkarna äro öfverdragna med den finaste flätning af mörka ornament af stiliserade växtdelar på ljus botten. Allt detta är framletadt ur de qvarstående prydnadsfragmenten å väggar och tak.

Digitized by Google

Men det, som är nygjordt vid restaureringen, är det med rikt inlagdt arbete prydda golfvet, som äfven är blankpoleradt — något som dock synes vara ett »hors d'œuvre», och som har det ledsamma med sig, att golfvet anses vara för fint att beträdas, och därför ligger doldt under betäckning af tarfliga, opassande mattor. Emellertid är gemaket såsom helhet ej blott det vackraste i slottet, utan det mest konstnärligt genomförda i hela vårt land af från äldre tider behållna rum. Såsom ett bevis på förtänksamhet må äfven nämnas, att hvar och en af de i rummet befintliga fyllningarna mellan kolonnerna är helt löst fäst vid sin omfattning, så att de alla i händelse af eldfara raskt kunna lösgöras och bortskaffas. För dessa här meddelade detaljer, där minnet icke räckt till, står författaren i skuld hos arkitekten Oskar Lindberg, som i »Meddelande från svenska slöjdföreningen, år 1895» skrifvit en uppsats »Om inlagdt arbete på Kalmar slott». Men om sättet att gå till väga vid utförandet af detta långvariga och mödosamma arbete har Scholander själf meddelat mig, hvad jag här tillåter mig att tillägga.

När han skred till utförande af det delikata värfvet, blef hans första omsorg att finna någon konstsnickare, som kunde återställa, hvad Wulfram och Schultze skapat tre hundra år förut.

Digitized by Google

Kunde han få fatt i en svensk sådan, så var det så mycket bättre. Han vände sig då till Stockholms förnämste snickare kring midten af detta århundrade, Dumrath, men kunde af honom ej få någon hjälp, ty han hade ingen därtill passande arbetare. Han hade haft en, som till på köpet var från Kalmar län och således möjligen förtrogen med slottet, men han hade flyttat till Petersburg, där han slagit sig ned som »sin egen» och öppnat verkstad. Scholander tog sig den dristigheten att skrifva till honom och proponera honom det mera hedrande än lönande uppdraget. Det märkvärdiga inträffade, att han genast fick ja som svar från den hederlige svensken. Denne uppställde som villkor, att han skulle få sin verkstad i slottet och ha rättighet att i den äfven arbeta något för egen räkning. Det beviljades. Den eftersökte, hvars namn var Pettersson, realiserade sina tillhörigheter i Petersburg och kom tillbaka till det kära Kalmar, där han i sex års tid arbetade under den vid arbetets början fyratioårige mästaren.

Bägge grepos af en ädel ifver att hvar på sitt håll göra sitt bästa. Snickaren lade till exempel en synnerlig vikt på att till de olika färgerna i panelens och takfyllningarnas inlagda arbete få, så vidt möjligt var, svenskt trä med naturlig

Digitized by Google

färgton. Allt gick bra, utom när det gällde att skaffa svart trä utan att färga det. Då fick han en dag höra, att i Kalmar sund någon dykare-undersökning skulle göras rörande en gammal svensk örlogsman, som sjunkit vid något af de forna sjöslagen i sundet. Där hade han ett godt tillfälle att skaffa sig ett stycke ek af det gamla linieskeppet, som i flere hundra år legat och mörknat på sjöbottnen. Vid försök befanns det gifva den djupaste svarta färg, och målet var vunnet. Det var också han, som hittade på att fästa väggfyllningarna endast löst vid sina ramar, och detta var af vikt ej blott för eldfara, utan äfven mot vinterköld, då de fina träarbetena kunde skiljas från den kalla och fuktiga stenväggen i ett rum, som aldrig eldades.

Det var icke utan en särskild betydelse för Scholander, att detta arbete väntade honom, då han börjat sin verksamhet i hemlandet, och att det var han, som fick utföra det. Det blef för honom en öfning i den konstart, ornamentikens användning i stort, som låg bäst för honom och som han under sina studieår egnat liflig uppmärksamhet. Då man nu besöker Kalmar slott, kan man ej annat än beklaga, att han ej fick tillfälle att fortsätta med de båda ofvan nämnda salarna, hvilkas namn i äldre tider varit »Gyllene salen»

Digitized by Google

och »Rutsalen». Men man får vara nöjd med hvad man fått, ty — ehuru blott en restaurering — är arbetet med det utförda rummet säkerligen ett af de svåraste och kinkigaste, som kunnat erbjudas åt en arkitekt, särskildt för nära ett halft århundrade sedan, så att verket står på gränsen till att vara ett originalverk af den senkomne mästaren, hvilken med sin själs värme och sin fantasis hela kraft egnade sig däråt. I alla händelser fanns den tiden ingen, som kunnat göra, hvad Scholander då gjorde.

* * *

Härmed har jag i afseende på detaljer i Scholanders lif genomgått de delar, hvilka — så vidt jag vet — icke varit alls eller föga behandlade i tillgängliga biografier. Allt, som rör hans senare lif, är mera allmänt kändt, och jag går nu att inordna hans verksamhet i dessa årtionden under vissa synpunkter, genomgå det väsentliga däraf och om särskilda delar anföra ett och annat af samma art som det hittills meddelade.

Jag vänder mig då först till hans verksamhet som arkitekt. Därvid upptager jag, i följd med det sist anförda arbetet, åtskilliga dekorerings- och restaureringsarbeten, som han utförde. Så har han inredt och dekorerat salar och praktrum på kung-

Digitized by Google

liga slottet i Stockholm, nämligen i bottenvåningen eksalen, spegelsalen och boudoiren, i första våningen vestra matsalen och de bekanta fyra ordenssalarna, samt i andra våningen utfört nordvestra hörnrummets plafond (nuvarande konseljrummet) under åren 1850—73. Han har i renässans ombyggt Ekholmens slott och flyglar i Upland (1857); Vijks slott i Upland, som han delvis ombyggt och restaurerat, och där han särskildt inrättade den stora riddarsalen för vapensamlingen (1857). På Drottningholms slott har han ordnat och dekorerat Ehrenstrahlska försalen, den så kallade Contemporain-salen (konung Oscar I:s samtida regenters sal); Vadstena slott har han utvändigt restaurerat. Man kan således med rätta säga, att han är den förste här i landet, som gjort början med det i senare tid så bittert klandrade restaureringsväsendet, hvilket dock med orätt anfallits, då det utförts med pietet och insikt. Insikt var han utan genmälelse den förste som egde bland nyare svenska arkitekter, och i pietet har han i här och förut anförda verk icke svikit. Han var den förste, som kände och kunde tillämpa de historiska stilarna. Och om stilkänslan för materialet, hvarom i hans anteckningar så ofta talas, i praxis icke alltid följdes, så berodde det nog mest på tidens ovana vid sådana hänsyn och ofta äfven på bristan-

Digitized by Google

de penningeanslag till respektive byggnadsarbeten, när man, såsom verkligen inträffar, finner honom använda falskt material eller ser en form flyttad från ett material till ett annat.

Jag vill förtydliga detta med för mig nära till hands liggande exempel. Scholander var, som jag tror, den förste som i vårt sekel rörde vid Upsala domkyrka för att hjälpa henne upp ur århundradens förfall. Det var, då han efter den omgifvande kyrkogårdens ganska betydliga sänkning och omläggning, som inträffade 1846, ersatte den gamla förvittrade kalkstenssockeln rundt omkring kyrkan med en ny sockel af huggen granit, ett arbete, som — börjadt 1854 — betydligt bidrog till kyrkans höjande och prydlighet. Detta var allt i sin ordning. Men i sammanhang därmed skedde äfven en nödtorftig reparation af södra portalen, kyrkans stolthet. Som bekant har denna på hvardera sidan snedt framspringande strafpelare, som i höjd med portalen äro försedda med en följd af grunda spetsbågsnischer, fordom troligen fyllda med figurer. Den löpande stenlist, som utgjorde golf i nischerna och fotställning för de förmodade figurerna, hade liksom kyrkans stora sockel vittrat och måste ersättas. Detta skedde också, men med gjutjärn i stället för sten, hvarvid den gamla formen med inlagda fyrpass på fram-

Digitized by Google

sidan troget återgafs, och det hela målades som sten med oljefärg. Sådan var tidens sed: det var det billigaste och lättast utförbara. Då nischerna i början af 1890-talet restaurerades, ersattes järnet med kalksten. — Vid midten af 1870-talet blef det fråga om en ny orgel i kyrkan, och samtidigt med utförandet af sådan i gotisk form ombyggdes äfven dels orgelläktaren, dels de skärmar, som i tvärskeppet klädde norra och södra läktarne. De utfördes alla i trä i gotiska former, såsom ju ofta skett både med orglar och altaren. Här var det nu konstruktiva delar, under orgelläktaren till och med pelare och bågar, som utfördes i trä, likasom äfven sträfpelare med vattenlister och andra från den yttre konstruktionen lånade delar, hvilka användes dekorativt. Slutligen öfverdrogos läktarskärmarna med lim, hvari slogs fin skrifsand, så att träet skulle få utseende af sandsten. Äfven detta var i all sin ytterlighet ett utslag af tidens bristande sinne för materialets stilfordringar. Formerna qvarstå ännu, men målade i träfärg. Jag har anfört dessa exempel icke för att nedsätta ett minne, som jag vördar, men för att belysa de svårigheter ett känsligt konstnärssinne haft att genomgå under trycket af en tid, som ej ännu var mogen för våra dagars utbildade stilsinne i den riktningen. Det väcker en underlig känsla, när

Digitized by Google

man möter detta slags praxis hos en man, som så starkt och rätt fram yttrade sig beträffande det, han anade såsom en nödvändighet, som han måst böja sig under, om han nödgats utföra Nationalmuseum för den af ständerna anslagna otillräckliga summan.

Här synes lämpligt att i korthet undersöka, hvilka svagheter från den äldre tidens arkitektur qvarlefde in på det nya skedet, som vi antagit börja med senare hälften af vårt århundrade eller den tid, hvars fysionomi inom denna del af konsten i vårt land mest bestämdes af Scholander. Först torde då få fästas uppmärksamhet därvid, att man komponerade helt abstrakt i en stil, utan att tänka så mycket på ändamålet med verket och dess sammanhang med stilen. I detta hänseende ville nog Scholander göra revolution; men dels var den gamla vanan ej så lätt utrotad, dels höll han sig, oaktadt sin förkärlek för medeltidens konst, ganska förståndigt helst till renässansen och allra helst till den färdiga högrenässansen. Romansk stil har han endast ett par gånger användt — i Vånga kyrka och Visby läroverkshus; gotik höll han sig mest till, då han tecknade dekoration och ornament; barock, som nu så mycket förekommer, har han, så vidt jag vet, aldrig användt; ungrenässans någon gång i vissa ansatser,

Digitized by Google

såsom på Tekniska högskolan i Stockholm. Men det, som längst höll i sig, det var att komponera på papperet utan något slags afseende på materialet, som dock för all äkta arkitektur är så viktigt. Att bygga monumentala stenarkitekturformer i trä kom väl ej i fråga mera; men att använda gjutjärn till samma slags former har bibehållit sig länge, och sådant förekommer nog äfven hos Scholander under vidriga förhållanden. Jag menar då icke som konstruktion fördoldt i det inre, utan framträdande i yttre arkitekturformer. En annan ovana var att i stället för dyrbar utskärning af ornament å till exempel ekdörrar och deras ramverk använda gjutna zinkformer, som påspikades och sedan målades. Slutligen hör också hit användningen af gips och papier-maché för dekorering af väggar och tak i det inre samt äfven vanligen gips i det yttre till konsoler under taklisten och prydnader ofvan fönster. Och härmed sammanhänger till sist användningen af murputs i det yttre ej blott till väggytor, utan äfven för rustika pilastrar, till och med kolonner och takgesimser, ett bruk, som ännu fortlefver, om det också å förnämligare byggnader och i vissa stilar, till exempel barockstil, är inskränkt till murytor.

I detta hänseende hade Scholander länge en afgjord mening om, att murputs var i vårt land

Digitized by Google

nödvändigt för klimatets skull samt emedan vi ej kunde i Sverige tillverka godt fasadtegel. Men när han på äldre dagar en gång gjorde en resa till Köpenhamn, fick han tillfälle att se fogstruket tegel, således utan puts, användt tillsammans med naturlig sten, dels där i Köpenhamn, dels i Malmö rådhus, och han kom hem till Stockholm belåten med resultatet, i synnerhet å det nämnda senare exemplet, ett verk af hans lärjunge Zettervall. För egen del byggde Scholander icke, så vidt jag känner, i denna art af utförande; men då han deltog i prisbedömandet af förslagen till Upsala nya universitetshus, och prisvinnaren, hans lärjunge H. T. Holmgren, skulle arbeta om sin ungrenässanskiss, skedde detta under Scholanders ögon dels i den för mästaren kära högrenässansen, dels med blandning af fogstruket tegel och naturlig sten, så att han i viss mån satte sin prägel på den byggnadens yttre. Det är dock icke här meningen att utdöma murputs: det är en beklädnadsform, hvars anor gå upp ända till senrenässansen, till Palladios dagar i senare delen af 1500-talet. Men den har efter honom i oförståndiga härmares händer blifvit ett af de förnämsta medlen att leda konsten in på lögnens och humbugens afväg, och därför har det krig, som af den nyaste konsten förts mot dess öfverhandta-

Digitized by Google

gande, varit rättmätigt och här i landet redan fört till ett nytt uppsving med användning i stor skala af naturlig sten, hvaraf vi ega stora skatter inom landet. Att Scholander själf icke förmådde fullt förverkliga det ideal, som vi sett föresväfva honom under de lyckliga studieåren, var icke hans fel — det var tidens och den sjunkna smakens skuld. Han gjorde allt, hvad på honom ankom. Men för en sådan omhvälfning fordrades tid, tålamod och lyckligare ekonomiska förhållanden. Men hans lärjungar, som lyckats åtminstone delvis hinna, hvad han själf såg, såsom Moses från berget Nebo, som en framtidsaning, skola nog icke glömma, att de hvila på hans breda axlar.

Under sin verksamhetstid försökte sig Scholander som arkitekt på alla slags uppgifter både af enskild och offentlig art, så väl kyrkliga som profana, större och smärre. Han grupperar dem själf i sin förut nämnda förteckning till doktorspromotionen i Upsala efter innehållet och börjar med kyrkor och därtill hörande. Till kyrkor har han lemnat många ritningar, men han skiljer mellan sådana, som utförts under hans personliga tillsyn, och sådana, till hvilka endast ritningar och föreskrifter i mer och mindre vidsträckt grad blifvit lemnade. Till de förra hör Gärdserums kyrka i Småland, byggd 1851: »spetsbågsstil», såsom han med

Digitized by Google

det den tiden vanliga uttrycket betecknar gotiken; vidare 1853 Vellinge kapell, ett grafkor i hvad han kallar romersk stil, hvilket torde betyda, i form af romerskt antikt tempel; 1855 grafkoret och infarten till mosaiska kyrkogården utanför Norrtull i Stockholm, utförda, såsom han skrifver, i »österländsk» stil, det vill säga ett slags fri behandling af moriska former; 1857 i »rundbågsstil», hvarmed han menar romansk stil, Vånga kyrka i Östergötland, norr om Roxen, där stilen förmodligen valdes på grund däraf, att Linköpings domkyrkas äldsta delar äro romanska; 1858—60 Bernadotteska grafkoret vid Riddarholmskyrkan, byggdt i tysk renässansstil och således afvikande från kyrkans ursprungliga stil, likasom det ståtliga karolinska grafkoret från 1600-talets slut, då man följde den karolinska tidsstilen; 1864 Ulriksdals lilla kyrka, byggd enligt hans terminologi i holländsk renässans med höga rundgaflar, ungefär på samma sätt som å ungrenässansens skapelse Scuola di San Marco i Venedig; i midten af 1860-talet Ladugårdslandskyrkans kupol såsom ett komplement till den i 1600-talets midt af Jean de la Vallée anlagda kyrkan; men enligt Scholanders anteckning sammankrymptes projektet af utföraren, hofarkitekten B. C. Malmberg. Förhållandet var, att Scholanders utkast skulle ändras

Digitized by Google

af Malmberg för klockornas uppsättande, men erhöll sist en med det första förslaget närmare öfverensstämmande form genom professor Haverman. Scholander har för öfrigt utfört minst 14 kyrkor och grafkor.

Men det egendomligaste och bästa i denna art var synagogan i Stockholm, utförd 1867—70. Det har varit vårt århundrade förbehållet, har jag på annat ställe yttrat om dessa ämnen, att åt denna art af byggnader gifva en ny och intressant form genom djupare stilinsikt och studium af orientaliska förebilder. Af sådan art äro Stiers och Knoblauchs synagogor i Berlin, Sempers i Dresden och i synnerhet Försters i Wien, hvilken utmärker sig för en lyckligt modifierad morisk stil. Till dessa sluter sig värdigt Scholanders skapelse i Stockholm. Redan det yttre med sina smala fönstergrupper, sin konsolgesims, krönt af den orientaliskt dekorerade höga hålkälen, och sin egendomliga fördelning af ytterväggen bakom det allra heligaste, är högst karakteristiskt. Men det öfverträffas vida af det inre med dess dunkla, mättade, rika och dock enkla färgprakt, utbredd öfver självständigt uppfunna, men särdeles passande former, af hvilka de stora, genombrutna, taggbågiga konsolerna ofvan galleriets pelare, de små, åttkantiga kupolerna i takets fem kompar-

Digitized by Google

timent och den perspektiviskt anordnade stora taggbågen med sin fyrkantiga ram och det sexbladiga rosettfönstret såsom krön ofvan det allra heligaste, ådraga sig största uppmärksamheten. De använda färgerna, ljusbrunt och mörkbrunt, svart, rödt, blått och guld samt litet hvitt, sammansmälta på det lyckligaste till en enda, mildt skimrande totaleffekt af helt annat slag än våra protestantiska kyrkors ännu på den tiden nyktra och liflösa, kalla och hvitmenade ödslighet.

Jag har redan talat om de slott och herresäten, som Scholander dels ombyggt, dels restaurerat, och tillägger i afseende på dem blott Sörby herresäte i Östergötland, utfördt 1858 i italiensk renässans, men förbigår dem, till hvilka han gifvit förslag utan att själf öfvervaka deras utförande eller som stympats vid utförandet, ty sådant tillät man sig förr i tiden.

Af byggnader, som särskildt äro betecknande för vår tid, nämligen undervisningsbyggnader, har han utfört flere. Äldst är läroverkshuset i Visby, hvilket med allt skäl fått ett medeltidstycke efter sin omgifning och äfven särskildt angifves vara utfördt i romansk stil. Det visar i detaljbehandlingen släktskap med den form, som utmärker den forna hansestadens äldre byggnader, men det har också till följd däraf fått något

Digitized by Google

mörkt och dystert i hela karakteren. I Upsala, där sådana minnesmärken, med undantag af den gotiska domkyrkan, icke förefunnos, utan arkitekten var hänvisad blott till saken själf, och där det gällde att gifva ett konstnärligt uttryck åt behofvet af höga, luftiga, ljusa salar för undervisningen, har också uppgiften lösts på ett i det hela utmärkt sätt (1869). Rumfördelningen, som når sin glanspunkt i den med ett egendomligt tunnhvalf täckta bönsalen, är särdeles lycklig; och om äfven nödvändigheten af mycket ljus medfört en långt drifven sönderstyckning af väggytorna i fönsteröppningar, så är detta en egenhet som är här berättigad och väl använd, under det att den, som bekant, ofta i norden beröfvar våra byggnader allt utseende af verklig arkitektur.

Detsamma skulle kunna sägas om Tekniska högskolans mäktiga palats i Stockholm (1863); men samma behof har där blifvit på ett annat sätt godtgjordt, och enformigheten i hufvudmassan har blifvit lyckligt motvägd genom gruppering af fönstren i midtpartiet och sidoframsprången, hvilka byggnadsdelar därjämte blifvit karakteriserade med rustika pilastrar och synnerligt kraftig och verksam konsolgesims.

Med förbigående af landshöfdingeresidens, hospital och sjukhus, vända vi oss nu till boningshus

Digitized by Google

af vanlig art, men dock af mera konstnärlig betydelse, som Scholander utfört. De mest bekanta äro Warodellska huset vid Drottninggatan och Barclays hus, numera Wallenbergs, vid Kungsträdgården i Stockholm. De utgöra rena motsatser till hvarandra. Det förra utmärker sig för en imponerande massa, hvars midtparti på ett energiskt sätt framträder och symmetriskt afdelar byggnaden; men på den jämförelsevis trånga gatan har det dock svårt att göra sig gällande. Däremot har det senare lyckligt tillfälle att, oaktadt sitt ringa omfång, med sina ädla former göra ypperlig verkan vid den vackra plats, där det har sitt läge. Ej mera än tvenne våningar högt, af hvilka den nedre är delad af fina qvadrer, den öfre af refflade pilastrar med korintiserande kapitäl, utmärker det sig hufvudsakligen genom sina fina dekorativa detaljer, bestående dels af fönsteromfattningarna, hvilka på äldre antikt sätt äro pyramidalt afsmalnande uppåt, med föga framspringande profiler, dels i de båda genomgående friserna, af hvilka den öfre fritt behandlar antika akantusmotiv, den nedre åter, såsom i inledningen antyddes, sinnrikt användt den skotska tisteln så väl i blad- som knoppform till ett stilfullt och ädelt ornament af sinnebildlig art. Man skulle kunna kalla detta ett slags grekisk renässans,

Digitized by Google

men det hela är snarare personligt Scholanders. Det märkliga med den nio fönster breda fasaden är, i motsats till det först påpekade huset, dess brist på en afskärande midtlinie, som angåfve en hållpunkt för symmetrisk fördelning. Nu är det hela i stället uppfattadt evrytmiskt, och för detta anordningssätt är utsträckningen kanske nog ringa, emedan den evrytmiska, som taktslag fortgående upprepningen af samma arkitekturmotiv gärna vill ha en längre utsträckning för att göra full verkan. En skada är, att öfre våningens väggfält blifvit rödstrukna i senare tid, hvarigenom enheten upphäfves.

Slutligen må anföras några bland de många monument af hans hand, som finnas. Först och märkligast är monumentet öfver Gustaf Vasa vid Utmeland i Mora socken vid norra stranden af Siljan, enligt hans egen anteckning utfördt 1858. Som bekant är det byggdt öfver den källare, i hvilken Tomte Mats Larssons hustru Margit gömde Gustaf Eriksson, då han söktes af danska spejare. Det är ett aflångt kapell, som får ljus från en lätt öfverbyggnad på taket; ytterväggarna, som ej ha fönster, äro indelade med qvadrer och högst upp prydda med en rundt om gående fris, i hvars ornamentslingor Sveriges landskapsvapen äro infogade. Den flatbågiga ingången har ett af Gustaf

Digitized by Google

Vasas valspråk: »Beatus qui timet dominum», inhugget å en bandslinga jämte vasavapnet öfver porten, och väggarna i det inre äro vackert dekorerade med linieornament i brun färg på blek grund. Här gällde det att skapa fritt, och formerna likna ingen historiskt gifven stil, om de också kunna sägas ha en anklang af Scholanders älsklingsstil, renässansen. — Jag kan icke underlåta att här äfven upptaga fontänen på Jönköpings torg, om hvilken han själf anmärker: »Gjuten af Bolinder och bärande hans namn». — Af berömda personers vårdar, som han tecknat, anmärkas följande: öfver Stjernstolpe och Samuel Owen, Bellman och fru Lenngren, Bengt Lidner, von Döbeln och Foroni, alla i Stockholm, Atterbom, Israel Hwasser och Carl Säve i Upsala, excellensen Magnus Brahe, Nils Ericson och Fogelberg.

Till Scholanders konstnärsverksamhet närmast som arkitekt hafva vi äfven att räkna hans deltagande i utvecklingen af svensk konstindustri genom mångfaldiga utkast till verk af högre konstflit. Enligt hans egen anteckning har han gifvit ritningar och anvisningar beträffande sådana verk åt guldsmeder, järn- och gelbgjutare, snickare, svarfvare, orgelbyggare, bokbindare, ämbetsmålare, förgyllare, ornamentsbildhuggare, porslinsfabrikanter m. m., och bland sådana verk nämner han pokaler,

Digitized by Google

kandelabrar, ljuskronor, gallerverk, möbler, balustrader, orgelfasader, praktband å böcker, rums- och annan dekorativ målning, trymåer, ramverk, vaser o. d. Förnämligast voro här guldsmedsarbeten, i hvilket fack han genom sin stora lust för och förmåga i ornamentering rörde sig som en verklig mästare. Såsom exempel må det vara mig tillåtet att här anföra Scholanders präktiga utkast till Upsala universitets rektorskedja, som af konung Oscar II skänktes till universitetet vid dess jubelfest 1877. Efter det öfverenskomna programmet skulle kedjan mellan breda länkar innesluta fyra bucklor med emblem för de fyra fakulteterna. Med vanlig energi och efter den redan anförda grundsats, han sade sig som barn ha inhemtat i Hellströms förskrift: »Hvad du kan göra i dag, uppskjut ej till morgondagen», skred han genast till verket, och några dagar efter beställningen var ritningen färdig, utförd i verklig storlek med färger och alla detaljer till fullkomlig belåtenhet, hvarpå han med samma ifver öfvervakade ej blott modelleringen utan äfven den mödosamma, men särdeles lyckade ciseleringen och hela detaljutförandet. Hans tanke om våra handtverkeriers tillstånd på den tiden är ej den bästa. »Oaktadt akademier och slöjdskolor och klingande konstindustriella föredrag och expositioner, står det

Digitized by Google

rasande illa till med våra handtverk, bland hvilka ciseleringskonstyrket ingalunda har första rummet», skrifver han. »Förutsättom, att ritning är gjord och efter många öfverläggningar antagen — hvad följer då? En herre skall lägga upp modellen. Hvilken herre? En guldsmedsgesäll hos någon af de vanliga herrarne? Duger ej. Man får leta upp någon händig och hygglig ornamentsbildhuggare bland dem, som förr tjenat under min fana, och sedan må herrar Benevenuter klumpa åstad med sina anamorfoserande grabbatag. Modelleringen skall jag gärna öfvervaka, icke så ciseleringen, så framt ej någon duglig karl kan uppletas till verkställande af arbetet. Se på Vasa-, Nordstjerne- och Svärdskedjorna! O skräck, o fasa, isande förtvifian! Skulle universitetets magnificenser och salar fördunklas genom bärande af dylika Vesterlånggats-tenngjutaregods? Omöjligt! Bättre vore då att efter väl gjord trämodell stöpa guttaperkakedjor och förgylla dem.» Efter detta kraftutbrott tillägger han: »Skall tinget se ut såsom gjordt af pressadt papper, det vill säga likna en kotiljongsdekoration, eller är meningen att åstadkomma ett ordentligt, kraftigt smycke? Denna fråga gäller visans grundton: kostnaden, ej så mycket för materialets som fastmera för arbetets skull.» Han fann lyckligtvis en »vandrande gesäll» med anspråk på

Digitized by Google

artisttitel, som var en särdeles skicklig ciselör, och verket blef godt.

* * *

Af Scholanders konstnärliga verksamhet återstår nu att redogöra för hans arbeten såsom aqvarellmålare och tecknare, hvari han ådagalagt en förvånande flit och öfversvallande fruktbarhet. Jag vädjar härvid till hans egna uppgifter. Han uppräknar och sammanställer dem under rubriken konstnärliga arbeten, af hvilka större delen varit offentligt utställd. Mellan åren 1836 och 1860 utförde han ungefär 1,400 planscher med aqvarellmålningar, pennritningar i tusch och blyerts med mera, hvaraf ett stort antal aqvareller finnes upptaget i konstföreningens kataloger. Ungefär 1,100 af detta antal bestå af resestudier, och det är dessa, som nu befinnas i Nationalmuseets ego och till stor del här ofvan genomgåtts och tjenat till ledning för skildringen af konstnärens studier under de fem stipendieårens resa på kontinenten. Därefter komma 1868—1877 nära hundra större och mindre aqvareller, särskildt utarbetade som taflor, utom originalmålningar till teaterdekorationer i »Ung-Hanses dotter» af Johan Jolin, i Bernhard von Beskows »Torkel Knutsson» och Ivar Hall-

Digitized by Google

ströms opera »Den Bergtagna». Under samma tid utförde han äfven en del större arbeten, nämligen 1869 »Scener ur Haralds mål», en 64 fot lång och 1 fot hög kolteckning till professor Axel Keys landthus, Bråvalla, vid Gustafsberg; 1873 scener ur »Sandhedens Pilgrimsgang» af Erik Bögh, en indisk parabel, illustrerad i tio stora aqvareller i två färgtoner, upprepade 1875; 1874 scener ur »Den blödande rosen», en ballad, till hvilken han komponerat tolf aqvareller i stort format, hvilka han 1876 gjorde om på ett helt annat sätt än i förra cykeln. Vidare komponerade han »Scener ur sällskapslifvet i norden», elfva aqvareller, framställande olika århundraden, att uppsättas som fris, 72 fot lång och 3 fot hög, i Bolinders hus vid Blasieholmen; likaså en aqvarellfris, 43 fot lång och 3 fot hög, i ett hus vid Kungsträdgården, samt slutligen »Lifvets saga», en fris, 32 fot lång och öfver 2 fot hög, i aqvarell till S. A. Hedlunds landthus vid Bjuralätt nära Göteborg.

Därtill komma också 1862—1866 »Sägner och ballader» i bunden stil med teckningar, delvis införda i Illustrerad tidning, tillhörande ett större antal sådana skrifna och tecknade, ej tryckta stycken. De publicerade voro »Flygsmeden», »Svenska flottan», »Den blödande rosen» och »Fältherrens porträtt» samt den stora »Fjolners saga», bearbet-

Digitized by Google

ning efter Grottesmål, hvaraf teckningar med text 1866 utgåfvos i 32 stora blad. Originalteckningarna inköptes af Nationalmuseum 1874. Slutligen kommo 1879 pennritningar, illustrerande »Flygsmeden», »Mäster Gierlach», »Fältherrens porträtt» och »Pelle Orädd», sänd, som det heter, till vännen Garniers son »lille Nano» i Paris; 1880 teckningar till »Kloke Nisse» och 1881 till sagan om »Bolla», som slutades den 30 april, nio dagar före hans död.

Att här genomgå någon mera betydande del af denna massa, som för resten är spridd åt alla håll, är icke möjligt. Hvad studierna angår, hvilka jag för min del anser vara af särskild och väsentlig vikt såsom vittnesbörd om Scholanders sätt att skaffa sig insikt och utbilda sig själf, har mesta parten af dem i det föregående blifvit genomgången och till sitt värde uppskattad. De af studierna, som härstamma från 1863 års resa, skola framdeles beaktas i samband med angifning af den resans gång och mål. Här gäller således egentligen att ihågkomma de särskilda aqvarellerna, som ej äro bundna vid någon dikt, och därjämte de bilder, som illustrera sagotexter i bunden stil af fornnordisk eller medeltida form. Året efter Scholanders död, sommaren 1882, var en stor utställning af valda exempel från alla dessa olika

Digitized by Google

grupper anordnad af Kongl. Akademien för de fria konsterna, omfattande i katalogen 257 nummer, men då många nummer innehöllo en mångfald af blad, torde samlingen hafva inneslutit mera än 300 sådana. Jag tillåter mig att anföra, hvad jag då därom antecknade.

Denna Scholander-utställning var mycket lyckad, emedan den från en sida — och detta en af de viktigaste — belyste den mångkunnige konstnärens förunderliga förmåga. Tog man en öfverblick öfver allt detta, som då fanns utställdt i konstakademiens gamla salar, och därvid tänkte på allt det, som ännu fanns spridt inom vårt land och äfven andra länder, eller som icke var tillgängligt, emedan det ej blifvit framdraget ur de efterlemnade portföljerna, så fylldes man af både förundran och beundran. Man måste fråga sig själf, huru det varit möjligt, att *en* man förmått på ett område, hvilket oftast endast kunde odlas på mellanstunderna under det allvarliga arbetet i ämbetsutöfningen och lärarekallet, medhinna en sådan mängd af skapelser, hvilka dock hvar för sig fordrat sin konception och fått ett utförande, vittnande om högsta noggrannhet i detaljen, och af hvilka ingen kan kallas misslyckad, äfven om icke alla nått samma ståndpunkt af konstnärligt värde? Lösningen af gåtan låg i Scho-

Digitized by Google

landers eget väsen och berodde på de tvenne grundegenskaperna hos honom, nämligen hans outtömliga, aldrig sinande fantasi och hans outtröttliga, aldrig svikande arbetsförmåga.

Vi hafva i vårt land egt tvenne personligheter, hvilka framför alla varit begåfvade med rik och skiftande fantasi, Carl Jonas Ludvig Almqvist och Fredrik Wilhelm Scholander. De likna hvarandra däri, att denna fantasi var så romantisk som möjligt, färdig att i hvarje stund skapa bilder af ett festligt och brokigt, händelserikt och färgskimrande lif från flydda tider, helst medeltiden och från soliga trakter af jorden. Men därmed är det också slut med likheten. Ty Almqvist var framför allt fantastisk och dimmig samt i det hela subjektivt anlagd, medan däremot Scholander var så objektiv, så klar och fast som trots någon. Finns det någon estetisk bestämning, som företrädesvis kan tillämpas på honom som konstnär — och äfven som författare — så är det, att han var episk ända till torrhet, oåtkomlig för känslosamhet och pjunk, oberörd af allt slags »Verschwommenheit» både i form och färg, i uppfattning och uttryck, säker i konturen och noggrann i detaljen, som om han sett och uppfattat sina bilder under strålarna af ett obarmhertigt klart, sydländskt solsken, icke under inflytande af romantikens försmältande mån-

Digitized by Google

ljus. Ingenstädes visar sig denna egendomlighet påtagligare, än just när Scholander skildrar människonet, såsom man hade tillfälle att se på några bland de utställda bilderna — till exempel å ett motiv från Padua och å ett blad ur »Den blödande rosen». Effekten var glänsande, men det drömlika, känslogripande, smältande fanns där icke. Alla former stodo klara och bestämda, utan att anfäktas af det ovissa spöklika, som inbillningen gärna tillägger det mystiska månljuset. Här kringgjutas figurerna af det klaraste silfversken i stället för dagsljusets guldgula solglans. Scholanders romantik fägnar ögat eller i det hela sinnena, men den berör egentligen icke det inre, sätter icke hjärtat i dallring, gräfver sig icke fast i fantasien och gifver inga kallrysningar, huru hemsk den än emellanåt vill vara. Den är som en lifiig maskerad, lustig eller allvarlig, men framför allt rörlig, färgrik. Vi glädja oss åt den, vi känna oss uppfriskade, muntrade, angenämt stämda, men icke gripna, icke uppskakade, äfven när scenerna äro vilda, ty vi beundra ej det psykiska uttrycket eller det dramatiska lifvet i framställningen, utan vi tilltalas af de lifliga grupperna, den glänsande färgen, de intressanta kostymerna, den noggranna historiska kännedomen om förflutna tiders yttre lif. Därmed sammanhänger ock, att vi i det hela

Digitized by Google

mindre intressera oss för de enskilda figurerna i Scholanders målningar än för massan af dem, och äfven i detta hänseende äro de äkta barn af en episk fantasi. Men om vi fästa oss närmare vid några af dem, så är det säkerligen icke vid dem, som vilja vara sköna och skildra ungdom, behag, kärlek; utan de, vid hvilka vi fästa oss, äro de karakteristiska figurerna, hvilka blifva bättre, mera lefvande och innehållsrika, ju mera de närma sig det grotteska, en iakttagelse, som man kunde göra på många af de utställda konstverken.

Om jag skulle våga ännu en jämförelse, så vill jag säga, att Scholander häri har en viss likhet med Walter Scott: samma beundransvärda förmåga att rekonstruera förgångna tider, samma kärlek till den karakteristiska kostymen och lokalfärgen, samma lust att utföra en bild i detalj, samma böjelse att framställa det karakteristiska och i viss mån oförmåga att teckna ungdom, skönhet och kärlek. Må denna jämförelse ej missförstås. Det kan icke vara något nedsättande för Scholander att jämföras med en af poesiens stormän, och om dessa bägge andar ej stå på samma plan i utbildning och inflytande eller i produktionens storhet, så kunna de dock i anlag och riktning vara med hvarandra besläktade. Den store skaldens minne behöfver heller icke blygas för att på af-

Digitized by Google

stånd jämföras med den begåfvade konstnären, som på sitt område vara lika märkligt outtömlig och outtröttlig till fantasibegåfning och arbetsförmåga. Man kan i afseende på Scholander tveka, hvilkendera förmögenheten var mäktigare, fantasiens styrka eller viljans energi; säkert är, att båda i samverkan åstadkommit ett resultat, hvaråt vi kunna glädja oss.

I det hela står det för mig fast, att Scholander hade sin hufvudsakliga styrka i den dekorativa detaljen, i ornament och sirater, för hvilka åter den arkitektoniska resningen bildar den naturliga grunden. Härvid kommo arkitektens studier och omfattande erfarenhet målaren till hjälp, och då det är obestridligt, att Scholander med all sin mångsidighet af naturen egentligen var ämnad till målare, kan man också precisera hans ämnessfer därtill, att han framför allt är arkitekturmålare, ty däri och i allt, hvad därtill hör, visar han sin styrka.

En bland de mest betecknande bilderna i detta hänseende är titelplanschen till »Den blödande rosen». Där har man Scholander hel och hållen. En fritt, men säkert och med mästerlig stilkänsla komponerad romansk portal bär som prydnad det gamla Törnevalla-signetet, som förlänat sagan hennes namn. Midt i kompositionen ses öfre delen af en i sten huggen ängel, som i utbredda händer håller

Digitized by Google

ett språkband med titeln på bildcykeln, och där nedanför befinner sig på en inlagd tafla den enkla, af Scholander komponerade melodien jämte begynnelsen af texten. Man skulle kunna tro, att de moderna noterna och medeltidsarkitekturen här ej skulle harmoniera; men så är verkligen förhållandet. Stilen i det arkitektoniska ramverket, den romanska dekorationens detaljer, karakteriseringen af materialet, som synes vara kalksten och är förträffligt efterbildadt — allt är utfördt med en sådan trohet och sanning, att alla tankar på moderna ting och alla disharmonier försvinna.

Under sin lifstid hade Scholander deltagit i utställningar allt ifrån 1840-talet. Mellan 1845 och 1853 utställde han aqvareller från resorna, af fransk och italiensk arkitektur såsom hufvudsak, stundom äfven af äldre svensk. Hit hörde hans receptionsstycke i konstakademien, en bild af La Piazzetta i Venedig. Bland detta slags bilder äro de rena arkitekturbilderna alltid de — åtminstone för mig — mest tilltalande och intressanta. Alla dessa minnen från reseåren vittna på det lifligaste om den hänförelse, som grep den unge konstnären, när han första gången med vaket öga och skönhetstörstande sinne vandrade omkring i skönhetens hemland och i studieboken upptog konstens oförgängliga typer från flydda tider. Man erfar inför

Digitized by Google

dessa lika flitigt och omsorgsfullt utförda som entusiastiskt och lefvande uppfattade återgifningar af kyrkointeriörer, palatsgårdar, portaler, fönster, arkader, plafonder och grafvårdar en känsla liknande den, som nere i Italien griper vandraren inför renässansens och framför allt ungrenässansens friska och hänförande nyskapelser. Och det är också i sanning inför ett slags ungrenässans vi stå, när vi studera dessa, nu i Nationalmuseum förvarade skatter: det är på sitt sätt den svenska konstens pånyttfödelse, som vi helsa i dessa enkla blad, till hvilka jag nu för sista gången återkommer, ty genom dem lades grunden till den skola, som Scholander kunde kalla sin. Utan henne skulle nog icke på något område af vår konst och konstindustri en utveckling i sund och riktig mening kunnat gå för sig, om det är en sanning, att en ärlig byggnadskonst är den enda basis, på hvilken ett land kan utveckla sig i konstnärlig riktning.

Scholander började ganska tidigt historiera sådana arkitekturbilder, när de togos rent pittoreskt. Särskildt framträdde de så under sista tiotalet af hans lif. Men i sammanhang därmed utvecklades hos honom alltmera den egenskap, som i dessa bilder blir den mest genomgripande, nämligen framställningens dekorativa karakter. Äfven när

Digitized by Google

ornamentiken icke är hufvudsak, visar sig denna karakter i det lätta, flyktiga behandlingssättet, i uppfattningen af historiska arkitekturmotiver såsom målerisk dekoration, historierad med tidsenliga figurer, och i den teatraliska ton och anordning, som ofta låg öfver bilden. Denna ton består då i en gulaktig färgslöja, som höljer allt i ett ljus, som påminner om teaterrampens. Anordningens teatertycke visar sig åter däri, att den framställda scenen med sitt lifligt dramatiska innehåll får utseende af en stor sluttablå på teatern. Exempel härpå erbjöd den 1882 ordnade utställningen, där en hel svit af vattenfärgsmålningar från olika tider af Scholanders utveckling voro synliga, där man såg, huru han på självutvecklingens väg arbetat sig fram till en ståndpunkt, som var öfverensstämmande med hans naturell. »Jöns Bengtsson Oxenstjerna framför Upsala domkyrkas södra portal», sedan han aflagt ärkebiskopsskruden och iklädt sig krigarens rustning för kung Kristian I, var en sådan storartad, dekorativ teaterscen; »Vandrande komedianter i England» (Haddon Hall, 1500) var en annan; »Italiensk dram», 1500, med månsken och lurande mördare, där man nästan tyckte sig höra musiken till operan, var en tredje; »Motiv från Palazzo Tofetti, Venedig», också ett öfverfall, i månsken, var af samma art;

Digitized by Google

»Drottning Kristinas hofarkitekt De la Vallée's mord 1643. Motiv från Stockholm» är ännu ett. Exemplen kunde mångdubblas.

Scholander behöfde icke mera än ett intressant stycke arkitektur för att genast finna en dramatisk situation, passande för dekorationen, och denna situation satte han genast i scen, ty han kände tidehvarf och kostym i de minsta detaljer. Det var icke för ro skull han komponerat dekorationerna till tre pjeser på kongl. teatern och, som vi ofvan sett, studerat dekorationerna till åtskilliga operor i Paris, likasom han vid sju tillfällen ordnat den dekorativa utstyrseln för kröningar och kungliga begrafningar i Storkyrkan och Riddarholmskyrkan.

Till denna dekorativa styrka hörde då äfven kännedomen om kostymen, som han, hvad medeltiden och renässansen beträffar, fullständigt beherskade. Därtill kom också en god intuition, då det gällde den fornnordiska dräkten, som han lyckligt konstruerade fram under studiet af fornsaker och runslingor. Slutligen egde han en verkligt grundlig specialkunskap, hvad vapen beträffar. Han hade i slutet af 1850-talet gripits af en riktig vurm att samla vapen, såsom han skrifver i ett bref till vännen P. A. Säve i Visby: »Bland mina största nöjen har hittills varit vapensamlandet, men

Digitized by Google

tyvärr är nu salen så beklädd med värjor, bössor, pikar, rustningar med mera, att jag måste upphöra, så framt ej följden skall bli att låta vapnen bo i våningen och själf taga härberge på gården.» Samlingen, som egde många goda nummer och var verkligt berömd, måste afyttras, då Scholander 1868 såsom utnämnd sekreterare i konstakademien skulle flytta in i sin nya boställsvåning, där det var lågt i taket. Den inköptes af kejsar Napoleon III för att uppställas i det nyrestaurerade slottet Pierrefonds, meddelar Scholander i ett bref till P. A. Säve; köpesumman var liten nog: 7,420 francs. »Han saknade den dock icke», tillägger Wieselgren, som omtalar affären; men man har allt skäl att antaga, att skilsmässan från de afhållna skatterna var ganska bitter.

Var han sålunda säker i ornamentik och dekorativ verkan, i vapen- och kostymkännedom, i arkitektur och tidskarakter, så är det däremot helt naturligt, att en konstnär, som icke ex professo var figurmålare och ej studerat därtill, ej var någon mästare i att teckna figurer. Med sin öfverlägsna intuition kunde han ju äfven häri åstadkomma antagliga verk, ehuru modellstudiet icke ingick i hans konstnärliga förutsättningar. Men det har visat sig, att hans figurer förlorat i formsäkerhet, ju större de blefvo, och tillväxte däri

Digitized by Google

med skalans minskning. Bäst ter sig hans staffage, när det består af en större massa, hvars särskilda individer äro mera antydda än utförda. För öfrigt må anföras, att Scholander verkligen på äldre dagar företog sig särskilda figur- och formstudier. »Han hyrde sig en atelier och arbetade där med teckning efter modell. I nära två år hade han atelieren qvar — då det hände honom att där glömma veckodagens namn och i god ro fortsätta sin målning under de timmar, då hans elever i den högre byggnadsskolan väntade sin professor. Redan följande dag hyrde han bort atelieren, för att sådant aldrig mera måtte hända honom, liksom det förut aldrig händt. Vördnaden för plikten var större, än att han ens ville tillåta sig fortfara med en glädje, som visat sig kunna störa den.» Så Wieselgren.

Ännu bestämdare framträdde Scholanders ornamentlust, såsom redan i inledningen blifvit påpekadt, när han företog sig att med penntecknингar illustrera sina egna sagor och ballader. De äro efter hans egen angifning redan uppräknade med sina uppkomstår. De behandla, såsom man ser, ämnen hemtade från folksagor och sägner, som af konstnären omdiktades och till en början samlades under namn af Acharii sagor efter den förut nämnde barndomsvännen, och de hafva se-

Digitized by Google

dan utgifvits, mångfaldigade genom dels heliogravyr, dels och förnämligast fototypi. Intendenten Upmark, en säker kännare af dessa olika framställningssätt, anser, att efterbildningarna stå tämligen mycket efter originalen: man kunde ha önskat, att utförandet varit elegantare, allra helst som den yttre nitiditeten var ett af de utmärkande dragen för Scholanders konst. Men till någon del, tillägger han, får bristen äfven skrifvas på originalteckningarnas räkning. De ha knappast varit beräknade för reproduktion. (Nej, ty de ha ursprungligen ju tillkommit för att roa barnen i familjen.) De grafiska konstarter, af hvilka Scholanders teckningssätt visar sig mest påverkadt, äro litografien och stålsticket, med deras prydlighet, sakta öfvergångar från ljus till skugga, räddhåga för starka motsatser och stundom stelhet.

Jag har redan förut i allmänhet karakteriserat dessa penntecknings. För omvexling och för att stärka det sagda, tillägger jag här några satser ur Upmarks värdesättning (Nordisk tidskrift 1884). Det är, säger han, en outtömligen flödande fantasirikedom, som kunnat ge lif åt dessa hundratals gestalter från olika tider och olika lifsområden, som byggt upp denna präktiga arkitektur i medeltids- eller renässansstil, dessa mystiska gatuperspektiv och höghvälfda salar, som kring de olika

Digitized by Google

framställningarna flätat dessa sirliga randornament, hvilka, fulla af sinnrika antydningar och älskvärda infall, likt ett stämningsrikt ackompagnement sluta sig till det öfriga. Det är ett ansenligt vetande, som uttalar sig i all denna rikedom, i de stilenliga arkitektoniska och ornamentala detaljerna, i dräkter och accessoirer. Bortom det, som ögat omedelbart varsnar, öppnar sig ett långt perspektiv af omfattande och mångsidiga studier. Man beundrar kompositionsförmågan samt teknikens orubbliga säkerhet och precision, där intet är gjordt på måfå, allt klart, tydligt, bestämdt. Dessa teckningar utmärka sig sålunda som ett helt genom både solida och lysande egenskaper. Men det kan å andra sidan ej förnekas, att de särskilda delarna sakna förmåga att hänföra och gripa betraktaren. Med allt sitt konstförstånd och all sin fantasirikedom lida de brist på värme; öfverallt reda och duktighet, men sällan djupare kärlek till uppgiften. Ett slags plikttrohet tyckes ha kallat fram den ena som ett motstycke till den andra. »Nulla dies sine linea» kan i bokstaflig mening tillämpas på Scholander.

Öfverblickar man det hela med afseende på det, jag här framhållit såsom det hufvudsakliga, nämligen det ornamentala och den dekorativa verkan, så vittnar det icke blott om outtömlig fantasi

Digitized by Google

och outtröttlig hand, utan äfven om en beundransvärd säkerhet i åskådning och utförande, när det gällde någon omfattande ornering, som då gärna vardt fullt originell, på en gång fantastisk och klar, när inbillningskraften och dess tjenarinna, pennan, kunde röra sig fritt och ogeneradt. Och det märkvärdiga härvid var, att Scholander aldrig gjorde något utkast, utan utarbetade bilden fullt färdig för det inre ögat, hvarpå sedan det yttre arbetet bestod, så att säga, i en kopiering af den färdiga fantasibilden. Ypperst bland de nämnda serierna är »Fjolners saga» med sin rikedom af originella ornamentmotiv i fornnordisk stil, hvilken Scholander dock icke så öfverdrifvet älskade. Han yttrade sig därom en gång så: »det är nog bra, förstås, men så välsignadt tråkigt.» Att hans egen uppfattning af det nordiska ej var »tråkig», kan däremot intygas af hvar och en, som känner »Fjolners saga»; men hans ande var för omfattande och allsidig att nöja sig med eller låta snöra in sig i en gifven stils bojor, och ju mera denna lade band på den egna formlusten och fantasiflykten, desto mera fjättrande voro dess gränser.

* * *

Det gäller nu att kasta en blick på Scholander såsom musiker och diktare. Hans allmänt

Digitized by Google

musikaliska begåfning var icke obetydande — han hade båda öra och röst, och han spelade gitarr — men den var dock icke i konstnärlig mening utbildad. Inom musiken var han därför i egentligaste mening dilettant. Hans musikaliska sinne inskränkte sina yttringar till dels att med säkerhet och lif samt med hjälp af ett kolossalt minne föredraga svenska, franska och italienska visor, dels ock att stundom till egna ord sätta en enkel melodi, som helst gick i folkviston af ena eller andra arten. Någon högre betydelse ega dessa anspråkslösa melodier ej, och det kan knappt anses annat än som ett missgrepp, då i en musikbilaga till Scholanders skrifter tretton af dem utgåfvos efter hans död. Ingen af dem har såsom verklig musik något värde: därtill äro de för enformiga och konstlösa. Ehuru på sätt och vis besläktade med folkvisan, ha de ingenting af hennes inneboende rikedom, som på mångfaldigt sätt i harmoniskt hänseende och med öfverraskande verkan framlockas, såsom man kan finna af Randels sättning till visorna i Dahlgrens »Vermländingarne», i Josephsons, Arlbergs och framför allt i Södermans behandling af våra mest bekanta folkvisor. Bland dessa utgifna melodier märkes för öfrigt en visa med italiensk och en med fransk text, hvilken senare äfven är musikerns produkt; detta sy-

Digitized by Google

nes lätt af de misstag beträffande romansk verskonst och dess förhållande till melodien, som i dem förekomma. Däremot har jag hört några visor af honom, sjungna i duett för två mansröster med ackompagnement af två lutor, en serenad, om jag minns rätt, och en hyllning af naturen i vårens välsignade tid, hvilka klingade vackert, om också något enkelt och enformigt.

Annorlunda är Scholanders förhållande till poesien. Redan 1862 började han att under det nämnda märket »Acharius» utgifva sina sagor, dock alltid illustrerade, så att ord och bild samverkade till uppfattningen. Första gången han utgaf en icke illustrerad dikt, var 1866, då han utsände »Luisella, en qvinnomodells öden». Han målade där i ord ett lif, som genom konstens och kärlekens blomstergårdar gick fram till ett tragiskt slut. Jag säger med flit: målade; ty det utmärkande för dessa fem hundra med ovanlig virtuositet smidda ottave rime är just deras kraft i den yttre teckningen. Men man urskaktar detta, då ytterlinierna af händelsens förlopp så klart och kraftigt som här ingrafvas i den läsandes inbillning. Det är af Italiens renässansförfattare, som Scholander lärde sig denna konst att svetsa ihop hundratals stanzer och finna tusentals rim, »utan att någonsin i olika strofer använda samma rimpar». Och ej

Digitized by Google

blott de store mästarne, framför allt Ariosto, har han studerat; äfven Giambattista Casti (död 1803), hofpoeten i Wien efter Metastasio, hvars »Novelle galanti» i slutet af förra århundradet ännu en gång väckte till lif den gamla italienska novellens ystra anda, utgjorde mönster för nordbons smidiga fantasi. I klarhet och objektivitet kan han till och med täfla med sin italienska förebild.

Men med denna klarhet sammanhänger äfven den brist, som i dessa bilder kan anmärkas. Under sträfvan efter denna klarhet och plastiska åskådlighet har teckningen för författaren blifvit så uteslutande hufvudsak, att han för den yttre framställningens skärpa blifvit genom idel åskådlighet något torr, hvarjämte hans färg, såsom i en flyktigt utkastad aqvarell, saknar det djup, som den poetiska framställningen icke kan undvara, om den såsom en självständig art af framställningssätt skall skilja sig från det, man kallar prosa. Det är nämligen poesi eller — om denna kommer ej blott från fantasien, utan äfven från hjärtat — det är känsla, varm och djup känsla, man saknar i ett konstverk, som för öfrigt eger nästan allt, man vill begära: en säkert ordnande tanke, en skapande fantasi, ett skarpt öga, en lefvande uppfattning, jämte stor teknisk färdighet. Men det hela är nästan för mycket klart och åskådligt; man saknar,

Digitized by Google

som i Scholanders målningar, den lätta poetiska slöja, som inhöljer föremålen utan att dölja dem. Det är denna »lasur», så att säga, som i ett poem frambringas af känslostämningen, och om den äfven icke öfverallt saknas i »Luisella», så hör den dock icke till de gifna ingredienserna i de lifligt skildrade taflorna.

»Luisella», som utkom det stora nordiska utställningsåret 1866, var tillegnad vännen Johan Fredrik Höckert, som dog den 16 september samma år. Dedikationen, daterad samma år och månad, lyder så:

Åt dig jag minnets kransar band
Och började en sång
Om lif och konst i fjärran land,
Där vi dem sett en gång.

Men väntan blef dig alltför lång,
Och trött du dig begaf
Till konstens högsta hem. — Min sång
Förklingar på din graf.

I de samlade skrifterna illustreras novellen med ett ljustryck efter en oljeskiss af Höckert, kallad »Luisellas död». Dikten består af nio sånger och innefattar, som sagdt, ej mindre än fem hundra »ottave rime» eller fyra tusen verser. Den första sången kallas »Velletri» efter hjältinnans födelsestad, på södra sluttningen af Albanerbergen, söder

Digitized by Google

om romerska Campagnan. Där finner man godt vin och vackra qvinnor, och

> Där återspeglas än i minnets källa
> Med milda drag en skymt af Luisella.

Hon skulle bli nunna, ty endast så kunde hennes fader bli qvitt från att föda och kläda henne; men hon undgick detta öde, då en gammal vignerol, vinodlare, Sor Pepe, utbad sig att få taga barnet till sig och uppfostra det. Hos denne lefde hon sin första ungdomstid och vardt vittne till de röfvarebragder, som af honom utfördes, men hon teg dock som muren, rädd att han till straff skulle, såsom han uttryckte sig, »göra af hennes hjärta en slida för sin skarpa knif». Under allt detta lefde hon själf trygg, medan all befolkningen bäfvade för röfvarebandet, som en dag till och med stal den gyllene monstransen från altaret, medan själfva biskopen läste mässan. Detta hände »året före fyrtiåtta».

> Vulkanen röt, men qväfde än sin brand,
> Och i Italias armar, än ej lossade,
> Låg konsten och bland mästerverken frossade.

Den andra sången kallas i de samlade skrifterna »Cervarofest», hvilket dock bör läsas Cervara, ty platsen, där de ryktbara konstnärsfesterna höllos, och som ligger mellan de forna Via Tiburtina och

Digitized by Google

Via Prænestina ute på Campagnan öster om Rom, heter så. Denna sång, som är tyngre, mera tvungen än den förra, rör sig mest med beskrifningen af de främmande konstnärernas dryckesgille och tillhörande upptåg, men har föga annat att göra med Luisella än att nämna henne som sällskap åt Pepe, då denne söker råna en drucken tysk konstnär, men blir gripen: Luisella har emellertid lyckats alldeles förgapa sig i den blonde germanen. I den tredje sången, »Rom», där författaren får tillfälle att i ett par tiotal strofer utgjuta sig om forna tiders Rom på ett sätt, som gör att den, hvilken varit där före 1870, känner sig flyttad upp i sina bästa drömmars värld, och den, som icke varit där, känner det vattnas i munnen, möta vi åter Luisella. Hon är af barmhertighet upptagen af en krämare, som skaffar henne en man och lagligt försvar i en usel skoarbetare, ett »nöt» till i karl; men »la bella calzolara» blef snart bemärkt af »chefen för de nazareners skara», och Luisella vardt modell till madonna- och änglafigurer i den stores atelier. I denna atelier återsåg hon med förtjusning den tyske målaren från Cervarafesten. Sedan han en tid varit hennes älskare, tröttnade han vid henne, såsom det förmäles i fjärde sången, »Förföljelse», och reste sin väg, lemnande henne i förtviflan. Men till sist tröstade hon sig och blef nu en sökt

Digitized by Google

modell i Villa Medici, där den franska konstnärskolonien bodde. Efter åtskilliga äfventyr för att komma undan dels den obehaglige mannen, dels en förälskad sbirr, nödgas hon gripa till flykten och lyckas med de franska artisternas hjälp, förklädd till karl, smyga sig till födelsestaden Velletri. Sången slutar med en vacker skildring af resan från Campagnan upp i bergen med deras härliga natur och idylliska lif. Målarenaturen förnekar sig icke i strofer som dessa:

För hvarje steg det sköna sig förnyar,
Fast taflans bakgrund byter om natur,
Då bergen ändra sig från mörkblå skyar
Till en i violettgrönt skiftad mur.
Och pinieskogar, lundar, villor, byar
Stå fram alltmera tydligt därutur,
Tills äfven klostren skymta fram med fäderna,
Där skinande de gå i hvita kläderna . . . . .

Till skogsfontänen förs en hjord att dricka,
På hvarje stenrös klättrar upp en get.
Längs vägen bruna qvinnor gå och sticka,
Där vandrar ock en tiggarmunk så fet
Och plantar visdom i en vacker flicka.
Alltmera störes färdens ensamhet,
Tills på en gång Velletris klockor ringa,
Och vetturinens krakar börja springa.

I den femte sången, »Fångenskap», följer fortsättning med en teckning efter verkligheten af rättskipningens tillstånd under dessa tider i Italien,

Digitized by Google

likasom äfven af Luisellas tjuskraft. Men då hon denna gång, sig själf ovetande, förvrider hufvudet på en förnäm romare med namnet Maffei, blef hon helt simpelt förvisad från Kyrkostatens område, och så vandrade hon till fots till Neapel, där hon hoppades komma i tillfälle att nå det land, dit hennes längtan flög efter den afvikne tyske målaren, som hon fortfarande älskade. Den följande sjette sången, som kallas »Neapel och Marseille», börjar med en öfversvinnelig målning af Neapels härligheter, hvilken fortgår i mera än tio strofer, så att författaren i den sista utbrister, att man af skådandet kan blifva trött och slutligen tillägger:

Hur tröttsamt skulle då det icke blifva,
Om jag ej hörde upp att torrt beskrifva?

Men det oaktadt följer en beskrifning af Vesuvius och bestigningen af kratern, en gång förut på prosa utförd i dagboksfragmentet. I denna sång börjar intresset för oss att stiga. Modellen, som nu beslutsamt ger sig af öfver hafvet att söka sin otrogne Roma-älskare, möter på den franska ångaren, som för henne till Marseille, en ung fransk målare, Jean, som blir hennes trogne riddare. Det göres ej behof att nämna, hvilken författaren menar med denne Jean: det torde vara klart af den ofvan intagna tillegnan och af illustrationen, ehuru

Digitized by Google

bild och verklighet för öfrigt hade föga gemensamhet i lefnadsöden. I Marseille, där koleran gick och den arma Luisella råkat i klorna på misstänkt sällskap, lyckas det Jean att rädda henne och därmed vinna åtminstone hennes tacksamhet.

Till sist samlas alla personerna i berättelsen i »Paris», som ger sjunde sången sitt namn. Däraf får författaren anledning till en skildring af Paris-lifvet i mera än trettio strofer, bland hvilka flere äro rätt pikanta — till exempel dessa:

Nej, det Paris, ni sett, är ej den gamla,
Den mörka, glada staden, som jag såg,
Ty denna har för längese'n fått ramla,
Då den gaf skydd åt folkets upprorshåg,
Men icke rum att nog soldater samla,
När barrikad på hvarje gata låg.
Nu ses knappt gator — breda boulevarder
Ge svängplats nu åt kejsarmaktens garder.

Förr syntes husen icke fullt så rika,
Det ena enkelt var, det andra grant.
Nu äro alla gatfasader lika
I skrytsamt pråal, som icke säger sant.
Ty hyresgästerna ha nödgats vika
För praktens dyrhet till en annan kant,
Och blomstren, barnen, jägarhornen, sångerna
Förnimmas ej som fordom från balkongerna.

Där i Paris skulle Jean måla en »kyrkofest på Kreta». Denna tafla, som »ställer Jean i oförgänglig dager och låter honom dela Rembrandts

Digitized by Google

lager», är, som man ser af beskrifningen, ingen annan än Höckerts af franska staten sedan inköpta tafla »Gudstjenst i ett lappkapell». Den lyder så:

I taflans bakgrund är en glugg, där solen
Slår in och sprider en reflex så varm;
Där står ock presten högt på predikstolen.
På golf och bänkar, mellan vägg och karm,
Ses än en qvinna i den vida kjolen,
Än männer med gevär på luden arm,
Än barn, som slumra, mödrar ock som söfva
Och skönsta modersplikt mot barnen öfva.

Här skulle nu Luisella hjälpa honom såsom modell; men hon var försvunnen och återfanns först efter mycket letande som patient på Hôtel-Dieu, där han ändtligen fick träffa henne. Han kunde endast säga: »cara Luisella!»

Dock måste hafva legat uti rösten
Ett uttryck, som fann väg från själ till själ,
Ett hjärtligt välljud, hvilket bragte trösten
Till henne, som behöfde den så väl.
Ty lik en vänlig glimt af sol om hösten,
Då strålen genom dimmorna sig stjäl,
Så log den svaga, när hon räckte handen
Åt Jean, som tyckte sig vid himlaranden.

Under Jeans studier för att lära hennes språk, nämnas sådana författarenamn som »Boccaccio, Tasso, Ariosto, Casti» eller just dem, som Scholander själf studerat såsom förebilder till dikten.

Digitized by Google

I de sista sångerna, »Skärseld» (VIII) och »Befrielse» (IX), skildras de oupphörliga besvärligheter, som ligga i vägen för den stackars Luisellas lycka, huru hon hänger fast vid den förste otrogne målaren och af honom ytterligare gäckas, huru hon härvid »liknar dufvan, som är skjuten under vingen och sitter döljande sitt sår och dör», och huru hon sist råkar ut för sin eländige man, som förföljer henne, hvarunder den gode Jean är hennes trogna stöd och hjälp. Det intryck, hon gjorde vid denna tid, framställer författaren i en entusiastisk strof:

O, huru skön hon var just vid det laget! —
Jag då den fina pärlan ofta såg. —
Hon log, men med det sorgliga behaget,
Som anger, att man pröfvat storm på våg.
Och utur blicken flöt af mildhet draget,
I hvilket än en dyster känsla låg
Af hemlig eld, hvars sista glöd dock glimma,
Af hemlig gråt, som löst sig upp i dimma.

Då kom plötsligt döden — och så fick Luisella ro på jorden.

Slutet på denna i det hela tragiska bild kommer något hastigt och äfven matt. Men hvad mera är: denna tragedi är affattad utan någon egentlig komposition. Det är mest beskrifningar och enkla situationer, men ingen handling, knappt en sammanhängande händelse, men många små-

Digitized by Google

händelser, sammanhållna endast af hjältinnans person, och detta rätt lösligt. Det egentliga sammanknytande bandet bildar framställningsformens enhet i ton, såsom jag ofvanför angifvit, men här ännu starkare vill accentuera.

Men just detta är att väl lägga märke till, ty man kan säga, att förhållandet är ungefär detsamma i Italiens novellistiska epos, särskildt sådant det representeras af Ariosto. Äfven hos honom är det tonen, som bildar enheten, sammanbindande de jämnt och lugnt i berättelsens plastiska, objektiva form som i en figurfris framflytande många äfventyren. Svagheten i komposition och poetisk innerlighet ersättes af fantasikraften och styrkan i strofbildningen. Luisella är i detta hänseende den egendomligaste dikt vår litteratur eger.

Af de öfriga novellerna i bunden form är »Ateliern» (1868) den mest betydande. Den är affattad på ottave rime i fem sånger och behandlar en kärlekshistoria i Rom, med ingredienser af rivalitet, svartsjuka, klosterenlevering och rymning samt såsom omgifning konstnärslifvet under fastan i »Fianos sal» med kung Ludvig af Bayern, Thorvaldsen, Cornelius och Vernet som deltagare, och skildring af Rom under andra tider än nu, då konstnärslifvet ännu florerade där. Vackert är i

Digitized by Google

synnerhet mötet mellan de älskande i klostergården, och slutet är ovanligt lifvadt, men liksom i flere af dessa noveller litet förhastadt. Det intressantaste är alltid bilden af det Rom, som försvann 1870.

»Vapensmeden» är mindre betydande, och »Klostret, ett reseminne» (1880), där författaren lemnat ottave rime och valt daktyliskt versslag, är ett icke illa berättadt röfvareäfventyr i ett sicilianskt kloster, som dock är ohyggligt och orimligt, hvarjämte falska daktyler öfverflöda — en oart som vi snart återkomma till i författarens ballader. »Rosina», som var med i 1868 års upplaga, återfinnes icke i de samlade skrifterna. I alla dessa noveller märker man, likasom i Luisella, att de äro alster af en fantasi, som hufvudsakligen var van att ombilda den yttre verkligheten och ge henne konstnärlig gestalt, som helst rörde sig med form och färg och tecknade lifliga situationer ur ett intressant lif, med förvånande kraft att återgifva det yttre lifvets detaljer lika säkert med ord i meter och rim som med ritstiftet och aqvarellpenseln, men som däremot hade föga sinne för den inre värld af rörliga, hvarandra jagande tankebilder, som utgöra det material, med hvilket skalden skulle ge dramatiskt lif åt den i skarpa konturer uppdragna, yttre bilden. De särskilda

Digitized by Google

situationerna äro skickligt tecknade, de stå för vår fantasi som bestämda taflor, till hvilka stroferna förhålla sig som underskrifter, men de äro icke förbundna med hvarandra genom någon nödvändig utveckling.

Det sagda gäller äfven om Scholanders ballader och prosanoveller. Balladerna, till det väsentliga en sammanfattning af de förut illustrerade dikterna, hvilka författaren tillegnat sin moder i en dikt, kännetecknas af samma egenskaper som ottaverna i afseende på uppfattningen, men stå efter dem i form. Egendomligt är nämligen, att de flesta af dem äro skrifna på daktylisk vers, men denna versform är oriktigt fattad och behandlad. Just det, som annars betraktas som fel, nämligen att lägga en betonad stafvelse på en obetonad taktdel, har — på grund af någon missledd uppfattning af dessa hårda verstakters knaggliga, otuktade, så att säga, rustika-natur — af författaren ansetts vara rent af en väsentlig formprydnad eller åtminstone en tillåtlig frihet, och därför har han upphöjt felet till lag. Det är ungefär detsamma, som om man inom arkitekturen skulle i en byggnad med arkadvåningar icke ställa stöd ofvanpå stöd, kolonn öfver kolonn, utan göra till lag motsatsen, att sätta starka bärare ofvanpå den underliggande svagare bågen. Sådant kan ju ske

Digitized by Google

och har historiskt skett, men efterföljansvärdt är det ej. Af fjorton i de samlade skrifterna upptagna ballader äro två, »Porträttet vid Mälsåker» om »Vallstena kusar», utförda i annan takt.

I flere af de öfriga mildras den metriska tyngden af strofformen, när denna har korta rader. I flere är kompositionen så god, att man för den glömmer formen, såsom i »Engsö kedja», »Birger strumpfot» och »Stamfrun» med sin lustiga form af löpande (trestafviga) rim i strofens andra och fjärde rad.

Prosa-novellerna äro tvenne. Den första, »Casa Polidoro», som i allt hvad angår skildringen af sydländskt lif med romerskt gatumotiv och romerskt staffage är mycket fängslande, börjar rätt intressant med beskrifning på ett förfallet adligt hem och skildring af en gammal contessa, först som en trasig, oordentlig och smutsig hexa, sedan såsom den fina damen, som tar emot den fina societeten uppe i loggian på sitt palats. Där likasom i utmålningen af markis Pallaverdes palats har målarefantasien haft anledning att hålla sig framme och i hög grad godta sig. Men slutet är orimligt och högst vidrigt. Hela novellen påminner icke litet om »Il vicolo di Madonna Lucrezia» af Prosper Mérimée, och i afseende på det hemska och demoniska vill den nog äfven likna E. T. A.

Digitized by Google

Hoffmann, under det att dock medgifvas måste, att härutinnan kraften sviker fantasien just på grund af samma brist som i de versifierade novellerna. Där fattas djupt perspektiv, clair-obscur eller huru man vill kalla det. Det ligger en viss torrhet öfver de klarmålade bilderna, som sakna luft men icke ljus, poesi men icke fantasi, frihet men icke kraft.

Den andra prosanovellen, »Sune Hårdssons äfventyr», som börjar dagen efter Upsala universitets invigning, det vill säga den 8 oktober 1477, behandlar en resande Upsalastudents vidunderliga lefnadshändelser och erfarenheter. Den börjar litet förläget utan den vanliga säkerheten hos författaren, men framställningen växer i intresse. Äfven här äro detaljerna bra, till exempel den unga Angelas tal om miniatyrmålningen eller konsten att illuminera på pergament, som gjordes öfverflödig genom »mäster Gutenbergs påhitt», likaså skildringen af Nürnberg m. m. Äfven här komma öfvernaturliga krafter med i spelet, och vilda sagoäfventyr à la Hoffmann aflösa hvarandra, under det att tidsfärg och kostym alltid äro väl iakttagna. Såsom märkliga skapelser af en mångsidig konstnärs själ skola dock alltid dessa i ord målade taflor intaga en egen rang inom vår litteratur, som i sanning ej är rik på sådana objektivt tecknade skildringar.

Digitized by Google

Tilläggas må ock, att Scholander efterlemnat en hel bok med handskrifna dramatiska småsaker, upptecknade för att spelas af familjekretsen vid enskilda högtidliga tillfällen.

Slutligen har Scholander äfven skrifvit lyriska dikter, af hvilka ett tjugutal blifvit intagna i de samlade skrifterna, inledda af en tillegnan »till Carin». Om nära hälften af dessa finnes anmärkt, att de äro »tonsatta». Enligt min åsikt äro de bästa af dessa dikter »Misantropen» (till en igelkott), en rätt amper satir, »Missmod», skrifven på korrekta flytande daktyler, »Förklaring», en vackert koncentrerad känsla, »Trägen vinner», en rätt lustig rimlek, och »Själslugn», ursprungligen af Scholander skrifven till hans gamla vördade moder. En visa, som ej finnes upptagen, som ännu sjunges vid konstnärsklubbens sammankomster, är »Klubbvisan».

Men bland Scholanders efterlemnade handskrifter finnas några poetiska utgjutelser, som här böra ihågkommas, emedan några af dem ega betydelse för kännedomen om hans inre menniska, andra åter äro tillfällighetsdikter som belysa hans innerliga förhållande till de sina. Det finnes af denna senare art en mängd till hustru och barn, till moder och systrar, till svärfader och vänner, hvilka firades af den vänlige och alltid redobogne familje-

Digitized by Google

fadern, som väl också gärna såg, att han själf blef ihågkommen på midsommardagen, som var hans egen födelsedag. Då han fyllde fyrtifyra år, hade man glömt bort honom, och till minne däraf skref han en sorglustig visa, som han kallade »Namnsdagsblåsarens födelsedag». Efter att ha framlagt sina tankar om, huru man skulle minnas honom, utbryter han i andra strofen så:

Så tänkte namnsdagsblåsarn, — dumt
Den arme mannen tänkte,
Ty hela huset var ju stumt,
Då högtidsdagen blänkte.
Så tog han fram sin spruckna flöjt
Och blåste för sig själf förnöjdt,
Och att man gratulera dröjt,
Han huldrikt efterskänkte.

Sedan kommer i sista strofen en maning åt de unga, att de också en gång bli så gamla: måtte de då ej bli glömda! — En namnsdag, som han själf ej glömde och åtminstone två gånger firat med en versifierad skål, var Carlsdagen, besjungen 1858 och 1860. Det gällde första gången kronprins Carl, andra gången konung Carl XV. För att visa hans känslor för fursten-konstnären, hvilka nog voro uttryck äfven för alla kamraternas sinnelag, meddelar jag här den första af dessa impromtu-sånger:

Digitized by Google

Carlsdagen 1858.

Ur fradgande glaset en stämma så fin
Hörs klinga: »Drick ur, drick en skål!» —
Var lugn du, den pressade drufvans Undin,
Jag känner min plikt — du ditt mål.

I skimrande pärlor mot höjden du går,
Där skalkas du, fräser och dör
Och lemnar ej efter dig ringaste spår,
Om icke ett lustigt humör.

Eteriska väsende, lifva vårt lag,
Ty ej för ett vanligt kalas,
För kronprinsens skull har du sluppit i dag
Ur mögliga cellen af glas.

Hell fursten! Han blifve en far för sitt folk;
Hell fursten! Ett mönster för män;
Hell fursten! Den högsinta forntidens tolk;
Hell fursten! Artisternas vän.

Hell honom! Han öppnat för konsten sin famn,
Han hjälper den ädla från brist,
Och tacksamt vi städse välsigna hans namn
Som furste, som vän, som artist.

Ännu mera betydelsefulla äro de sånger, som tillhöra den förra arten och beröra konsten och poesien. Ett och annat af denna förekommer bland de utgifna lyriska dikterna, till exempel »Konstnärens vårsång», »Caput mortuum», »Karmin» och »Fragment». Men dessutom finnas åtminstone fyra manuskript, som förtjena uppmärk-

Digitized by Google

sammas. Den första dikten, skrifven på Thüringervisans bekanta melodi, har ingen öfverskrift, men torde ha författats för något högtidsgille i »klubben». De tre första och bästa stroferna lyda så:

»Säg, hvi ditt hjärta slår,
Blicken hvi flammar den?
Trängta de till en vän,
Som den förstår?
Konstnärn, hvad söker han?
Längtan blott målet hann,
Då på sin stig han fann
Skönhetens spår.»

Främling i konstens dal,
Fråga ej så och le,
Då du ej mäktar se
Konstnärens qval:
Fåfängt han söker ro,
Högre än stjärnor bo
Dväljs den, han svor sin tro —
Hans ideal.

Vid horisontens rand,
Lätt som en hind att fly,
Ses hon på purpursky
Hägra ibland.
Och hennes röst han hör,
Ljuf, som när eko för
Vallhornets klang och dör
Vid fjärran strand.

Därnäst tror jag mig böra framhålla en dikt, hvars början torde återfinnas i ofvan nämnda »Fragment», som är tryckt. Den icke tryckta delen

Digitized by Google

af fragmentet, som är skrifven på ottaver, förtjenar väl att ihågkommas. Den innehåller ett slags försvarstal för hans försök att i diktens form gifva uttryck åt sin skönhetstrångtan. I manuskriptet har stycket icke osannolikt blifvit efter författarens död kalladt: »Till skönhetens genius», på grund af ett uttryck i den sista, ej färdiga strofen. Jag anför tre af de sju stroferna:

Sant är det väl: jag aldrig lärt att sjunga,
Handterar lyran som avtodidakt;
Men hvem rår för, att sångens sköna makt
Ger ljud åt både lärd och olärd tunga?
Så låt mig då på rytmens vågor gunga,
Du, som i världen spridt din ljusa prakt,
Du, som igenom sekler huldrikt svingar
Och ler åt tidens lie och hans vingar. . . .

Jag har ej anspråk att de höjder hinna,
Som täckas af din vida mantelfåll.
Du är en ljuflig fe, en hög gudinna —
För dig är ju mitt offer endast noll;
Jag har likväl den trösten i behåll
Att låta *konstens* rökverk för dig brinna,
Och högt bekänna dig, tills hjärtat stannat
Med sina slag: jag mer ej kan, ej annat. . . .

Till dig stod hågen i min barndoms drömmar,
Då lifvet var en lek, så fri från harm.
När ungdomslusten svällde i min barm,
Då lydde den så villigt dina tömmar.
Och under strid bland mannaälderns strömmar,
Hvem gaf väl mod och styrka åt min arm?
Det var din makt, du hulda, som betog mig
Och sen alltjämt in i din trollkrets drog mig. . . .

Digitized by Google

Det märkvärdigaste fyndet är dock en dikt, som författaren kallat »Acharius». Acharius var, som vi minnas från det föregående, namnet på Scholanders gamle barndomsvän och ritlärare, hvilken hos honom väckte sagolusten och den poetiska fantasiverksamheten, hvars namn han också i början använde som pseudonym för sina samlade och utgifna sagor. Det är också sig själf han menar med Acharius i den föreliggande dikten, hvilken påtagligen härstammar från hans allra sista lefnadsår, efter 1877, då han mottagit filosofie doktorskransen i Upsala domkyrka. Framställningen innehåller den bittraste självfironi, en bikt, som i all sin hänsynslösa skärpa gör ett i hög grad gripande intryck. Ty den visar, huru liten affär Scholander i verkligheten gjorde af sig själf och sin mångsidiga begåfning. Det är den lefnadsmätte »Protevs», som själf hånar sin mångfrestande verksamhet åt alla håll och finner sig som en boll kastad än hit, än dit, till varning för besinningslösa efterföljare.

Att han är för sträng mot sig själf, är solklart, men hans slutliga förtviflan öfver bristen på en verklig medelpunkt bör vara förklarlig för hvar och en, hvilken liksom han i vårt land användts och användt sig själf till allt möjligt. Det är det yfverboret svenska mångsidighets-dilettan-

Digitized by Google

teriet, öfver hvilket en af dess sista framstående representanter läser dödsmässan, i det han straffar sig själf. Dock — här hjälpa inga utläggningar: dikten måste tala sitt eget språk. Men i och med den står Scholander nu, då vi äro i begrepp att lemna hans konstnärliga och poetiska alstring, inför oss som en hjälte, hvilken vunnit den svåraste seger — segern öfver sig själf. Så lyder straffdikten:

Han var en tok, som snart befanns
Af bitar sammansatt.
Han bar en lappig doktorskrans,
Af lappar blott var hjärnan hans,
En lapphög var hans skatt.

Han fått *en* bit af poesi,
En annan ämbetsprosa blott,
En — musikaliskt hyckleri,
En — byggnadskonst, en — måleri,
Med mera smått — ej godt.

I rymden for han af och an
Och blef till slut på flaxet trött.
»Nu må jag hvila», tänkte han —
Men hvarest? Ingen ro han fann. —
Bort blef han alltid stött.

»Drag hädan!» — poesien bjöd,
»Af lappigt skräp har jag fått nog.»
»Tillbaka!» ämbetsbudet ljöd;
Arkitekturen ock sitt stöd
Från polyhistorn drog.

Digitized by Google

Och måleriet sade nej,
Musiken gjorde likaså.
De kände mannens klutar ej
Och skreko: »Undan, lapplakej!
Med oss får du ej stå.»

Så individen lik en boll
Blef skjuten bort, hvar än han kom;
Han ville in på alla håll,
Men motades, ett vanfört troll,
Och måste vända om.

O du, som vill försöka allt,
Tag varning af exemplet — ack!
Och se Acharii gestalt:
Med krans och lappskrud — arme palt! —
Han lik en bubbla sprack.

Så nalkas slutet af denna långa lefnadsskildring, som dock kunnat och kanske bort blifva längre på grund af ämnets rikedom. Man må icke tro, att det är slut med detaljvittnen om Scholanders verksamhet, sedan hans konstnärliga och poetiska alster blifvit genomgångna. Han utöfvade nämligen sin lärareverksamhet ej blott praktiskt utan äfven teoretiskt såsom föreläsare och författare, och såsom sådan har han efterlemnat skrifter, som äro verk både af penna och ritstift, hvarjämte han äfven som sekreterare i konstakademien efterlemnat åtskilligt att taga vara på och omnämna.

Digitized by Google

Under vintern 1869 uppehöll Scholander de konsthistoriska föreläsningarna vid akademien och skildrade då konstens första framträdande vid den mänskliga odlingens vagga i orienten samt illustrerade sin skildring med väldiga, af honom själf utförda teckningar och målningar, fyllande en yta af 1,700 qvadratfot. Dessa stora blad ha, ty värr, icke fått stanna qvar i landet, utan inköpts till Norge, där de förmodligen kommit att göra föreläsaren i konsthistoria vid Kristiania universitet en utmärkt tjenst, på samma gång de vittna om Scholanders tilltagsenhet, energi och formförmåga. Att han satte värde på teoretisk bildning äfven för konstnären, visade han mångfaldiga gånger, men särskildt då han till författaren af denna minnesteckning, som 1870 var hans efterföljare i katedern, riktade i bref dessa kraftiga ord: »O, skönhetens professor, dundra i predikstolen, väck den halfsofvande ungdomen, lär de konststuderande att begripa, att konstens väg icke blott går öfver färgblåsor och penselknippor, förbi mera eller mindre illa skapade, nakna menniskokroppar, dalkullor och fattighushjon, utan att den ock är beskuggad af mänskliga vetandets mångbladiga träd, samt att konstnären, då han ej gitter räcka armarna ut för att fatta den närande frukten, blir endast en kopierande apa.»

Digitized by Google

Dessutom har Scholander i några afhandlingar delvis nedlagt sina teoretiska åsikter och insikter. Den första är »Ornamentikens formlära», som upptager 77 sidor i tredje delen af de samlade skrifterna. Den är visserligen icke mönstergill, så mycket mindre som den är fragment samt äfven på sina ställen svag i systematiseringen och icke fullt tillräcklig i studier, men ändock värdefull genom sina många lyckligt sammanförda illustrationer och genom en viss hållning och ton, som i allt är en trogen spegel af sin upphofsmans hela anda och syftning i den del af konsten, i hvilken han, som praktiker, var självständigast och störst.

Hit höra äfven »Några allmänna betraktelser föranledda af fornnordiskt byggnadssätt», inträdestal i Kongl. Vitterhets- historie- och antiqvitetsakademien, föredraget 1877. Han går där tillbaka till äldsta tiders odlingsspår hos grottinvånarne i mellersta och östra delarna af gamla världen, gör därpå reda för Egyptens urtid, där vi finna de äldsta säkra minnesmärkena af verklig byggnadskonst, samt för feniciernas inflytande på kulturen kring Medelhafvet genom spridande af kunnighet i bronsgjutning och insikt i dess nytta för det praktiska lifvet. Sist kommer han till norden, där utförandet af timrade hus betecknar odlingens begynnelse och därefter skepps-

Digitized by Google

byggeriet jämte den börjande användningen af järn och införande af skrifkonsten utgöra en viktig utvecklingspunkt i odlingshistorien. Han redogör för byggnaders och gårdars beskaffenhet, särskildt för den ännu på sina ställen qvarstående ryggåsstugan, samt bostädernas inredning och utstyrsel med dyrbarheter, vunna under härnadståget söder ut. För frustugor och prydnadssaker glömmer dock författaren hvarken uthusen för boskapsskötseln eller foderskullen ofvanpå kreatursstallen. Sedan han visat, huru timmerkonsten utvecklades och ännu bibehöll sig efter kristendomens införande i de spånklädda träkyrkor, som här och hvar ännu qvarstå, afslutas afhandlingen med påpekande af, huru prakten i träarbetet försvann med ifvern att utrota märkena efter hedendomen, och huru själfva drakslingan, i norden fritt utvecklad efter irländska förebilder, fick lända till uppfyllelse af profetian om förtrampandet af ormens hufvud, enär korset blef hennes slutpunkt, samt huru främmande länders storartade stenbyggnadskonst med tiden blef alltmera gällande på det kyrkliga området i norden. Hvad folkets, böndernas hus angår, fäller han sist följande sanna, men nedslående dom:

»Under det på andra håll, till exempel hos ryssar och norrmän, hvilka äfven blifvit hänvisade

att använda trä som byggnadsämne, detta gifvit anledning till arbetsskicklighetens fullkomning, så att karakteristiskt monumentala drag höjt behandlingen i allmänhet till uttryck af bestämd stil, har så ej varit fallet hos svenska allmogen. Det är nämligen endast i de mera aflägsna vestra bygderna, särdeles i Dalarna, spår ännu finnas qvar efter hvad möjligen i medeltiden varit allmänt äfven utom denna del af landet; men för öfrigt har den nakna nyttan uteslutande gjorts till herskarinna öfver bondens hem, så att allt begrepp om annan än den af henne föreskrifna formdaningen försvunnit.»

En afhandling, »Konstens gång genom tiden», är mindre betydande till sitt innehåll och något skrufvad i framställningsformen. Mera betydelsefullt är »Konsthistoriskt fragment», äfven kalladt »Reflexioner öfver målning, fragmentariskt framställda af en arkitekt». Manuskriptet är dateradt den 3 april 1864. Det gäller tydligen ett berömdt elevarbete till årets täfling i konstakademien. Om det blifvit föredraget i sammanhang med tillerkännandet af kungliga medaljen åt det antydda arbetet, »Sten Stures intåg i Stockholm efter slaget vid Brunkeberg», är icke bekant. Skriften börjar på följande originella sätt: . . . »För öfrigt är det en känd sak, att då man i vår tid

Digitized by Google

vill afhandla konst med något anspråk på grundlighet, måste man börja, icke just vid syndafloden, men ej heller alltför långt efter densamma.» Han genomgår därefter i en rask öfverblick utvecklingen af målarekonsten i Grekland och Rom, i Byzans och under medeltiden, och därvid fäster han sig särskildt vid mosaikkonsten med sina svarta konturer kring figurerna, hvilka återkomma i det gotiska glasmåleriets blyinfattning kring en särskild färgyta eller figur. Denna lust att konturera tillhörde nästan uteslutande det vestliga Europa, i motsats mot Italien, där gotiken aldrig fått något insteg, och där studium af naturen ledde till konturens fördrifvande jämte en riktig fördelning i massorna af ljus och skugga. I nyare tid har detta imiterats, men icke till fördel för konsten, hvars lösen alltid skall vara: »framåt!» — och icke heller lyckligt för konstnären, som på detta sätt afsäger sig sin individualitet. Den konstnär, han härmed åsyftar, ehuru han icke nämnes vid namn, är den belgiske målaren Hendrik Leys, som i sin senare arkaiserande stil gjorde de gamla flandriska målarnes sätt att skildra till sitt eget. Slutklämmen i uppsatsen lyder så:

»Att kopiera det erkändt sköna är nyttigt, att imitera det ofullständiga kan för någon gång vara kuriöst och lockande, men blir på längden

Digitized by Google

den självständigt begåfvade talangens död. Ty känsla och öga vänjas vid ett uppfattningssätt, som ej har naturens outtömliga resurser till förebild, och obehöfligheten af sökande och reflexion, då man från ett svårare återgår till ett lättare, förslappar inbillningen långt mera, än då denna anstränges genom sträfvande efter ett dimmigt ideal. Om en ung konstnär därför, såsom studieexperiment och till förvärfvande af detaljkännedom om medeltiden, för ögonblicket antager den epokens samvetsgranna enfald i konstutöfningen, därvid sökande att glömma sig själf och i stället gifva sitt arbete sken af ett verk från forna dagar, bör han alltid ihågkomma, att belysningseffektens uteslutande är en lättnad för kompositionen så stor, att hvar och en icke alltför medelmåttig artist efter gjorda akademistudier och med sinne för det karakteristiska i den gamla tiden kan vinna långt större virtuositet såsom imitatör af en defekt genre, än om han försöker sig i uppfyllandet af de anspråk, man i våra dagar har på ett allvarligt konstnärskap.»

Slutligen nämner jag här hans litterära bidrag såsom konstakademiens sekreterare att gifva lyftning åt högtidsdagens årliga firande. Såsom sådan har han inlagt stor förtjenst genom de allt ifrån 1868 af honom författade och upplästa redogörelserna

Digitized by Google

för konstens ställning i Europa, hvilka hade sin hufvudsakliga betydelse för det tillfälle, då de föredrogos; de offentliggjordes från 1875 i Ny Illustrerad Tidning. Vid samma fester förekommo äfven dödsrunor öfver aflidna framstående ledamöter af akademien. De äro i hållning och form kanske något mycket, hvad man brukar kalla, »akademiska», men erbjuda ej sällan genom innehållet intresse. Det bästa sättet att visa deras art är att anföra några exempel, och jag väljer då för de behandlade personernas skull ett par af hans första. Den ena behandlar en äfven för Svenska Akademien kär mans minne, nämligen friherre Bernhard von Beskow, som var hedersledamot af Kongl. Akademien för de fria konsterna. Efter hans död yttrade Scholander om honom följande:

»Genom snille och mångsidigt vetande införlifvad med flere institutioner, hvilkas mål det är att uppehålla och främja själsodlingen, var friherre von Beskow äfven en varm vän och en verksam gynnare af de grenar af skön konst, om hvilka vården är åt denna akademi anförtrodd. Flerårig vistelse i främmande länder, hvarest han egnade tiden åt studium af konstens yppersta verk, gjorde honom förtrolig med dessa och fästade honom ej blott vid förgångna tiders stora mästare, utan

Digitized by Google

förenade honom ock genom vänskapens och den ömsesidiga högaktningens band med samtidens utmärktaste konstnärer. På samma sätt som dessa då betraktade Rom som det skönas brännpunkt, hvars tilldragande kraft de icke kunde motstå, så stod ock Beskows håg ständigt till de världshistoriska minnenas, konstens och artisternas hufvudstad, och han återvände dit vid mognad ålder för vårdande af denna »Själens helsa», hvilken den lefnadsvise mannen med rätta uppskattade såsom ett oeftergifligt villkor för hvar och en, den där önskar lefva och kämpa för konstens och det förädlade vetandets segerära. I egenskap af dennas tolk förvärfvade sig ock den hädangångne oförgängliga lagrar, och de runor, han ristade öfver svenske män, frejdade på politikens, vetenskapens och det skönas område, äro vårdar, som skola bevara Beskows namn jämte deras, hvilkas minne han hedrat och åter upplifvat. Det tillkommer vittra och lärda samfund att redogöra för hans berömda verksamhet på poesiens, den historiska forskningens och litteraturens vida fält, och en sådan skildring ligger utom gränsen för hvad vi här hafva att afhandla. Men genom umgänget och den nära vänskapen med Fogelberg, Byström, Sandberg, Fahlcrantz och Nyström m. fl. hans egentliga samtida inom denna akademi, genom det skydd

Digitized by Google

och den uppmuntran, han egnade de yngre konstnärerna, så väl i hemmet som utomlands, genom deltagande i akademiens angelägenheter, sedan han 1837 valts till dess hedersledamot och ledamot af valkommittén, samt slutligen genom den välvilja, hvarmed han äfven efter sin bortgång genom sin donation räcker en vårdande och hjälpsam hand åt de yngre, har friherre von Beskow i flere afseenden väl förvärfvad rätt att inom detta samfund saknas och att städse bland oss med vördnad ihågkommas.»

Den andre, jag ville påminna om, är hans svärfader, Axel Nyström, hvilken han efterträdde som sekreterare och gaf detta eftermäle:

»För att samtidigt kunna, som sig bör, sköta så många viktiga värf, som ålågo Nyström, fordras klart hufvud, ovanlig arbetsförmåga och stark vilja, egenskaper, dem han ock egde i hög grad. Från barndomen van vid allvarlig verksamhet, som började, då han i fädernehemmet, jämte skolgång och de första stegen på konstnärsbanan, användes såsom renskrifvare åt en jurist, hade han en outsläcklig törst efter kunskaper och sökte, både i ungdomen och blifven man, att på egen hand inhemta den bildning, som icke medgifvits honom att å den vanliga litterära studievägen förvärfva. Denna sträfvan underlättades, då slotts-

Digitized by Google

konduktörsplatsen satte honom i beröring med kongl. bibliotekets tjenstemän, hvarigenom ock boksamlingen stod honom till buds. Snart var han nära vän till många af den tidens litteratörer, bland hvilka Hammarskjöld, Livijn och Askelöf gjort sig allmänt kända.» (Efter att hafva talat om hans resor och studier under Le Bas i Paris, huru han vid återkomsten drog sig ifrån konsten och blef ämbetsman, omorganiserade akademiens skola och skötte sekreterarebefattningen, som han innehade till midten af 1868, fortfar Scholander sålunda:) »Nyström var vän af sträng ordning, och detta drag utpräglade sig i allt hans görande och låtande. Med ett lifligt lynne, från utvecklingstiden van vid och värderande gladt umgänge, bibehöll han ända in i sena åldern en spänstighet i själen, som vållade, att han fann trefnad och nöje äfven bland de unga och gärna deltog i deras lag och skämt. Men så snart det handlade om affärer, äfven af obetydlig art, gjorde sig ordningssinnet gällande med ett allvar och en skärpa, som den nya tiden haft svårt att rätt uppfatta, men som dock hos den hädangångne blott hade sin grund i en fast öfvertygelse om det rätta och innerlig välmening.»

Man hade nog väntat sig något mera i detta uttalande, och det märkliga inträffar, att i aka-

Digitized by Google

demiens protokollsbok finnes under dödsrunan en anteckning, tydligen senare tillkommen, sålunda med all säkerhet icke uppläst och justerad, hvilket äfven är klart genom innehållet. Det lyder så: »*Han* hade förtjenat mera och bättre. Men konstnärerna tålde honom ej, och för släktingen, efterträdaren, var ej passande att vid detta tillfälle utbreda sig i loford, som skulle berört verksamhet utom det konstnärliga området. Konstnärerna, för hvilka han dock uträttat och arbetat mycket, hindrade upptagandet af hans bild och minnesruna i Ny Illustrerad Tidning, och inför ett sådant auditorium tjenade till intet att bränna mera rökelse, än deras näsor möjligen kunde tåla. Nyström passade under sin lefnad ej för dåliga och tanklösa artister. De fruktade honom, och han föraktade dem.»

Då jag nu till afslutning af betraktelsen öfver Scholanders litterära arbeten går att yttra några ord om hans stil, så bör jag till en början anmärka, att han äfven där visar sig vara flersidig.

Vi ha lärt känna honom som skönlitterär författare både på vers och prosa och såsom teoretisk prosaskriftställare i halft lärda afhandlingar, redogörelser och karakteristiker af tider och personer. I den förstnämnda skrifarten, som låg hela hans kynne närmast, skref han på samma

Digitized by Google

sätt, som han målade och tecknade: hans stil är pittoresk, den flödar af karakteristiska bilder, ord och uttryck, hvilka hos läsaren väcka lefvande föreställningar om yttre, för ögat gifna föremål, med form, färg och rörelse, som göra föreställningen till en tafla, färdig att fixeras i fast gestalt, alldeles som i hans aqvareller. Den måste betecknas med uttrycket »objektiv», hvilket han visade sig icke just tycka om, till exempel i ett bref 1866 till P. A. Säve om anmälningar i tidningar och tidskrifter af »Luisella». Det poetiskt musikaliska och »subjektiva», som han heller icke tyckt om att höra nämnas, framträder hos honom naturligtvis i hans små, ofvan omtalade visor, men därjämte på ett alldeles egendomligt sätt i hans linieornamentik, som är det plastiska formspråkets speciellt lyriska del. Men i hans ottaver finnes däraf föga. Detta är dock icke något för hans talang nedsättande, det är blott det naturliga uttrycket för hans begränsning. Inom denna gräns är han en mästare som ingen i vårt land i att »måla med ord».

Själfva denna talang har inom poesiens historia icke det allra bästa rykte, emedan ord- likasom tonmålning beror på en sammanblandning mellan olika arter af skönhet, nämligen den, som är uppfattlig för ögat, och den, som förnimmes med örat.

Digitized by Google

jälfva de stora italienska skalder, som voro Scholanders förebilder, voro de, som mest försyndade ig mot denna stillag, hvilken först framlades af essing. Dennes jämförelse mellan Homeros och riosto i afseende på målning med ord är bekant, len utfaller icke till den senares fördel. Det var följd af sin renässans-naturell, som Scholander ängaf sig till samma framställningssätt; men han r mera stilren än förebilderna, han går icke till eras ytterlighet att i en följd af ottaver utmejsla eller utpensla en figur med alla dess detaljer till kropp och utstyrsel, utan han angifver sådant helt kort och godt eller sätter figuren i handling, såsom Lessing bjuder, och när han verkligen målar, är det mest landskap, situation, lokaliteter. Men där är han en mästare som få, tack vare sin kraftiga ton och färg, som i dikten representeras af en aldrig trytande skatt af precisa, slående, ovanliga, grotteska, kostliga, ibland äfven mycket drastiska ord och uttryck. Likasom han var en självlärd färgkonstnär, var han äfven en självlärd ordmästare, för hvilken vanan att yttra sig i bilder, liknelser, metaforer, hyperboler, antiteser och liknande så kallade troper blef den andra naturen. Man skulle kunna säga, att just detta utgjorde hufvuddraget i hans sätt att gifva uttryck åt sin inre menniska. Ty det återfinnes i hans konst,

Digitized by Google

i hans poesi, i hans sagor och teckningar till dem, i hans reseskisser och ofvan anförda dagboksfragment, det utgör själfva qvintessensen i hans bref, och det var detta, som utgjorde kärnan i och formen för hans samtal, när han bland vänner och likasinnade andar gaf sin egendomliga humor fria vingar.

Hvilken märklig motsats därtill bildar icke hans allvarliga stil, då ämbetsmannen eller konstförfattaren talar! Då är han, såsom nyss sades, »akademisk», ja, mera än någon. Då komma de tunga satserna, med absoluta begynnelse- eller mellansatser, med öfver- och underordnande konjunktioner och framför allt med participialkonstruktioner, dels i presens, såsom: »varande ung», dels i preteritum, såsom: »blifven man» — allt utan tvifvel beroende på inverkan från romanska språkmönster, det vill säga franska och italienska. Ännu afgjordare framträda sådana stilegenheter i ämbetsskrifvelserna, hvilka likasom alla dessa prosaafhandlingar utmärkte sig för klarhet och bestämdhet och äfven, som i inledningen antyddes, af hans förmän ansågos såsom mönster af ordning, utredning och formning.

Om vi således inom hans måleriska stil skulle skilja mellan den, som han ådagalägger i den bundna formen, framför allt i ottaverna, och den,

Digitized by Google

som han visar i sagorna och prosaberättelserna, af hvilka den förra är den förnämligaste och den mest konstnärliga, så finna vi redan nu hos honom tre stilarter, då den tredje blir den prosaiska afhandlings- och ämbetsstilen. Äfven i detta hänseende kan Scholander därför kallas en Proteus, så mycket mera som ännu en stil återstår att tillägga, nämligen den mest intima, ögonblickligt födda och starkast verkande, hans bref och förtroliga samtalsstil. Denna stil var, såsom jag nyss antydde, släkt med hans poetiskt måleriska stil i afseende på ordval och troper, men ännu mera lefvande och fri, naturlig och ogenerad, öfverraskande, ja, öfverrumplande, personlig och Scholandersk. I vissa af brefven får den ännu en tillsats, som i hög grad stärker det lefvande intrycket, nämligen penntecknings, ögonblickligt koncipierade och utförda, men därför ingalunda slarfviga och vårdslösa, utan lika noggrannt utförda, som de äro qvicka.

Samtalets charme har med honom själf försvunnit och lefver nu endast i minnet hos dem, som kände honom och höllo af honom. Men brefstilen lefver qvar efter honom i de många samlingar af enskilda skrifvelser, som finnas spridda åt många håll, men af hvilka en utvald del intagits i de utgifna skrifterna. Utom dessa har jag

Digitized by Google

reda på en del icke utgifna, särskildt dem, som utgöra tillägg till en af de största samlingarna; det är i det hela ungefär ett och ett halft dussin olika personer, till hvilka dessa bref äro riktade. I främsta rummet fästes uppmärksamheten vid dem, som gällt lärjungar, resestipendiater och konstnärer. Bland dem märkes ett svarsbref till finska lärjungar, arkitekterna Decker, Höijer och Sjöström, hvilka bragt Scholander sin lyckönskan, förmodligen då han mottog sekreterareplatsen i akademien. Det är dateradt november 1868 och innehåller det vackra vitsordet till de »hederliga, trofasta och varmhjärtade finnarne», att han städse framhållit dem såsom exempel för sina lärjungar, på hvilka de inverkat välgörande. Bland svenska lärjungar, med hvilka han korresponderat under deras studietid utomlands, kan anföras den man, som nu är hans efterträdare såsom professor i byggnadskonst, dåvarande stipendiaten Claes Grundström, ur hvars brefsamling, som i utdrag ställts till mitt förfogande, flere utdrag meddelats i inledningen. De innehålla i hög grad intressanta detaljer, som göra dem värdiga att tryckas. Vidare påminnes om det första tryckta brefvet till Carl Larsson, däri Scholander utgjuter sig om sitt lifs sorg, att han från barnaåren haft brinnande lust att gå *en* väg, men tvangs in på en annan, för

Digitized by Google

hvilken han kände motvilja, ett tema, som utföres med sjudande kraft och blödande hjärta af den då sextiotvåårige mästaren. Gripen af stipendiatens älskvärda rättframhet, har han genast för honom öppnat sitt hjärta. Därnäst fästes uppmärksamheten vid de tre tryckta brefven till en ung bildhuggare, i synnerhet det tredje, däri Scholander på stipendiatens fråga, om han skulle våga gifta sig, framdrager sin egen erfarenhet och visar honom rätta vägen, nämligen att aldrig tänka på saken, om han ej är säker på att kunna försörja familj. Framställningen är präglad af en öppenhet och älskvärdhet, som måtte ha fyllt den spörjande med tacksamhet och beundran. Till samma sfer hör brefvet till John Börjeson, hvilket äfven är tryckt, däri Scholander hos bildhuggaren väcker tanken på ett af dennes bästa utkast, nämligen till monumentet öfver Sten Sture såsom segrare vid Brunkeberg. Han skrifver: »Tänk herr Sten i rustning på sin gångare och framför eller invid honom Tord bonde med sitt tvåhändsvärd!» Så ock det tryckta brefvet till Carl Hellqvist, där han på dennes fråga klart och redigt framställer betydelsen af och stilen i frescomåleriet samt — ger honom anvisning, huru han praktiskt skall öfvervinna den »ovana vid skrifning», hvaröfver han klagar.

Digitized by Google

En särskild grupp bilda brefven till några estetiker, såsom Dietrichson i Kristiania, Gunnar Wennerberg i Stockholm och Estlander i Helsingfors samt äfven till hans minnestecknare, ur hvilken sista samling här ett och annat citat förekommer. Märkligast är det tryckta långa brefvet till Estlander af 1 januari 1879, hvilket berör akademie-institutionen i dess helhet och särskildt den omorganiserade undervisningen i arkitektur, hvartill jag här endast kan hänvisa.

Sist kommer den grupp, som omfattar särskilda vänner, Billmark och von Dardel, S. A. Hedlund och Johan Jolin; men märkligast äro de bref, som adresserats till J. Arsenius och P. A. Säve. Till den förre skref Scholander omvexlande på vers och prosa, men helst på vers — i förbigående sagdt: han fick svar i samma form från den gamle vännen. Det första brefvet af 1860 är affattadt på ottaver, och det följes sedan af icke mindre än nio i samma svåra strofer. Det vore för mycket att här citera något; men jag vill dock påpeka brefvet i januari 1866, där han helsar de »vänliga ottaverna» välkomna igen, sedan de länge varit glömda för »ämbetsmannasvadans tunga pjoller»: han trakterar dem med en märkbar njutning, som ger flykt åt det improviserade utbrottet. Vidare brefvet om Höckerts död, skrifvet i okto-

Digitized by Google

ber samma år. Och så till sist brefven till doktor P. A. Säve! Den samlingen är störst, och den är rikt illustrerad. Den utgör mera än hundra bref, af hvilka trettio äro delvis tryckta. Äfven här är omöjligt att göra utdrag; de tryckta brefven tala för sig själfva, och de otryckta ha många detaljer, som här blifvit använda och fortfarande skola användas för att fullända lifsbilden, hvartill jag nu öfvergår.

* * *

Som vi minnas, återkom Scholander från sin femåriga vistelse utomlands midsommaren 1846, och under den följande tiden var han så träget sysselsatt med undervisning och annan verksamhet, att han icke kunde ha en tanke på att begifva sig utomlands. Men efter sjutton års förlopp greps han 1863 af lusten att återse kontinenten och uppfriska sina minnen från konstens länder. Denna gång reste han dock icke ensam: han tog sin fru med sig. Den 24 april var han i Stettin, några dagar senare i Berlin. Just i de dagarna passerade hans minnestecknare genom Preussens hufvudstad på hemfärd från Italien efter ett par års frånvaro och hade den glädjen att möta honom »Unter den Linden»; han var den förste svensk jag såg på

Digitized by Google

min återväg till hemlandet. Jag skall aldrig glömma hans vänliga helsning och hans glädjestrålande blick, då han omtalade, att han fått några månaders ledighet för den nu företagna resan. Den gick vidare öfver Leipzig och Dresden, Bamberg och Nürnberg, Regensburg och München; vidare genom Salzburg och Innsbruck öfver Brennerpasset till Bozen och Verona. Därmed var han helt oförtänkt i Italien, ty det ingick ej i första planen. »Det var en djärf, men skön tanke», säger han i de intressanta anteckningarna om resan, hvilka jag dock här icke kan meddela, emedan de äro för vidlyftiga. I det kära landet besöktes Venedig, Padua och Vicenza, Brescia, Cremona och Parma samt Milano, således uteslutande Norditalien, ty till Florens, Rom och Neapel kom han icke. Vägen norr ut gick genom Schweiz till Paris, där han vistades nära en månad. Öfver Rheims begaf han sig till städerna vid Rhen, främst Strassburg och Köln, där han, såsom man väl kan förstå, fäste sig mera vid de romanska mästerkyrkorna än vid den från fransk till tysk gotik öfversatta, bålstora dômen. Efter en titt in i Belgien besöktes Hannover, Hamburg och Köpenhamn. I början af augusti månad var han åter i Stockholm.

Att denna resa icke var blott en lustresa, det märker den tydligt, som genomgår de i National-

Digitized by Google

museum förvarade reseskisserna. Man finner bland dem omkring ett halft hundra från Tyrolen, Schweiz, Frankrike och Belgien; från Lombardiet och Tyskland omkring ett och ett halft hundra sådana. Enligt Harald Wieselgrens uppgift arbetade han så oförtrutet, att han hemförde en aqvarell för hvarje resdag. Verona och Brescia gåfvo honom de ljufvaste dagarna. Men — »det allra obetydligaste antalet verk i världen äro de goda», så lydde mästarordet efter hemkomsten, tillägger samme hemulsman.

Mig veterligen, företog Scholander sedermera icke mera än en mindre resa utomlands, då han 1878 om våren vid en inspektionsresa till Malmö for öfver Sundet till Köpenhamn. Resan är märklig dels för den stora belåtenhet, han fylldes af vid åsynen af Helgo Zettervalls restaurering af Lunds domkyrka och hans ombyggnad af rådhuset i Malmö, dels ock för den jämförelse, han fick tillfälle att göra »mellan huru de bygga i Köpenhamn och i Stockholm; den, som har sakkännedom, måste finna, huru djupt våra byggnadshandtverkare och materialier äro under isen». Så heter det i bref till Säve, april 1878.

Här beröra vi en punkt, som icke kan och får förbises — den starka pessimism, som ofta framträder hos Scholander, när fråga är om kon-

Digitized by Google

sten här i vårt land: han misströstade nämligen fullständigt om, att den kunde trifvas i vårt kyliga klimat. Han yttrar sig därom på flere ställen, fullständigast i ett par bref till Arsenius, nämligen det andra och det tredje bland de tryckta brefven, det förra på prosa, det senare på vers, bägge skrifna 1860. Så äfven i ett bref till Säve, dateradt juldagen 1875 (otryckt), där han drifver den satsen, att kärleken till konst hos oss blomstrade upp, så länge rikets förste man med sin artistsjäl gaf ett godt exempel. Men för öfrigt är det bäst att låta bli konst i Sverige: »den har intet där att skaffa och blir aldrig hemmastadd. Där är för mörkt, där är för kallt. Klimatet drager kroppen och sinnena till bordets och flaskans njutningar samt själen till det vetenskapliga grubblet, till tankens värld, till det, som mognar och medför resultat, hvari form och färg ej behöfva ingå som hufvudfaktorer. . . . Men nog härom. Skulle man sätta sig ned för att uttömma all den sedan trettio år samlade gallan, hvaraf själen i afseende på konstförhållandena i hemmet småningom blifvit fullproppad, så blefve det ett bibliotek.»

Detta missmod har ökats med åren, och det särskildt på den grund, att han till sin sorg måste se undervisningen i byggnadskonst omordnas på

Digitized by Google

ett sätt, som enligt hans åsikt var förderfligt för konstnärligheten. »Det kan ej nekas», skrifver han i samma bref, att med åren kyla inträder i känslorna, men det behöfves; ja, mycket däraf, stora isklumpar må man hopa i magen för att ej lägga vid sig den nya tidens ondska, hvilken framträder bjärtare, i den mån håret hvitnar och huden skrynklas. Eller hvad skulle jag annars känna, när resultatet af och kronan på mitt ärliga, jag säger det oförtäckt, ej vanligt uppoffrande trettioåriga arbete för arkitekturens främjande och uppehållande medelst lärjungars daning, har blifvit, att stockblindhet i begäret att, enligt nutidens lösen, alla skola kunna allt, spränger akademiens byggnadsskola, så att jag ej vill hafva något vidare med henne att skaffa.» Förändringen bestod däri, att trots de goda frukter, som den äldre stadgan, som Scholander varit med att skapa, hade i nära trettio år burit, afskaffades både den förberedande och den praktiska byggnadsskolan, och denna del af undervisningen förenades med tekniska högskolan. Wieselgren meddelar Scholanders enskilda uttryck därom: »Då man ej fäste sig vid min åsikt, kunde man åtminstone ha uppskjutit ändringen till min pensionsålder — den är ju, Gud ske lof, snart inne — i fall man hyst någon égard för min verksamhet.» Den antydda åldern skulle ha inträffat några

Digitized by Google

år senare, 1881 vid midsommaren, men han nådde den aldrig.

Emellertid hade under det sista årtiondet af hans lif det offentliga erkännandet af Scholanders betydelse icke uteblifvit. Han blef 1871 ledamot af Kongl. Vitterhets- historie- och antiqvitetsakademien, ehuru han, såsom ofvan nämnts, först 1877 tog inträde; han kallades 1872 till ledamot af danska konstakademien och 1873 till ledamot af Société des architectes français, vardt 1877 korresponderande hedersledamot af Royal Institute of British Architects och samma år filosofie hedersdoktor i Upsala samt 1878 korresponderande ledamot af Institut de France, Académie des beaux arts.

Af dessa utmärkelser var det i synnerhet de två sistnämnda, som gladde honom. Att han skulle känna sig stolt, då han blef »membre de l'Institut», är lätt begripligt, då man besinnar hans kärlek till Frankrike, till Paris, och till sina ungdomskamrater från den lyckliga studietiden, af hvilka flere till gengäld omfattade honom med en aldrig svikande vänskap och bibehöllo sin beundran för hans mångsidiga talang. För öfrigt var det »en heder, som förut endast vederfarits hans fosterfader och Bengt Fogelberg». Hvad kallelsen till hedersdoktor i Upsala angår, var han i det hän-

Digitized by Google

seendet såsom konstnär den absolut förste, men därvid fäste han sig visserligen icke. Jag kan för min del intyga hans rörande öfverraskning och anspråkslöshet, när han mottagit kallelsen och till mig såsom fakultetens dekanus och blifvande promotor skref följande: »Hvarför just jag? Är det kanske vissheten, att ungdomsstudierna på murareställningen hafva härdat min hjärna, så att hon ej svindlar för parnassens höjd? För mig är den i fråga varande utmärkelsen alltför stor, och lika mycket som den troligen skulle glädja andra, kännes det för mig tryckande, men . . . det återstår ej annat än att låta den berättigade ovärdighetskänslan förbrinna på tackoffrets altare.» Och i afseende på det medsända »curriculum vitæ», som legat till grund för de flesta i denna lefnadsteckning meddelade data och fakta, skrifver han: »Jag har aldrig förut tänkt på, huru 'mitt lifs gärning' skulle taga sig ut, upptrådd på en tråd; men när jag nu måst börja att plocka ihop grynen, tyckte jag det icke kunna skada att en gång koka dem till en välling så bastant som möjligt. Skrattar man däråt — så mycket bättre! Ty jag gör det själf i tanken på, hvilket högst ovanligt filosofie doktorsprogram denna biografi med vidhängande meriter i själfva verket och sannerligen är. I synnerhet lyser början såsom eld-

Digitized by Google

flugor i bildningens och vetandets elyseiska lagerlund; och ho vet, om icke en och annan af eller t. o. m. hela den vördnadsvärda och höglärda fakulteten, efter tagen kännedom om den grund, på hvilken min Jakobsstege är rest upp till Parnassens höjd, sträcker armarna för att hugga i och vräka den uppklättrande gunsti' herrn tillbaka ned i murbruksbaljan, därifrån han kommen är. Men jag tror detta vara något för sent, gnuggar händer och ögon och beställer ny broderad krage till professorsfracken.»

Detta var före promotionen. Efter den skref han till P. A. Säve, som också kallats till doktor, men ej kunnat infinna sig i Upsala: »Summan af det hela är, att det är bäst, sedan man skådar det genom minnets kikare, och det underbara däraf är märket, jag bär på venstra handens ringfinger. Det märkets därvaro är det mest förunderliga och oväntade, som händt mig i lifvet, och ehuru jag varit ett lyckans barn i många hänseenden, anser jag dock denna ring likna den, hvilken Polykrates fick igen ur fiskens inre, och den, som min saliga moder återfann vuxen kring en morot, sedan hon tappat den i en trädgård. Han sitter ingen i vägen och prålar ej såsom en afundväckande bröststjärna, men mig ligger han alltjämt i ögonen, då jag skrifver eller målar, och han är mig en

Digitized by Google

källa till förnöjelse. Huruvida därmed följer föryngrad arbetskraft, det är en annan fråga, hvars besvarande de tyngande åren nog lära åtaga sig att göra nekande, men man får vara nöjd, ty lönen afser ju ej det, som skall ske, utan det skedda. Allt detta passar ock in på dig, gamle vän, och att vi sålunda skulle bli kamrater vid Parnassens bestigande, det innebär åtminstone den rättvisan, att lönen icke träffat ett par, som sofvit sig till den. Och detta är min *tröst*, då jämförelser och tanken på ovärdighet stundom söka att stryka galla öfver guldet.»

I den nu försvunna östra flygeln af konstakademiens gamla hus hade Scholander sedan slutet på sextiotalet sin bostad i de rum, hvilka han lärt sig älska från sin företrädares och svärfaders sekreteraretid. Delvis små och låga i taket, utmärkte boställsvåningens rum sig för en treflighet, som redan berodde på läget och den vackra konstnärliga utstyrseln, men allra mest på den hjärtlighet, det spirituella lif och den gnistrande qvickhet, som här utvecklades af inbyggarne själfva och, sanningen att säga, äfven smittade dem, som voro nog lyckliga att där få tillbringa några vanligtvis alltför snabbt flyktande stunder. Medelpunkten och herskaren i denna krets var han själf, och detta både kroppsligen och andligen.

Digitized by Google

Den, som förr ej sett honom på nära håll, frapperades af hans utseende. Kortväxt, robust och bredaxlad, liknade han, såsom Jolin i sina anteckningar sagt, snarare en rask och liflig husaröfverste än en professor och akademisekreterare, med den äfven på gamla dagar hurtiga gången, den snillrika blicken, glödande under de buskiga ögonbrynen och det lätta skämtets genier lekande på läpparna, som pryddes af yfviga gråa mustascher. Han kunde därför också, när han tillfrågades, om han icke var rädd för de ruskiga figurer, han mötte på sina vidsträckta landtliga promenader, lugnt svara så, som samme författare meddelar: »Med sådana muskler som mina? Chikanera inte en simmagister, hedersdoktor och modell-Herkules vid Fria konsternas akademi!»

Men därjämte kunde han tala både allvarligt och skämtsamt, och han glänste i båda med sin vältaliga och kryddade, både djärfva och lustiga svada. Han kunde, tack vare ett vidunderligt minne, föredraga utantill andras och egna verser »i långa banor»; han kunde föredraga visor på flere språk, visserligen utan mycken röst, men med ett föredrag, som vittnade om dramatiskt anlag, kostligast framträdande i den drastiska stilen, och berätta historier, helst ur sin egen rika erfarenhet; han talade tyska, franska och ita-

Digitized by Google

lienska »som en infödd» och var i umgänge med utländingar en fullständig kosmopolit. Han höll glada tal och skref med största lätthet tillfällighetsvers, att krydda samqvämet. I sådana högtidsstunder var han för sina vänner älskvärdheten själf. Det vill säga: för de sina var han det alltid. En bättre make och fader kan man icke tänka sig, ty han lefde och verkade hufvudsakligast för hemmet, dess välstånd och trefnad, och om hans minne är någonstädes förgudadt, så är det inom de spridda återstoderna däraf. Men icke blott där — äfven bland en trofast skara af vänner och de qvarlefvande trogna af lärjungarne tänker man på honom såsom något ovanligt, mäktigt, tilldragande och värmande, som man är glad att ha kommit nära i förflutna lyckliga dagar. Bäst trifdes han med barn och blomma ute i naturens sköte på sommarbostaden Lilla Skuggan vid Lilla Värtans strand, med sina gröna gräsmattor och lummiga ekar, där han med vännen Jolin öfvade det af den senare på grunden af Gotlands »varpa» uppfunna, så kallade »pippispelet». Däremot kunde han icke med det vanliga societetslifvet, hvarom han skrifver till Arsenius i ett bref af 1862: »Må man hålla mig för en narr, då jag i allsköns beskedlighet sitter och knåpar med mina små privatförnöjelser; det är vida bättre

Digitized by Google

än att deltaga i det själsförödande sällskapslif, som vankas här, och till hvilket man ej eger kompetens, då bland andra luckor i 'bildningen' äfven förefinnes oförmåga att spela 'priffe'.»

Hvad här yttrats, är ungefär intet annat, än hvad jag själf erfarit under det sista årtiondet af Scholanders lif. Närmare bekantskap med honom gjorde jag efter min återkomst till fosterlandet 1863, då jag tre olika gånger höll föreläsningsserier i Stockholm och därvid sammanträffade med honom. Men 1866 kom en fnurra på vår vänskaps tråd på grund af en längre anmälan — min första som konstkritiker — af den svenska konsten på den stora nordiska utställningen samma år. Scholander älskade i det hela icke konstkritik, ehuru han själf 1852 hade uppträdt i Aftonbladet såsom anonym och okänd recensent af utställningen i konstföreningen och väckt uppseende, efter hvad han själf skrifver i ett af de första brefven till Säve. Han har också gifvit denna sin motvilja ett drastiskt och skarpt uttryck i en epigrammatisk versstump, som just härstammar från slutet af sextiotalet, ty den finnes tryckt före 1870, hvarför jag icke tvekar att här meddela den. Den lyder så:

Då Pegasus med vingadt lopp
Sig närmade Parnassens topp,

Digitized by Google

Där konstens höga gudom tronar,
En äcklig fluga följde med.
Dold under svansen, stolt hon red
Och stack ibland, till dess det sved,
Och pep: »Flyg ök, jag ej dig skonar.»

Så, konstnär, om ditt ideal
Du söker under längtans qval
I fantasiens dunkla riken:
Då är du Pegasus i flykt.
Och flugan sen! Hon surrar styggt
Från baken, där hon lurar tryggt,
Och hennes namn är: konstkritiken.

Saken gällde en då utställd genretafla af en nu afliden professor i akademien, däri på angifna och sedan närmare utvecklade grunder perspektivet i taflans interiör befanns vara oriktigt till följd af för stor synvinkel och på samma gång för kort afstånd, hvarigenom synpunkten ej kunnat fasthållas af tecknaren. Scholander fann det opassande, att en ung nybörjare skulle opponera sig mot en gammal konstnär, tillhörande akademien. Både då vid tillfället och ett par gånger långt efteråt har anmärkaren ansetts hafva rätt i sin åsikt; dock — Scholander vidrörde aldrig den saken vidare. Men 1869 kom han till mig med ett vänligt anbud att under våren 1870 i akademien hålla föreläsningar, hvilket jag åtog mig, oaktadt jag hade sträng tjenstgöring samtidigt i Upsala. När uppdraget var fullgjordt, öppnades den Scho-

Digitized by Google

landerska kretsen för mig på fullt allvar, hvilket gaf uppslag till en följd af oförgätliga glädjestunder, lika intressanta och lyftande, som de voro innerliga och trefnadsfyllda. Endast mot slutet af 1870-talet drog en liten sky öfver vänskapshimmeln på grund af olika tankar om Upsala domkyrkas återställande, men icke ett ögonblick kunde detta å den yngres sida minska den kärlek och vördnad, han hyste för den stilla åldrande mästaren. Sista gången, jag såg honom, var några veckor före hans död, då han föreföll mulen och fåordig. Men jag är tacksam för hvad jag förut fått, och i minnets strålglans står han alltid för det inre ögat som en af de mest lefvande människor, jag skådat.

Såsom mitt slutord tvekar jag ej att utan någon ändring här upprepa, hvad jag i början af 1882 yttrade om honom. Ty sådan var han: snillrik och gladlynt, vänfast och tjenstvillig, naiv och entusiastisk, en äkta konstnärsnatur, och därför äfven lättrörlig och ombytlig, häftig och passionerad så i kärlek som motvilja, barnslig och älskvärd med både förtjenster och svagheter, bland hvilka den största var den, att han, oaktadt all sin tvärsäkerhet i uppsyn och sinnelag, i sitt innersta hjärta var mjuk som vax. En fast grundad åsikt skyggade han ej sällan att uttala i en om-

Digitized by Google

tvistlig fråga. Men var han säker på sig själf, och hade hans själ blifvit gripen af den osvikliga sanningens makt, då gick han också oemotståndligt framåt som en bärsärk med tveeggadt svärd, såg hvarken till höger eller venster och aktade hvarken vän eller fiende — om han ens hade någon verklig sådan. Jag tvekar, ty hans flärdfria och öppna väsen, hans vänsälla hjärta, hans lifliga själ och originella personliga framträdande både i åthäfvor och ord fängslade alla, som kommo inom kretsen af hans andes dragningskraft. . .

Han dog den 9 maj 1881. Man kan säga, att han som en trogen soldat stupade på sin post, ty han träffades af dödens slag på ämbetslokalen i de Fria konsternas akademi, midt ibland kamraterna och under utöfningen af sin plikt som bedömare af de unga ämnessvennernas täflingsarbeten.

Vid hans graf kom sig ingen af hans poetiserande vänner före att bringa hans minne en dödsruna; men det var, såsom Jolin sade, att vid en stor och oväntad sorgepost känner man både hjärta och hand förlamade. Men när minnesvården på hans graf, rest af hans lärjungar, aftäcktes hösten 1888, qvad en af de förnämsta bland dem, Albert Theodor Gellerstedt, en sång å deras vägnar, ur

Digitized by Google

hvilken jag hemtar några strofer, utgörande det bästa, hvarmed jag anser mig kunna afsluta min skildring:

Fast åren gått förbi din graf,
Vår skuld vi aldrig glömt.
Den gäldas ej — betalas af
Den kan blott med att minnas ömt.

Vårt tack är lika varmt i dag,
Med rot i hjärtats grund,
Som då, när bort ur hörsamt lag
Du gick, den sorgedigra stund.

Ty det exempel, som du skänkt
Af id och eld och fart,
För oss liksom en ledfyr blänkt
Och lyser oförminskadt klart.

Och lika oförgänglig är
Enhvar impuls, du gett
Åt oss till skönhetssträfvan här
På stig, som för bland ljuft och ledt.

Din bild af snille, käckhet, skämt
Vill ständigt gå igen:
Han våra bästa minnen stämt
Till möte så som vän med vän.

Digitized by Google

Svenska Akademiens täflingsämnen

för år 1899.

Afhandlingar i vittra ämnen.

1) Den homeriska frågan.

2) Om den från antika mönster utgående diktningen i Sverige under sexton- och sjuttonhundratalet samt dess förhållande till sina förebilder.

3) Om romanen som estetisk konstform.

4) Om betydelsen för ett samhälles andliga odling af dramatisk diktning och scenisk framställning.

5) Om den nordiska folkvisan och hennes förhållande till konstpoesien.

6) Jämförelse mellan konst och litteratur såsom mätare af ett tidehvarfs odling.

7) Om politisk vältalighet i äldre och nyare tider.

8) Den antika och den moderna vitterhetens olika uppfattning af naturen.

Akademien lemnar dessutom de täflande frihet att välja något estetiskt eller litterärhistoriskt ämne.

I språkforskningen.

1) Undersökning af de påverkningar, som svenska språket under sin historiska utveckling rönt från något visst främmande språk (t. ex. från lågtyskan, högtyskan eller franskan).

2) Behandling af frågor hörande till svensk synonymik.

3) Behandling af något viktigare kapitel i den svenska syntaxen. (Framställningen bör stödjas med citat ur litteraturen och taga hänsyn till den historiska utvecklingen inom svenskan äfvensom till besläktade företeelser i närstående språk.)

Digitized by Google

För den historiska framställningen.

1) Riksföreståndarskapet, dess uppkomst och betydelse i Sveriges historia.

2) Teckning af konung Gustaf I:s senaste regeringsår och hans förhållande till sina söner.

3) Erik XIV och Johan III såsom renässansbildningens befrämjare i Sverige.

4) Framställning af de följder Sveriges deltagande i 30-åriga kriget haft med afseende på nationalkarakteren, sederna och lefnadssättet, den allmänna bildningen och språket.

5) Det karolinska enväldet jämfördt med andra absolutistiska styrelseformer på samma tid.

6) Magnus Stenbock. (Lefnadsteckning.)

7) Hvilket inflytande har den vid Carl XII:s död inträdda förändringen i Sveriges inre och yttre ställning haft på svenska folkets tänkesätt, bildning och seder?

8) Kronprinsen Carl Johan och Nordarméen i Tyskland 1813.

För öfrigt lemnas fritt val af historiskt ämne med det förbehåll att ämnet icke får vara närmare vår tid än år 1844.

I skaldekonsten

lemnar Akademien fritt val af ämne.

För Zibetska priset:

Sång till upplifvande af något bland fäderneslandets stora minnen.

Akademiens stora pris är, liksom det Zibetska priset, hennes belöningsmedalj af 800 kronors värde. Om täflingsskrift, utan att anses böra med Akademiens stora pris belönas, likväl synes förtjena en större utmärkelse än ett omnämnande å Akademiens högtidsdag, vill hon tilldela författaren sin mindre skådepenning i guld.

Akademien förbehåller sig rätt att intaga prisbelönad skrift i sina tryckta Handlingar för det år, då skriften prisbelönades, och må författaren, där så sker, icke själf den-

Digitized by Google

samma utgifva, förrän ett år förflutit från det, då skriften i Akademiens Handlingar utkom.

Skrifterna skola före den 8 september insändas till Akademiens sekreterare och böra vara försedda med valspråk och förseglad namnsedel, hvilken senare jämväl, i stället för namn, kan innehålla ett tänkespråk. Jämte det Akademien förbehåller sig att för framtiden förvara de skrifter, som till hennes täflingar insändas, får Akademien till de täflandes kännedom meddela att, för den händelse någon till Akademien inlemnad skrift skulle i sin helhet eller delvis före högtidsdagen och utan Akademiens vetskap offentliggöras eller underställas annan myndighets bedömande, samma skrift anses hafva utgått från de täflandes antal.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Svenska Akademiens Handlingar

kosta i bokhandeln:

Handlingar ifrån 1786, för hvarje del 3 kr.

Handlingar ifrån 1796, för hvarje af de *25 första delarna* likaledes 3 kr. — För de öfriga delarna gäller det pris, som finnes hvarje del åsatt.

☞ Några fullständiga ex. af hela samlingen, 1786—1886 = 67 delar, hvilka kostat tillhopa 223 kr. 50 öre, äro att tillgå *vid omedelbar rekvisition hos P. A. Norstedt & Söner* mot kontant **129 kr.** pr ex.

Handlingar ifrån 1886: *Första* delen, 4 kr. — *Andra* delen (öfver 900 sid.), 9 kr. — *Tredje* delen. 6 kr. — *Fjärde* delen, 4 kr. 75 öre. — *Femte* delen. 3 kr. 25 öre. — *Sjette* delen, 5 kr. 75 öre. — *Sjunde* delen, 3 kr. 75 öre. — *Åttonde* delen, 4 kr. 75 öre. — *Nionde* delen, 3 kr. — *Tionde* delen, 4 kr. 25 öre. — *Elfte* delen, 4 kr. — *Tolfte delen*, 5 kr. 25 öre.

På P. A. Norstedt & Söners förlag:

Svenska Akademiens Historia
1786—1886.

På Akademiens uppdrag författad

af

Gustaf Ljunggren.

Två delar. — Pris tillhopa 12 kronor.

Pris för föreliggande del: 3 kr. **75 öre**

Digitized by Google

SVENSKA

AKADEMIENS

HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1886.

FJORTONDE DELEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

SVENSKA AKADEMIENS HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1886.

FJORTONDE DELEN.

1899.

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1900

Digitized by Google

Digitized by Google

INNEHÅLL.

Handlingar rörande Svenska Akademiens högtidsdag den 20 december 1899:

Tal af Akademiens direktör, herr Hildebrand .... sid. 3.

Redogörelse för sammankomsten ..... » 19.

Minne af öfverståthållaren och generalmajoren friherre Rutger Fuchs, författadt af C. Snoilsky » 23.

Ett besök i Lund vid aftäckningen af Tegnérs bildstod. Ur outgifna reseanteckningar af Bernhard von Beskow ..... » 103.

Järta och Geijer före och efter utgifvandet af den senares Litteraturblad. Ett bidrag till kännedomen om bådas åsikter och personligheter af C. D. af Wirsén » 129.

Akademiens täflingsämnen för år 1900 .... » 280.

Digitized by Google

Rättelse.

Sid. 206 rad 1 uppifrån *står* filosofiskt
läs filologiskt

Digitized by Google

HANDLINGAR

RÖRANDE

SVENSKA AKADEMIENS

HÖGTIDSDAG

DEN 20 DECEMBER 1899.

Digitized by Google

Digitized by Google

Onsdagen den 20 december 1899, Svenska Akademiens högtidsdag, hade Akademien på stora börssalen offentlig sammankomst, hvilken H. M. Konungen, H. K. H. Kronprinsen, DD. KK. HH. Hertigen och Hertiginnan af Vestergötland, H. K. H. Hertigen af Nerike och H. K. H. Prinsessan Thyra af Danmark täcktes å den vanliga läktaren bevista.

Akademiens direktör herr HILDEBRAND *öppnade sammankomsten med följande*

TAL.

Erfarenheten har redan tidigt visat det vara nödvändigt att för en mängd mänskliga förhållanden fastställa mått. Men det händer stundom, att man åt dem gifver en större betydelse än den att vara rätt och slätt ett mätande element.

När vandringsmannen drager fram mot ett utsatt mål, går han förbi den ena fjärdings- eller milstolpen efter den andra. De säga honom, huru stor del af vägen han har bakom sig, huru mycket ännu återstår. Det har aldrig fallit någon in att åt milen eller fjärdingsvägen gifva något slag af själfständig betydelse.

Digitized by Google

Helt annat visar sig förhållandet, om vi från vägmåtten vända oss till måtten för tid. Jag menar icke sekunder eller minuter, hvilka löpa så hastigt förbi, att de knappast af oss märkas annat än i flertal, icke heller de något större, timmar, dagar, veckor eller månader. Jag menar endast de största tidsmåtten.

Det har blifvit sagdt, att mot slutet af vår tideräknings första årtusende rådde inom den kristna världen en med bäfvan mättad föreställning, att med årtusendet skulle ock jordelifvet gå till ända, och att med denna föreställning följde en afmattning i intressen och skapareförmåga — hvarför skulle man vidare verka, då ändock mänskligheten tid var i det närmaste lyktad? Vid den tid, då det första kristna årtusendet aflöstes af det andra, hvars slut ännu icke blifvit skådadt, skref man icke så mycket som nu, ej heller hade man den tiden ännu lärt sig att uttala sina tankar och känslor lika fritt och öppet som i våra dagar. Det kräfver därför ett synnerligen fint öra för att man skall kunna ur det halft uttalade eller endast svagt antydda i de gamla skrifternas knappa satser lyssna sig till hvad man under en så aflägsen tid innerst kände och tänkte. Man har likväl trott sig spåra mot 1000-talets slut ett ständigt växande missmod, paradt med liknöjdhet. Detta

Digitized by Google

kan icke direkt gälla de stora massorna inom folken, för hvilka då tideräkning efter århundraden eller årtusenden icke fanns till. Det kan däremot gälla den tidens lärde, som förstodo att uppmärksamma en utbildad tideräkning, under det deras uppfattning af menskligheten och naturens förhållanden var af en mycket barnslig art. Äfven för deras räkning har den nyare kritiken förnekat tillvaron af denna fruktan för världens undergång år 1000. Det är möjligt, att kritiken har rätt. Men om denna fruktan hade funnits, icke hade vi därför varit berättigade att egna den tidens menniskor vårt löje. Profetior om världens undergång hafva sedan dess gång efter annan dykt upp och blifvit inom vida kretsar trodda — ända in i allra senaste tid. Det var förlåtligt för ett släkte, som icke egde kännedom om de årtusenden af mensklig historia, hvilka ligga före Kristi födelse, att tycka tusen år vara ett högt tal. Den tidens lärde, de andlige, visste ju ock, att i Uppenbarelsens bok talas om tusen år som en världshistorisk period.

Inga af dem, under hvilkas lifstid det första årtusendet slutades, mäktade öfverblicka en så lång tidrymd: till egen erfarenhet, af allenast kort utsträckning, kunde man då icke lägga så noggrann kännedom om de förgångna släktenas öden och erfarenheter. Brytningarna och hvälfningarna hade

Digitized by Google

varit för många för att låta traditionen fortlefva ostörd. Man skref icke mycket, och det som skrefs lästes icke mycket.

Ett år är däremot en lätt öfverskådlig period, och här märka vi alla, huru af hvad som är ett mått skapats något, som är vida mera, något som är, kunna vi säga, i viss mån ett självständigt helt. Hvem lyssnar icke med det djupaste intresse efter det tolfslag, som märker gränsen mellan tvenne kalenderår, hvem fylles ej, när tonerna ljuda genom den mörka natten, af en känsla att här är något högtidligt, något som går vida utöfver det vanliga? Låt vara att den ena dagens innebörd af handlingskraft eller svaghet, af framgång eller motgång, af glädje eller sorg, ingalunda alltid svarar mot andra dagars, så har dock hvar timme och hvar dag med afseende på möjligheter och ansvar samma betydelse, men äfven den som vet detta, kan icke låta bli att tillerkänna Silvesternatten liksom en viss särskild vikt, och har detta trängt så djupt in i folkets sinnen, att man vet att berätta om de mänskliga rörelser, som andevärldens gestalter den natten utföra i luftens regioner, kring menniskornas hem. Den natten ser man tillbaka på det flydda året med tacksamhet, ånger eller vemod, man blickar fram mot det år som kommer med nya planer och nytt hopp. Man

Digitized by Google

kunde visserligen på samma sätt betrakta det skifte af år, som eger rum å minnesdagen af ens egen födelse. Men detta är något för enskildt, kalenderårets för alla gemensamma utgång talar vida mäktigare till sinnena. Och likväl — lifvet är det hela som utvecklar sig med tiderna som mätare. Lifvet är något vida mera än en kedja af år.

Om man på detta sätt känner sig benägen att uppfatta året som ett helt för sig, huru mycket större vikt fäster man då ej vid det årsskifte, som samtidigt utstakar gränsen mellan tvenne århundraden? Få är det beskärdt att upplefva så väl århundradets första som dess sista dag, men sammanhanget mellan släktena är nu så stort, att icke finnes någon svårighet för den enskilde att fatta århundradet samman i en bild.

Är man benägen att låta året gälla som ett helt för sig, huru mycket mera måste icke detta vara händelsen med århundradet, som är ett så mycket större tidmått och som därför bereder plats för så mycket flere tilldragelser, så mycket mera utveckling. Det finnes knappast ett mera talande vittnesbörd för uppfattningen af århundradet som ett helt för sig än det just i våra dagar ofta hörda uttrycket *fin de siècle*. Därmed beteckna icke den största mognad, till hvilken ett sekel hunnit och som detta lemnar som ett kostligt arf

Digitized by Google

åt efterträdaren. Nej, om i ord eller handling något förekommer, som — icke i god mening — skrider ut öfver det vanliga, när själfsvåld af oerhörd beskaffenhet, när uselhet, som går öfver alla gränser, uppenbara sig — och dess värre hafva vi alltför ofta att bevittna sådant — då säger man med en axelryckning: det är *fin de siècle!* Det händer, att en mycket gammal, mot dagarnas slut, upphör att vara fullt normal och, utan medvetande, yttrar och gör det som är tokigt. Själfsvåldet och uselheten och fräckheten såsom betecknande för ett århundrades slut skola väl således vara uttryck för en sådan ålderdom, i hvilken man börjar öfverlefva sig själf. Är sådant det slut, åt hvilket ett sekel är hemfallet? Är seklet en sådan enhet, att det lefver sitt eget lif, att det har sin barndom — bildspråket känner ju detta uttryck —, sin mannaålder med kraft och blomstring och slutligen sin ålderdom med all jämmerligheten af en gränslös förslappning? Är det en naturlag, att sekelslutet skall betecknas af hvarjehanda styggelser? Nej. Det är icke århundradets, det är den enskilde, släktet, folket, som lefver och bär ansvaret för göranden och låtanden. — Att märka är, att gränserna mellan de stora epokerna i mänskligheten utveckling icke plåga täcka gränserna mellan seklen.

Digitized by Google

Olika meningar hafva uttalats rörande den tidpunkt, då ett århundrade lyktas. Mig synes uppenbart, att tvehogsenheten i detta afseende helt enkelt beror på den dubbla tideräkning, som i vårt land användes. Adertonhundratalet begynnes med det år, hvars fyra siffror börja med 18, och det upphör med det sista år, i hvilket begynnelsetalet 18 förekommer. Vi stå därför nu helt nära slutgränsen af 1800-talets sista år. När den gränsen nås, vid midnattens högtidliga tolfslag, skola, på vår konungs bud, klockorna i alla Sveriges kyrkor ljuda ut öfver stad och bygd för att förkunna, att 1800-talet är lupet till ända och 1900-talet kommet. Af gammalt har man tilltrott kyrkoklockornas klang att mäkta fördrifva det onda och att välsigna. *Quod bonum faustum felixque sit.* Det nittonde århundradet slutas däremot med utgången af år 1900. Adertonhundratalet och det nittonde århundradet täcka hvarandra helt med undantag af begynnelse- och slutåren.

Adertonhundratalets sista år har icke i någon mån karakteren af ett slutår. Det har i allt, hvari Sverige varit öfverlåtet åt sig självt, länkat sig in i kedjan af lyckosamma år, under hvilka icke endast den andliga alstringskraften inom litteraturens, vetenskapens och konstens områden, utan ock utvecklingen inom det praktiska lifvets alla förhål-

Digitized by Google

landen, äfvensom arbetet för lättandet af deras bördor, som lida af sjukdom eller annan nöd, gått stadigt framåt på ett för hvarje vän af fosterlandet hugnande sätt.

Annorledes såg det ut, när 1700-talet närmade sig sitt slut. Då torde mången hafva trott, att världens yttersta tider voro inne. Gamla grundsatser hade börjat att diskuteras och förnekas. Gamla system, hvilkas bestånd deras målsmän ansågo för alltid betryggadt, vräktes kull med en sådan våldsamhet och sådan vildhet, att man väl måtte känna sig berättigad att spörja, huruvida det nya, som *så* uppträdde, kunde gifva någon borgen för kommande tider. Huru man från det då beståendes sida bedömde förhållandena framgår af den sång, Leopold uppläste i ett Svenska Akademiens sammanträde år 1799.

Stormen har fattat det mänskliga sinnet,
Folkslagen uppstå med rytande mod;
Taflor af tronfall och strömmande blod
Lemnas åt minnet.

Taflor af våldsbrott och pliktens förakt;
Upproret lösryckt ur fjättrande hvilan;
Helgade hufvuden, lagsvuren makt,
Fallna för bilan.

Altaren brutna med fräckt barbari,
Flyktande skaror, kring sköflade länder;
Röfvade skatter, som hopat sig i
Mördarnes händer.

Digitized by Google

Gudar, hvad lön för en framtid af er
Är då bestämd öfver folkslagen vorden?
Skola då lagplikt och samfund ej mer
Finnas på jorden?

Skola vi lemna blott armod och brott,
Villande läror, dem bifallet kröner,
Blodade fält, brända tempel och slott
Åt våra söner?

Seklet fullbordar sitt hvälfvande lopp,
Mörker och blod öfver tidshjulet stannat;
Skall det — ej lyst vid en strimma af hopp —
Börja ett annat?

Ungefär vid den tid, då Leopold diktade sin sång, hade ur den franska revolutionens första kaotiska förhållanden ett för framtiden ordnande arbete utgått. Den 9 och 10 november upprättades i Frankrike konsulatregeringen, den första af de former, under hvilka Napoleon officiellt utöfvade herskaremakten. Sträfvandet efter frigörelse från tryckande missförhållanden, som gaf åt kärnan i den franska revolutionen lifskraft för kommande tider, hade spridt sig allt vidare och småningom hunnit äfven till Sverige. Det var år 1799, som Hans Hierta utgaf sin ironiska skrift: *Några tankar om sättet att upprätta och befästa den urgamla franska monarkien.* Det var det svenska enväldet han gisslade. Skriften blef indragen. Men

Digitized by Google

året därpå kom riksdagen i Norrköping, och nio år därefter måste Gustaf IV Adolf lemna sin tron.

Svenska Akademien, indragen af Reuterholm, upplifvad af Gustaf IV Adolf, så snart denne hade tillträdt regeringen, egnade konungen den varmaste tacksamhet. Den nyupptagna verksamheten fortsattes i den gamla andan. Akademiens sammansättning hade sedan Gustaf III:s död undergått obetydliga förändringar. Hvilka voro medlemmar i Svenska Akademien för hundra år sedan? Ännu funnos af de första aderton nio qvar: biskop Wingård, skalden Oxenstierna, den vittre och lärde Adlerbeth, en af de första som uppmärksammade den fornnordiska skaldekonsten, Nils von Rosenstein, Akademiens sekreterare, skalden Gyllenborg, historikern kyrkoherden Nordin, Leopold, historikern lektor Murberg och den vittre kopisten Nils Lorens Sjöberg. Under konung Gustafs tid hade i ledigvordna platser inträdt den mångkunnige Edelcrantz, en af rikets herrar grefve Nils Filip Gyldenstolpe, den frejdade andlige vältalaren Lehnberg samt statssekreteraren Zibet, hvilken den 20 december 1799 tjenstgjorde som direktör. Efter stiftarens död hade blifvit invalda teologen Tingstadius, skalden och riddarhussekreteraren Axel Gabriel Silfverstolpe, förre rikarådet friherre Malte Ramel, lektorn Johan Stenhammar

Digitized by Google

och rådmannen i Stockholm Isak Reinhold Blom, hvilken en gång hade i Akademien vunnit dubbla priset och en gång det stora accessit. Lektor Stenhammar afled under året och efterträddes af den store bokkännaren öfverstekammarjunkaren grefve Claes Adolf Fleming.

Bland de uppgifter, som blifvit Svenska Akademien af hennes stiftare lemnade, sätter hon i närvarande stund arbetet på den Svenska ordboken mycket högt. År 1799 var det en annan uppgift som vållade Akademien bekymmer. Vid den tid, då Akademien stiftades, ansågs det vara af största vikt att litterära samfund genom utfästande af pris locka de dolda förmågor fram till täfling. Under 1800-talet har Akademiens stora pris utdelats endast 40 gånger. Redan år 1799 fann man tilloppet af goda prissökare alltför litet. »Akademien har», yttrades det vid högtidsdagen 1799, »ansett både ändamålet af sin inrättning och allmänhetens rättmätiga fordran ålägga henne att med sitt stora pris blott belöna skrifter af fullgiltig godhet. Hon smickrar sig att hafva följt denna grundsats i anseende till de af henne belönta skrifter, hvilkas värde hon med tillfredsställelse sett bekräftadt genom hela nationens bifall. Men då de stränga fordringar, hon sig således föreskrifvit, i flera år beröfvat henne det nöjet att

Digitized by Google

utdela sitt stora pris, börjar hon frukta, att uteblifna belöningar kunde minska hågen hos unga författare att täfla om hennes pris, ärnade att framkalla snillen, lära dem känna sin styrka, stadga och fullkomna deras talang.» Akademien satte den tiden mycket högt sin uppgift att verka för uppmuntran af de vittra idrotterna, att locka dem, som egde begåfning i sådant hänseende, att träda fram för att försöka och utveckla sig. Det var den tiden ett godt sätt. Huru mycket man år 1799 ansåg pris erforderliga för främjande af litterära arbeten, visas allra bäst däraf, att en köpman i Norrköping, Lindahl, som önskade framkalla arbeten af Akademiens egna ledamöter, af sådan anledning förärade Akademien ett hundra dukater, hvilka skulle användas till pris för tvenne afhandlingar, den ena om *Vitterhetens verkan på förståndsodlingen och sederna*, den andra *En historisk och kritisk afhandling om svenska vitterheten före von Dalins tid.* Den förra afhandlingen skrefs af riddarhussekreteraren Silfverstolpe, den andra af rådmannen Blom.

Jag har inskränkt mig till att i ett par fall ställa gent emot hvarandra slutåren af 1700- och 1800-talen. Då vi i Sverige räkna tvenne sekelslut, har jag icke velat beröfva den, som från denna plats talar den 20 december 1900, rättig-

Digitized by Google

heten att, om han så vill, framhålla det som utmärker det nittonde århundradet.

Jag har meddelat några verser ur en sång af Leopold. Denna, i Akademiens handlingar kallad *Det slutande århundradet, skaldesång,* upplästes icke på högtidsdagen, utan vid det offentliga sammanträde, Akademien höll den 23 november i anledning af kronprinsen Gustafs födelse. Leopold hyllade den späde konungasonen i bunden form, Adlerbeth i obunden. Det är oss dödlige ej förunnadt att blicka in i framtiden. År 1799 kunde ingen ana, att den förvissning, de två skalderna uttalade rörande Sveriges sällhet under den nyföddes kommande regering, skulle redan innan tio år gått till ända vara gjord till intet. Den unge fursten följde sina föräldrar i landsflykt.

Ännu mindre kunde någon då ana, att en blifvande svensk konung ändock föddes år 1799: Oscar, son af marskalk Bernadotte, prins af Pontecorvo. Hans minne bevaras af hans folk Jag behöfver därför ej här teckna detta minne. Men jag vill af den skildring, Leopold år 1799 lemnade af hvad han ansåg en idealkonung böra vara, meddela följande, hvilket eger sin fulla motsvarighet i konung Oscar I:s personlighet och konungadöme.

Mildhet skall bo i hans fredliga barm,
Vakande vishet stå krönt vid hans sida
— — — — — — — — —

Digitized by Google

Temis skall stå med sin upphöjda våg
Och, efter dom af dess darrande vikter,
Mäta orygglgt, åt hög som åt låg,
Fordran och plikter;

Sanningen fri, utan skrytande hot,
Hedra palatsen och nalkas från kojan;
Ilskan, som härmar den, under dess fot
Bita i bojan;

Ordning och flit göra samhället sällt,
Böljorna gny under alsternas börda,
Odlarn sin åkers belönande fält
Sjungande skörda.

Så skall han styra, och förstarnes ätt
Lära af honom att tronerna pryda,
Folken med skyddad, men lagbunden rätt
Lära att lyda.

Om 1799, det år då konung Oscar I föddes, är oss kärt att minnas, så står året 1899 detta ej efter, ty under detta år har det varit hela svenska folket förunnadt att på ett alldeles särskildt sätt, med tacksamhet, vördnad och jubel samlas kring den förste Oscars son, då han firade sjuttionde årsdagen af sin födelse. Det har väl till sist lyckats de många vintrarna att strö sin snö å Oscar II:s hjässa, men ingen vinterkyla har mäktat dämpa den ungdomliga lifligheten i hans sinne, visheten i hans tankar, hans omhuldande af allt, som är stort, ädelt och skönt, hans kärlek till brödra-

Digitized by Google

folken, hvilkas väl han satt som målet för sin konungsliga verksamhet. Han har, som brodern, byggt land med lag, han har, som fadern, älskat och häfdat rätt och sanning. Farfadern önskade som sin belöning folkets kärlek. Denna kärlek har kommit konung Oscar II till del i rikaste mått, honom frivilligt gifven, ej som lön, utan som en vördnadsfull och innerlig tack.

Vår konung, hans familj och hans folk hafva under loppet af det år, som nu snart är utrunnet, haft glädjen att se en ny telning springa fram från en gren af konungastammen. Den späda prinsessan Margareta har redan från flera håll mottagit hyllningar, hvilka gjort hennes föräldrar glädje. Hon har ärft sitt namn efter den danskborna konungadottern Margareta, som under sin spira förenade nordens trenne folk och styrde dem med kraftig vilja. Redan tidigare bars namnet Margareta af en svensk konungs dotter, som äktade först en norsk, sedan en dansk konung och genom den roll hon spelade förvärfvade namnet *fredkulla*. För vår unga furstedotter torde under hennes kommande lif uppgiften att med frid i hjärtat sprida frid omkring sig bereda större lycka än makten.

Svenska Akademien har till sin uppgift att sysselsätta sig med svenskt språk och svensk vit-

Digitized by Google

terhet. Men inom andarnas värld bilda hvarken politiska eller folkliga gränser några oöfverstigliga murar. Det vore enligt min uppfattning ett fel att denna dag icke nämna Johann Wolfgang Goethe.

Våra fränder vid och bortom Östersjöns södra strand hafva med berättigad hänförelse i år firat honom, med anledning däraf att halftannat århundrade förflutit efter hans födelse. Jag har i det föregående gått tillbaka till år 1799. Han fyllde då femtio år. Kort förut hade han skrifvit Hermann und Dorothea, några år senare lät han den förra delen af Faust gå ut i världen. Han stod då i sin fulla mannakraft, och han diktade för hela menskligheten.

Sverige har sig af naturen anvisadt ett afsides läge i vår världsdel, hvilket medför olägenheter och — vågar jag säga — fördelar. Till olägenheterna hörde, åtminstone förr, att hvad i den yttre världen uppenbarade sig behöfde ganska lång tid för att hinna till Sverige. För den svenska allmänheten blef Goethe icke bekant förrän under 1800-talet, då — ganska tidigt — hans diktverk började öfversättas. Bemödandet att göra hans skaldskap tillgängligt för det svenska folket har sedan dess fortsatts. Bland större arbeten af Goethe, som under senaste tid blifvit införlifvade med den svenska litteraturen, må särskildt nämnas

Digitized by Google

hans Torquato Tasso, öfversatt af vår konung, och hans Faust, tolkad både af biskop Anderson och af Viktor Rydberg.

Året 1799 var icke i vår vitterhet epokgörande. De gustavianska lederna hade glesnat: Höpken, Kellgren och Bellman voro borta. En ny stjärna, redan vid utgången af 1700-talet ärad och älskad, var Franzén. Så trädde man in i 1800-talet. Bland dem, som under detta tals begynnelse införlifvades med Svenska Akademien, vill jag nämna denne Franzén, Wallin, Tegnér, Järta, Geijer, von Beskow, Atterbom. År 1799 kunde man icke ana, att så många och så förnämliga vittra författare skulle så snart uppträda. Må vi 1899 uttala den önskan, att 1900-talet må bereda oss glädjen att i Sverige hylla nya snillen af samma höga rang.

Därefter yttrade direktören:

Till innevarande års täflan hafva 36 skrifter blifvit inlemnade. Bland dessa har Akademien med sitt *andra pris* utmärkt N:r 12, en sångcykel benämnd »*Gransus*», med särskildt fäst afseende å den skära innerlighet, som utmärker

Digitized by Google

dikterna »Sverige», »Välsignelse», »Helgmålsringning», »Stundom», »Far vid bibeln», »Vineta» och »Den solen har kär».

Några af dessa dikter komma nu att af Akademiens ledamot herr Melin uppläsas.

Sedan denna uppläsning blifvit fullbordad, yttrade direktören:

Som den prisbelönta skriftens författarinna, fröken *Ida Granqvist*, icke är närvarande, kommer belöningen att tillsändas henne.

Bland de öfriga täflingsskrifterna har Akademien fäst uppmärksamhet vid skrifterna N:r 34 »*Den stora krisen i Tegnérs lif*» på grund af den pietetsfulla behandlingen af ämnet och den omsorg, författaren tydligen nedlagt på sin undersökning, samt N:r 17 »*Strängaspel och basunaljud*» med afseende å den käcka originalitet, som, om än förenad med förkärlek för alltför starka effekter, däri uppenbarar sig.

Det af Akademiens framlidne skyddsherre, konung Carl XIV Johan stiftade och af hans efterträdare fortfarande anvisade kungliga priset har Akademien för innevarande år tillerkänt professorn vid Göteborgs högskola, fil. doktor *Karl Warburg* med anledning af hans på den svenska litteraturforskningens område ådagalagda betydande förtjenster.

Digitized by Google

Den minnespenning, Akademien detta år låtit prägla, har till föremål öfverståthållaren, generalmajoren friherre *Rutger Fuchs*. Åtsidan visar hans bröstbild och namn. På frånsidan, som framställer en krigare i karolinsk dräkt, hvilken skyddande sträcker sitt svärd framför Stockholms stads vapen, läses: *Trepidantem protegit urbem* (Han beskyddar den bäfvande hufvudstaden). I afskärningen läses: *In armis et in toga laude dignus ob. MDCCLIII* (Berömvärd i krig som i fred, afled han 1753).

Minnesteckningen, författad af grefve SNOILSKY, blef därefter i sammandrag af honom uppläst, hvarefter direktören förklarade Akademiens sammankomst afslutad.

Digitized by Google

Digitized by Google

MINNE

AF

ÖFVERSTÅTHÅLLAREN OCH GENERALMAJOREN

FRIH. RUTGER FUCHS

Digitized by Google

Digitized by Google

Sällan har ett folk sett sig ställdt inför en så stor, af obevekliga yttre omständigheter framkallad förändring af sina nationella uppgifter, som det svenska folk, hvilket måste upplefva det karolinska enväldets fall och den svenska Östersjömaktens sammanstörtande. Borta voro med ens frukterna af halftannat århundrades ansträngningar, af sagolika segrar, beredda genom underbar samverkan af snille och lycka. Narva hade varit en lysande, försvinnande hägring — Pultava däremot var dödgräfvarespadens dystra, varaktiga verk. Ingen gagnlös grämelse kunde dock ur grafven återkalla de döda; de lefvande fingo se till att inom det område, som återstod oss, under hägn af ett nytt statsskick, genom arbete och tålamod lägga grunden till ett annat Sverige än det, för hvilket Gustavers och Carlars samtida hade kämpat och blödt.

Det omskapande af själfva sinnesarten, som härtill erfordrades, kom väl icke på en gång, och ännu behöfdes det mera än en bitter lärdom för

Digitized by Google

att stadfästa insikten att Sveriges återupprättelse hädanefter måste varda en fredens gärning; men icke dess mindre var det förunderligt, huru fort nationen, utan misströstan eller förtviflan, fann sig till rätta i sina förändrade förhållanden. Grushögarna undanröjdes, förfallna inrättningar upphjälptes, öfverallt spanade man efter nya verksamhetsfält till nytta och förkofran. Äfven ärriga krigare, utan sysselsättning i Sveriges numera betydligt förminskade här, grepo till pennan eller plogen, och gamla karolinska fältöfverstar, som oförberedt kallats att fylla viktiga civila värf, utvecklade ofta på ämbetsrummet framstående duglighet och organisatorisk förmåga.

Det galleri af utmärkta svenska män, hvilket Svenska Akademien årligen riktar med en ny lefnadsteckning, en ny bild i präglad metall, omfattar redan bland namnen från frihetstidens första skede flera, öfver hvilka krigarens och ämbetsmannens förtjenster spridt gemensam glans. Till den store Arvid Bernhard Horn sluta sig Sven Lagerberg, Gustaf von Psilander. Sin plats i raden intager nu Rutger Fuchs. Utan att ega en fältherres ledande ställning, hade han den sällsynta lyckan att vid ett par krigshistoriskt märkliga tillfällen ingripa på ett sätt, som aldrig kan af svenska män förgätas: namnet Rutger Fuchs är samman-

Digitized by Google

flätadt med Gadebusch, Sveriges sista stora seger till lands, men först och sist med Södra Stäket, en träffning för alltid minnesvärd, icke ur synpunkten af de stridandes antal, men genom segerns omedelbara följd: Stockholms räddning undan ryska mordbrandsfacklor. Den hufvudstad, som hans tappra klinga försvarat, skulle därtill under en följd af år i honom ega sin främste styresman, och han skulle med samma nit vaka öfver dess väl under brydsamma tider af inre tvedräkt och oro.

Rutger Fuchs var årsbarn med Carl XII. Han föddes den 12 april 1682 i Malmö, där fadern, öfverstelöjtnanten Christian Fuchs, var kommendant. Modern, Susanna Leonora († 1743), var dotter till öfverkommissarien, sedermera assessorn i Göta hofrätt, Baltasar Struve, adlad Lejonsten. Öfverstelöjtnant Christian Fuchs, född den 3 mars 1624, ansågs själf vara af gammal adel. Ätten, af blandadt böhmiskt och lithauiskt ursprung, hade senast varit besuten i Polska Preussen, där fadern, Mannrichtern Christopher Fuchs, egt ett gods. Christian Fuchs drogs liksom så många andra främlingar till de segerrika svenska fanorna och kämpade tappert i Carl Gustafs polska, preussiska och ryska krig, utstod en treårig fångenskap i Moskva och förtärde därunder all sin egendom.

Digitized by Google

Efter freden öfvergaf han icke sitt adoptivland, utan ville fortfarande stanna i dess tjenst, äfven utan utsikt till bragder och byte. Efter att hafva träget uppvaktat riksmarsken Wrangel med suppliker om något ledigt officersbefäl, lyckades han omsider blifva ryttmästare vid Smålands kavalleri, i hvilken befattning han qvarstod många år, till dess han 1679 erhöll befordran att vara stadsmajor i Malmö. Vid sin död 1692 lemnade han sin ännu unga enka med många små barn i stor fattigdom. Kongl. Maj:t beviljade henne 1699 att på lifstid få nyttja tvenne halfva hemman, motsvarande en ränta af 37 daler 11 öre s. m., som förut innehafts af kyrkoherden Horn i Hällesta. Under Carl XII:s sista år och än senare supplicerade hon om konfirmation på sagda hemman, äfvensom att de efter hennes död finge besittas af hennes två oförsörjda döttrar, Stina och Anna Maja. Hon var då alldeles utarmad och hade dessutom till kriget utstyrt sina tre söner, af hvilka en stupat, en annan satt fången i Sibirien och den tredje, föremålet för närvarande teckning, var illa blesserad samt ur stånd att understödja henne.

Sådana förhållanden voro alltför vanliga inom den tidens svenska officersfamiljer för att i särskild grad påkalla vederbörandes deltagande. Ut-

Digitized by Google

blottade enkor, oförsörjda döttrar, söner, som uppslukats af Carl XII:s fejder — samma tafla möter oss hundra gånger vid bläddrande i genealogierna. Ofta visste ej de hemmavarande med säkerhet, hvilka som voro döda eller lefvande. Så var äfven fallet med öfverstelöjtnantskan Fuchs, hvilken uti en af sina böneskrifter omtalar såsom död sonen Hans Georg,* löjtnant vid lifdragonerna. Illa sårad och fången vid Pultava, lefde han emellertid och återkom ur fångenskapen efter freden.

Rutger, den af släkten som skulle göra namnet ryktbart, blef, efter att hafva åtnjutit en god uppfostran, 1699 antagen i rikets tjenst, till en början som volontär vid öfverste Mackliers regemente,

---

* Vid denne ett år yngre broder synes Rutger Fuchs hafva varit mycket fäst. Då hans egna bedrifter belönades med adlig och sedermera friherrlig sköld, sökte han, såsom själf barnlös, att få brodern intagen på sitt nummer å riddarhuset. Detta lät sig ej göra; däremot lyckades han 1721 att åt honom utverka kaptens grad med majors karakter vid sitt eget Södermanlands regemente, hvarvid gjordes gällande, att löjtnanter vid lifdragonerna brukat anses berättigade till sådan befordran vid andra regementen. Såsom kaptener vid Sörmländingarne gingo dock samtidigt åtskilliga andra högre officerare, i afvaktan på att erhålla motsvarande indelning vid regementet, hvadan nämnda förmån icke tillföll Hans Georg Fuchs förrän 1728. Utnämnd till major vid regementet 1739 och till öfverstelöjtnant ad interim 1741, afled han den 5 februari 1743. Han var gift med friherrinnan Hebla Charlotta Palbitzki, men efterlemnade inga barn.

Digitized by Google

sedermera vid öfverste Köhlers, där han från fänrik och löjtnant år 1704 befordrades till kapten och kompanichef. Nämnda år fick han göra sitt första större krigiska lärospån — icke under Carl XII:s egna ögon på någon af hans ryktbara valplatser i Polen — utan i ett af de illa förberedda och med otillräckliga krafter utförda företagen att undsätta dessa dyrbara, sorgligt vårdslösade Östersjö-provinser, i hvilka den ryska örnen redan slagit sin klo. Han kommenderades med en bataljon af sitt regemente under öfverstelöjtnanten, sedermera öfversten för Upländingarne, Brauns befäl att sjöledes undsätta det af tsaren belägrade Narva. Men Narovas mynning befanns vara af ryssarne så starkt befäst och tillspärrad, att den svenska eskadern under amiral de Prou icke kunde framkomma. De till expeditionen bestämda trupperna, som bestodo af 3 bataljoner infanteri och en mindre kavalleristyrka, beordrades nu att stöta till general Schlippenbachs liflandska armé; dock blef kavalleriet, innan infanteriet efter skedd landstigning vid Casparvik fått rådrum att förena sig med detsamma, af ryske generalen Bauer afskuret och slaget, hvarför infanteriet fick å nyo gå ombord och afsegla till Reval, att där tills vidare läggas i garnison.

Digitized by Google

Sommaren 1705 rustade man sig i Sverige att samtidigt från land- och sjösidan angripa Kronslott och Petersburg, hvilkas snabba uppväxande innebar en så fruktansvärd fara. General Maidel, som från Finland skulle marschera på Petersburg, försummade att samverka med amiral Anckarstjernas flotta, hejdades af öfverlägsna ryska stridskrafter och vände om. Anckarstjerna måste ensam våga anfallet med de trupper, han hade ombord. Fuchs och hans bataljon befunno sig bland dessa. Två gånger sökte Anckarstjerna landsätta trupperna på Retusaris långgrunda stränder, men svenskarnes fullastade båtar mottogos af ryssarne med förödande kartescheld och nödgades efter stora förluster att afstå från företaget. Vid det senare af dessa olyckliga landstigningsförsök, som kostade svenskarne flera hundra man, blef Fuchs, som synnerligen utmärkt sig, för första gången sårad. Han fick i högra sidan en kontusion af en kartesch.

Följande år kommenderades han med 300 man att under hela vintern skydda magasinet vid Padis kloster i Lifland, hvarefter bataljonen åter hemfördes till Sverige.

Förflyttad till Dalregementet, utnämndes Fuchs den 21 oktober 1709 till kapten och chef för Gagnefs kompani, samt blef vid 28 års ålder major

Digitized by Google

vid regementet den 30 mars 1710; en snabb befordran äfven i Carl XII:s tid, då det gick fort med omsättningen inom officerskårerna.

Under den svåra pestfarsot, hvilken samma år rasade i Stockholm, där 20,000 menniskor bortrycktes, blef han med en bataljon dit förlagd i garnison att besörja bevakningen af stadens säkerhet, hvarefter, sedan sjukdomen följande år upphört, han återförde bataljonen till hemorten för att rekryteras och iståndsättas. För sitt uppförande vid nämnda ansvarsfulla kommendering skördade Fuchs stort beröm; han var nu i vida kretsar känd som en officer af sällsynt duglighet, åt hvilken de svåraste uppdrag kunde anförtros, och det skulle icke dröja länge, innan detta anseende sattes på prof.

Magnus Stenbock förberedde som bäst den stora kraftansträngning, hvarigenom svenskarne hoppades kunna bispringa och genom Polen hemföra sin konung. Vi känna, huru all denna rörande offervillighet, denna fosterländska hänförelse skulle gagnlöst förspillas. Oaktadt Stenbocks brinnande ifver blef utrustningen af mångahanda anledningar för sent färdig. De ombytliga polackarne, de tröga turkarne, hvilka det hade gällt att rycka med sig genom raskt och beslutsamt uppträdande, tröttnade att vänta, och när omsider den första

Digitized by Google

armésändningen afgick till Pommern, var både den gynnsamma årstiden och det gynnsamma politiska ögonblicket förbi. Fienderna däremot hade hunnit att samla sig till motstånd, oförutsedd olycka drabbade den svenska transportflottan med dess dyrbara, oersättliga förråder; och väl öfverkommen till Stralsund fann sig Stenbock med sin lilla här hotad af hungersnöd och inspärrad af öfverlägsna fiender. Att flytta kriget öster ut var en omöjlighet. Egentligen var härmed hela expeditionens ändamål förfeladt, och den Stenbockska härens öde förr eller senare besegladt; men den flyende lyckan ville dock förunna den svenska tapperheten en sista strålande afskedsblick. Slutbladet i stormakten Sveriges segersaga var ännu oskrifvet: det skulle komma att bära den stolta inskriften *Gadebusch.*

Med beundransvärd skicklighet förstod Stenbock att gäcka de allierade fiendernas vaksamhet och genom passet vid Damgarten bana väg för arméen ur det utätna Pommern in i det af kriget mera oberörda Mecklenburg, där svenskarne ännu innehade den starka stödjepunkten Wismar. Under denna marsch, som företogs i slutet af oktober, genom bottenlösa träsk, gick Rutger Fuchs såsom tillförordnad öfverstelöjtnant med Dalregementet i avantgardet; på medförda faskiner och bräder

Digitized by Google

tågade hela arméen, så godt som i den öfverraskade fiendens åsyn, under ösande regn, men med klingande spel och utslagna standar och fanor, öfver det träskiga passet, där trupper aldrig förr kunnat framkomma.

Den tillfälliga ljusningen i Stenbocks läge var tillräcklig att framkalla ett visst omslag till Sveriges förmån inom de nordiska kabinetten, hos hvilka tsarens ärelystna planer började väcka allvarliga farhågor; men hvarje försök till fredligt närmande strandade genast på Carls obeveklighet i den polska tronfrågan. Snart var Stenbocks ställning lika farlig som förut. Danskarne nalkades från vester, ryssar och sachsare från öster för att omsluta honom med förkrossande öfvermakt. Hastigt fattade han sitt beslut och ryckte i ilmarscher förbi Wismar mot Gadebusch, i akt och mening att öfverraska och slå den därstädes stående danska hären, innan de båda andra fientliga härarna hunne till undsättning. Planen lyckades. Endast en afdelning sachsiskt kavalleri hann fram i uttröttadt tillstånd att förena sig med danskarne några timmar efter Stenbocks ankomst den 19 december n. st., sent på aftonen. Han hade då på 5 dagar tillryggalagt 15 mil, under regn och snö, på de uslaste vägar.

Digitized by Google

De danska generalerna blefvo högst förbryllade öfver svenskarnes plötsliga antågande, hvilket nödgade dem att genast välja en annan och sämre ställning för hären. Denna rörelse företogs under stor brådska och villervalla. På grund af trångt utrymme gjordes fronten mellan flyglarna öfverdrifvet djup, hvarvid kavalleriet till en del kom att stå framför infanteriet. Flyglarna gjordes däremot icke nog starka. Stenbocks snabba fältherreblick upptäckte genast de begångna felen, af hvilka han icke underlät att draga nytta.

Medan detta skedde på danska sidan, hade den svenska arméen under mönstergill ordning intagit sina bivuak-ställningar; man visste, att det nästa dag gällde att slåss, och mente det vara bättre att dö med svärd i hand än förgås af hunger och elände på landsvägarna. Stenbock lät utdela ett qvartal fälttraktamente, hvar soldat erhöll en daler i silfver, hvarjämte den som ville fick begå Herrans nattvard. Mot morgonen dånade tre kanonskott — danskarnes alarmsignal; det var nu tid att å ömse sidor intaga sina platser till den förestående striden.

Danska källor tala med beundran om svenskarnes manstukt vid detta tillfälle, såsom en hufvudanledning till deras seger: hvarje rörelse utfördes under djupaste allvar och tystnad, ingen

Digitized by Google

upplät sin mun utom de kommenderande, hvilkas befallningar ögonblickligt efterkommos. Från de danska leden hördes däremot ett oupphörligt tal och sorl; dessa samma danska trupper hade likväl i spanska arföljdskriget, hvari de nyligen med ära deltagit, haft namn om sig att vara särdeles stilla och tystlåtna i jämförelse med de pratsamma fransmännen, men sammanställda med svenskarne voro danskarne »fransmän i munnen».*

Den 20 december upprann grå och disig öfver det blifvande slagfältet, en sumpig dalgång, gående från söder till norr och omsluten af några smärre höjdsträckor och kullar. På den ena dalranden, hvarifrån marken tämligen brant sluttar ned, stod danska hären, stödjande högra flygeln på en skog, den venstra på byn Wackenstädt. Till lycka för svenskarne hade danskarne uraktlåtit att på sin venstra flygel besätta en höjd, hvarifrån de förra kunnat beskjutas och deras frammarsch väsentligt försvåras. Utför höjdsluttningen å dalens motsatta sida nedstego de svenska kolonnerna. För att komma upp och utbreda sig på den ås, där fienden stod, hade de att tillryggalägga den farliga dalsänkan, hvilken kunde betraktas såsom ett enda långt pass.

---

* O. Vaupell, Den danske Hærs Historie.

Digitized by Google

Något efter middagstid begynte svenskarne anfallet. Stenbock hade dessförinnan, klädd i grå öfverrock och ridande på en brun klippare, varit omkring hos alla regementen och talat uppmuntrande ord: »Nu sen I för eder våra fiender. Hafven I lust att gå på dem och visa eder tapperhet och kärlek för eder konung och fädernesland?» Alla svarade med starkt rop *Ja!*, så att det skallade af eko i bergen. Då tog fältmarskalken af sig hatten och tackade dem, sedan sade han: »Gud vare med oss! Lösen är: Med Guds och Jesu hjälp!» I detsamma sköts dansk lösen från danske konungens högqvarter vid Wackenstädt, och strax genljöd fältmusiken från hela danska arméen. När Stenbock hörde detta, gaf han order att intet spel skulle röras på svenska sidan. »De hafva spelat, vi vilja nu dansa», sade han.

Slagets gång är i sina hufvuddrag allmänt bekant. Genom det öfvermåttan kraftiga angrepp, Stenbock riktade mot danskarnes svagaste punkt bredvid Wackenstädt, bragtes deras venstra flygel snart i oordning, Cronstedts snabbskjutande fältstycken plöjde gator i deras sammanpackade center och banade väg för infanteriet att bryta in med mördande salvor och fällda bajonetter. På danska högra flygeln, som egde skydd af skogen, var stridens utgång länge oviss, innan svenskar-

Digitized by Google

nes seger äfven här afgjordes. Å ömse sidor stred man med utomordentlig tapperhet, men svenskarnes utmärkta ledning och öfverlägsna artilleri gåfvo utslaget.

Här är icke platsen för en mera ingående skildring af Stenbocks kloka anordningar närmast före och under drabbningen, af de särskilda svenska truppafdelningarnas ingripande och alla den blodiga kampens vexlingar; den utförliga berättelsen härom tillhör vår krigshistoria. Den bästa och åskådligaste framställning vi ega af själfva slaget och hela Stenbocks tyska fälttåg är gifven af den krönte häfdatecknare och skald, hvars »Bidrag till Sveriges krigshistoria 1711—13» här förnämligast lagts till grund.

Det är med Rutger Fuchs' andel i striden och segern vi närmast hafva att sysselsätta oss. Dalregementet, som han hade hedern att anföra, medan dess öfverste, grefve Magnus De la Gardie, kommenderade såsom generalmajor i arméen, stod ytterst på infanteriets venstra flygel och hade emot sig ett danskt batteri af 13 kanoner samt där bakom i första linien danska lifgardet. När en utdragen trumhvirfvel gifvit signalen, hastade på en gång alla de svenska kolonnerna, under ett häftigt snöglopp, som slog dem i ansiktet, utför höjdsluttningen, fram genom det trånga passet

Digitized by Google

och uppför backen midt emot, från hvilken danskarnes eld härjade i deras led. Fuchs och hans främsta bataljon — efter honom kom major Leijonhufvud med den andra — stormade utan att lossa ett skott upp mot de danska kanonerna och eröfrade sex i första anfallet. Då framryckte danska lifgardet och mottog dalkarlarne med flera salvor, för hvilka många föllo. Omgifven af eld och rök, gick Fuchs med värjan i hand ett stycke framför sitt folk. Då krutröken ett ögonblick skingrades, fann han sig plötsligt ansikte mot ansikte med chefen för den närmaste danska gardesbataljonen, major Glassau,* som också skyndat några steg framför sin trupp. Mellan den blå och den röda rocken uppstod nu en tvekamp efter alla konstens regler, en verklig homerisk strid i båda regementenas åsyn. Fuchs sårades, men motståndaren nedföll död på stället. Nu kommenderade Fuchs, vänd till de sina: »Gör eder färdige — lägg an!» och när den salvan var gifven på några stegs afstånd, af alla fyra leden på en gång, voro där ej många igen af hela danska gardet, säger ett åsyna vittne. »Då blef deras musik all», heter det vidare, »men vår begynte i stället, ty nu var vår tur att spela och deras att dansa.» Till gardets hjälp

* Så namngifves han i danska källor. I svenska kallas han öfverste Glasenap.

Digitized by Google

frambröto danska regementen ur andra linien och skänkte i åt svenskarne ur dryga skålar, såsom dessa själfva erkände. Blödande ur sex sår, med högra benpipan krossad, låg Fuchs på valplatsen, hans närmaste man, major Leijonhufvud, fick ena armen afskjuten, men dalkarlarne stodo icke att hejda, förrän drabbningens vågor bortsköljt hvarje spillra af motstånd. Hur kraftigt Fuchs' regemente bidragit till segern, intygades bäst genom antalet af dess döda och sårade — nära 300 man, eller en femtedel af hela svenska arméens förlust i slaget.

Den ärorika dagen vid Gadebusch var sålunda nedgången i blod, tyvärr utgjutet af tvenne närbesläktade folk, som främmande politik hetsade att sönderslita hvarandra, till lika ringa båtnad för segraren som för den besegrade. Stenbock hade åter vunnit en kort frist — det var allt. Snart skulle oåterkalleligt nätet draga sig tillsamman öfver honom och hans hjältemodiga här.

Medan Stenbock gick att möta det öde, som väntade honom vid Altona och Tönningen, fördes Fuchs och de andra i slaget sårade till Wismar för att erhålla nödig vård. Han tillbragte nu ett smärtans år såsom invalid. Den nödtvungna overksamheten och sorgen öfver vapenbrödernas olyckor kändes icke mindre bittra. De kryckor,

Digitized by Google

hvaraf han öfver år och dag nödgats betjena sig, kunde han väl slutligen bortlägga, men blessyrerna från Gadebusch skulle göra sig påminta så länge han lefde, och efter freden måste han ofta undergå brunns- och badkurer vid Fläckebo, Loka och Medevi.

Utom lagrar och ärofulla sår hemförde han ett annat minne från fälttåget, nämligen skulder. Tolf år senare sökte han hos K. Maj:t att erhålla ett års af tvenne års resterande och innestående fälttraktamente, förmälande, att han vid Gadebusch haft »den olyckan» att få åtskilliga svåra och ännu ej kurerade blessyrer, »till hvilkas helande» — så skrifver han — »jag icke allenast användt all min lilla hafda egendom, utan jämväl åtskilligt, som jag för åtnjutna medikamenter och egen subsistance ej förmådde strax betala, hvarför jag nu hårdeligen ansättes; hafvande jag under två års förlopp, som jag vid Dalregementet camperat under E. K. Maj:ts tyska armé, icke fått hugna mig af mer än allenast 1 1/2 månads fälttraktamente och ändock själf måst påkosta egna medel uppå min hemresa från arméen och till den mig anförtrodda befattning vid Dalregementet, förutan det att jag i ofvanbemälta batalj förlorade mitt med största möda och bekostnad sammanbragta fältekipage.» Med betalningen dröjde det säkert länge. Ännu

Digitized by Google

så sent som 1738 sökte Fuchs att af kronan utfå obetalta löner.

Med tillstånd af dåvarande generallöjtnanten Dücker hemreste Fuchs till Sverige, där åt honom uppdrogs att, så godt sig göra lät, på nytt uppsätta Dalregementet. Under åren 1714 och 1715 var han med sina dalkarlar förlagd till Roslagen för att hålla ett vaksamt öga på ryssarne. Hans förtjenster uppmärksammades nu af konungen, som 1716 den 18 januari upphöjde honom i adligt stånd.

Kung Carl hade åter beträdt svensk jord och kräfde nya gärder, nya skaror för att upptaga striden på den enda krigsteater, som numera var honom öppen — Norges skogar och fjäll. I slutet af mars 1716 stod han i Christiania, där Dalregementet sedermera förenade sig med den kungliga arméen. Tyvärr var det inga härdade veteraner, som Fuchs kunde föra till sin krigsherre, men illa klädd och otillräckligt öfvad ungdom. Den gjorde likväl sitt bästa in i döden.

Några dagar efter ankomsten fick Fuchs befallning att med 600 man storma den starka förhuggningen vid Gjelleråsen, öster om Christiania. Carl var själf närvarande vid anfallet, hvilket lyckades, ehuru icke utan förlust. Fuchs qvarblef i den eröfrade positionen 8 dagar, hvarefter

Digitized by Google

han fick order att återvända. Kännbara motgångar på andra ställen och bristen på förnödenheter gjorde Carls ställning i Christiania betänklig; öfverallt hotades hans förbindelser af fientliga trupper och väpnade bönder. För att rädda hären blef det omsider nödvändigt att utrymma den norska hufvudstaden och draga sig närmare den svenska gränsen. Återtåget skedde under stora faror, med general Lützows dansk-norska här tätt i hälarna, medan andra fientliga afdelningar sökte afskära reträttlinien öfver Glommen. Detta var hart när att lyckas vid öfvergångsstället Onstadsund. Färjor och båtar voro bortförda, och på motsatta stranden stodo 500 danska dragoner och en stor skara norska bönder. Af en timmerhög, som låg uppstaplad på elfbrinken, förfärdigade svenskarne i största hast några prämar, med hvilka de utan tvekan började öfvergången. Etthundra dalkarlar gingo främst. Carl själf, endast åtföljd af Fuchs, lät frakta sig öfver på en liten farkost. Fienden blef så förvånad öfver svenskarnes djärfhet, att han icke kom sig för att angripa. Rutger Fuchs nämnes hädanefter vid flera tillfällen såsom konungens närmaste följeslagare — hvilket i och för sig var en hederstitel, liktydig med ryktet att vara en af de tappraste i hären.

Digitized by Google

Den 12 maj framkom Carl till Torpum i närheten af Fredrikshald och mötte där friska trupper och förråd från Sverige. Fälttågets närmaste uppgift blef nu att bemäktiga sig denna stad med den starka bergfästningen Fredrikssten: men i väntan på belägringsartilleri kunde ännu intet företagas. Då fick konungen veta, att en stor del af garnisonen icke tillbragte nätterna uppe på fästningen, utan nere i den s. k. Borgerskansen och i södra delen af staden. Genom att oförmodadt inträngа mellan denna och fästningen hoppades han kunna taga besättningen till fånga, då det blefve lätt att storma det på försvarare blottade Fredrikssten.

Själfva midsommarnatten företogs det vågsamma öfverrumplingsförsöket under Carls eget öfverbefäl. Svenskarne vadade öfver Tistedalselfven och smögo så obemärkt framåt. De hade delat sig i två kolonner; den ena under öfversten för Södermanlands regemente Schlippenbach vände sig mot utanverket Borgerskansen, den andra under Fuchs bröt in i själfva staden. Norrmännen hunno dock att sätta sig till motvärn, och striden uppblossade förfärligt blodig. Äfven qvinnor täflade med männen i mod och dödsförakt. Schlippenbachs anfall tillbakaslogs, han själf stupade med många af sitt folk, men Fuchs lyckades efter en

Digitized by Google

het gatustrid, som äfven kräfde stora offer, att framemot morgonen göra sig till herre öfver staden. Denna beströks likväl öfverallt af kanon- och handgevärseld från fästningen och var i längden ohållbar. Omgifven af eld och dunder, samtalade Carl helt obekymradt med en invånarinna, jungfru Maria Colbjörnsen, som stod i ett öppet fönster gent emot det hus, där han tagit qvarter. »Bullrar fästningskommendanten alltid så här?» frågade han henne. »Endast när det kommer främmande till staden», var svaret. Samma qvinna fann utväg att till fästningen signalera hvar Carl uppehöll sig, och genast öfveröstes huset med ett hagel af kulor. En bomb slog ned i kammaren, där Carl fanns, så att han sårades i ansiktet af kringflygande grus och splint. Till slut började hela staden brinna, dels till följd af beskjutningen, dels anländ af borgarena själfva, som utan betänkande uppoffrade all sin egendom, allenast de kunde skada inkräktarne. Först nu förmådde Fuchs den okuflige hjälten att med återstoden af sin tropp draga sig ut ur eldhafvet och gå tillbaka öfver Tistedalselfven på en under fiendens kulregn istånd-satt brygga. Det ödesdigra Fredrikssten, »Jungfrun i höjden», såsom fästet kallats, qvarstod obetvunget, mörkt och hotande som förut.

Digitized by Google

Norrmännens förtviflade motstånd, långt ifrån att uppreta Carl till handlingar af hämnd och vrede, aflockade honom yttringar af ett slags bistert välbehag, liksom hade han i dem med aktning igenkänt svenskarnes af natur och sinnesart förutbestämda fosterbröder. Hela fälttåget var emellertid misslyckadt, i synnerhet sedan Tordenskjold i Dynekilen förstört svenska arméens transportflotta.

Två dagar efter striden i Fredrikshald utnämndes Fuchs till öfverste och chef för Södermanlands regemente, i ledigheten efter den dödsskjutne Schlippenbach. Det säges, att denne, då han märkte såret vara dödligt, testamenterat regementet och sin nattrock, sina tvenne käraste klenoder, till sin vän öfverste Fuchs. När detta berättades konungen, sade han efter någon stunds tystnad: »Schlippenbach har alltid gjort väl. Utan tvifvel har han äfven häruti valt rätt. Det skall blifva därvid.»

Då Carl sedermera utrymde Norge, qvarlemnades på gränsen en afdelning under Fuchs att försvara skansen Sundsborg. Här försiggick i juli månad en underhandling mellan Fuchs och danska officerare angående utvexling af krigsfångar efter grundsatsen att hvardera parten skulle lemna ett lika antal. Man kunde likväl ej komma öfverens,

Digitized by Google

till följd af svenskarnes fordran att få lemna penningar eller fångna ryssar i utbyte, när antalet danska och norska fångar icke räckte till.

Hösten 1716 var Fuchs tillbaka i Sverige för att öfvertaga sitt nya regemente, som skulle kompletteras och framför allt beklädas. Tolf hundra nya soldatdräkter måste anskaffas, då de gamla voro utslitna. Blått kläde till rockar och kappor samt gul boj till underfoder förskrefs från Göteborg, Kalmar, Karlshamn och Åhus. Officerare beordrades att resa genom natt och dag för att på sagda ställen emottaga leveranserna. Skräddarne i Södermanland, så väl i städerna som på landsbygden, anmanades att utan en minuts uppskof arbeta på uniformernas förfärdigande i den mån tyget aflemnades. Äfven nya fanor behöfdes; de äldre, som förskrefvo sig från 1709, voro alldeles obrukbara. Enligt kontrakt med »trofémålaren» Joh. Wickman, hvilket underställdes K. M:t den 5 dec. 1716, skulle de blifva af citrongult, godt, dubbelt taft, som målades med Södermanlands vapen; endast liffanan skulle vara hvit, med riksvapnet i midten samt i öfversta hörnet provinsvapnet. Wickman skulle få 585 daler s. m. i ett för allt, inberäknadt öfverdrag af läder.

Fuchs' tjensteifver kan icke betviflas, men de materiella hindren, i första rummet penningenöden,

Digitized by Google

voro nästan oöfvervinneliga, och det är fara värdt, att Södermanlands regementes beklädnad vardt åtskilligt bristfälligare än kronan afsett. I skrifvelse från Fuchs af den 24 dec. 1716 yttras bland annat: »Att fullgöra befallning om beklädnaden för Södermanlands regemente, undfick jag efter min ankomst till Stockholm af k. upphandlingsdeputationen den till beklädningen befalta halfva summan, bestående i obligationer, sedlar och något i mynttecken, hvaraf jag mig till så stor del betjent som till munderingssorternas halfva betalning, utom rockar och kappor, erfordrats; ty hvad leveransen däraf beträffar, har jag ännu icke kunnat bringa någon af faktorerna eller köpmännen här i staden, Göteborg och Norrköping att påtaga sig den, ehuru jag med högsta ifver därpå arbetat och föreställt dem, som i så många år af slika leveranser nyttan haft, deras undersåtliga plikt att nu befrämja det som till E. M:ts tjenst länder; föregifvandes orsaken till sin undskyllan, att de till klädestillverkning inga materialier för tiden hafva, ej heller nya förskaffa kunna, därest de icke med myntsorter betaltes, som till utländska vexlars öfverstyrande kunna användas, och få fritt pass på ullens införsel, så att de för danska kaperiet äro säkre; *då* kan hända, att en del leveransen till september månad nästkommande år sig vilja

Digitized by Google

påtaga. — — —» Fuchs anhåller på grund af dessa svårigheter, att K. M:t »täcktes befalla upphandlings-deputationen att emot sådant mynt, som nu gångbart är, efter tvenne månaders förlopp anskaffa för regementet rockar och kappor.» Härpå svarade K. M:t från Lund den 17 jan. 1717: »Öfversten måste använda sin flit att få beklädningen hos manufakturister eller köpmän, kunnandes ingen tvingas till leveransen, när han den intet hinner tillverka.»

Huru öfversten skulle bära sig åt för att fullgöra K. M:ts vilja i detta afseende, därom lemnades ingen upplysning. Görtz' hänsynslöshet och uppfinningsförmåga skaffade måhända någon utväg, ty då tiden nalkades för det andra inbrottet i Norge, var regementet åter nära fulltaligt och i stånd att marschera, ehuru endast underbefälet och musiken erhållit sina nya munderingar; de simpla soldaterna fingo till största delen behålla sina gamla kläder. Dock skulle de nya rockarna och kapporna inom tre veckor sändas efter, lofvade man. Regementet bestod nu, utom officerare, af 72 underofficerare, 24 man spel, 1200 menige samt 200 trossdrängar.

I september 1718 uppbröto båda bataljonerna af regementet under Fuchs och öfverstelöjtnant von Essen för att marschera till Norge. I okto-

Digitized by Google

ber hunno de till Karlstad, hvarifrån de den 16 fortsatte marschen. Med förplägningen var illa beställdt. Fuchs klagar: »Af det bröd och de flera proviantpersedlar, som i brödkorgarna och på tälthästarna efter E. K. M:ts befallning föras skulle, var uti magasinet i Karlstad icke en beta till finnandes. — — — Marscherar regementet alltså detta utan, på 16 stycken oxar när, som med regementet följa.» Senare, under tåget till Vestra Ed, skrifver han: »Under marschen från Karlstad har mycket litet bekommits för manskapet att lefva af, på somliga ställen allenast halfva portioner och på somliga alls intet. Jämte detta berättas, att i kassan och vid regementet är en del af det tredje slaget myntecken, *Wett och Wapen*, hvilka allt hit till länet varit gångbare, men här afsagde; anhållandes E. K. M:t täcktes befalla någon, som dem utur kassan och af manskapet mot gångbara invexlar».

Den 30 oktober gick regementet öfver norska gränsen vid Jakobsrö och stod den 8 november åter vid Fredrikshald, där svenska arméen samlades. Fästningen var nu förstärkt med nya verk och försvarad af en talrik garnison. Den natt, fästet Gyldenlöwe stormades, förde Fuchs befälet i tranchén, men nämnes icke såsom närvarande i

Digitized by Google

den grupp officerare, som omgaf konungen den betydelsefulla 30 november.

Den omhvälfning i sinnena, som under Carl XII:s olycksår i tysthet förberedts, frambröt med ett slags naturnödvändighet, så snart den väldiga personligheten försvunnit från de lefvande. Kriget var nu ej längre det viktigaste; enväldets afskaffande, tronföljdens och det nya statsskickets ordnande upptogo alla. Inom öfverbefälet vid den framför Fredrikshald stående hären förehades äfven öfverläggningar angående dessa stora inre frågor; men enhälligt insåg man gagnlösheten att fortsätta ett fälttåg, hvilket ofelbart skulle leda till undergång för Sveriges sista här. Belägringen upphäfdes därför, och hären fördes tillbaka till Sverige. Under den följande, på nedsättande rykten så rika partitiden och allt intill våra dagar har man upprepat påståendet, att arfprinsen af Hessen genom utdelning af 100,000 d. s. m. — den af Görtz medförda krigskassan — köpte arméens generaler och öfverstar att understödja Ulrika Eleonoras parti. Beskyllningen är vågad. De män, till hvilka nämnda penningar utdelades, voro i öfvervägande grad kända för tapperhet och heder, gamla pröfvade karoliner, hvilka under det långvariga kriget antagligen uppoffrat det mesta de egde, utan att af kronan ens fullständigt utfå

Digitized by Google

sina aflöningar. Rutger Fuchs var långt ifrån det enda exemplet härpå. Till det sista fälttåget, hvilket de flesta från början torde hafva ansett onyttigt och förderfligt, hade de för sina personer fått besörja en kostsam fältutrustning. De belopp ur krigskassan, som kommo på de enskilda officerarnes del, voro i allmänhet ej större, än att de mycket väl kunde betraktas såsom ett slags traktamentsersättningar. Om den i Delagardieska arkivet, nionde delen, aftryckta listan är riktig, skulle visserligen fältmarskalkar och generaler* fått rätt rundliga belopp, men 33 öfverstar, däribland Fuchs, endast 600 daler s. m. per man — och för denna lumpna dryckspenning skulle de sålunda hafva sålt sin öfvertygelse!

I jämnbredd med regeringssättets ombildning pågingo fredsunderhandlingar med Sveriges många fiender. Man bestämde sig för att spara den farligaste, Ryssland, till sist, i bedräglig förhoppning att i gengäld för landafträdelserna till de andra fienderna vinna deras understöd mot den nya nordiska stormakten. Förnämligast räknade man på kraftig hjälp af Englands sjömakt. De med tsaren genom Görtz inledda fredsunderhandlingarna

* Äfven den vid arméen närvarande hertigen af Holstein, mot hvars intressen den förmenta bestickningen skulle vara riktad, höll vid samma tillfälle till godo med 6,000 d. s. m.

Digitized by Google

afstannade. Huruvida dessa, om nu fullföljda, medfört lindring i fredsvillkoren, är lika tvifvelaktigt, som att en från tsarens sida lofvad hjälp mot de andra blifvit mera verksam än Englands blef mot honom själf. Sveriges rike liknade ett strandadt skepp, om hvars bergande köpslogs och prutades med likgiltiga eller egennyttiga åskådare.

Emellertid förlorade tsaren tålamodet och beslöt att straffa svenska regeringen för dess bristande fredskärlek, hvilken i hans manifest* framhölls såsom motsats till den försonlighet, kung Carl på slutet förmentes hafva hyst. Sverige skulle tvingas att falla till föga genom sådana skräckmedel som härjning och brand. I Åländska skärgården samlade tsaren en väldig flotta af några och tjugo stora örlogsmän samt 250 till 300 galerer och andra lättare fartyg med 30,000 man ombord, hvilken sommaren 1719 styrde mot svenska kusterna. Den svenska eskadern i Karlskrona qvarlåg för att vänta på den alltjämt dröjande engelska flottan, och den Stockholmska eskadern måste anse såsom sin förnämsta uppgift att skydda hufvudstaden. Ryssarne fingo under tiden lägen-

* Ett exemplar af tsarens på dålig svenska tryckta patent till Sveriges inbyggare, dat. juni 1719, är ännu i behåll i K. Biblioteket. Det fanns, efter den ryska hemsökelsen, uppspikadt på ett träd i Södertörn.

Digitized by Google

het att mordbränna allt ifrån Östgöta-skären och upp i Bottniska viken.

Den sorgliga berättelsen om den ödeläggelse, hvilken öfvergick våra kuster, alla de städer, slott och gårdar, som uppgingo i lågor, den oskicklighet och vanmakt, som tyvärr utmärkte försvarsanstalterna, ligger utanför vårt ämne. Vare det nog sagdt, att ryssarnes framfart var den af gammalt kända. Särskildt från deras besök i Norrköping föreligga så upprörande enskildheter, att stadens gamle historiograf, Sundelius, ansett sig böra återgifva dem på latin midt i den svenska texten. De svaga svenska strandposteringarna, därtill uttröttade genom ständiga fram- och återmarscher, hunno sällan fram i rätt tid för att mota fienden, men i sådant fall var åsynen af ett par hundra blårockar vanligen nog för att ryssarne åter skulle gå ombord. Någon gång lyckades det att genom visad beslutsamhet och fintlighet ingifva fienden föreställning om en styrka, öfver hvilken man ej förfogade. Så skall, enligt sägen, under härjningarna i Nyköpings-trakten, en rysk ströfkår framträngt ända i närheten af Vrena i Oppunda härad. På Schedvi gård uppehöll sig då en högre svensk officer. Han samlade några afskedade soldater och bönder, uppställde dem bakom kyrkogårdsmuren och ditförde

Digitized by Google

äfven ett par gamla järnkanoner. Vid denna anblick drogo sig ryssarne tillbaka. Officeren var Rutger Fuchs och tilldragelsen ett förspel i smått till striden vid Södra Stäket månaden därefter.

Men fienden umgicks under allt detta med en större plan; det gällde att i ett enda slag sluta kriget — själfva Stockholm borde hemsökas; *där* skulle freden dikteras och hämnden göras fullständig öfver det lilla förmätna folk, för hvars vapen själfva Moskva en gång darrat. Det var icke för ro skull, som de ryska soldatvisorna och folktraditionerna från denna tid tala om *Stekoln* (Stockholm). »Är det ännu långt qvar till Stekoln?» är en fråga som de moskovitiska krigarne i dessa sånger rikta till sin fader tsaren.*

Men Stockholm tycktes väl förvaradt; tvärs öfver inloppet till Vaxholm låg amiral Taubes eskader af 3 linieskepp, 5 fregatter och 6 brigantiner. Oxdjupet och Pålsundet skyddades af ett antal bevärade fartyg samt försänkningar. »Fruktar jag således», skref i början af juli Taube till öfveramiralen Sparre, »näst Guds bistånd, ingalunda att fienden sjöledes skall komma till Stockholm, lärandes milisen till lands jämväl söka att göra honom allt afbräck och motstånd.» Arfprin-

* Se ALFRED RAMBAUD, La Légende de Pierre le grand (Revue des Deux Mondes, 1873).

Digitized by Google

sen af Hessen och fältmarskalken Dücker besökte vid samma tid flera gånger eskadern, hvars förläggning de gillat.

Ryssarne märkte snart, att mot en sådan försvarsställning intet kunde uträttas. Däremot kunde man kringgå den. De inskjutande vikarna och fjärdarna i skärgården sammanhänga här och där genom smala sund och åtminstone genom ett af dessa, det s. k. Stäkesund, vore det möjligt för ryssarnes grundgående roddfartyg att i ryggen på Vaxholms kanoner smyga sig in i segelleden till Stockholm, som från Stäket kunde uppnås på mindre än två timmar. Lyckligtvis röjde ryssarne i förtid om icke sin afsikt, så åtminstone den ifrågavarande punktens sårbarhet. Vid en den 16 juli företagen rekognoscering utefter Baggensfjärden landsatte ryssarne en mindre trupp vid infarten till Stäkesund och uppbrände Nikodemus Tessins gård Boo på sundets norra sida. Förskräckelsen i Stockholm blef allmän, man såg i andanom redan ryssarne på strömmen. Denna gång gjorde de likväl intet försök att inträngа djupare i sundet, utan drogo sig tillbaka söder ut. Nu var emellertid uppmärksamheten riktad på den farliga punkten. De flesta stockholmare känna det idylliskt natursköna Stäkesund, det lilla vattendrag, som med sina båda fortsättningar Lännersta-

Digitized by Google

och Skuru-sunden utgör en förbindelseled mellan Baggensfjärden och den stora till Stockholm förande segelleden. På dessa stränder, där nu täcka sommarboningar och lummiga lundar spegla sig i det klara vattnet, vidtog man med ängslig hast sina försvarsanstalter för att mot öfverrumpling skydda hufvudstaden.

På Stäkesunds tvenne smalaste ställen, vid Kronbommen, äfven kallad Knapenshål, som man kommande från Baggensfjärden först har att genomfara, samt vid det egentliga Stäket, där Lännersta sund vidtager, spärrades inloppen genom flerdubbla försänkningar, hvarjämte en bestyckad pråm och tre galerer under kommendör v. Groth förlades bakom den sista försänkningen vid Lännersta sund. Dessutom skyddades försänkningarna af befästningar på stränderna. Söder om Kronbommen, å det s. k. Skogsö-landet, anlades på klipporna, med ett beherskande läge, en större förhuggning eller retranchement, numera öfvervuxet af skog och försvunnet; på norra stranden af sundet, vid själfva Stäket och framför infarten till Lännersta sund uppfördes en skans, hvars spår ännu kunna urskiljas.* Dessa båda befästningar

* På stranden midt emot finnes ett tämligen väl bibehållet jordverk, men detta förskrifver sig icke från 1719, utan från 1808.

Digitized by Google

bestyckades af några 24-pundiga kanoner samt försvarades af Östgöta tremännings-regemente.* Befälet fördes af öfversten vid fortifikationen, Baltzar von Dahlheim, tysk till födseln, hvilken äfven uppgjort planen till befästningarnas anläggande, samt under honom af major Georg von Bocken. Den styrka, Dahlheim hade till sitt förfogande, anslås till högst 800 man. Största delen var förlagd i retranchementet. Mellan Stäkesund och Stockholm kamperade för öfrigt tre regementen: Vestmanlands och Dala söder om staden; närmare Stäkesund, vid Skarpneck, Södermanlands regemente.

Dessa anstalter hade man hunnit vidtaga, då tidigt om morgonen, torsdagen den 13 augusti g. st. den ryska galerflottan syntes på Nämdöfjärden. Fram emot middagen kastade den ankar framför inloppet till Stäkesund. Förut hade den likväl delat sig i tvenne afdelningar, af hvilka den ena under amiral Apraxin ankrade vid Stär-

* Ena bataljonen af det sålunda benämnda regementet var dock uppsatt i Södermanland. Regementet, som upplöstes 1721, hade under sin 20-åriga tillvaro mycket ondt att genomgå och behandlades ofta styfmoderligt. En tid bestod man det ej andra kläder än fångna sachsares röda rockar. Dessa tremänningar fingo dock vid Stäket göra fosterlandet en ovärderlig tjenst, som ärorikt afslutade deras korta historia. Se Sv. hist. Tidskr. 1894.

Digitized by Google

kelsebruket på Skogsö-landet, den andra under amiral Gollofzin vid Boo-landet.*

Ryktet om farans närhet spred sig som en löpeld. Qvalmiga skyar af brandrök — fienden antände äfven skogarna — drefvo in öfver hufvudstaden såsom tecken af ryssarnes annalkande, och snart förnams det dofva, aflägsna dånet af gevärssalvor och kanoner. I detta ängsliga ögonblick visade sig Ulrika Eleonora såsom Carl XII:s syster. I stället för att fly, stannade hon qvar i den hotade hufvudstaden, om hvars räddning hon bland den öfriga menigheten i templet bönföll den Högste.

Klockan 1 f. m. började ryssarne landstiga, dels vid Boo, dels vid Stärkelsebruket. Först tänkte de framtränga öfver den branta och svårtillgängliga norra stranden, den s. k. Boo djurgård, men mottogos från skansen och galererna vid Lännersta-sundet med så verksamma salvor, att de skyndsamt drogo sig tillbaka. Hufvudangreppet riktades mot retranchementet vid Kronbommen på Skogsö-landet. Trakten är här delvis mera öppen; norr om det s. k. Skogsö träsk utbreder sig en liten ängsmark, omgifven af skog och klippor. Härifrån framgingo de af Apraxin

* Vid skildringen af krigshändelserna kring Södra Stäket har förf. följt G. Björlins framställning i Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift, 1872.

Digitized by Google

landsatta trupperna till anfall mot retranchementet, under det samtidigt galererna sökte bana sig väg genom försänkningarna. Det ena lyckades lika litet som det andra. Gång på gång sökte ryssarne storma retranchementet, som från galererna och skogen jämväl öfverhöljdes med handgranater. De envisa anfallen blefvo af tremänningarne hjältemodigt tillbakaslagna, men öfverste Dahlheim sårades i hufvudet af en granatskärfva och försvararnes krafter började mattas. Ryssarne mottogo förstärkningar och afsände en kolonn för att öfver den lilla ängsmarken vid Skogsö kringgå och äfven från sidan storma förhuggningen. Faran var öfverhängande. Då skallade plötsligt svenska kommandoord ur skogsbrynet, och en mördande gevärseld helsade ryssarnes täta massor. Det var den första undsättningen, det var Sörmländingarne, som brinnande af stridslust hastade till den tappre Dahlheims hjälp.

Så snart ryska flottan visat sig på Nämdöfjärden, hade Dahlheim till Stockholm inrapporterat dess annalkande. Order afgingo till Fuchs att från Skarpneck uppbryta till Stäket; denna order kom honom dock först klockan 3 e. m. till handa. Den bataljon, som tidigast vardt marschfärdig — hvarje bataljon torde hafva utgjort 350 à 400 man, så hade det norska fälttåget utgallrat

Digitized by Google

lederna — afsändes genast under öfverstelöjtnant von Essen. Fuchs själf qvarstannade för att påskynda den andra bataljonens uppbrott. Afståndet mellan Skarpneck och Stäket utgör blott 1¼ mil, men marken är nästan stiglös, skogbevuxen och afbruten af klippor, hvarför von Essen i den starka sommarhettan behöfde mera än tre timmar för att hinna fram till stridsplatsen. Om Fuchs väntat med undsättningen, till dess hela regementet varit marschfärdigt, hade hjälpen kommit för sent; Dahlheim hade redan varit öfvervåldigad och försänkningarna i ryssarnes våld. Att Fuchs handlade så som han gjorde, räddade Stockholm. Nu kom von Essens bataljon lagom för att hejda ryssarnes flankanfall mot retranchementet. Skottvexlingen blef liflig mellan svenskarnes tunna linie i skogsbrynet och de på ängen uppmarscherande ryska kolonnerna, hvilka till följd af sin djuplek fingo vidkännas långt betydligare förluster. Så förgick en timme. Svenskarnes ammunition begynte taga slut, och ryssarnes mod växte. Striden lutade åter till deras förmån, när Fuchs i rätta stunden anlände med sin andra bataljon och återställde jämvikten. Dagen var redan nära sin nedgång, utan att medföra något afgörande. Eldstriden fortfor ännu, men svenskarne läto ej locka sig att öfvergifva sin skyddade ställning och rys-

Digitized by Google

sarne hade blifvit afskräckta från att mera gå anfallsvis till väga. Då ljödo trumhvirflar i skogen bakom den svenska linien. Vestmanländingar och dalkarlar nalkades, svettiga, andtrutna. De hade under vägen afkastat rockar och packning, och sprungo i skjortärmarna. Nu voro Sörmländingarne säkra om segern. »Ge fyr och värjorna ut!» ljöd Fuchs' kommando som vid Gadebusch. Båda hans bataljoner gingo i sin ordning till anfall och kastade sig med fälld bajonett öfver ryssarne. Öfverste Dahlheim, obekymrad om sitt svåra sår, frambröt äfven med sina tremänningar. Öfverallt, vid förhuggningen och på ängen, kastades ryssarne öfver ända och förföljdes mot Baggensfjärdens strand, där det tilltagande mörkret och deras orörda reserver räddade de flyende från fullständigt nederlag. När Vestmanlands och Dalregementet uppnått stridsplatsen, var allt afgjordt.

Med afkastad packning, med spända gevär,
I språngmarsch kom Dalarnes skara.
Från fjärran de kommo med eldigt begär
Att dela båd' ära och fara.
De kommo att slutet på striden se,
De kommo att afskedssaluten ge
Åt flyende fiendeflottan.

sjunger skalden Gudmund Leonhard Silfverstolpe.

Digitized by Google

Fiendeflottan dröjde dock qvar i Baggensfjärden, på grund af motvind, hela den följande dagen, som var den fjärde stora bönedagen. Det påstås, att ryska flottan kunnat inspärras — förmodligen vid Fällströmmen — om Dahlheim erhållit en begärd förstärkning af 3- till 4000 man med nödigt antal kanoner, men att man af hänsyn till hvilodagen icke velat något företaga. Vida sannolikare är, att man icke kunnat åstadkomma de behöfliga stridskrafterna. Snart friskade vinden upp, ryska flottan hissade segel och återvände till sina egna befästa hamnar. Kort därefter anlände omsider den engelska flottan under amiral Norris, i förening med Karlskrona-eskadern, och nu var det slut med ryssarnes sjötåg för den gången.

Beträffande antalet fallna vid Södra Stäket äro uppgifterna som vanligt mycket olika. Troligen uppgick ryssarnes förlust icke till 1,000 man. Sörmländingarne hade närmare 100 döda och sårade; tremänningarne, som i så många timmar utstått den öfverlägsna fiendens anfall, hade antagligen förlorat ännu flera. Striden vid Södra Stäket var sålunda icke någon af de mera betydliga under detta långa och blodiga krig; det var stridens pris — Stockholms räddning — som gör Rutger Fuchs' och svenskarnes seger till en af vår historias märkligaste tilldragelser.

Digitized by Google

Glädjen i Stockholm var naturligtvis obeskriflig. Fuchs var dagens hjälte; han och hans Sörmländingar skördade också brorslotten af belöningarna. Han utnämndes till generalmajor och förlänades med friherrlig värdighet.* Von Essen fick öfverste-karakter samt 100 flaskor franskt vin ur drottningens egen källare. Tusen daler i silfver utdelades till manskapet, hvarjämte officerarne erhöllo, de osårade en månads och de sårade tre månaders traktamente;** däremot finnes icke antecknadt, huruvida Dahlheim*** och Östgöta tremänningar vid samma tillfälle fingo några särskilda belöningar. Det var dock genom deras sega motstånd i förhuggningen vid Kronbommen som fienden uppehölls, till dess undsättningen hann ankomma, och rättvisan fordrar, att namnet Baltzar

* Fuchs' friherrediplom förvaras på Espelunda hos grefve Axel Mörner.

** Två bref från Ulrika Eleonora till Fuchs angående regementets välförhållande och de detsamma tillerkända belöningarna finnas aftryckta i Svenska Mercurius, April 1760.

*** Invalid för lifstiden efter sin svåra blessyr i hufvudet, för hvilken han undergick trepanering, undfick han endast 250 d. s. m. i pension. Sedan han förgäfves sökt blifva kommendant i Marstrand, inkom han vid 1734 års riksdag med ansökning om fördubbling af pensionen, hvilket af sekreta deputationen hos ständerna förordades. Då svärdsorden instiftades, blef han den förste riddaren. Angående hans romantiska äktenskapshistoria och öfriga lefnadsförhållanden, se Anreps Ättartaflor.

Digitized by Google

von Dahlheim icke förgätes, då eftervärlden tacksamt ihågkommer Rutger Fuchs.

Glömskans makt är likväl märkvärdigt stor. Då topografen Rudling 1731 utgaf sin bekanta bok »Det i flor stående Stockholm», uppgifver han den 17 juli såsom datum för striden — tydligen en förvexling med ryssarnes första påhelsning vid Boo. Detta endast tolf år efter här beskrifna händelser! Föga mindre underligt är, att själfve Gjörwell, innan han blef upplyst om bättre, kunde begå misstaget att förlägga stridsplatsen till Upland. Ännu snabbare än data och fakta utplånas ur menniskornas sinnen minnet af öfverståndna vedermödor. Stockholms befolkning åtnjuter visserligen sedan gammalt rykte att vara glädtig och nöjeslysten, men 1719 borde väl stämningen om någonsin varit tryckt, då oberäknadt nöden och dyrheten — det långvariga krigets gifna följeslagare — man endast behöfde aflägsna sig ett par mil utom hufvudstaden för att varseblifva spåren af den hemska förödelse, fienden åstadkommit, och som man själf med så knapp nöd undsluppit. En holländsk reseskildrare, van Effen, som i sällskap med en ung hessisk prins besökte Stockholm få dagar efter det ryska anfallet, fann allt uppfylldt af festligheter: på hofvet aflöste galatafflar och assembléer hvarandra, och engels-

Digitized by Google

männen ombord på sin flotta vid Dalarö firade sina svenska vänner med dryckeslag, där det gick så vildt till, att värdar och gäster afryckte och kastade i sjön hvarandras hattar, peruker och spetshalsdukar. Sådana drag fullständiga bilden af tidslynnet och Stockholmslifvet detta märkvärdiga år. Det karolinska allvaret, den karolinska fromheten hade icke ensamt herraväldet.

Södermanlands regemente, som efter sin bragd vid Stäket fått marschera hem, tilläts ej länge att njuta en välbehöflig hvila. Den ryska faran var ännu ej helt aflägsnad. Följande år sammandrogs regementet å nyo till Stockholmstrakten för att betäcka hufvudstaden. Härunder inföll konung Fredriks kröningshögtid, hvarvid regementet paraderade. Först 1721, efter freden i Nystad, kunde regementet lugnt återgå på sina rotar.

De följande fredsåren sysselsattes regementet, som vanligt, utom vapenöfningar under mötena, genom större och mindre arbetskommenderingar. Under dessa jämförelsevis mera lättskötta åliggan-den togs Fuchs' stora erfarenhet i anspråk, såsom rådgifvare vid ordnandet af krigsmaktens reduktion till en efter Sveriges minskade område och tillgångar lämpad styrka. Flera regementen upplöstes eller sammanslogos med andra. Ändå svårare var att uppgöra grunderna för krigsbefälets

Digitized by Google

nedbringande till rimligt antal. Sedan fångarne från Ryssland hemkommit, räknades öfverflödiga officerare i tusenvis. Först tillsattes en s. k. »krigskommission», som erhöll det ömtåliga värfvet att pröfva hvilka officerare som borde bibehållas; till dess urvalet skett, voro alla befälsposter vid arméen förklarade vakanta. Sedermera blef det den s. k. »placerings-kommissionens» åtgärd att bestämma de bibehållna officerarnes indelning, hvarvid dessa i allmänhet fingo nöjas med närmast lägre grads löneförmåner. Trots alla dessa reduktioner återstodo slutligen flera hundra, hvilkas placering var beroende på möjligen framdeles uppkommande ledigheter. Dessa officerare kallades »exspektanter». Fuchs' tjenstebref till regeringen och krigsstyrelsen, vanligen daterade från gården Schedvi, som han fått med sin andra fru, född Gyllenpistol, eller från öfverstebostället Dagöholm, hafva mycket att förmäla om dessa stackars exspektanter. Det är vemodigt att läsa böneskrifterna från dessa män, hvilka egde intet de kunde kalla sitt, utom blessyrer och bedrifter. Till Fuchs kunde de gamla vapenbröderna tryggt vända sig, i förlitande på hans »faderliga hjärtelag», såsom det står i deras bref. Det lilla som göras kunde, det gjorde han och anbefallde flitigt fattiga krigsmän eller deras enkor för erhållande af understöd.

Digitized by Google

Det var emellertid efter denna utgallring en vacker officerskår Fuchs' regemente kunde framvisa: idel veteraner, som betalat hvarje befordran med bragd eller blod, och om hvilka chefen gifver vitsordet: »en mycket skicklig och braf officerare», eller »kan göra K. M:t nöjaktiga tjenster». Om sig själf anmärker Fuchs korteligen, uti meritlistan från 1722: »Meriten är den, att jag hafver tjent som en ärlig man, hvilket veterligt är.» Bland officerarne vid Södermanlands regemente från denna tid möter oss äfven ett namn, som blifvit kändt inom den lärda världen, nämligen öfverstelöjtnanten med kaptens indelning, Philip Johan von Strahlenberg, berömd genom sin under trettonårig fångenskap i Sibirien utarbetade beskrifning öfver detta då nästan okända land, hvilken jämte den dithörande stora kartan länge var en hufvudkälla för geografer. Under åren 1728 och 1729 hade han permission för att i Leipzig besörja utgifningen af detta verk, som utkom 1730.

Före allt annat hade chefen att tillse, det regementets beväpning och öfriga utrustning var i godt skick. Carl XII:s krig hade nära tömt arsenalerna, och finanserna medgåfvo endast att småningom anskaffa allt nytt som erfordrades. Efter några års fredslugn gick rekryteringen lättare, och manskapets ålder kunde hållas inom normala grän-

Digitized by Google

ser, minst 20, högst 40 år; men i allt annat var tillståndet mycket otillfredsställande. År 1728 rapporterar Fuchs, att geväret, både till stocken och låset, vore alldeles obrukbart. Regementet hade icke sedan norska fälttåget fått beklädning och allenast 1720 bekommit underkläder. Klädningen vore nu alldeles utsliten. Ändtligen fick regementet 1730 ny lifmundering, nya fanor och trummor. Andra regementen hade att kämpa med samma svårigheter. Vid en af Fuchs 1729 förrättad generalmönstring befanns, att Uplands, Elfsborgs och Vestgötadals regementen 1725—1728 blifvit försedda med ny beklädnad, hvaremot Skaraborgs och Vestmanlands regementens munderingar »vore sådana, att därmed ingen campagne göras kan. Regementenas beväpning är allenast bruklig funnen i landet till soldaternas öfning, men ingalunda till något fälttåg.» Äfven saknades tält.

Fuchs' anseende för duglighet och användbarhet gjorde sig redan tidigt gällande på andra områden än de rent militära. Så blef han, bland annat, 1723 af K. M:t föreslagen till president i kammarkollegium, och följande år uppdrogs åt honom presidium i den kommission, som förordnats att i Nyland och Kymmenegårds län reglera inrättningen af dessa landsdelars ekonomi m. m.

Digitized by Google

Denna senare förrättning kunde han för sjukdoms skull icke mottaga. Det högsta vedermäle af allmänt förtroende tillföll honom dock, då han vid 1727 års riksdag kallades till Svea rikes råd. Denna honom tillämnade utmärkelse, hvilken han undanbad sig, leder berättelsen in på hans riksdagsmannabana.

Att vara riksdagsman under frihetstiden var nästan detsamma som att vara partiman. Äfven Fuchs kunde icke undvika att välja ståndpunkt i de politiska stridigheter, som söndrade riksdagen och nationen. Under de mest upprörda tiderna var han ledamot af sekreta utskottet och de »deputationer», till hvilka makten mer och mer öfverflyttades från själfva ständen, men någon synnerligt framskjuten ställning intog han icke. »Han var allt stadigt konung Fredriks man,» skrifver den anonym, som författat »Facta till revolutionshistorien under Carl XII:s regering».* Fuchs nämnes emellertid icke bland dem, som i politiken gingo konungens ärenden; det var väl egentligen det gamla vapenbrödraskapet, som förenade honom med den, oaktadt skuggsidorna, personligt älskvärde fursten, vid hvars sida han trotsat norr-

* I Handlingar rörande Skandinaviens historia, första serien, VII.

Digitized by Google

männens kulor. Chefen för Södermanlands regemente uraktlät icke att vid årsskiftena med lyckönskningsbref uppvakta sin suverän, som stundom försedt brefven med anteckningen *besvaradt.*

Närmast slöt sig Fuchs till Arvid Horn, uti hvars under svåra förhållanden fasta och besinningsfulla fredspolitik han såg borgen för Sveriges säkerhet och återupprättelse. Han var således af öfvertygelse *mössa.* Tillgifvenheten för Horn och hans system höll profvet, äfven då hans enskilda fördel syntes lida därpå. När Fuchs 1732 gick miste om den sökta och honom lofvade öfverståthållareplatsen, såsom det hette, genom den Gyllenborgska ligans bearbetningar, och man sade, att motgången vore en följd af den förbigångnes vänskap för Horn, svarade Fuchs: »Ja, jag är verkligen grefve Horns vän och skall alltid göra mig en heder däraf.» Horn å sin sida värderade Fuchs högt, och det tillskrifves den senares inflytande hos den gamle statsmannen, att denne 1731 uppgaf sitt envisa motstånd emot det nya stadgandet i riddarhusordningen, att ett riksråd icke finge utses till landtmarskalk.

Bland riksdagsfrågor, i hvilka Fuchs tog lifligare del, märkes den hetsiga striden om adelns privilegier 1719, hvarunder han, i likhet med riddarhusets flertal, företrädde en strängt aristo-

Digitized by Google

kratisk uppfattning. Hans namn återfinnes bland underskrifterna på adelns beslut 1720, att ingen adelsman skulle få sälja frälsejord åt ofrälse. Konung Fredriks anläggningar till utvidgande af konungamakten nödgade dock ständen till enighet, och genom ömsesidiga eftergifter blef den ömtåliga privilegiefrågan vid 1723 års riksdag nöd-torftigt ordnad, i det adeln uppgaf de med tidens anda och de andra ståndens värdighet mest oförenliga anspråken.

Med 1727 års riksdag inträdde ett flerårigt lugn — frihetstidens lyckligaste period. Det holsteinska partiet var besegradt och dess svenska hufvudmän oskadliggjorda; med tsarinnan Catharina I:s död hade faran för rysk inblandning till hertig Carl Fredriks förmån likaledes försvunnit, och genom anslutning till den Hannoverska alliansen hade Sverige mot den mäktiga östra grannen tryggat sitt oberoende. Horns inflytande såsom regeringens främste man var nu obestridt, yttre säkerhet och inre förkofran voro frukterna af hans kloka styrelse. Inom rådkammaren behöfde Horn vid sin sida nya, pålitliga krafter för att fylla vakanserna efter de störtade holsteinska partigängarne Wellingk och Cederhielm, samt andra hvilka, på grund af ålder eller uppdrag utanför Stockholm, icke kunde påräknas för de direkta

Digitized by Google

regeringsärendena. Icke mindre än tio nya rådsherrar invaldes vid denna 1727 års riksdag. Äfven Fuchs kallades, såsom redan är nämndt, till denna värdighet, men sade sig »alltid följt med i krig, hvarest han ej kunnat ernå den kunskap, som en så hög och förnäm tjenst fordrade». Han undanbad sig därför, och konungen lyckades icke i sina öfvertalningsförsök. Rikets ständer uttalade, vid emottagandet af hans afsägelse, den önskan, »att K. M:t täcktes hafva generalmajor Fuchs i nådigt minne så väl för hans berömvärda, trogna tjenster som vid detta tillfälle förklarade modesti, och framdeles på något annat sätt honom hugna».

Fuchs var fredsvän, han liksom Horn, men detta innebar icke ett fullständigt uppgifvande af den flydda storheten. Äfven hos de äldsta, fosterlandsälskande mössorna qvarlefde en hemlig, outtalad förhoppning om bättre tider, då Sverige med stärkta krafter och med bistånd af pålitliga förbund skulle gripa ett gynnsamt tillfälle att återvinna sin forna ställning. Men de motsågo icke det drömda målet med hattarnes äfventyrslystna otålighet; intet finge lemnas åt slumpen, åt okunnighetens och dumdristighetens pockande på handling. De sansade och erfarne delade Horns åsikt, att rätta stunden ännu icke vore kommen. »Vår svenske Simsons alltför mycket afrakade hår

Digitized by Google

bör ännu några år tillväxa, innan man för honom ut i striden», sade biskop Schröder.

Emellertid inbröt 1738—39 årens våldsamma omslag. De krafter, som af politiska skäl därtill medverkat, äro nogsamt kända. För den stora mängd, som blott leddes af patriotiska motiv, syntes nu ändtligen den efterlängtade, gynnsamma konjunkturen hafva inträdt. Rysslands skenbara svaghet och förluster i kriget mot Turkiet, drömbilderna om understöd af denna senare makt och af Frankrike — allt detta i förening med en gränslös själföfverskattning förvred hufvudet på den okloka ungdom, för hvilken Sveriges återuppbyggande på fredlig väg gick alldeles för långsamt. Känslan af de oförrätter och förödmjukelser, Ryssland tillfogat Sverige, vaknade samtidigt med dubbel styrka. Också äldre och försiktigare rycktes med af den fosterländska uppbrusningen. Ej heller Fuchs kunde helt tillsluta sitt hjärta för maningarna från ett bragdstort fordom. Sålunda räknades han tillhöra den krets af generaler, de s. k. »höga allierade», mot hvilka den krigslystna ungdomen förväntansfullt blickade upp. Han var en af de tolf medlemmar, åt hvilka sekreta utskottet 1739 uppdrog utarbetandet af en »plan till rikets försvar och säkerhet», eller förslag till härens och flottans utredning, fördelning

Digitized by Google

och underhåll. Det var till denna plan som det hemliga bihang fogades, enligt hvilket regeringen bemyndigades att, i fall vissa angifna, synnerligen gynnsamma omständigheter inträffade, förbereda, ja begynna det krig med Ryssland, hvilket betraktades såsom förr eller senare oundvikligt. När denna förseglade instruktion under påföljande riksdag 1740 öppnades och af dåvarande »mindre sekreta deputation» åberopades såsom grund för fredsbrott, skedde detta med lättsinnigt åsidosättande just af de villkor, som det föregående utskottet uttryckligen betonat.

Innan det kom så långt, hade Fuchs för länge sedan insett, huru illa verkligheten motsvarade de lysande inbillningarna, framför allt hur den vackra patriotiska stämningen missbrukades för låga och egennyttiga syften. Horns afgång och den förföljelse, som inleddes mot de förtjenta ledamöterna i hans rådkammare, bidrogo att aflägsna Fuchs från det segrande partiet, hvilket nu i sin harm kallade honom *renegat*. Vid 1740 års riksdag var han motståndare till krigspartiet och ogillade öppet dess landsförderfliga politik.

En af honom tidigare närd önskan att efterträda riksrådet Löwen såsom kommenderande general i Finland blef icke uppfylld. Den gamle vapenbrodern från Gadebusch, Cronstedt, erhöll

Digitized by Google

1739 denna plats, hvilken han dock redan följande år missmodig lemnade, sedan hans allvarliga varningar mot krigiska åtgärder lemnats utan afseende af hattregeringen.

Fuchs vände hädanefter sin håg från befordran på den militära banan, för hvilken år och krämpor började göra honom mindre tjenlig. Den erbjudna generallöjtnantstiteln hade han undanbedt sig, för att ett par äldre generalmajorer icke skulle anse sig förbigångna. Öfverståthållareplatsen i Stockholm hade han däremot länge eftersträfvat och redan 1732 hoppats erhålla. Vid grefve Törnflychts död 1739 vardt den åter ledig, och Fuchs ansökte å nyo därom, i det han bland annat yttrade: »Min helsa och krafter efter inemot 40 års tjenst som officerare samt många under samma tid undfångna blessyrer äro numera så opålitliga, att jag icke kan göra mig säkert hopp att med dem hädanefter uthärda någon svårare krigs-fatigue och arbete, ändock mitt uppsåt och högsta åhåga oupphörligen är att till E. K. M:ts och rikets sannskyldiga tjenst hafva den sista blodsdroppen ospard.»

Rådet uppförde honom bland trenne till ämbetet föreslagna, men konungen nämnde, utom förslaget, den åldrige fältmarskalken Hamilton, som redan 1708 var generalmajor och sålunda

Digitized by Google

Fuchs' öfverman i anciennitetsmeriter. Vid granskning af rådsprotokollen upptogs denna fråga af ständerna, som emot konungens beslut ville göra gällande, att Fuchs, på grund af det förord till befordran, som han redan 1727 från dem erhållit, egde rätt att framför Hamilton komma i åtanke. Frågan löstes till alla parters belåtenhet på det sätt, att Hamilton frivilligt trädde tillbaka, emot att honom beviljades en tillökning af 3,000 daler s. m. å hans innehafvande lön. Den 18 april 1739, den märkliga riksdagens sista dag, skedde Fuchs' utnämning till öfverståthållare i Stockholm; och i sanning hvem skulle varit mera värdig därtill än den om hufvudstadens räddning så förtjente mannen!

Ett bland Fuchs' första uppdrag i det nya ämbetet var att förrätta mönstring med den i augusti 1739 från Rådmansö till Finland afgående trupptransporten, hvaruti bland andra truppkårer ingingo kommenderingar ur de båda regementen, han själf med så mycken ära anfört, Södermanlands och Dala. Man påstod, att icke ens under Carl XII:s välmaktstid trupperna haft ett bättre utseende. Tyvärr voro andan och disciplinen hos befälet icke lika goda. Fuchs, som alltför väl kände, på hvilka lösa grunder krigspartiets beräkningar hvilade, såg nog icke

Digitized by Google

framtiden i samma ljus som de skaror, hvilka i Sinclairs-visans toner gåfvo luft åt sin segervisshet.

Ännu hade det varit tid att hejda sig på den olycksbringande stråten. Allt manade till försiktighet. Turkiet slöt fred med Ryssland, de för krig talande förutsättningarna bortföllo den ena efter den andra, medan de till Finland öfverförda stridskrafterna till lands och vatten försvagades och bortsmälte under overksamheten. Ryska regeringen å sin sida gjorde allt för att bevara freden. Men hattarne måste, för att bibehålla sig vid väldet, genomdrifva sitt program till hvad pris som helst. Dessutom inbillade man sig, att kriget knappt skulle blifva allvarsamt. Hufvudet för de missnöjda i Ryssland, prinsessan Elisabeth Petrovna, om hvars revolutionsplan de svenska maktegande fått förtroende, skulle af tacksamhet för Sveriges vänskap eller af fruktan för dess vapen utan motstånd återställa en del af sin store faders eröfringar. Det var med dylikt oförnuft, som man intalade sig själf mod. Genom hänsynslös påtryckning och våldförande af lagliga former framtvangs omsider den krigsförklaring, som skulle störta fäderneslandet i en afgrund af skam och elände.

Ett år därefter voro alla de öfverspända förväntningarna gäckade, hela Finland nästan utan

Digitized by Google

svärdslag förloradt, efter det nesligaste af alla fälttåg, och öfvergeneralen, den nyss så firade partichefen Charles Emil Lewenhaupt, fängslad i Stockholm. Hvilken förändring från den tid, då ständerna gjorde honom till generallöjtnant, emedan, såsom Ehrenpreus sagt, sju månader på landtmarskalksstolen vore lika meriterande som sju bataljer! Hur bitter ljöd ej nu ironien i Dalins omqväde:

Men *Hatten* är krönt med lager, seger och ära!

Inga färger förslå att skildra den harm och sorg, som spred sig öfver landet i den mån tilldragelserna under finska fälttåget blefvo bekanta. De till sina hemorter återvändande soldaterna, usla, nedbrutna öfverlefvor af den vackra stridsmakt som uttågat, ledsagad af fäderneslandets förböner och förhoppningar, utgjorde lika många lefvande anklagare emot det upprörande sätt, hvarpå Sveriges dyraste intressen vårdslösats. Hufvudstaden fick naturligtvis bevittna det bedröfliga skådespelet i sin största omfattning, då det var här som de flesta trupperna landsattes. Redan tidigt hade det olyckliga kriget återverkat på Stockholms alla förhållanden. Öfverståthållaren inkom den 12 april 1742 till regeringen med en nedslående berättelse angående den öfverhandtagande fattigdomen samt tiggeriet på gatorna

Digitized by Google

och i husen. Befullmäktigade från församlingarna måste sammanträda att rådgöra om de »rättskaffens fattigas» och allmosehjonens underhåll. Samtidigt klagades öfver svårigheten att för de arbeten, som till det offentligas tjenst åstundades, finna erforderligt antal arbetsfolk, sedan så många gesäller och lärpojkar tagits till krigstjenst.

Nöden och eländet växte med jobsposterna från kriget. Stockholms hamn var uppfylld af fartyg och skutor, fullpackade med finska flyktingar. I september började trupperna återkomma. Öfverståthållaren uppskattade detta manskap jämte galernas besättning till 10- à 12,000 man. Med tillägg af sådana, som redan förut åtnjöto inqvartering, och af de finska flyktingarne uppgick hela antalet, som af staden borde hysas och lifnäras, till omkring 20,000 personer. Det fanns ingen möjlighet att genast tillgodose en sådan mängd, så mycket mer som hela bördan, åtminstone att börja med, hvilade på borgerskapet, enär adel och ståndspersoner hittills varit befriade från inqvarteringsskyldighet. Döden anställde en förfärlig skörd bland dessa hjälplösa skaror, innan de hunno någorlunda härbergeras eller fördelas på andra orter. Man såg döda och döende hoptals ligga på själfva Stockholms Skeppsbro. Sorgligt att omtala, åsidosatte härvid många officerare plikten

Digitized by Google

att taga vård om sina soldater, för att i stället på riddarhuset återupptaga de vanliga ordfejderna.

Under den sinnesstämning, som framkallats af utgången på hattarnes krig, sammanträdde 1742 års riksdag. Mössornas främste män, Bjelke, Åkerhielm, Fuchs m. fl., höllo redan på våren samma år öfverläggningar om den räfst, som borde anställas med hattarne. De kunde härvid räkna på understöd af riksdagens majoritet, i synnerhet inom ofrälse ständen. Straff och hämnd på upphofsmännen! var det förbittrade skri, som genljöd öfver hela Sverige. Man kunde hafva väntat, att denna storm genast skulle bortsopa den regering, som ådragit sig det tunga ansvaret; men så skedde icke. Lika dåliga räknemästare, som hattarne varit i fråga om utrikes politik och krig, lika öfverlägset skickliga visade de sig i att beherska det parlamentariska intrigspelet. Snart hade de förstått att leda den upprörda opinionen bort från den hotande efterräkningen och in på andra spår: tronföljden och freden, hvilka sammankopplades till en enda fråga. Den häftiga kamp, som härom uppblossade, gaf riksdagen full sysselsättning, och hattarne sutto qvar vid makten och sina ämbeten. Mössorna kunde icke ens genomdrifva upprättelse för de 1739 licentierade riksråden; dock lyckades Fuchs att få upphäfd domen

Digitized by Google

öfver sin vän, den af hattarne hatade och förföljde Ture Bjelke, hvilken 1741 genom ett maktspråk af ständerna förvisats från hufvudstaden och beröfvats sin rådspension. Den stora tillämnade räfsten drabbade slutligen i hela sin stränghet endast de två generalerna Lewenhaupt och Buddenbrock, hvilka partiet tillspillogaf såsom försoningsoffer. Ehuru Fuchs var medlem af sekreta utskottet, hade han lyckan att icke behöfva deltaga i den riksens ständers kommission, som tillsattes för att döma de olyckliga männen.

Medan frågan om ansvaret för kriget alltmer sköts åt sidan, rasade striden om fredsslutet och tronföljarevalet på ett sätt, som syntes hota landet med inbördes krig. Sedan underhandlingarna med tsarinnan Elisabeth ledt därhän, att hon erbjöd sig återställa Finland med Kymmene-elf till gräns, om hennes skyddsling hertig Adolf Fredrik valdes till tronföljare, förklarade sig tre stånd för fred på detta villkor; inom adeln dock först efter en lång debatt, hvarunder Fuchs och Fredenstierna gingo i spetsen för fredspartiet. Endast bönderna valde kronprinsen af Danmark. Harmen öfver kriget samt missnöjet med den s. k. herreregeringen, näringstvånget m. m. förorsakade ingenstädes så våldsam jäsning som i Dalarne, där den slutligen utbröt i öppet uppror. Flera tusen väpnade dal-

Digitized by Google

karlar tågade till Stockholm i tillkännagifven afsikt att sätta danska kronprinsen på tronen och att »ruska peruken af herrarne», hvarjämte de framför allt fordrade general Lewenhaupts hufvud. Upprorshopen stod redan framför hufvudstadens portar, då det ängsligt afbidade budskapet om fredspreliminärernas undertecknande anlände. För att söka lugna bönderna med denna underrättelse red konung Fredrik ut till deras läger bredvid Norrtull, en färd som visserligen icke var utan fara. Rutger Fuchs och några få andra trogna och behjärtade herrar åtföljde konungen. Hans vänliga föreställningar gjorde föga verkan på dalkarlarne, som likväl lofvade att tills vidare stanna qvar i sitt läger utanför staden. Sedan konungen återvändt, uppbröto de icke dess mindre och utbredde sig öfver Stockholms gator, där de spredo allmän förskräckelse. I förstone afhöllo de sig från svårare våldsamheter, men andra dagen, den 22 juni, begynte de att skjuta på de uppställda trupperna, hvarvid bland andra riksrådet Adlerfelt dödligt sårades. Enligt sägen red han vid tillfället en hvit häst, tillhörig öfverståthållaren, och åt honom skall det mordiska skottet ha varit ämnadt. Det är upprörande att tänka sig just Rutger Fuchs hotad till lifvet af dessa dalkarlar, hvilkas fäder under hans befäl sprängde det danska

Digitized by Google

gardet vid Gadebusch och bröto sig ut ur det brinnande Fredrikshald, men en okunnig och fanatiserad menighet måttar sina hugg i blindhet. Sedan dalkarlarne gjutit det första blodet, förmåddes ändtligen de ovilliga trupperna att gifva eld, och efter ett par salfvor på Norrmalmstorg tog bondehären till flykten. Mycken onödig grymhet föröfvades mot de stackars missledda. Omedelbart efter upprorets kufvande valdes Adolf Fredrik till tronföljare, sedan äfven bondeståndets motstånd brutits.

Den enda punkt, i hvilken de besegrades fordringar tillfredsställdes, gällde generalernas bestraffning. Rättegången hade dragit ut på tiden, men under förskräckelsen öfver dalkarlsupproret fälldes dödsdomen i stor hast, såsom bästa medlet att stilla de uppretade massorna. Hattcheferna voro visserligen glada att därigenom hafva räddat sig själfva, men kände naturligtvis djupt den partiet tillfogade skymfen och intogos af bittert groll mot alla, som ansågos hafva medverkat därtill. Fuchs var illa anskrifven och fick i sinom tid umgälla sitt förhållande mot Lewenhaupt. På utländingen Buddenbrock höll man icke så mycket, ehuru hans högst omtvistliga fel vid Villmanstrand icke kunde jämföras med Lewenhaupts förvända krigföring. Det var den senares höga rang, släkt-

Digitized by Google

förbindelser och personliga vänsällhet, som inom adeln uppväckte det lifliga deltagandet i hans öde. Den omständighet, att kommissionen, innan dom fallit, låtit föra honom från arresten i hans enskilda bostad till Kastenhofs-fängelset, betraktades såsom en grof förnärmelse mot de adliga privilegierna, och hans i anledning häraf till ståndet ingifna klagoskrift diskuterades där en hel dag. Det framgick, att han i sitt fängelse icke fått mottaga besök, att han ständigt omgafs af bevakande officerare och att hans rum nattetid stängdes med bommar och utanlås, hvaröfver man var mycket upprörd. Länge hoppades man, trots allt, att kunna rädda hans lif, men efter dalkarlsupproret insåg man omöjligheten. Olyckskamraten Buddenbrocks hufvud föll redan den 16 juli; Lewenhaupts afrättning utsattes till den 30, sedan rådet två gånger beviljat uppskof. Af mensklighet* tillät honom öfverståthållaren att de sista dygnen slippa bevakning i fängelserummet, så att han ostörd kunde egna sig åt sin dödsberedelse, hvarvid han bistods af den bekante Tollstadius. Denne skulle sista morgonen meddela honom sakramentet,

---

* I sin skildring af dessa tilldragelser säger A. von Fersen, att Fuchs af öfverdrifven försiktighet (?) förbjöd officerare eller andra att vara inne hos arrestanten.

Digitized by Google

— men fängelset var tomt. Genom ett i golfvet under hans säng sågadt hål hade Lewenhaupt lyckats komma ned i den obebodda lägenheten inunder och därpå slippa ut. Utom hans söner, hade förnämligast Axel von Fersens broder Carl och en fänrik Sparre medverkat vid hans flykt. Axel von Fersen berättar, att den till flera tusen uppgående »populace», som samlats utanför fängelset den för afrättningen bestämda morgonen, utbrustit i glädjerop och handklappningar, då det blef bekant att fången undkommit. Om sådana bifallsyttringar verkligen förnummos, härrörde de nog från personer af de högre ständen och icke från den folkklass, för hvilken dylika tragiska skådespel af ålder varit ett eftersökt och ogärna försakadt nöje. Det var ju såsom gärd åt den lägre menighetens, i synnerhet böndernas, raseri som Lewenhaupt måste låta sitt lif. För öfrigt intygar en af hattpartiets egna anhängare, Faggot, i strid mot Fersen, att allmänhetens förbittring mot Lewenhaupt var ytterst häftig och att en benådning skulle föranledt oroligheter.

Den som genom Lewenhaupts flykt blifvit försatt i en svår ställning var öfverståthållaren. Fängelset hade stått under hans uppsikt, och åtgärden att indraga den inre bevakningen kunde nu uttydas såsom medvetenhet om rymningsplanen.

Digitized by Google

Det behöfdes ej mer för att åter sätta landets lugn på spel. På Fuchs' förslag utfäste rådet ett pris af 20,000 daler s. m. för fångens ertappande, och de mest energiska efterspaningar anställdes. Den 2 augusti greps Lewenhaupt ute i skärgården ombord på en jakt, som skulle gå till Danzig. Han återfördes till Stockholm, och exekutionen utsattes till dagen efter hans ankomst dit. Tollstadius sökte utverka förnyadt uppskof hos rådet, hvilket hänsköt saken till öfverståthållaren. Denne vågade ej längre förhala den pinsamma och i alla fall oundvikliga slutkatastrofen, som försiggick den 4 augusti. En stor mängd af de vid juniupproret tillfångatagna dalkarlarne uppställdes kring schavotten för att kunna bevittna straffets fullbordande. Huru Lewenhaupts gömställe upptäcktes för vederbörande har aldrig blifvit med visshet kändt. Fuchs yppade aldrig sagesmannen. Den offentliggjorda berättelsen om förloppet lär icke vara tillförlitlig. Fersen säger väl, att en Tersmeden, som varit upptagen i Lewenhaupts hus, sålde sin välgörare, men detta torde vara en ogrundad beskyllning; åtminstone uppbar hvarken han eller någon annan de utlofvade blodspenningarna.

Vår humana uppfattning betraktar med afsky det straff, som öfvergick de båda generalerna,

Digitized by Google

men vi böra, innan vi bryta stafven öfver deras domare, taga hänsyn till tiden och de särskilda förhållandena. Statsprocesser med blodig utgång voro så väl då som långt senare ingen så sällsynt företeelse, och det i alla länder. Fjorton år därefter fick världen bevittna ett liknande fall i det högt civiliserade England: amiral Byngs afrättning. Han hade, försiktigare än hvad en brittisk amiral anstod, icke velat sätta sin eskader på spel i strid mot en öfverlägsen och bättre rustad fiende samt därigenom vållat förlusten af en liten föga viktig ö. Det var allt, men nog för att bringa den engelska allmänheten i eld och lågor. Lewenhaupt, å sin sida, ehuru för sin person hederlig och i besittning af vanligt soldatmod, hade genom att mottaga ett befäl, som han på intet vis var vuxen, åsamkat sitt fädernesland obotlig smälek och skada. Var då han mindre straffbar än Byng och flera andra?

För hans minne hos eftervärlden var hans hårda öde närmast att anse såsom en lycka. Genom att sona sin skuld med sitt blod blef han i lugnare tider ett föremål för medlidande och förtjent att af historien mildare bedömas, än de egennyttiga partigängare, som med större skuld än han slugt förstodo att skydda sig mot folkhämnden.

Digitized by Google

Det hvilar en egen förbannelse öfver upprörda partitider, att icke ens ädla personligheter kunna genomgå dem, utan att något stänk skall stanna qvar på deras rykte. Under den bedröfliga Lewenhauptska saken kom Fuchs att anbefalla en åtgärd, hvilken man gärna velat se utplånad från hans så rena och vackra eftermäle. Han lät nämligen i häktet belägga fången med fotbojor. Detta kan väl förklaras genom den föregående rymningen och det ansvar Fuchs härvid ådragit sig, hvarjämte det var brukligt att sålunda behandla andra lifdömde; dock vill det synas, att under det sista dygn den olycklige hade att lefva, hvarje möjlighet till flykt kunnat förebyggas, äfven utan anlitande af detta medel. Också ogillades Lewenhaupts behandling af många, om den än icke framkallade en så gränslös och enhällig förbittring, som Fersen i sin berättelse vill låta oss tro. Tillfället att komma en af mössornas bäste män till lifs var alltför lockande, att icke den gamle partiskribenten skulle doppa sin penna i den bittraste galla han kunde åstadkomma. »Hela staden», skrifver han, »var uppeldad mot öfverståthållarens oförsynta och barbariska stränghet; populacen äfvenledes. Det stridde emot dess religionsöfvertygelse och tvärt emot bruk, att ej lemna rådrum åt en brottslig till dess själs välfärds besörjande.

Digitized by Google

Det stridde ock mot adliga privilegierna att med järn belägga en adelsman*. Partihämnden uppväckte här en billig afsky mot öfverståthållaren. Ridderskapet och adeln ville begära hos konungen satisfaktion mot baron Fuchs och genast förklara honom ovärdig både adelskap och riddarhus» (!) Ej nog härmed; Fersen tillägger äfven Fuchs följande hjärtlösa svar till Tollstadius, som bönföll, att den dömde, för sin själs salighets skull, måtte beviljas ytterligare 24 timmars uppskof med afrättningen: »Jag har intet att göra med hans själ och dess salighet, men i morgon klockan 9 skall hufvudet ligga för hans fötter.» Fuchs har bestridt yttrandet. Troligen äro de grymma orden att anse såsom en stark färgläggning af det enkla svaret, att Lewenhaupt efter sin dom redan åtnjutit längre beredelsetid, än andra dödsfångar förunnats, och att lagen nu måste hafva sin gång. Att Lewenhaupt befriades från fotbojorna,** innan

* Det var nog detta, som uppväckte den största förtrytelsen hos samma ståndsbröder, hvilka varit med om att utlemna honom åt bödelsbilan.

** I anledning af dessa fotbojor kan här erinras om en episod från Lewenhaupts finska fälttåg. Den sedan »stora ofredens» dagar kände tappre partigängaren kapten Löfving, hvilken åtföljde armén, blef på en obestyrkt anklagelse af Lewenhaupt arresterad och *slagen i järn*. Klagomål beträffande denna utan skälig grund honom öfvergångna medfart ingåfvos till riksdagen. Se Ridd. och Adelns protokoll 1742—43.

Digitized by Google

han anträdde den sista färden var, enligt Fersen, icke beroende på någon skonsamhet af Fuchs, utan en ung kapten Hastfehr, som tog emot fången för att eskortera honom till afrättsplatsen, lät dess förinnan en smed slå blacken af foten. Slottsfogden Galle, som hade öfverståthållarens order att blacken skulle sitta qvar, protesterade, men Hastfehr svarade: »För hvad här göres skall jag göra redo i sinom tid; jag för öfverståthållaren, eller *han för mig*.» I fall den unge subalternen yttrat sig sålunda om stadens högste styresman och därtill en generalsperson, lemnar det ett nytt bevis, hurudan disciplinen var inom den armé, som af Lewenhaupt fördes till kapitulationen i Helsingfors.

Den storm, som på riddarhuset uppväckts emot Fuchs, stillades, uppgifver Fersen, genom bemedling af landtmarskalken von Ungern Sternberg, som var Fuchs' vän och släkting. Saken var dock ej slut härmed, utan skulle ytterligare upprifvas; hvarom mera längre fram. Emellertid vågade Fuchs sig aldrig mera inom riddarhusets portar, säger Fersen. Att Fuchs icke deltog i adelns öfverläggningar vid riksdagen 1746—47, utan öfverlät sin pollett åt annan person, eger sin riktighet; huruvida det, såsom Fersen menar, skedde af *fruktan*, återstår att bevisa. Det kunde varit helt

Digitized by Google

andra känslor, som höllo honom borta därifrån. Han hade alltför ofta sett Sveriges fiender i hvitögat för att slå ned sina blickar inför hjältarne från 1742, som öfvergåfvo sina egna sjuka och döende soldater på Stockholms Skeppsbro.

Det lyckliga lugn, som rådt före 1738, skulle icke mer återkomma. Nya ämnen till jäsning och oro aflöste nu ständigt hvarandra, så länge frihetstiden räckte. Tronföljarevalet var visserligen fördt till slut, men gaf dock upphof åt en häftig efterdyning, den s. k. *principalatstriden*, eller om riksdagsmäns förmenta skyldighet att inhemta sina principalers, valmännens, vilja och göra dem redo för sina åtgärder. Faktiskt hade många riksdagsmän inom borgare- och bondestånden ansett tryggast att så göra i fråga om tronföljarevalet. Den bekante riksdagsmannen för Stockholm, Plomgren, en af hattarnes stödjepelare inom borgareståndet, vägrade att erkänna sådana anspråk från valmännens sida och ådrog sig därigenom borgerskapets missnöje. På anstiftande af en ifrig anhängare af principalatsläran, köpmannen Springer, förklarade borgerskapet Plomgren förlustig sin fullmakt. Ståndet tog honom likväl i försvar, äfven mot sekreta utskottet, som i detta fall ville rätta sig efter borgerskapet och utesluta honom. Fuchs, såsom mössa och den myndige mannen obenägen,

Digitized by Google

deltog i detta utskottets beslut. Försöket strandade likväl, och Plomgren behöll sin plats inom ståndet och utskottet. Själfva principfrågan afgjordes först senare, genom regeringens och riksdagens samfällda tillbakavisande af valmännens anspråk.

Danmark hade med stort missnöje sett hoppet om de nordiska kronornas återförening försvinna genom utgången af det svenska tronföljarevalet och rustade sig till krig. Svenska regeringen måste, såsom höjden af förödmjukelse, hos Ryssland anhålla om hjälptrupper för att afvända denna fara. Tolf tusen ryssar förlades i trakten kring Nyköping och Norrköping, och en rysk galerflotta låg för ankar framför samma Stäkesund, där det ryska anfallet tillbakaslogs 1719. Ryssarnes härvaro gaf öfverståthållareämbetet åtskilligt att göra, genom inqvartering af deras sjuka m. m. När Stockholmstrakten ändtligen befriades från dessa farliga vänners närvaro, sommaren 1744, afveko jämte de ryska galererna flera för gäld åtalade personer, äfvensom qvinnor, som låtit locka sig af främlingarne. I synnerhet efter en af dessa qvinnor, bokbindareåldermannen Klemms tjugutvååriga dotter Anna Maria, anställdes fruktlösa efterspaningar i skärgården.

Tronföljaren Adolf Fredrik och hans gemål höllo nu hof i Stockholm, och med dem började

Digitized by Google

nya inflytelser att göra sig gällande i det politiska lifvet. Hattarne visste att så småningom draga fursteparet öfver på sin sida genom att göra mössorna misstänkta för planer till upphäfvande af tronföljarevalet, hvarvid den af de senare omfattade principalatsläran kunde användas såsom vapen. Den självständighet, hvarmed det unga hofvet afvisade Rysslands öfvermodiga protektorat, helsades med bifall och glädje af nationen, och hattarne, på hvilka hofpartiet stödde sig, återvunno hastigt nog det förtroende, som de genom sitt olyckliga krig förverkat. Mössorna, hvilkas fredskärlek drifvit dem att alltför mycket närma sig Ryssland och England, skadade i samma mån sin sak hos allmänheten. Snart kunde hattarne åter mot dem gå anfallsvis till väga och öppnade striden genom en rad af anklagelser mot särskildt misshagliga personer.

Ett bland de första offren blef den ofvannämnde Springer, som anklagades för sin principalatslära och hemliga förbindelser med den ryske ministern von Korff. Inmanad i häkte, lyckades han slippa ut ur arresten och tog sin tillflykt hos engelske ministern Guy Dickens. För att bevaka flyktingen lät regeringen med vakt omgifva ministerns hus, dit äfven en larmande pöbelhop samlade sig. Guy Dickens utlemnade då Springer,

Digitized by Google

som dömdes till lifstids fästning å Marstrand.* Man ville förebrå öfverståthållaren, att han under rättegången behandlat Springer för mildt och vid något tillfälle låtit honom föras i vagn i stället för på kärra. Fuchs svarade, att Springer då varit sjuk, hvarför han fått åtnjuta denna lindring. Guy Dickens, en särdeles kolerisk herre, upprörde himmel och jord öfver det förmenta våld, som af vakten skulle föröfvats mot hans hus och betjening. Han begärde lysande upprättelse och påminde, att de, som i Carl XI:s tid skymfat en kejserlig ministers vagn, blifvit förklarade skyldiga att mista lifvet. Fuchs lät tillkännagifva, att han på grund af opasslighet vore förhindrad att själf besöka ministern, men sände till honom sin sekreterare med ett på franska skrifvet bref, hvaruti Guy Dickens' uppgifter hofsamt, men bestämdt vederlades. Emellertid afreste både Guy Dickens och den icke mindre förbittrade ryske ministern von Korff från Stockholm landvägen, utan att begära öfverståthållareämbetets pass, hvilket dock alla andra utländska ministrar iakttagit. Gäldbundna svenskar passade nu åter på

* Han undkom några år därefter genom flykt i en öppen båt. Dog slutligen i London såsom en högt aktad ledamot af svenska församlingen därstädes. Ättlingar af honom äro bosatta i Chicago.

Digitized by Google

att undkomma sina borgenärer genom att låta upptaga sig i de afresande ministrarnes följe, och öfverståthållaren begärde på grund häraf förhållningsorder för framtiden.

Utom klagomålen öfver den mildhet, som visats mot Springer, fick Fuchs röna hattarnes ovilja med anledning af den gamla saken om hans förut omtalade förhållande vid Lewenhaupts afrättning. Riksens ständers justitiedeputation sökte 1747 att häraf göra ett stort nummer. Då det emellertid icke kunde bevisas, att Fuchs' handlingssätt vid detta tillfälle varit i något afseende lagstridigt, hvad än eljest däremot kunde anmärkas, stannade alltsammans vid en öfverståthållaren tilldelad varning.*

Fuchs' politiska bana erbjuder hädanefter intet anmärkningsvärdt. Det återstår att kasta en snabb blick på några viktigare förvaltningsåtgärder samt andra stockholmsförhållanden under hans öfverståthållaretid.

Det var efter våra moderna begrepp ingen synnnerligt stor stad, detta 1740-talets Stockholm, med sina 50- eller 60,000 invånare, med en årlig

---

* Justitiedeputationens protokoll i ärendet, äfvensom Fuchs' däråfgifna svarsmemorial, äro tillika med andra aktstycken beträffande Lewenhaupts sak aftryckta i Handlingar rörande Skandinaviens historia, 1:a serien, del. II.

Digitized by Google

extra stat af 10- till 15,000 daler s. m.* och en bevillning, som själfva det dyra året 1743 blott uppnådde en siffra af omkring 240,000 daler. Men öfverståthållarens ämbetsförrättningar voro därför hvarken små eller få. Det patriarkaliska sätt, på hvilket dåtidens myndigheter ingrepo i många af det enskilda lifvets förhållanden, genom bestämmelser angående stadens proviantering, reglering af torgpriser, förbud mot utförsel af visst slags mynt, tillämpning af öfverflödsförordningar m. m., skapade en hel grupp af göromål, som nutiden icke känner. Ett par på måfå valda exempel från 1745 och 1746 kunna anföras. För att uppehålla kursen på de nya bankotransportsedlarna hade förbud utfärdats mot utförsel af myntade kopparplåtar, i hvilket slags mynt bankens metalliska valuta till icke ringa del bestod. En tullnär vid Södra Stäket lade på en fiskköpares sump beslag på några hundra daler i plåtar. Följden var, att både det kongl. hofvet och hela staden höllo på att blifva utan färsk fisk, emedan allmogen icke förstod sig på det nya pappersmyntet. Nu utverkades, på fiskköpareämbetets ansökning, att hvarje fisksump skulle få utföra 150 daler i myntplåtar. Carl Gustaf Tessin och de andra medlem-

* År 1744 uppgick den likväl till omkr. 24,000 daler, i anledning af festligheterna vid Adolf Fredriks intåg.

Digitized by Google

marne af den ambassad, som i Berlin hemtat Adolf Fredriks brud, hade erhållit tillstånd, att deras folk skulle få begagna därför gjorda livréer, likaså kanslirådet Ekeblad det ekipage, han låtit göra för sin mission till Frankrike; men som ingen viss tid var föreskrifven, måste öfverståthållaren begära upplysning, huru länge ifrågavarande lyxartiklar skulle få vara i bruk.

Dryckenskapen och den därpå beroende osäkerheten å gator och gränder vållade mycket bekymmer. Frågan om inskränkning i antalet vinhus och krogar inom hufvudstaden stod mer än en gång på dagordningen. De förras antal inskränktes 1741 till fyrtio. Tre år senare klagade öfverståthållaren, att tjufnad, slagsmål och nattliga öfverfall på gatorna togo öfverhand, hvadan cheferna för garnisonen och vid amiralitetet fingo tillsägelse att icke utan giltig anledning permittera manskap.

I sammanhang härmed riktades uppmärksamheten på behofvet af polis och gatubelysning, ehuru, hvad den förra angick, de politiska skälen voro mest bestämmande. Öfverståthållaren inberättade 1747, huru anstalt fogats, att här sig uppehållande utländingar eller från provinsen anlända resande »af pålitliga personer nu i all tysthet och foglighet varda upptecknade, hvarifrån de komna äro, huru länge de sig här uppehållit, huru lång tid de

Digitized by Google

ännu äro sinnade att härstädes vistas samt hvaruti deras ärende består» — och kunde man genom de sålunda vunna upplysningarnas jämförande med det protokoll, som funnes i slottskansliet, inhemta huruvida alla husvärdar i dylika mål fullgjort sin skyldighet. Samma år gjordes början till offentlig lyshållning genom lyktors uppsättande framför källare, kaffehus och krogar. Då det var angeläget, att denna allmännyttiga inrättning finge så stor utbredning som möjligt, sammankallade öfverståthållaren, till åtlydnad af kunglig befallning, på rådhuset de ledamöter af ridderskapet och adeln samt ståndspersoner, som voro husegare, för att förmå dem till bildande af en förening i ändamål att införa lanternor i hufvudstaden. Någon sådan frivillig förening kunde dock icke bringas till stånd. Efter borgerskapets hörande, utkom omsider den 12 januari 1749 K. M:ts förordning om »lysande lyktor», hvilka skulle anskaffas af husvärdarne, men hyresgästerna draga försorg om underhållet.

Ett bland de viktigaste offentliga byggnadsverk, som under Fuchs' öfverståthållaretid utfördes i hufvudstaden, var den 1744 påbegynta ombyggnaden af slussen vid Söderström. Den åldrige Christopher Polhem hade redan 1742 mottagit uppdraget, men fick detsamma öfverflyttadt på sin

Digitized by Google

son Gabriel, hvilken 1753 bragte arbetet till slut. Den s. k. Vestra Norrbro* förstärktes och tillbyggdes i bredd 1747. Meningen var att därpå uppställa tolf stycken lösa krambodar, sex på hvardera sidan, enligt ett af stadsarkitekten Carlberg ritadt förslag; men då saken hänsköts till rådet, kritiserades den af Tessin och kom icke till utförande. — Äfven brobyggnaden öster om järnvågen tillkom vid samma tid.

Stora eldsvådor hafva af ålder framkallat städers utvidgande och försköning. Så äfven med Stockholm, efter den fruktansvärda brand, som den 8 juni 1751 utbröt i färgeriet »Blå Hand» vid Klara sjö samt härjade en betydlig del af Norrmalm, hvarvid äfven Klara kyrka blef lågornas rof. Nästan samtidigt uppkom en förödande vådeld å Södermalm, och till råga på förskräckelsen timade få dagar därefter en allvarsam eldsvåda på Ladugårdslandet. Innan dessa hopade eldsolyckor inträffade, hade egendomligt nog Stockholm under hela maj månad varit uppskrämdt genom allehanda mystiska rykten om brandanläggningar. Det hviskades man och man emellan, att emissarier från utländska, mot Sverige afvogt

* Gick från hörnet af dåvarande Torstensonska huset, numera arffurstens palats, öfver Helgeandsholmen till Myntorget.

Digitized by Google

sinnade makter härvid voro verksamma. I husen letades efter ditlagda brännbara ämnen. Några buntar blår, svafvelstickor o. d., som hittats mellan stockarna på bron vid södra slussen samt vid ett trädgårdsplank på Kungsholmen, gåfvo ökad fart åt pratet. Flera lösa qvinnfolk anhöllos såsom misstänkta, men ingenting kunde bevisas. Efter eldsvådorna stegrades skrämseln ännu mera. Borgerskapet anbefalldes att patrullera till häst och fot, hvarmed fortfors ända in i juli, då denna vakttjenst omsider fick upphöra, för att spara de munderingar som borgerskapet låtit förfärdiga till Adolf Fredriks kröning. Då denna med stor högtidlighet firades i november samma år, ville Stockholms rederier, utan tanke på den staden så nyligen öfvergångna eldsolyckan, utsira sina i hamnen liggande fartyg med kulörta lyktor, hvilket af öfverståthållareämbetet visligen förbjöds.

Den gamle öfverståthållaren hann icke att se Stockholm föryngradt uppstå ur sina ruiner. Trött och sönderskjuten, hade han länge ansett tecknen till sin annalkande upplösning såsom ett gladt budskap. Efter någon tids aftynande — hans sista ämbetsskrifvelse är daterad den 16 mars — afled han den 10 april 1753. Hans jordfästning förrättades i Riddarholmskyrkan af öfverhofpredi-

Digitized by Google

kanten Schröder.* Friherrevapnet krossades vid samma tillfälle af grefve Erik Brahe, hvilken i sitt tal klagade, att den högtförtjente mannens ställe hädanefter »måste finnas ledigt bland svenske riddersmäns rådplägningar». Dessa ord af riddarhusets främste ledamot utgjorde på visst sätt ett svar på partisinnets opinionsyttringar mot Fuchs inom adelsståndet 1743. Vid grafven strängade Olof von Dalin sin lyra till ett sorgeqväde, hvars sista strof lyder:

Om intet annat fanns, bör *ett* oss dig påminna:
När Sverige låg bestört i olycksbrand och nöd,
Såg det dock i din hand sin gamla ära brinna —
Du blef dess hufvudstad en räddning och ett stöd.
Men skyndom, vandringsman! Låt oss vår plikt här lära,
Att lefva för att dö, men dö för evig ära.

Öfver Rutger Fuchs är i Klara kyrkas högkor uppsatt en sarkofåg af grön marmor, hvartill Hårleman gifvit ritningen.

Hans anletsdrag har L. Pasch fäst på duken åtminstone två gånger: i serafimerdräkt,** sedermera graveradt af J. F. Martin, samt i blå rock.

* Begrafningstalet jämte personalier samt Brahes tal vid vapnets sönderslående äro tillsammans tryckta hos Salvius in 4:o 1758.

** Fuchs utnämndes till serafimer-riddare vid Adolf Fredriks tronbestigning och antog såsom sådan valspråket *Respice finem*. Kommendör af svärdsorden blef han vid ordnarnas instiftande.

Digitized by Google

harnesk och serafimerband, hvilket porträtt sitter på Stockholms rådhus. Äfven på Karlbergs slott och den Mörnerska egendomen Espelunda finnas porträtt af Rutger Fuchs. Hans utseende, sådant det genom penseln bevarats, är fördelaktigt, med något vaksamt och forskande i blicken.

Han var tre gånger gift: första gången 1706 med Margareta Stackelberg, af hvilket äktenskap föddes sex barn, som alla dogo i späd ålder; andra gången 1715 med Margareta Gyllenpistol, f. 1683 † 1748; tredje gången 1750 med Sigrid Margareta Mörner, f. 1711 † 1771.*

Vid att följa Rutger Fuchs' lefnad ända till hans grift känner minnestecknaren lifligt bristen att icke kunna om honom meddela några enskilda drag, hvarigenom hans bild skulle framträda mera åskådlig, mera menskligt lefvande. Alla forskningar i sådant syfte hafva varit fruktlösa. Det är endast hans offentliga verksamhet vi känna. Allt tyder dock på, att han i sällsynt grad åt-

* Fuchs öfverlefdes af sin syster, Christina Dorothea, enka efter en major Balck. Majorskan Balck, som synes icke hafva varit riktigt klar till förståndet, processade, ehuru utan framgång, med broderns enka för att bekomma någon del af qvarlåtenskapen.

Digitized by Google

njutit sina samtidas aktning och vördnad. Det tadel, som träffat en enda af hans ämbetsåtgärder, förslår icke att i nämnvärd mån fördunkla den ära, som redligt vunnits af Stockholms räddare och styresman. Snarare må man undra, att den skarpa blicken hos politiska motståndare, så vidt till vår kunskap kommit, icke lyckats upptäcka någon annan svag sida; och detta under en tid af inbördes split och söndring, då nästan hvarje mera ryktbar personlighet för eftervärlden framstår såsom ett Janus-ansikte, ömsom i ljus, ömsom i skugga, allt eftersom det ena eller andra partiets män tecknat bilden. Fuchs tillhör sålunda det lilla antalet lycklige, om hvilka häfden endast har att förtälja berömliga och fosterländska gärningar.

Digitized by Google

ETT BESÖK I LUND

VID

AFTÄCKNINGEN AF TEGNÉRS BILDSTOD

UR OUTGIFNA RESEANTECKNINGAR

AF

BERNHARD VON BESKOW

Digitized by Google

I friherre von Beskows litterära qvarlåtenskap finnes bland andra ännu otryckta arbeten äfven förevarande lifliga skildring, hvilken både på grund af där inneslutna bidrag till Tegnérs karakteristik och med afseende på framställningens behag synts Akademien förtjena att offentliggöras. De uteslutningar, som gjorts, gälla endast vissa saker af mera enskild natur, hvilkas publicerande Beskow själf skulle ogillat.

Måhända komma framdeles ytterligare några af friherre von Beskows ännu otryckta reseanteckningar att i Akademiens handlingar offentliggöras. Materialet är ganska rikt, och anteckningarna äro så mycket mera fängslande, som de lemna inblick i Beskows litterära förbindelser med en mängd framstående författare ej endast i Skandinavien, utan i Frankrike och Tyskland.

Digitized by Google

År 1853 erhöll jag inbjudning från Lunds universitet att bevista aftäckandet af Tegnérs bildstod, den 22 juni.

Vi anlände till Lund den 20 juni, tidigare än vår gode värd, professor Sundberg, väntat oss. Han var dock ingalunda i förlägenhet, då han kunde bjuda oss en alldeles nytapetserad och nymöblerad våning, med husgeråd från Köpenhamn, Göteborg och Malmö, för att ej nämna hvad Lund själf kunnat bidraga, hvaraf snickararbetet var särdeles vackert. Händelsen var nämligen den, att han skall gifta sig i höst med en förmögen och hygglig flicka från Uddevalla, dit han ämnade efter högtidligheternas slut i Lund afresa, hvarför han på förhand iordningsatt sin våning, af hvars beboende vi således fingo njuta förstlingen. Jag hade ej sett professor Sundberg sedan promotionen i Upsala år 1842, då han var primus och jag hedersmagister. Vi voro således promotionskamrater. Under tiden hade han gått från lönlös studerande till en indräktig profession i Lund, med tre prebendekyrkor att predika uti,

Digitized by Google

en på den lärda vägen sällsynt hastig befordran, hvaraf han var i alla afseenden förtjent genom sina kunskaper och sitt föredömliga förhållande, som tillvunnit honom allmän aktning. Det var mig rätt kärt att få förnya hans bekantskap. Då jag emellertid visste, att hans tid var mycket upptagen af tentamina och examina vid terminens slut, bad jag honom anse oss såsom alldeles icke till i huset, utan egna sig uteslutande åt sina göromål, emedan vi nog skulle sköta oss själfva.

I själfva verket hade jag intet emot att åtminstone den första aftonen få vara allena och öfverlemna mig åt mina minnen i Lund. För att desto lifligare återkalla dem, besökte jag alla de ställen, som jag fordom sett tillsammans med Tegnér under de dagar, då jag var hos honom för snart trettio år sedan. Det var hans lyckligaste, ärofullaste, sorgfriaste tid. Han hade icke långt förut skrifvit »Axel» och »Nattvardsbarnen» och var sysselsatt med »Frithiof», hvaraf några sånger bekantgjorts genom Iduna. Han var nationens icke blott älskling, men förtjusning, och af sin omgifning, särdeles ungdomen, ansågs han icke endast med beundran, men som ett slags högre väsen. Man kan svårligen föreställa sig hvad namnet *Tegnér* då öfvade för en trollkraft och kom hjärtan att klappa. Hvad man däremot

Digitized by Google

minst anade var, att Nemesis så grymt skulle hämna sig på denna öfver det vanliga måttet uppblomstrande lycka för en dödlig. Likväl hörde jag redan då tvenne siare yttra en dunkel förkänsla däraf. Den ena var Tegnér själf, som under ett af de mörka ögonblick, hvilka stundom likt en hastig solförmörkelse spridde sig öfver hans lefnadsglädjes himmel, och då, som orden föllo, en svartalf sugit sig fast vid hans hjärta, med half röst frammumlade den spådom, att han skulle sluta antingen med galenskap, som var ärftlig i hans släkt, eller med självmord. Den andra var Ling, som, under det Tegnérs stjärna strålade molnfriast och skönast, ofta med ett sorgligt uttryck yttrade: »jag är rädd för Tegnér. Denna oafbrutna medgång i hans både inre och yttre lif kommer att gäldas i hans ålderdom, då han har minst kraft att stå emot». Jag har ofta under Tegnérs senare skiften erinrat mig dessa varningsröster, på hvilka jag först lika litet som någon annan trodde. Sedan dess har jag icke utan en viss oro hört skalders olycksspådomar, de må ha varit huru osannolika och orimliga som helst, och det har förekommit mig, att äfven i våra dagar skalderna ej sällan äro siare. Att Goethe var det, kan ej förundra. Man finner af honom många förutsägelser, som besannats. Af

Digitized by Google

Hans Järta har jag hört många rörande våra inre förhållanden, som beklagligen slagit in. Äfven så af Wallin. Franzén lefde för mycket i diktens oskuldsvärld för att sysselsätta sig med spådomar om det jordiska, hvars gång han, liksom allt annat, förtröstansfullt öfverlemnade åt Försynens ledning.

Under min ensliga vandring på Lunds gator tänkte jag mig Tegnér åter sådan han var, innan något moln ännu skuggat hans framtids himmel. En mera världserfaren blick, än min då var, skulle troligen sett, att denna ystra glädje, detta sprittande lif, detta oupphörliga gnistrande af infall flödade i för stort öfvermått, att källan ej skulle afsina eller taga en annan riktning. Nu var i hans samtal allt blixtar, blommor, lusteldar, vattensprång, himlabågar, en ständig omvexling af inbillningens drömmar och känslans varmaste utgjutelser. En dag med Tegnér denna tid var som ett oafbrutet champagnerus.

Med sina fel och svagheter var Tegnér en af de ädlaste, redligaste, älskvärdaste och mest godhjärtade menniskor, jag någonsin sett. Det är ej gärna tänkbart, att någon, som lärt känna honom — och därtill behöfdes ej mycken tid, ty han hade, liksom Stjernstolpe, brorskålen genast tillhands — icke skulle beundra och älska honom.

Digitized by Google

Under hans samtal flödade, liksom fyra paradisfloder, oupphörligt qvickhet, känsla, förstånd och godhet.

På den politiska banan var och förblef han en främling och såg till följd däraf oftast med andras ögon. Under 1840 års riksdag, som gjorde hans olycka, hade jag dagligen tillfälle att erfara detta. Ehuru tillhörande samma politiska parti, var jag nästan jämt i strid med honom för att söka hålla honom tillbaka från utflykter, som endast kunde skada honom själf, utan att gagna någon. Redan då han anlände till riksdagen märktes, att han varit länge enskildt bearbetad, för att, som det heter, göra slag i saken, samt att man vädjat icke blott till hans fosterlandskärlek, men äfven till hans egenkärlek, med den förespegling, att han endast behöfde träda upp och säga sitt ord för att samla Sverige kring sin fana och gifva tänkesättet en annan vändning. Ett medel, som sällan förfelade sin verkan, var att vädja till hans mod, hvilket han, såsom äkta svensk, ej ville se ifrågasatt. Till följd af allt detta var han, redan innan riksdagstrumpeten gått, rustad med ett anförande på vers, hvarmed han, såsom anförare af prestståndets deputation till medstånden, skulle helsa riddarhuset för att angifva tonen. Jag gjorde honom uppmärksam där-

Digitized by Google

på, att adeln kunde anse denna straffpredikan såsom en lexa åt sig, hvilken ej var förtjent, och att, ehuru stämningen inom rikets första stånd var ganska lojal, där likväl kunde finnas ett antal rabulister, som kunde begynna att hosta och skrapa med fötterna åt hans tal, så att det blefve nedhyssjadt, hvilket skulle vara en ledsam början af försoning emellan de bägge ständen. Därtill svarade han, som vanligt, att rabulisternas enda styrka låg i motståndarnes feghet, att man endast behöfde visa mod o. s. v. Öfvertygad att han endast skulle kompromettera sig själf, utan att gagna den goda saken, bad jag Hans Järta, för hvars politiska erfarenhet och omdöme han denna tid hade stor aktning — under utgifvandet af *Odalmannen* var det tvärt om — att söka förekomma denna äfventyrliga riksdagsscen, hvilket denne, ehuru ej utan möda, lyckades göra, så att talet endast utkom i form af skaldestycke. Af det larm, som tidningar och broschyrer däröfver gjorde i alla landsändar under ett par månader, kan man sluta, huru oväsendet skulle stigit, i fall skriften därjämte, som en riksdagshandling, blifvit föremål för yttranden, med och mot, i alla riksständen, och själfva välkomsthelsningen från det stånd, som borde bära fridens ord ,blifvit det första trätofrö. Att tanken från början icke varit Tegnérs, därom

Digitized by Google

är jag öfvertygad, helst han, sig själf lemnad, hade en afsky för allt deltagande i riksdagsgöromålen och af en sorglig förkänsla ville afhålla sig från hela riksdagen, från hvilket kloka beslut man dock bragt honom genom föreställningen, att sådant kunde uttydas såsom bristande mod och fosterlandskärlek, hvilken misstanke han åter ansåg såsom den största vanära. Visserligen hade han alltid ett horn i sidan till den falska liberalism, som bemäktigade sig ifrågavarande riksdags ledning, och ville gärna gifva sin harm luft; men de, som menade ärligt med honom och ville skona hans sinneslugn och redan vacklande helsa, för att bevara honom åt hans egentliga höga bestämmelse, kunde dock, genom att mildra i stället att förbittra hans sjuka lynne, oftast förekomma dylika utfall, i synnerhet med ett skämt som antydde, att föremålen icke förtjänade en sådan uppmärksamhet, och att man borde lemna åt tidningar, som *Granskaren*, *Axplockaren* o. s. v., att kämpa med dylika motståndare.

Jag skulle aldrig sluta, om jag ville redogöra för alla de hågkomster af Tegnér och flere bland hans samtida, som återväcktes, under det jag besökte de ställen, där jag fordom vandrat med honom. Att en qväll gå helt ensam kring gatorna i en svensk småstad, kan ej synas särdeles

Digitized by Google

poetiskt. Men om minnet därunder öppnar sin trollvärld, om man vid vändningen af en gata eller anblicken af ett hus påminner sig de personer, de händelser, hvaraf de fordom upplifvades, och tycker sig se de hädangångna träda upp i aftonrodnaden, så är man ej mera ensam och taflan icke längre död; ty säger vår skald:

> Ty detta är hos menniskan det stora,
> Att hon kan ega allt och allt förlora
> Och likväl vara rik och afundsvärd
> Med sina skatter utur minnets värld.

Bland sådana minnets skatter är icke den minst att hafva hört Tegnér berätta eller bikta — ty det förra förvandlades alltid af hans öppenhjärtighet till det senare, då han trodde sig ha funnit en samstämmande själ — någon del af sin lefnad. Och huru mycket hade han ej att förtälja om Lund, där han tillbragt större delen af sitt lif, och om dem, som mottogo honom såsom en okänd gymnasist och sedan hyllat honom såsom europeisk ryktbarhet — om Norberg, Lundblad, Faxe, Fremling, Munthe, Lidbeck, Rosenschöld m. fl., för att ej nämna hans jämnåriga: Agardh, Heurlin, Bolmér, Lindfors, eller närmaste efterföljare: Fries, Thomander, Reuterdahl o. s. v.

Steg för steg påminte jag mig något, stundom i sig själf obetydligt, men oförgätligt genom

Digitized by Google

den egna stämpel af qvickhet eller poetisk färg, som Tegnér tryckte på hvarje föremål. Stundom måste jag stanna och skratta för mig själf, så att den, som såg denna muntra självförnöjelse, svårligen kunde tro annat, än att vandraren hade någon skruf lös. Under sådana ömsom glada, ömsom allvarsamma drömmar besökte jag Lundagård och den där invid belägna nya Tegnérsplatsen — där skaldens bild stod ännu beslöjad — samt gick därifrån till Helgonabacken, från hvars spets man ser hela den omgifvande nejden och en strimma af Sundet. Vid anblicken af denna, utaf honom så härligt besjungna utsikt kom jag i håg hans ord, som nu kunde ställas till honom själf:

Minns du det land, där förr du trifdes gärna,
Den blomsterplan med sina hvita torn,
Där Sundets vågor gå på vakt och värna
För gröna ekar och för gyllne korn?
— — — — — — — —
Från Lundagårdens kronor flög din ära,
Ditt namns, ditt ryktes fosterbygd är där.
Vår blef du då, vår är du. Vi bevaka
Vår rätt till dig i dag: vi börda dig tillbaka.

Få ställen på jorden visa så snillets allmakt som dessa små oaser eller skönhetsfläckar i omgifningen af Lund. Ty hvad äro Lundagård och Helgonabacken i fråga om naturskönhet eller såsom föremål för dikten? Det finnes tusentals skönare punkter äfven i Skåne, som eljest icke är

Digitized by Google

rikt på romantiska utsikter, om hvilka ingen talar. Men *dessa* äro adlade af Tegnérs lyra, som befryndat dem med Helikon och Parnassen. Man tycker sig vandra på klassisk jord, då man beträder dem, liksom man inträdde på Forum eller i Bosco Parrhasio, Arkadiernas lund i den eviga staden.

Den 21 juni ämnade jag i god tid aflägga skyldighetsbesök hos anordnarne af den förestående högtiden, hvilka haft den godheten att inbjuda mig till densamma. Jag hann dock icke ut, förrän jag själf hade »stugan full», som det heter. Först kom vännen Reuterdahl med en bjudning från biskop Faxe till min hustru för de dagar, då jag skulle spisa med honoratiores och hon således vara gräsenka. Därpå kom Hagberg med bjudning till oss bägge. Så Tegnérs mågar: Böttiger och baron Rappe, hans söner Christofer och Lars Gustaf, hans brorson Esaias från Fellingsbro, landshöfding Troil, n. v. rektor professor Ek, n. v. promotor professor Nilsson, professorerna Brunius, Qvarnström och Stäck, vännen Molbech från Köpenhamn och skalden Mellin. Härefter begaf jag mig till gubben Faxe, till hvilken jag hade alldeles färska helsningar från kronprinsen, hvilka, såsom man sade mig, skulle skänka honom nya krafter. Något sådant behöfdes dock ej, ty näst gubben

Digitized by Google

Radetzky har jag ej sett någon 86-åring så frisk och grön. Efter gammaldags mottagning, med famntag och kyssar, satte vi oss ned att språka, då gubben ingalunda, såsom den bekante mannen i Kellgrens vers, »slöt precist där han stannade», utan började där han sist slutat, d. v. s. påminte mig om, att vi icke träffats sedan vi för nitton år sedan hade nattqvarter tillsammans på Mjölby gästgifvaregård i Östergötland, då han kom från 1834 års riksdag och jag från Dresden. Vidare erinrade han mig om, att jag icke lemnat honom min minnesteckning öfver Stjernstolpe, som utkom 1831, hvilken försummelse jag naturligtvis lofvade godtgöra. Händelserna för dagen, från den stora orientaliska frågan till grälet emellan magister Munck af Rosenschöld och konsistorium, hade han lika god reda på, och jag ser intet skäl, hvarför han ej skulle kunna begrafva ännu några tillämnade efterträdare på biskopsstolen. Tjensten har han inrättat så förträffligt, att han afskilt därifrån alla besvärligheter och obehag samt behållit endast fördelarna. På sådant sätt qvitterar och förvaltar han ordentligt inkomsterna, men då konsistoriinotarien eller akademisekreteraren för honom anmäler förekommande mål (ty det sker enskildt, hemma hos biskopen), lemnar han å sido hvad som kan vara bråkigt eller förenadt med ledsam-

Digitized by Google

heter och afger allenast sin röst i befordringsmål eller andra ärenden, som kunna intressera honom. Schönbeck och andra, som utgifva hela böcker med ovett mot den gamle patriarken, påstå visserligen, att han är alldeles afsigkommen, men detta sätt att inrätta sin syssla antyder ingen slöhet, utan fastmer både omhugsan och klokhet. I allt fall må man vörda den gamle för hvad han *varit*, icke blott i stat och kyrka, men äfven emot Tegnér, som hos honom fann sitt andra eller rättare sitt första hem, om än icke spekulanterna på den feta biskopssysslan skulle vilja instämma i skaldens ord till honom på hans femtionde födelsedag:

Ditt sekels *ena* hälft är gången,
Lef lycklig andra hälften ut.

Tegnérs förträffliga maka, som bodde hos gubben Faxe, fann jag till lynnet sig alldeles lik, treflig och vänlig, men till det yttre mycket förändrad. Den blekgula hyn tycktes antyda lefversjuka och hota med hennes icke särdeles aflägsna bortgång.

Efter en munter middag hos Hagbergs, tillsammans med Reuterdahl och Qvarnström, tillbragte Hagberg och jag aftonen med att genomgå hans anteckningar till bokstafven I för ordboksarbetet samt att öfverlägga om bästa sättet för

Digitized by Google

Akademien att afbörda sig denna mångåriga och tryckande hedersskuld. Han förnyade sitt löfte att, i fall jag kunde förskaffa honom tjenstledighet från konsistoriigöromålen samt ett årligt honorarium af 1,000 rdr banko, hafva tid och krafter osparda för fortskyndandet af detta maktpåliggande och mödosamma språkverk.

Ändtligen kom den efterlängtade dagen, då Frithiofsskaldens bildstod skulle invigas. Hagberg hade, i Tegnér-kommitténs namn, därtill utfärdat en skön inbjudningsskrift. Tidigt på morgonen tillkännagafs dagens högtid genom kanonsalut samt musik och flaggning från tornen af föreningshuset. Kl. 9 voro alla fönster i de hus, som omgåvo Tegnérsplatsen, uppfyllda af högtidsklädda damer. Kort därefter ankom processionen, i hvilken mer än tolfhundra personer deltogo — hvaribland rector magnificus från Köpenhamns universitet, f. d. ministern Clausen i svart sammetsdräkt med guldkejda, rector magnificus från Kristiania universitet, professor Holmboe, rector magnificus för Lunds akademi i purpurkåpa, tvenne statsråd, fyra ledamöter af Svenska Akademien (ett större antal, än som någonsin funnits i Lund), Tegnérs söner, sonsöner och mågar; officerskårerna af de i Skåne förlagda regementen, ganska mangrant församlade; akademistaten, länsstaten, jämte andra

Digitized by Google

civila ämbetsmän; ett betydligt antal adel, prester, borgare och bönder från den kringliggande trakten, samt slutligen studentkåren med sina fanor. Tegnérsplatsen, ganska stor, omgifven på ena sidan af Lundagård, samt på de andra af föreningshuset, akademihuset och andra byggnader, och hvilken plats i hvilken europeisk stad som helst skulle anses såsom en prydnad, var öfverfylld af åskådare och lemnade en praktfull anblick. Öfver densamma tågade processionen, med harmonimusik i spetsen, upp i föreningshusets festsal, som var för tillfället smakfullt dekorerad. Högra sidan var uppfylld af damer — man sade omkring tusen — och den venstra intogs af processionen. Talarestolen beträddes af professor Melin, som angaf festens betydelse i ett förträffligt både tänkt och utfördt tal, hvarunder tårar fuktade många ögn, då han skildrade den martyrkamp, som snillet måste genomgå på jorden. Sedan härefter verser af doktor Anderson (f. n. i Stockholm) och en »Hilsen fra Kjöbenhavn, fra Oehlenschlægers Folk» af Ploug blifvit utdelade, begaf sig tåget åter ned till Tegnérsplatsen samt bildade en fyrkant omkring densamma, med fanorna omkring bildstoden. Nu uppsteg landshöfding von Troil på en vid minnesvårdens fot anbragt tribun och bjöd, med några vackra inledningsord, täckelset falla, hvar-

Digitized by Google

vid, i middagssolens glans, under fanfarer och trumpeter, fanornas svajande, kanonernas dån och klockornas sång från den närbelägna domkyrkan, den sköna bilden framstod, »Sångaren af Solen», helsad af mångtusendes lefverop, som icke tycktes vilja sluta. Sedan tystnaden åter inträdt, uppsteg professor Hagberg i talarestolen och läste med ljudlig stämma Böttigers sköna helsningssång, hvaraf i synnerhet följande verser anslogo åhörarne:

Se, han stannat där han fordom drömmande ibland oss gick,
Griffeln i hans hand är lyftad, vänd mot solen är hans blick.
Känner du den fria panna, som ej tål ens lagerns tvång,
Känner du kring munnen löjet, som bereder sig till sång?

Se, hans lärjungar, hans maka, se hans barn i sluten rund!
Deras glädje, deras tårar, hvilken tafla denna stund!
Detta tempel, dessa kronor, Helgonbacken, Lundagård,
Hvilken ram af sten och grönska kring den ädles minnesvård!

Så vi bördat honom åter, ren för länge från oss skild!
Dock ej oss, men land och rike tillhör från i dag hans bild.
Samla sig kring den de gamle, går en hviskning man från man:
»Det är läraren, det är skalden, det är vännen, det är *han!*»

I dessa och flera andra lika lyckade verser lånade skalden ord åt alla närvarandes känslor. Efter läsningens slut uppstämde sångföreningen »Kung Rings Drapa» ur Frithiof, med Crusells musik, hvarpå alla kårer och stater, som deltagit i processionen, defilerade med blottade hufvuden

Digitized by Google

och sänkta fanor förbi bildstoden, hvarunder studentkören afsjöng en i de studerandes namn af Tollin författad sång. Äfven för Tegnérs maka, som satt i ett fönster af föreningshuset, sänktes fanorna och alla hufvuden blottades. Hela denna fest var så väl anordnad och lyckades så till alla delar, att jag icke kan påminna mig hafva sett någon skönare.

Till middagen voro 150 personer församlade i festsalen, då efter skålen för det kungliga huset Hagberg i ett snillrikt och rörande föredrag framställde en skål för Tegnérs närvarande anförvanter. Äldste sonen, prosten Tegnér, besvarade denna skål. Efter skålen för »Tegnériderna», såsom de numera kallas, föreslog universitetets rektor, professor Ek, en skål för Tegnérs-kommittén. Då jag händelsevis var den både äldsta och ende närvarande af den ursprungliga kommittén, som insamlat medlen samt ombesörjt bildstodens förfärdigande och aflemnande i Lund — hvarefter kommitténs afdelning i Lund ombesörjt uppsättningen — ålåg det mig att besvara skålen. Jag gjorde det så godt jag kunde och erinrade bland annat, att ett snille som Tegnérs hade tvenne födelsedagar, den ena, då det framträder i sina verk för samtiden, den andra, då det framstår såsom minne för eftervärlden. Det var denna Tegnérs andra

Digitized by Google

födelsedag, som vi nu firat, hvarefter jag sökte utveckla betydelsen däraf för fäderneslandet, vitterheten, Lunds lärosäte m. m. Därefter föreslog Reuterdahl en skål för konstnären, som bevarat Tegnérs drag för eftervärlden, samt Heurlin en skål för Lunds universitet och stad. Slutligen frambragte landshöfding Troil en toast för de främlingar, som hedrat festen med sin närvaro, hvilken skål framkallade icke mindre än trenne tal, nämligen af professor Clausen, som tackade å danskarnes, professor Holmboe å norrmännens och envoyén baron Lagerheim å svenskarnes vägnar. Bland dessa, liksom bland alla tal vid denna fest, var Clausens det snillrikaste, mest lysande och öfverraskande. Sedan den lille mannen hoppat upp på en stol för att kunna ses af hela församlingen och själf se hvar medlem däraf, började hans ögon gnistra som fyrverkerisolar, hans ansikte spelade i tusen skiftningar, och hans stämma antog alla uttryck, alltefter de ämnen han vidrörde, och dessa hemtades ur alla världar — ur den politiska, den lärda, den vittra, den samhälliga, den enskilda, med ett ord från snillekompassens alla väderstreck. Få äro eller hafva någonsin varit till denna grad födde folktalare. Det är emellan honom och hans omgifning, som emellan plantan och atmosferen, ett oafbrutet vexel-

Digitized by Google

förhållande. Hans hänförelse verkar på åhörarne, deras hänförelse verkar på honom tillbaka, och så i det oändliga, eller så länge han behagar. Han besannar Platos yttrande, att en talare stämmer själens strängar till de genljud han önskar, liksom sångaren sin lyra. Jag har hört Clausen flere gånger i Köpenhamn, i Stockholm och här, men han förekommer mig alltid ny, hvilket jag icke kan säga om andra talare i allmänhet, äfven de berömdaste, såsom Canning, Foy, Guizot, Casimir Perier m. fl., med undantag af Thiers, med hvilken Clausen eger den närmsta likhet både i inre och yttre liflighet, ja äfven i utseende och röst, ehuru Clausen eger bägge vackrare. Denna gång började han med det vördnadsbjudande lugn, som tillhör målsmannen från en berömd högskola, talande inför en annan om ett stort snille och om den heder, som ett ädelt folk gör sig själft, då det ärar sina stora män. Han talade sålunda en god stund i fullkomligt konservativ anda. Lärdomsfäderna och andra åldermän voro förtjusta. Tystnaden i salen var sådan, att man kunde höra en fjäder falla. Endast undrade jag, om han skulle fortfara så till slut, i hvilket fall han visserligen erhållit hvad fransmännen kalla *un succès d'estime*, men svårligen någon af de yrande, högljudda bifallsyttringar, som endast ungdomen ger

Digitized by Google

och hvilka folktalare ogärna försaka. Det dröjde icke heller länge, förrän han började kasta ut några små liberala krokar, några demokratiska flöten, några skandinaviska långrefvar. Och då var fiskafånget färdigt. Ett jubel af ungdomen utbröt, som kunde språnga takhvalfvet; man hviftade med näsdukarna och bar den frejdade talaren omkring på händerna, och allt var som det skulle vara, endast att förtjusningens efterdyningar hindrade att väl höra de efterföljande talarne, ehuru de yttrade sig rätt skickligt och hjärtligt.

På aftonen var konsert, där fröken Sandels sjöng och där flera af Tegnérs sånger, med musik af Crusell, utfördes. Man kan sluta till antalet af gäster i det lilla Lund, då icke mindre än fjortonhundra personer bevistade denna aftonunderhållning, som skulle blifvit ännu talrikare besökt, i fall rummet sådant medgifvit. Qvällen slutade med ett fyrverkeri på planen emellan Tegnérs-statyn och Lundagård, med bland annat den store skaldens namn i briljanterad eld.

Följande dagen den 23 juni firades magisterpromotionen, hvilken i Lund alltid eger rum midsommaraftonen. Äfven vid denna högtid var Tegnérs namn fästadt, emedan han, i fall han nu lefvat, skulle mottagit sin jubelkrans denna

Digitized by Google

dag. Inbjudningen var utfärdad på svenska af promotor, professor Nilsson, men han höll talet på latin, för att genom det gamla romarspråkets användande undvika sammanträffandet af enahanda uttryck och bilder i ett ämne, öfver hvilket den föregående dagen så mycket varit sagdt på vers och prosa. Ceremonien vid lagerkröningen är här densamma som i Upsala, med den skillnad endast att magistrarne bära såsom prydnad i knapphålet små doktorshattar af siden (på hvilken omständighet vännen Schröder bör göras uppmärksam); att böckerna, som framhafvas, icke äro små fickupplagor, såsom i Upsala, där hvar och en framtager sin lilla bok, men stora folianter, hvilkas hopslående — vid orden *Claudite libros!* — liknar en kanonsalfva, samt — hvilket är det vackraste — att de frånvarandes kransar bäras af små hvitklädda flickor, hvilka icke böra vara äldre än 8 eller 9 år. Händelsen fogade nu så, att Tegnérs jubelkrans bars af hans ungdomsväns, framlidne doktor Hagbergs sondotter, en liten vacker flicka. Till sysselsättning under den för dem ledsamma och långa ceremonien få barnen hvar sin konfektpåse, hvarför ifrågavarande hedersuppdrag är mycket eftersträfvadt. Ännu en olikhet med anordningen i Upsala är den, att musiken här utföres ensamt af blåsinstrumenter, hvaråt jag äfven vill ge företrädet.

Digitized by Google

Det ojämförligt skönaste ögonblicket af denna högtid var tvifvels utan, då den lagerkransade skaran begaf sig från domkyrkan ned till Tegnérsplatsen och, efter några ord af promotor, jubelkransen fästades på bildens panna, under kanondån, fanfarer och hurrarop. Huru lifliga stodo icke då för hvarje hågkomst hans ord såsom promotor, i den härliga epilogen vid promotionen 1820, då han önskade de lagerkrönta välkomna åter till jubelkransen:

Välkomna då, I silfverhårade,
I Febi svaner, o, välkomna åter
Till samma tempel, som i dag er rymmer,
Till samma lager, ej förvissnad än,
Men blott ett halft århundrade mer mogen!
Ack, icke jag emottar eder då,
Förstummad länges'en är då min stämma,
Och detta hjärta, som slår nu så varmt,
Är stoft, och någon vänlig stam däröfver
I vinden skakar sina gröna lockar.
Men anden — hoppas jag — ser ner ännu
Till jorden, till de välbekanta ställen,
Där tåget skrider öfver Lundagård
I templet upp att hemta sina kransar.
Och sakta orda mellan sig de gamle
Om flydda dagar, om sin ungdoms drömmar,
Och jämte dem ett släkte, ofödt nu,
Med vördnad lyssnar till de visa röster; —
Då gläds jag än en gång åt eder högtid!

Ett eget öde hade så förordnat, att då Tegnér ej nu personligen kunde mottaga sin jubelkrans,

Digitized by Google

var ingen af de qvarlefvande medpromoverade tillstädes, ehuru de voro sex till antalet, nämligen professor Brag, kyrkoherden Hjelmberg, prostarne Östberg, Öhrnberg och Pontén samt magister C. Lindgren. Tegnérs bild mottog ensam jubelkransen, som ingen vågade dela.

På eftermiddagen var konsert i akademiträdgården, där man, efter skriftens ord, »gick att bese landsens döttrar», ty hela *le beau monde* var där församlad. En särskild fägnad bereddes mig genom bekantskapen med skalden Tollin, hvars öppna, okonstlade, intagande väsen påminte om hans dikter. Dagen slutades, enligt öflig sed, med en stor bal, hvilken dock i midsommarvärmen syntes mig alltför eftertänklig, hvadan jag föredrog att sluta den hos vännen Reuterdahl under förtroligt samspråk.

Vi kunde nu säga som munken i Schillers Don Carlos:

Die frohen Tage in Aranjuez
Sind nun zu Ende. —

Oss återstod endast att taga afsked af våra vänner i Lund och fortsätta resan till Malmö, hvarifrån vi ämnade gå öfver till Köpenhamn. På morgonen hade jag dock först ett besök af Heurlin, hvilken lilla franska visit varade ett par timmar, som förflögo som en qvart, så munter

Digitized by Google

och underhållande var den liflige interlokutören. Bland annat uppgjordè han i hast en karakteristik öfver den blifvande riksdagen, med förslag till besättande af alla platser i stånd och utskott, regeringspropositioner om järnvägar, brännvin, tryckfrihet, näringslagstiftning, fattigvård o. s. v. Icke underligt, att ett sådant lynne ej kunde trifvas på Fellingsbro eller förvisningsorten Gotland, där han var ensam som Naso bland skyterna.

Resan från Lund till Malmö är, under vanliga förhållanden, blott en liten promenad af 1 1/4 eller 1 1/2 timme. Min hustru och jag gjorde den år 1824 i sällskap med Tegnér, fram och tillbaka, såsom en eftermiddagsfärd. Han var då vid ett så ytterligt upprymdt lynne, att vi voro nära att dö af skratt. Det var i vår lefnads vår, och vi äro nu djupt inne i dess höst.

Färden var nu också på långt när hvarken så lätt eller så munter, hvartill flera omständigheter bidrogo. Först var det svårt att komma ifrån Lund, hvars gästgifveri måste anskaffa dagligen 2- till 300 hästar åt de många resande i alla riktningar, hvadan vi äfven måste vänta, oaktadt jag beställt 24 timmar förut. Därnäst gjorde mängden af resande till Köpenhamn och Malmö denna tid, att man kunde blifva utan rum i sistnämnda stad, hvarför landshöfding von Troil haft den god-

Digitized by Google

heten att på förhand därom tillsäga för vår räkning. När man reser blott en mil i Sverige, måste man stundom ha mera förtanke och omsorger än för en färd genom det öfriga Europa. Vidare har man vanligen valet mellan skjutshästar som skena, eller som icke orka fram. Det lutade denna gång åt den senare kategorien, emedan de stackarne nyss kommit tillbaka från Malmö, då de förspändes å nyo. Slutligen voro ett par broar rifna och vägen under lagning, så att man fick plöja de vanliga sandfälten med utsikt att stjälpa. Sådant är en tillfällighet; men i betraktande af skjutshästars och körsvenners vanliga beskaffenhet kan frågas, om någon sätter sig i vagnen vid en svensk gästgifvaregård med visshet, att icke hafva mistat arm eller ben, innan han hunnit nästa hästombyte. Vanan gör, att man ej tänker därpå, och jag har äfven, under flera år, genomrest Sverige utan olycksfall. Men i det hela taget, anser jag mindre fara på en järnväg, för hvilken så många här i landet bäfva, ehuru jag å andra sidan icke ville gå så långt som Hans Järta, hvilken påstod, att den åkande här var blottställd för åttio slags olika lifsfaror.

Digitized by Google

JÄRTA OCH GEIJER

FÖRE OCH EFTER

UTGIFVANDET AF

DEN SENARES LITTERATURBLAD

ETT BIDRAG TILL KÄNNEDOMEN OM

BÅDAS ÅSIKTER OCH PERSONLIGHETER

AF

C. D. AF WIRSÉN

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

När man fordom genomläste vissa af de bref från Geijer till hans hustru och till Järta, hvilka finnas tryckta i Geijers samlade skrifter, så erfor man lifligt en önskan att äfven få kännedom om en del af de skrifvelser *från* Järta, på hvilka brefven syfta. Tillika insåg man snart, att den tryckta samlingen af Geijers bref icke är fullständig; så talar Geijer i en skrifvelse af den 18 februari 1841 till sin hustru om ett bref, som han skrifvit till Järta och hvarpå han fått ett nedslående svar, men Geijers ifrågavarande bref till Järta meddelas icke, och om innehållet af Järtas svar har man hittills sväfvat i okunnighet. Dessa luckor kunna nu fyllas, sedan Hans Järtas brefsamling blifvit öfverlemnad till Upsala universitet. Visserligen dröjer det ännu någon tid, innan samtliga till densamma hörande aktstycken blifva allmänt tillgängliga; men genom tillmötesgående från Hans Järtas arfvingar har författaren till den studie, som härmed ingår i Svenska Akademiens Handlingar, satts i tillfälle att genomgå och för sitt

Digitized by Google

ändamål tillgodogöra sig äfven de mera enskilda papper, hvilka tills vidare ej stå till allmänhetens förfogande.

De hittills otryckta meddelanden, som vexlats mellan Järta och Geijer, äro stundom af ett mycket stort litterärt intresse. Dels voro de båda brefskrifvarne frejdade och snillrike män, och allt, som anknyter sig till dylika storheter, har ju sin märklighet; dels äro brefven mycket belysande så väl för bådas personligheter som för de tidsförhållanden, under hvilka de lefde. De hade varit förenade genom likartade åsikter i många viktiga frågor, men en söndring uppstod genom Geijers år 1838 offentligt förkunnade »affall». Själfva denna söndring har länge varit känd, men däremot har man ända tills nu med afseende på dess art och natur varit hänvisad till förmodanden. Man har frågat sig, huru omfattande de meningsskiljnader voro, hvilka uppstodo mellan Järta och Geijer, samt vidare huru djup, huru personligt bitter splittringen var. Naturligtvis hafva somliga på förhand ställt sig på Geijers sida, andra lika obetingadt antagit, att Järta haft alla skäl för sin, som man förmodade, oförsonliga hållning. Det skall, som författaren vågar tro, vid undersökning visa sig, att man, till hvilket politiskt eller litterärt läger man må höra, alltjämt kan skänka både

Digitized by Google

Järta och Geijer sin vördnad; de ledo båda djupt af de brutna förhållandena, Järta icke minst, men de bevarade i grunden för hvarandra både aktning och tillgifvenhet. I harm kunde Järta till sina närmaste låta undfalla sig starka ord om Geijer, men han misskände aldrig, såsom så många andra, Geijers bevekelsegrunder, och han sökte med all makt att förekomma en öppen brytning mellan Geijer och dennes gamla Upsala-vänner, hvilka senare af Järta manades till hofsamhet.

Innan man talar om den år 1838 inträffade söndringen mellan Järta och Geijer, bör man, just för att kunna förstå densamma, veta huru stor den förra gemensamheten var, både i åskådningssätt och i personliga förhållanden. Den hade verkligen varit förvånande stor, särskildt om man tager i betraktande, huru olika deras skaplynnen dock voro, samt om man ihågkommer, att båda voro mycket själfständiga, så att aldrig den enes meningar voro ett eko af den andres.

Olika voro de. Järta var, om ock i hög grad skarpsinnig, föga benägen för abstrakta teorier; Geijer var en filosofisk tänkare. Järta hade visserligen starka skönlitterära intressen, men var skolad af en äldre tids vitterhet; Geijer var i skaldekonsten nydanare. Det rent omedelbara i känslolifvet och i fantasiens flykt framträdde starkt hos Geijer

Digitized by Google

och kunde vara förenadt med en käck nyckfullhet. Järtas klara förstånd var kallt och genomträngande, han egde — hvad Geijer saknade — en sarkastisk qvickhet. Båda ansågos stolta och voro öfverlägsna; Järtas hållning var, om man får tro ögonvittnen, nästan kunglig, medan Geijers kunde vara självsvåldigt vårdslös och hans domslut något diktatoriska.* Snille och hjärta hade båda, men Geijer i rikare mått; det musikaliska draget hos Geijer gaf en varmare stämning åt hans hela väsende. Bägge skattade högt det enkla, redbara, och afskydde allt uppstyltadt.

Järta hade länge värderat Geijer, innan de under Järtas vistelse i Upsala, där han från 1825 till 1837 var bosatt,** kommo hvarandra närmare. Järta var född 1774, Geijer 1783, och skillnaden i år var således ej betydlig; men deras förtrolighet ledde dock aldrig till »bortläggande af titlar». Detta var ej heller så allmänt då som nu, och Järta hade ett visst »*noli me tangere*», som höll på afstånd. Hans innehafda statssekreteraretjenst, hans betydande andel i vårt nya statsskicks ord-

* »Med ett naturligen billigt omdöme, uttrycker jag mig likväl ofta med öfverdrift, af naturlig reaktion mot den motsatta obilligheten, som i någon af sina gestalter står framför mig.» (Geijer till fru Löwenhielm.)

** Han återflyttade sedermera från Stockholm till Upsala, där han afled.

Digitized by Google

nande, hans i allmänna värf ådagalagda förtjenster, hans fina umgängessätt bjödo vördnad. Härtill kom, att han vid universitetet genast intog en högst betydande ställning; ehuru numera blott enskild person, egde han ett stort inflytande, följde med uppmärksamhet lärare och lärjungar samt främjade verksamt lärosätets bästa genom sina bibehållna förbindelser med maktegande män i Stockholm. Af hans efterlemnade papper ser man, att han mellanåt förständigades att verkställa den då ännu öfliga ordensdubbningen, när en professor hedrats med dylikt vedermäle af offentligt erkännande. I smått och stort föll det nästan af sig själft, att »landshöfding Järta» betraktades som alltför öfverordnad, för att de sociala skillnaderna mellan honom och professorerna skulle kunna alldeles försvinna. För öfrigt var Järta visst ej den, som prålade med yttre flärd; därtill var han för manlig och sund. Men det låg hos honom en medfödd värdighet, för hvilken man böjde sig. Värdigheten uteslöt ej godhet, och särskildt mot Geijer har Järta rikligen visat denna godhet. Gärna rådfrågade Geijer Järta; gärna underställde han dennes omdömen sina historiska arbeten, och den ovanligt kunskapsrike Järta lemnade råd, som ofta följdes, eller anvisningar på arkivaliskt material. Men än längre gick Järtas välvilja. Han sökte på allt sätt

Digitized by Google

hjälpa Geijer i ekonomiskt afseende; ehuru han ej själf var mycket bemedlad, bistod han honom med försträckningar och sökte framför allt ordna Geijers ställning, när denna gaf anledning till bekymmer.

Järta var »konservativ», och man har påstått, att han var »ultraist». Om med den sista benämningen skall afses någon förkärlek för despotisk regering eller någon hängifvenhet åt legitimistiska restaurationsidéer eller någon katolsk anstrykning i tänkesätt, så passar den ingalunda in på Järta. Författaren af memorialet om förslaget till regeringsform har betonat vikten af en under grundlagshelgd skyddad tryckfrihet och bibehållandet af svenska folkets själfbeskattningsrätt, två saker som ej bruka vara förenliga med despotism. Han har i det svenska lynnet funnit »manlig stolthet utan öfvermod, frihetskänsla utan yra, sanningssnit utan svärmeri, redbar verksamhet utan skryt och ifver». Han var konungsk, och han ville ej att representationen skulle inkräkta på regeringsmaktens utstakade och lagomgärdade område; men han var en fri svensk, och han hade med mod uppträdt mot en sådan man som Carl Johan, när denne i konseljen ville genomdrifva olämpliga planer i finansiellt afseende. Han var konservativ, men alls ingen vän af nyromantiska stats- eller kyrkoidealer. »Det borde», säger han själf, »icke anses

Digitized by Google

för ett fel att vara, som det nu heter, konservativ, hvilket är något helt annat än att vara stationär. Rörelse fordra alla organiska skapelser, därförutan ruttna de. Men denna rörelse är lifvets till jämn och lugn utveckling af sin kraft.» Fullt lika mycket som Geijer ogillade han den teorien att »folken blifvit de konungsliga familjerna till underdånighet gifna» och den form af krass »legitimitet», i hvilken hof och stat förvexlas; men han ogillade, i likhet med Geijer, i samma mån äfven »folksuveränitetens» fiktion. Både Järta och Geijer voro och förblefvo rojalister; men båda ansågo, att

orden äro fria i nordisk kungasal,

och för servilism var ingendera skapad.

Deras fosterlandskärlek var lågande, och om Järta varnade för att, i förtröstan till de stora makternas fredsälskande politik, vanvårda Sveriges försvarsverk, så yttrade Geijer något liknande, när han sade: »Olyckligt det folk, som i fråga om sin själfständighet litar på någon annan än Gud och sig själft!»

Hvarken Järta eller Geijer voro vänner af någon aristokratisk styrelse. Ända från äldre tider har, säger Järta, det svenska folket fattat en rättmätig och outplånlig vedervilja mot en konungastyrelse, utöfvad af aristokrater.* Sverige eger,

* Svar på Allm. Journalens anmärkningar.

Digitized by Google

yttrar han på annat ställe, »ett adelsstånd, grundadt på förtjenster mot konungen och riket, men erkänner icke ett vare sig feodalt eller merkantilt herrestånd, grundadt på ärftliga gods eller rörlig rikedom, och har aldrig tålt några tillbud att uppresa ett sådant».* Båda ansågo emellertid en adel i Sverige böra vara till, Järta förmodligen eftersom den nu en gång faktiskt fanns, Geijer däremot emedan, enligt hans dåvarande tanke, monarkien för sitt bestånd behöfde ärftlig adel med personlig representationsrätt. »Hvad tronens ärftlighet angår», skref han, »så är dess ändamålsenlighet för väl erkänd, att vi därmed skulle behöfva uppehålla oss. Men tronen såsom den *enda* ärftliga institutionen i staten skulle också svårligen länge såsom sådan kunna bibehålla sig. Monarkerna känna därför rätt väl sitt eget och statens intresse, då de fasthålla institutionen af en ärftlig adel och därpå lägga stor vikt. Förgäfves predikar man, att de i den fostra konungamaktens naturliga fiender, och deklamerar mot aristokratiens faror. Dessa deklamationer skulle vända sig lika mot all *bestämd* institution, som höjer sig ur det politiska kaos, i hvars beständiga omröring och jäsning man söker hjärnspöket — folksuveränen. En konstitutionell adel är tronens

---

* Om Sveriges läroverk.

Digitized by Google

och statens stöd.»* Starkt framträder emellertid i Geijers historiska arbeten oviljan mot en aristokratisk styrelse, och Carl IX:s historieskrifvare kan ej misstänkas för öfverdrifven adelsvänlighet. I allt detta fanns ingenting, som skilde honom från Järta. Ännu år 1835 har Geijer icke mycket att invända mot »den gamla ståndsmonarkien» i Sverige, hvilken förefaller honom »praktiskt säkrare liksom teoretiskt riktigare» än nyare former af konstitutionell monarki, låt vara att »tidens jäsning sätter dess delade krafter i obeqväm gnidning».** År 1822 hade han bestämdt förklarat sin åsikt vara, att det hos oss ej borde blifva fråga »om någon sådan den svenska representationens förändring, som skulle röra dess grund och väsende».*** Han hade då karakteriserat ständen så, att i bondeståndet »familjemomentet» herskade, i borgareståndet »korporationsmomentet»; under begreppet »det offentliga ståndet» sammanfattade han de två öfriga ständen, ehuru de voro självständigt representerade. Emellertid tyckas åtskilliga tecken från år 1835 visa, att den polemik, som Geijer 1838 öppnade mot

* Nytt ett och annat i anledning af frågan om akademiska jurisdiktionen, 1822.

** Program i anledning af gustavianska stipendiatens åminnelsetal öfver konung Gustaf III vid Upsala akademi 1835.

*** Nytt ett och annat. Han förordade dock »*val* af capita» inom adeln.

Digitized by Google

ståndsrepresentationen, redan då var i gryende utbildning; i artikeln »Två politiska ströskrifter» förekomma, på tal om frihetstiden, ord mot den »ståndS-, korporations-, privilegie- och skråanda», som mellan sig delade fäderneslandet. Orden behöfva ej afse annat än frihetstiden, men de kunna ock röja obenägenhet mot den bestående representationen.

Både Järta och Geijer voro bondevänner. Järta tröttnar icke att prisa allmogen, om hvilken han under den tid, då han varit landshöfding i Dalarne, vunnit nära kännedom och med hvars lynne han då gjort sig förtrogen. »Ofta har jag», säger han i sin uppsats om Sveriges läroverk, »beundrat detta rena bondförstånd, lika mäktigt att inse det sanna och rätta i en sak som att fatta dess sammanhang med andra och beräkna dess följder. Då jag haft att för denna allmoge framställa något allmänt ärende, har jag alltid behöft särdeles noga öfvertänka det, för att kunna lemna de upplysningar, som skarpsinniga anmärkningar skulle framkalla. Jag anser väl icke färdigheterna att skrifva och att räkna på papperet vara alldeles nödvändiga för tankekraftens utveckling hos dem, hvilkas yrken ej fordra dessa färdigheter; men äfven de äro hos Dal-allmogen tämligen allmänna. Ännu allmännare är förmågan att räkna i hufvudet och mäta med

Digitized by Google

ögat samt att använda denna traditionella matematik till åtskilliga behof. Om sina lagliga rättigheter och skyldigheter samt om deras historiska ursprung har dalkarlen en säker och bestämd kunskap. Lagen är för honom lefvande. Vill man öfvertyga sig, att han kan läsa och att han känner kristendomens hufvudläror, må man bevista gudstjensten i en af de stora Dalförsamlingarna. Man skall då se den rymliga kyrkan full af folk, höra en kraftfull kor af några tusende röster, som rent utsjunga orden i psalmboken, finna en allmän uppmärksamhet till predikarens tal och under nattvardens utdelning en högtidlig andakt.» Järta gladde sig af själ och hjärta åt »den uråldriga frihet, som en större del af Sveriges allmoge ännu har bevarad». I ett bref till Geijer skrifver han så sent som 1844: »Jag har alltid varit en bondpatron, mera dock i handling än ord, ehvad om mig må tänkas af dagens liberala.» Dylika åsikter om Sveriges bönder öfverensstämde mycket nära med den skalds, som låtit bonden sjunga:

Vi reda för landet den närande saft,
Vi föda det — brödet är vårt.
Af oss har det helsa, af oss har det kraft,
Och blöder det — blodet är vårt.

De väldige herrar med skri och med dån
Slå riken och byar omkull;

Digitized by Google

Tyst bygga dem bonden och hans son,
Som så uti blodbestänkt mull.

I afseende på frågorna om statens uppkomst och betydelse visar sig en afgjord meningsfrändskap mellan Järta och Geijer. Järta gjorde aldrig anspråk på att vara filosof, men ingen har på svenskt tungomål så mästerligt som han vederlagt teorien om »samhällsfördraget». Han uppvisade klart och nyktert orimligheten i hypotesen om ett »naturtillstånd», hvilket »menniskorna skulle hafva öfverenskommit att försaka för att med mera beqvämlighet och lugn lefva i samhällen».* Statsfördragsteorien är, såsom han ovederläggligt och enkelt ådagalägger, »en högst opoetisk dikt, som aldrig i världen varit realiserad eller kunnat realiseras». Hans framställning visar, att han mycket noga studerat de nämns läror, som hyllat fördragsteorien; han känner till punkt och pricka hvad Hobbes, Locke och Rousseau hafva skrifvit i ämnet, och han har aldrig ett ögonblick låtit sitt säkra omdöme bestickas. Han häfdar, att Hobbes, trots sin paradoxala ståndpunkt, har fördelen af större följdriktighet än de andra.** Klart låter han oss se, att läran kan utmynna i absolutism lika väl som i anarki. Man kunde, enligt hans tanke, tro

* Om allmänna undsättningsanstalter.

** Bihang till tidskriften Odalmannen.

Digitized by Google

att regeringens makt utgår från folket, utan att därför »orimligen härleda samfundsledamöternas förening till folk från ett kontrakt af samma art som det, hvilket bildar försäkringsbolag och diskontsamhällen». »Jag ser», säger han snillrikt, »stjärnornas ordning, men jag tänker, att det är en evig, allsmäktig vilja och icke ett tillfälligt fördrag mellan solar och planeter, som knutit deras samband.» Bolagsteorien kan vara en liknelse, men likhet är ej identitet. Visserligen medgaf han, såsom praktisk och förfaren man, att »*när* samhällsförening och tillika med den samhällsstyrelse äro gifna såsom nödvändiga villkor för mänsklosläktets tillvarelse, kan under statens utveckling sättet af regeringens och folkets sammanverkan flerfaldigt bestämmas genom ömsesidiga aftal och löften»; men detta hindrade ej att staten till sin grund vore något helt annat än ett bolag.

Hans satser hade väckt ett visst missnöje hos Carl Johan, hvilken, som en revolutionens son, hyste misstro till legitimitetens anspråk och, troende sig därmed bekämpa dessa, låtit Wallmark i Allmänna Journalen mot Järta försvara den orimliga statsfördragsteorien. Kanske var för honom, som för många på den tiden, teorien ojäfaktig. En hjälte behöfver ej vara filosof. Rousseau hade haft ett stort, om ock medelbart, inflytande på revolutionen,

Digitized by Google

och många lefde under föreställningen att »Contrat social» innehölle ovederläggliga sanningar; under en sådan atmosfer hade Carl Johan uppvuxit, och när nu tillkom, att hvarje motstånd mot statsfördragsteorien ansågs gynna den legitimitetsprincip, som Carl Johan hade anledning att bestrida, så borde Järta näpsas. Wallmarks näpst var i grund misslyckad. Järtas snille sönderref hela hans svaga väfnad af välmenta sofismer, tillkomna på uppdrag.

I denna fråga hade Järta och Geijer *alltid* lika mening. Geijer var nämligen alltför stor tänkare, för att ej inse ihåligheten i statsfördragsteorien. Staten ligger, sade han, »till sitt ursprung högre än allt fördrag, ty allt fördrag är till sitt innehåll partiellt och till sin form beroende af godtycket, hvilket är helt annat än den frihet, som genom förnuftet är sin egen nödvändighet».* Samma åsikt behöll han självklart äfven efter »affallet». »Man har sagt», skrifver han år 1839,** »att det borgerliga samhället är grundadt på öfverenskommelse. Visst är, att det i verkligheten alltmer utbildar och underbygger sig genom öfverenskommelse och därigenom allt uttryckligare, på en grundval af samtyckt lag och rätt, befästar den naturliga auktoritet, hvarur samhället historiskt

* Nytt ett och annat.

** Litteraturbladet n:r 12, 1839.

Digitized by Google

utgått. Men om öfverenskommelsen i en eller annan form, med tyst eller uttryckt samtycke, till en stor del framställer samhället i sin verklighet, så är den likväl hvarken tillräcklig att förklara samhällets möjlighet, ej heller uttömmer den samhällsbegreppet. All öfverenskommelse vore omöjlig, om icke, i all både kunskap och vilja, ursprungligen funnes något i sig själf öfverensstämmande, hvarom man först ej behöfver komma öfverens. Det är klart, att detta ligger i själfva den förnuftiga varelsens natur, i dess förmåga af både kunskap, rätt och plikt.» Mot läran om statsfördraget hade Geijer redan yttrat sig i den snillrika ungdomsskriften »Feodalism och republikanism», hvilken är äldre än Järtas »Bihang till Odalmannen». Järta hänvisar ock i nämnda bihang till Geijers afhandling, som af honom får vitsordet »mästerlig».

Järtas genialiska och paradoxala skrift »Om Statistik» (Odalmannen 1823) missförstås af enhvar, som icke inser, att den är riktad mot underskattandet af de andliga faktorerna i den mänskliga odlingen, mot tron att *alla* nationaltillgångar kunna med siffror beräknas, samt mot den godtyckliga uppdelningen af samhällsmedlemmar i rubrikerna »närande och tärande». Qvickare arbete gifves icke i en litteratur, där dock Leopold och Tegnér glänsa genom fyndighet. »Tärande är», säger Järta, enligt

Digitized by Google

Adam Smiths teori, »likasom lösdrifvaren, äfven statsmannen, religionsläraren, vetenskapsidkaren, domaren, som vårdar samhällets inre fred, och krigaren, som försvarar dess själfständighet. De frambringa icke sådana produkter, som kunna säljas på torgen eller i krämarbodarna, och andra hafva ej detta bortom alstringsstunden fortfarande *bytesvärde*, hvilket den materialistiska rikedomsteorien endast erkänner.» »Hvartill skulle», säger Järta, enligt en sådan teori behöfvas »skön konst och vetenskap, då jordbruk och slöjder dem förutan rätt väl kunna drifvas? Hvartill nationalära, då äfven en ofrejdad nation kan mätta och kläda sig?» Enligt en dylik lära skulle, fortfar han i sitt sprakande bihang till Odalmannen, äfven Sokrates och Kristus hänföras till den sterila klassen (han anför Heeren). Alla nationens angelägenheter bringas på detta sätt »under ett statistiskt bokslut, hvari de heligaste däribland, religionen, sedligheten, nationalära och det urgamla folklynnet, icke beräknas, emedan de ej kunna i penningvärde uppskattas eller med siffror betecknas». Bland de i ekonomiskt afseende improduktiva hade ju Smith räknat äfven Englands regent, emedan hans arbete ej producerade något, hvarmed man kunde tillbyta sig en lika qvantitet af annat arbete. Det var visserligen icke Järtas mening, när han nedskref dessa qvicka yttranden,

Digitized by Google

att förneka »värdet af det materiella goda, som ett folk har af nöden och besitter, eller att ringa skatta idoghetens sträfvande att förkofra det». Han ville blott gent emot all materialistisk utilitetsprincip betona värdet af en nations ideala och i materiellt mynt oberäkneliga tillgångar, och han hänvisade till Schweiz' och Hollands framgångsrika strider mot sina i maktställning och penningetillgång långt öfverlägsna förtryckare.

Samma ovilja mot den lägre utilitetsteoriens anspråk hade flammat hos den unge Geijer. Mot denna teori är hans prisbelönta skrift om inbillningsgåfvans betydelse vid uppfostringen en genialisk protest.

Staten är en organism, icke en mekanism, hvars delar kunna efter behag borttagas och åter sammansättas; så hade både Järta och Geijer upprepade gånger förkunnat. Menniskoförmågan mäktar ej, hade Järta sagt, sammansätta organismer, och enär han ansåge staten vara en sådan, så följde däraf, att han icke kunde betrakta den såsom »en inrättning, ledande sitt upphof från mensklig vishet och mensklig kraft».* Man må ej heller tro sig kunna enbart genom mekaniska kontroller uppehålla jämvikten i förhållandet mellan regering och folk. »Kontroller ega visserligen värde i en

* Om Sveriges läroverk.

Digitized by Google

statsförfattning», skrifver Järta. »De kunna likväl blott beskydda, men icke lifva förmågan till frihet; de äro hennes döda försvarsvapen, som fordra att användas af en förståndig vilja.»* Nya konstitutionella begrepp borde ej lösa kärlekens och förtroendets band.** Mellan regering och folk fordras ett innerligare samband än formers, ett fastare än »konstitutionella modebegrepps». I hufvudsak har Järta tydligen rätt, ty ej ens de mest sinnrikt uttänkta yttre former för statslifvets gång hjälpa, om andan saknas, om förtroendet mellan styrande och styrde blifvit skakadt; å andra sidan är det en sanning, som väl ej heller Järta ville förneka, att misstroende lätt och naturligt uppväxer hos de styrde, om de sakna medel att »kontrollera» de styrande. Han menade, att de inre garantierna hafva ett högre värde än de yttre, icke att de senare sakna värde.

Enahanda voro Geijers åsikter. Kontrollsystemet är, förklarade Geijer, såsom sådant »otillräckligt». »Den ömsesidiga, fullkomliga öfverensstämmelse, som på en gång ger den rätta självständigheten både åt det hela och åt delarna, är ej endast genom lag åstadkomlig, utan genom kärlek, genom det af insikten rättfärdigade, i känslan

* Odalmannen.

** Om allmänna undsättningsanstalter.

Digitized by Google

lefvande förtroendet.» »Kontrollsystemet lider», yttrade Geijer, »af samma negativitet som det revolutionära».*

Mot åsikten att staten *endast* är en af menniskor skapad rättsanstalt uttalade sig båda Järta och Geijer. »Jag har funnit», säger Järta, »resultaten af den medelst en uppstapling af abstrakta begrepp konstruerade lära, enligt hvilken det borgerliga samhället endast skall vara en godtyckligen öfverenskommen rättsanstalt, icke tillfredsställa min känsla.» Staten är »något högre än ett försäkringsbolag, som endast efter betingade föreningsstadgar lemnar för vissa rättigheter värn mot yttre våld». Å sin sida förklarade Geijer detsamma. »Att staten är en säkerhetsanstalt», skref han, »kan ingalunda nekas; ja, detta är utan tvifvel öfverallt dess yttre, handgripliga sida. Emellertid befunne sig den, som endast så ville förklara den, alldeles i samma villfarelse som den, hvilken i menniskan blott ville se den yttre, fysiska varelsen utan det lefvande sammanhang, hvari denna står med den odödliga inre. Den mekaniska åsikten af staten är en blott på ett större föremål använd materialism, som i samhället, om den är konsekvent, nekar Gud, själ och frihet.»**

* Frågan om akademiska jurisdiktionen.

** Feodalism och republikanism.

Digitized by Google

Gemensamheten i åsikter sträckte sig äfven i allting hufvudsakligt till uppfattningen om skol- och läroverksfrågor.*

Det kan synas, som borde bondevännerna Järta och Geijer hafva synnerligen lifligt nitälskat för folkskolornas utveckling. Om så icke var fallet med Järta och tills vidare ej heller med Geijer, så skulle man dock, huru mycket man må hafva att invända mot deras åskådningssätt, taga afgjordt miste, om man trodde deras uppfattning vara föranledd af benägenhet att underskatta den svenska allmogen. De tyckas blott hafva fruktat, att denna allmoge, om hvars begåfning och duglighet samt sunda vett bägge tänkte högt, skulle genom »boklärdom» afledas från den omedelbarhet och naturfriskhet, som utmärkt densamma, förlora sina ännu rotade traditioner och blifva visserligen något annat än den varit, men icke något bättre. Järta yttrar: »Där förståndsodling, rena seder och nyttiga kunskaper äro bevarade inom de materiellt arbetande familjerna och där en sorgfällig evangelisk religionsundervisning utgör dessas gemensamma högre bildningsmedel, där behöfves ej ett vidsträckt system af folkskolor, stiftade och underhållna af samhällets yttre, ordnande makt.» Järta

* Båda voro, så väl som Tegnér, ledamöter i läroverkskommittén af 1828.

Digitized by Google

»hoppades», att offentliga folkskolor skulle kunna umbäras i de flesta landsorter. På prästernas, dem genom kyrkolagen ålagda vård öfver uppfostran och seder ansåg Järta det mesta i folkupplysningen böra bero. »Genom denna prästerskapet ålagda vård öfver den husliga uppfostringen och de husliga sederna, genom dess lefvande undervisning och genom den allmänna gudstjensten har svenska menigheten uppnått den höjd af moralisk och intellektuell bildning, på hvilken intet annat folk står. Bör nu detta beprófvade folkuppfostringssystem förkastas?»*

Ojämförligt starkare och skoningslösare hade Geijer redan år 1813 uttalat sig i sin recension af Broocmans »Magasin för föräldrar och lärare». »Svenska allmogen har», heter det i denna recension, »genom sitt fria och tydliga förhållande till samhället varit den förståndigaste och för sitt behof upplystaste bland sina likar i Europa. Det har varit sällsynt att träffa en svensk bonde, som ej kunnat läsa; ty han anser detta för religionsplikt. Detta är dock i sjálfva England ej så sällsynt bland arbetande hopen. Drif blott det andliga ståndet, folklärarne» — Geijer menar prästerna — »oupphörligt utom gränsen af sina egentliga plikter, och det skall äfven hos oss snart ej mera bli

* Om Sveriges läroverk.

Digitized by Google

sällsynt; i hvilket fall man åter kommer för sent med sina landtskolor, där man förmodligen vill undervisa bonden i så mycket, som han ej behöfver veta och ej har intresse att lära. Det gifves intet annat verksamt intresse till bildning, i hvad stånd som helst, än det högsta och ädlaste. Säg bonden, att han skall lära sig läsa och skaffa sig kunskaper ur andra skäl än för sin religions skull; upphöj för honom, så mycket ni vill, den egna fördelen af undervisningen: han skall säkert finna det i detta afseende beqvämare att lära ingenting, eller om han lär, så sker det af vinningslystnad, och han lär med detsamma på att bli skälm, hvartill tonen bland folket, ej så utan skäl, gemenligen stämplar de små upplysningskaxarne i hopen. Därför innefattas all folkundervisning i religionsundervisning. Denna hör till presternas vård — ty hvarför finnas de eljest? — och dem tillhör också att, hvar och en i sin stad, verksamt tillse och med sina församlingar öfverenskomma, att villkoren för religionsundervisningen, hvaribland kännedomen af modersmålet i skrift är det första, stå att vinna.» Geijer förklarar på grund häraf, att folkskolor, såsom särskilda, af styrelsen gjorda inrättningar, ej behöfvas, om blott »presterskapets verksamhet är och får vara hvad den bör». Dessa åsikter förefalla oss ganska sällsamma, men på sin tid hyl-

Digitized by Google

lades de af många allvarliga och utmärkta män. Tegnér fruktade att, om folkundervisningen sträcktes utom religionsundervisningen, allmogen skulle förlora »det sunda modervett», som i hans tanke varit böndernas utmärkande drag. Dessa bönder, sådana de voro före de moderna idéernas inflytande, prisar han: »Med enfaldens vishet träffade de ofta i öfverläggningarna det rätta, och med sitt medfödda praktiska sinne, sitt sunda, kärnfriska, af dagens tillkonstlade läror oförvillade modervett, satte de ofta den öfvade statsmannen själf i förlägenhet. På hvad punkt stod folkskolan då? Hvad lärde allmogen annat än gudsfruktan och kristendom, det vill i politiskt hänseende säga förnöjsamhet med sin lott och uppoffring, ehuru tung den ofta var?»* Summan var, att allmogen vore i sin art alldeles för utmärkt, för att man genom ökad undervisning borde äfventyra att utplåna dess fäderneärfda egenart som samhällsklass.**

De offentliga undervisningsanstalternas uppgift är, säger Järta, att uppfostra åt staten och kyrkan allvarliga och förståndiga vårdare af deras ange-

* *E. Tegnér:* Efterlemnade skrifter, III. Utlåtanden rörande folkundervisningen.

** I Geijers tal vid svenska bibelsällskapets sammankomst 1836 visar sig emellertid en gensaga mot dem, som fruktade vådor af folkupplysningens ökande; han *började* öfvergå till nya idéer i ämnet.

Digitized by Google

lägenheter. De äro icke afsedda att »omedelbarligen betjena enskilda yrken med att bilda deras blifvande idkare till skicklighet för sina handteringar», men *medelbart* åstadkomma de äfven detta, »emedan de utveckla den tankekraft, som verkar i alla menskliga företag, och gifva en till dessas framgång alltid nödig vana vid uppmärksamhet, flit och ordning». Denna åsikt om de offentliga läroverkens strängt *publika* ändamål kännetecknar starkt Järta, för hvilken just det publika stod främst af allt. »Det offentliga läroverket har», skrifver han, »förnämligast till syftemål att gifva en högre bildning åt de medborgare, som skola ordna och befrämja samhällets yttre angelägenheter, ämbetsmän för staten och kyrkan, lärare och vetenskapsidkare. Dessa utgöra icke ett slutet stånd, ty intet beständigt subjektivt förhållande, ingen ärfd fördel sammanknyter dem, utan en samhällsklass, som är öppen för all skicklighet, lika giltig om den framgått ur kojan eller ur palatset, om den genom skolan och i lifvet varit åtföljd af armod eller rikedom. Så demokratisk måste ock föreningen af den styrande maktens organer vara, om den urgamla svenska statsförfattningen, i hvilken konungavåldet och folkfriheten alltid befästat hvarandra, skall ega bestånd.» Det kommer i de offentliga skolorna, som skola utdana dugliga stats-

Digitized by Google

tjenare, långt mindre an på själfva det materiella i kunskaperna, än på själsförmögenheternas egen utveckling, utbildningen och stärkandet af själfva kunskapsverktygen, så att dessa sedermera med lätthet kunna arbeta i hvad material som helst. För att kunna vårda samhällets gemensamma högre angelägenheter förutsättes just en sådan formell utdaning, hvilken gör menniskan mäktig att längre fram förståndigt använda de insikter, som för behandlingen af hvarje särskildt samhällsvärf erfordras. Visserligen behöfver presten sedan andra realkunskaper än domaren, och visserligen öfverstiger det för professorn nödiga lärdomsmåttet det, som erfordras för den praktiske ämbetsmannen; men hvarje syssla kräfver en redan vunnen färdighet att tillämpa kunskaper. En harmonisk själsutveckling bör ligga till grund hos den ene tjenstemannen som hos den andre, och en sådan själsutveckling bör det publika läroverket afse. Detta är hvad man kallar lärd bildning, och en sådan är behöflig för de medborgare, som skola »underhålla samhällets andliga lif». I Sverige var det, enligt Järtas förmenande, i detta afseende väl beställdt. Trivialskola, gymnasium och universitet motsvarade hvad af dem kunde fordras; de stodo ock kostnadsfritt öppna för alla, som ville begagna dem, och »uppkallade torparens son till täflan med grefvens».

Digitized by Google

Någon omskapning tarfvades icke. Det åligger icke staten att uppfostra till bestämda yrken. Det funnes dock i Sverige apologistskolor, hvilka vore att betrakta som medel, erbjudna åt individer inom folkets massa att lyfta sig öfver dess allmänna kunskapsgrad till en högre skicklighet för näringsyrkena. Må man behålla dessa apologistier, utan att sammanslå dem med lärdomsskolorna. Man kan gå ännu ett steg: man kan på flere eller färre ställen i riket inrätta polytekniska skolor, hvilka då skulle förhålla sig till apologistskolorna så som gymnasierna till trivialskolorna, och dessa polytekniska skolor kunde så ordnas, att man i dem kunde ingå vare sig från apologist- eller trivialskolan.* Men därmed bör det ock vara slut. Man må noga vakta sig för att sönderbryta den lärda skolan genom att sammangjuta lärdoms- och näringsskolor till en enda med så kallade dubbla bildningslinier.

I fråga om bildningsanstalternas uppgift varnade Geijer, liksom Järta, mot benägenheten att med dem hufvudsakligen afse praktisk nytta i vissa bestämda yrken och reella riktningar. Han ansåg, som denne, att staten endast egde att sörja för lärda skolors tillvaro, ej för andras. Allmänna undervisningsanstalter kunna, säger han, »genom sin

---

* Järtas promemorior i läroverkskommittén.

Digitized by Google

natur och sitt ändamål ej vara annat än anstalter för högre och vetenskaplig odling», och han finner det alldeles tydligt, att om de skolor, som därtill bereda, kallas lärda skolor, *inga andra* än dessa kunna vara offentliga inrättningar.* Den enda rätta principen för en skolordning vore att skolorna — närmast gymnasium — utgjorde »förbindelseanstalter till universitetet, trivialskolan för gymnasium, utan ringaste afseende på andra biändamål, som blott förvirra och förderfva undervisningen.» »Denna idé är», tillägger Geijer, »både den rätta och den gamla, och från den bör man ej låta förvilla sig genom en veklig tids fordringar, som har vedervilja för allt annat studium än det, som är beräknadt på egen vinning: fordringar, som aldrig med nog obeveklig stränghet kunna behandlas.» Offentliga skolor kunna blott finnas för »den offentliga klassen af medborgare»; den naturliga gången af offentlig uppfostran i hela dess vidd är, att staten själf omedelbart bildar endast denna offentliga klass, men medelbart, genom denna, de öfriga. Illa vore att, »liksom under hot att eljest få gälla för upplysningens fiender», låta nödga sig till att inom vårt gamla skolverk utbilda en ny,

* Kursiveringen är Geijers egen. Se »Om det offentliga läroverket».

Digitized by Google

borgerlig sida, från hvars klasser lärjungarne vid hvarje steg skulle kunna skiljas, alltefter olika behof; och ändå medföra tillräcklig kunskap för sitt valda lefnadssätt. Skolan skall vara en enhet. Det är orätt att söndra henne i en klassisk och en modern linie. »Man åberopar exemplet af privata undervisningsanstalter. Nogare betraktadt, talar det emot. Erfarna privatlärare skola intyga, att deras bästa lärjungar i språken i allmänhet äro de, som äfven läsa de klassiska. Detta kommer visserligen till en betydlig del af den större säkerhet och mognad, som de gamla språken ge åt allt språkstudium; men det kommer ej helt och hållet af denna orsak, utan är blott en bekräftelse af den allmänna erfarenhet, att de lärjungar, som omfatta alla en skola tillhörande läroämnen — hvilka just därför ej böra vara alltför många — äfven alltid utgöra skolans egentliga kärna och öfvergå dem, som blott sysselsättas med vissa ämnen och få undandraga sig från andra.»* Snarare än att förorda en förening och sammangjutning borde man införa en fullständigare skillnad mellan apologist- och lärdomsskolan. Sveriges gamla undervisningssystem vore förträffligt. Dubbla

* Några anmärkningar om uppfostran och undervisning med afseende på de yrkade förändringarna i allmänna läroverket. 1829.

Digitized by Google

bildningslinier i samma läroverk voro ej förening, utan permanent stridighet. Efter »affallet» förordade Geijer, som bekant, en gemensam utgångspunkt för två skol-linier, realskolans och lärdomsskolans förening till en enda.

De offentliga skolornas bestämmelse var, enligt Järta och Geijer, att utveckla själsförmögenheterna själfva till formell färdighet. Hvilket medel vore härför det verksammaste? Frågan besvarades af bägge med hänvisande till de klassiska språken.

Järta medgaf, att första anledningen därtill, att undervisningen i klassiska språk tagit ett så stort utrymme i skolorna, berott på den europeiska bildningens förutvarande skick; latinet begagnades fordom ännu i tal samt i offentliga skrifter, och latinstudiet förde med sig studiet af grekiskan. Men sin betydelse som bildningsmedel hade, enligt hans tanke, dessa språk visst icke förlorat. I själfva inöfningen af de grammatiska formerna låge en helsosam tanketukt, och lärjungen infördes dessutom i en ädel litteratur, hvars flärdfria skönhet vore bildande för sinnet. Järta ansåg sig hafva iakttagit, att ynglingar, som med allvar och flit drifvit studiet af de gamla språken, sedermera mycket lättare än andra lärt sig förstå och äfven skrifva »främmande språk bland dem som

Digitized by Google

kallas lefvande».* Skarpt och träffande uttalade han sig mot Fryxells uppdelning af kunskaper i sakkunskaper och språkkunskaper; om man med sak förstår hvarje sinnligt eller osinnligt föremål för mensklig förnimmelse och kunskap, och om man till sakkunskaper hänförde teologi, historia, matematik, så borde man väl till dylika objektiva kunskaper räkna äfven kännedomen af hvarje språk med faktiskt utbildad tillvaro. Men de klassiska språken äro »döda», säges det. Ja, svarar Järta, de ljuda icke mera i något folklifs dagliga sorl, men deras former, sådana dessa lefva och röra sig i evärdliga snilleverk, äro just därför oförvanskliga.** Särskildt tänkte Järta med välbehag därpå, att under Sveriges storhetstid våra statsmän och hjältar fostrats upp i latinstudier; »åt det svenska folket hafva *så* bildade män förvärfvat eller vårdat, skyddat och förkofrat dess dyrbaraste egodelar, en ren evangelisk kristendom, frihet, självständighet, ära, lagar, vetenskaper, vitterhet och konster.»

* Själf var Järta hemmastadd i romarspråket, hvars kraft och manlighet tilltalade hans romarenatur. Efter sin älskade hustrus död tröstade han sig — betecknande nog — med läsning af Tacitus.

** Sedan Litteraturbladet utkommit och Geijer däri förordat, att den första undervisningen i främmande språk skulle begynna med tyskan, frågade Järta om icke, så vida nödvändigt latinet som grundläggande språk skulle utbytas mot ett annat, man hellre än tyskan borde välja isländskan.

Digitized by Google

Och forntidens män voro sannerligen icke, därför att de voro latinare, okunniga i de nyare språk, som på deras tid talades. Denna hänvisning till storhetstiden kan såsom bidragande bevisningsmedel måhända vara af omtvistligt värde, men den är för Järta karakteristisk och har sin skönhet för den, som lärt beundra hans svenska sinnelag.*

Genomläser man skrifter från Geijers yngling- och mannatid, så återfinner man i dem samma hänförelse för den klassiska litteraturen och de klassiska språken. I skriften om inbillningsgåfvan heter det: »Men det är ju ändå blott språk och döda språk? Liksom ej kännedomen af grekers och romares, af tvenne de skönaste språk i världen skulle löna mödan! Just därigenom att de ej mera talas och ej äro underkastade förändringar, gifva de det unga sinnet de bestämdaste exempel både på tankens och smakens regler; ty att kunna ett språk är att kunna tänka och väl uttrycka sin tanke.» I uppsatsen om det offentliga läroverket yttrar Geijer: »På de båda klassiska språken måste man, som förr, lägga all möjlig vikt, först och främst emedan de äro språk *par excellence* och sedan

* Järta försvarade, säger han själf, »den odling, som den store Gustaf Adolf med biträde af sina visa rådgifvare grundlagt och hvilken, sedermera vidmakthållen och utvidgad af Sveriges ypperste män, under mer än tvenne sekler burit ädla och redbara frukter.»

Digitized by Google

emedan de föra ungdomen in i en klassisk värld, i hvilken den skönaste offentlighet lefde.» Nio år därefter förklarade han fortfarande, att den klassiska litteraturen aldrig upphört eller kan upphöra att vara ett af de oumbärligaste och viktigaste bildningsmedel; men han beklagade att så mycken tid offrades åt det grammatikaliska, så liten tid åt litteraturen, att metoden vid latinstudiet var felaktig samt att man ej med den första undervisningen i latinet förenade det regelmässiga inlärandet af modersmålet. Det var emellertid ännu för Geijer ej fråga om att latinet skulle »maka åt sig». Och längre lät Geijer, då han i Litteraturbladet behandlade läroverksfrågan, detta ämne aldrig »maka åt sig» i undervisningen, än att han ville hafva dess inlärande uppskjutet till tredje klassen i gossskolan;* han ansåg det i alla fall böra vara gemensamt läroämne för hela skolan. Men visserligen innehåller Litteraturbladet en skarp polemik mot föreställningen, att latinstudiet i skolan skulle ega ett omistligt och oöfverträffadt värde som tankeöfvande bildningsmedel, äfvensom mot latinvännernas åberopande af vår storhetstid.

Synnerligen betydande var, såsom man märker, gemensamheten i Järtas och Geijers sätt att betrakta allmänna frågor; i statsrättsliga och po-

* Se Läroverksfrågan, Fjärde artikeln.

Digitized by Google

litiska åsikter, i tankar om vetenskap, skolväsende och folkbildning stämde de ganska väl öfverens. Var det en rikare jäsning i Geijers inre, där motsatser bekämpade hvarandra, så anade Järta dock tydligen icke, att Geijers meningar undergått någon afgörande omdaning: han skulle, om så varit, ej blifvit så förvånad, ja bestört öfver den signalförändring, som Litteraturbladet plötsligt utvisade. Ännu år 1837 hade de i all fred och ro brefvexlat om Geijers teckning af frihetstiden, hvilken i manuskript lemnats till Järtas genomseende; Geijer tackade för några anmärkningar och rättelser, som Järta gjort, vidhöll sin ståndpunkt i vissa frågor och utvecklade närmare en del åsikter, som förut endast antydningsvis uttalats. Han utbad sig att Järta ej måtte tröttna, utan fortfarande lemna råd samt yttra sin mening.

År 1834 hade Geijer skrifvit en uppsats om Saint-Simonismen; den stod att läsa i Svenska Litteraturföreningens tidning (n:o 29). Järta läste säkert med nöje hvad Geijer där skref om »samhällskontraktet» och erinrade sig kanske därvid sitt härnadståg mot Wallmark. Man kan för öfrigt ej i denna uppsats spåra mycket af den »personlighetsprincip», på hvilken Geijer några år senare ville grunda folkrepresentationen. »Betraktom», säger Geijer, »hypotetiskt själfva saken! Hvad äro samhällets

Digitized by Google

elementer? Hvad annat än menniskorna och — abstracte — menniska*n*? Vare detta nog sagdt om menniskan. Ty vi lemna visligen därhän, huru mycket menskligt kan vara qvar hos denna abstrakta menniska, tänkt före och utan allt samhälle. I alla fall återstår ett *animal bipes implume*. såsom en definition lyder. Saken är nu, att en mängd sådana ofjädrade tvåbeningar befinna sig i det så kallade naturtillståndet och ge sig ingen ro. tills de hitta på receptet om samhällskontraktet. *Miscetur: detur:* nu är staten färdig, och, om så behagas, af trenne slag, som likväl alla ha sina svårigheter. Ty för att inrätta en högsta regeringsmakt, kan folket endera ge bort den, då det väl får regering, men ingen makt, eller behålla den, då det får makt, men ingen regering, eller ock inrätta en konstitutionell balans af statsmakterna, hvarvid för oupphörlig justering af själfva balansen ingenting annat medhinnes och man således hvarken får makt eller regering. — — — Med detta konstitutionella tidsfördrif håller man nu som bäst på i det civiliserade Europa.» — Järta kunde säkerligen i lika hög grad sympatisera med Geijer, när han hörde denne förklara, att om den moderna statsvisheten bland annat söker förstöra äfven ständen, den, i stället för att bygga upp, föröder. Ej mindre var säkerligen hans tillfreds-

Digitized by Google

ställelse, när han läste Geijers polemik mot hvarje *census* såsom qvalifikation för representantskapet. »Vi ha talt om den abstrakta menniskan», säger Geijer. »Vår tid har för denna slags personlighet påfunnit en egen bestämning, hvilken, såsom lika god, kan brukas i stället för den ofjädrade tvåbeningen. Det är menniskan utpräglad i plåtar. Så är det för våra statsvise en stor fråga, hvilken är den verklige medborgaren i en stat, en hundra plåtars menniska eller en femtio plåtars menniska. Viktiga fråga! Ty på dess afgörande beror, om endast den förra eller ock den senare skall få vara med att välja en annan menniska, värd kanske några hundra plåtar, hvilken åter skall vara med att representera själfva det nationella majestätet. Än en gång viktiga fråga! Ty om till exempel en femtio plåtars menniska får vara väljare, så följer däraf rättvisligen, att en fyrationio plåtars menniska *icke* får vara det. Höga idéer! Förträffliga vishet! Beundransvärda rättvisa!»*

I samma uppsats förekommer ett visserligen indirekt försvar för ett ärftligt adelsstånd: »Folken regeras af ärftliga furstesläkter. Dessa ha omgifvit

---

* Geijer fann så snart, efter det att dessa ord skrifvits, som 1840, att en censusbestämmelse egentligen ej vore mera godtycklig än till exempel ett fixerande af myndighetsåldern till ett visst antal år.

Digitized by Google

sig med en ärftlig adel. Bort med bäggedera, heter det nu af många, och dessa torde ha mer rätt än de, som blott säga: bort med endera!» Stor vikt fästes ännu af Geijer därvid att staten är ordnad i organismer, bland hvilka särskildt nämnas stånd och korporationer, och personlighetsprincipen afvisas ännu så länge såsom utgående från det abstrakta begreppet menniska: »Den stat, som begynner med den abstrakta menniskan och dess rättigheter, kan ej heller förklara privilegium af ärftlig egendom — — —»

Emellertid ansåg Geijer, att ständen behöfde ombildas eller, som han här säger, »rekonstrueras»,* och han tillade varnande: »Sveriges män må besinna, om rätta medlet därtill är att förstöra dem.»

Bortser man från Geijers år 1836 i talet vid bibelsällskapets sammankomst fällda yttranden till förmån för kunskapers ökade spridning bland menige man — yttranden, som särskildt i sin polemik mot dem, hvilka af denna spridning befarade ytlighet och »halfbildning», stå i ganska afgjord strid mot Geijers fordom uttalade åsikter i samma ämne — så rådde eller tycktes åtminstone råda en bibe-

* År 1840 förklarade Geijer, att en modifikation eller rekonstruktion vore alldeles omöjlig och opraktisk (tal i presteståndet d. 24 okt. 1840).

Digitized by Google

hållen öfverensstämmelse mellan Järtas och Geijers sätt att betrakta allmänna frågor. Förekom stundom hos Geijer något omdöme, som pekade åt nya rymder, så ansåg förmodligen Järta dylikt endast vara en tillfällighet, som berodde på Geijers lifliga lynne och hans fantasirikedom. Därför kom för Järta det omslag, hvarom Litteraturbladet gaf vittnesbörd, som ett åskslag från en nyss nästan alldeles klar himmel.*

II.

Menniskan har icke endast rätt, utan en oafvislig plikt att följa sin öfvertygelse. Undergår hennes åsikt en af noggrann pröfning föregången förändring, så vore det tydligen af henne en olydnad mot samvetets röst, om hon, blott för att upprätthålla det yttre skenet af följdriktighet, uraktläte att omfatta och, där så kräfves, uttala de nya idéer, om hvilkas sanning hon blifvit förvissad.

* Spridda yttranden mot ståndsrepresentationen kunna visserligen i Geijers uttalanden före 1838 uppletas, men de äro mycket enstaka. I ett bref till Järta från 1837 framhöll han adelns historiska betydelse, men yttrade sig med särskild ringaktning om presteståndet: »Jag erkänner, att ju mer jag studerat Sveriges häfder, desto mer sjunker min aktning för detta stånd.» I en uppsats från 1837 spörjer han, huruvida det gifves något annat grundligt medel mot mängdens moraliska förnedring än att göra den delaktig af politiska rättigheter.

Digitized by Google

Och har en person, till hvilken på grund af hans allmänna anseende många menniskor lyssnat, förut i tryck och tal förkunnat satser, hvilkas giltighet han själf sedermera i sitt innersta måste bestrida, så är det för honom en skyldighet att upplysa allmänheten om den timade förändringen, och ärligheten bjuder honom att låta gamla, kanske högt aktade bundsförvanter veta, att de ej längre i honom hafva en meningsfrände.

Var det ett »affall», en plötslig omhvälfning i åsikter, eller var det en länge förberedd ändring i tänkesätt, en småningom och långsamt försiggången utveckling? Geijer skref några år efteråt till sin hustru: »Mitt så kallade affall är blott en skenbar yttre inkonseqvens, men i själfva verket en inre konseqvent utveckling.» I förordet till Litteraturbladet hade han sagt: »Efter den yttre konseqvensen i ordalag och åthäfvor frågar jag föga.» Men om man häraf ville draga den slutsatsen, att förändringen blott var »yttre» och gällde »ordalag», skulle man i alla fall taga miste. Geijer säger i samma förord, att han, i fall någon »skulle sätta synnerligt värde på att förebrå honom ett affall», medgåfve, att han »affallit från sig själf». Och i tredje numret af samma Litteraturblad förkunnar han, att han »genom historiska studier affallit från vår så kallade historiska skola». Till

Digitized by Google

Järta skref han likaledes, att han »genom historien affallit från den historiska skolan och att hans historiska studier mer än något annat förändrat hans öfvertygelse». På ytan låg således ej olikheten mot förr; den inskränkte sig ej till »ordalag och åthäfvor». Till B. v. Beskow skref han dagen innan Litteraturbladet utkom: »Dess innehåll torde förundra många, som ej närmare följt mig i de sista åren. Det är en förändrad öfvertygelse. Och denna är den vink, jag i min lefnad följer: *Sequere genium!* — om det ej är förmätet att här åberopa oraklets ord till Cicero.» Han har aldrig, såsom Fryxell påstår, yttrat, att själfva förändringen var »en kaotisk explosion»;* han har endast — till Järta — yttrat, att själfva proklamationen i Litteraturbladet »liknade för mycket en kaotisk explosion». Men proklamationen, om ock själf plötslig, kunde ju vara ett uttryck för en under åratal och i tysthet genomgången inre kris.

Ett är säkert. Förändringen var genomgripande, och det finnes verkligen intet skäl för H. Lilljebjörns af dem, hvilka hylla en motsatt mening, åberopade yttrande efter affallet: »Så har ju Geijer *alltid* tänkt.» Ett sådant påstående orimlighet visar sig klart af den här ofvan lemnade redogörelsen för Geijers tidigare, i allt väsentligt med

* *A. Fryxell:* Bidrag till Sveriges litteraturhistoria, h. 8.

Digitized by Google

Järtas öfverensstämmande åsikter; det faller för öfrigt till föga inför Geijers eget, tydligt uttalade omdöme: »Det är en förändrad öfvertygelse.»

Huru långt tillbaka i tiden bör denna förändring hänföras? Häröfver hvilar ett visst dunkel. Enligt Törneros* lär Geijer år 1838 under ett samtal med honom hafva sagt, att han redan under sin resa i Böhmen 1825 ändrat idéer i viktiga frågor, och Törneros antyder, att dessa »inspirationer» skulle varit en följd af samtal med Schelling. Lundvall skrifver i ett bref till Törneros: »I anledning af min brors berättelse om Geijers yttrande, att han redan för omkring tolf år tillbaka under sin vistelse i Böhmen på en enslig promenad fallit på de idéer han nu annonserat till framdeles utveckling, vill jag påminna mig, att i hans utgifna »Minnen», Upsala 1834, förekom ett upplysande ställe. Jag träffade det under repetitionen af denna intressanta lektyr på sidan 183. Tid och omständigheter synas sammanträffa.» Det yttrande, hvarpå Lundvall syftar, inledes, säger han, med orden: »Det fanns frågor hörande till tidens viktigaste angelägenheter», och afslutas med orden »skall aldrig gå ur mitt minne». Slår man upp det anförda stället, så ser man, att Geijer omnämner just ett samtal med Schelling; men man skall hafva

* Bref till Järta.

Digitized by Google

en förunderlig gissningsgåfva för att ur de helt allmänna uttryck, som Geijer här begagnar, mäkta utleta, att hans »affall» förbereddes under detta samtal. »Det fanns frågor», säger Geijer, »hörande till tidens viktigaste angelägenheter, i hvilka han» (Schelling) »till exempel öppet erkände, att han ännu icke bestämt sin tanke. Hvad gaf det mig ej att fundera på, sedan vi skildes! Det var långa tankar, som jag ej tänkt ut; men morgonen i Böhmen den 31 augusti, hvilken jag sedermera på vår resa från Karlsbad för elaka vägars skull tillbragte under ensam gång, skall aldrig gå ur mitt minne.» Att den utländska resan haft ett visst förändrande och förnyande inflytande på Geijer, det tyckes verkligen framgå äfven af ett bref från Tegnér till Brinkman, skrifvet i september 1825; det heter där om Geijer, med hvilken Tegnér sammanträffat i Lund: »Han tycktes vara mycket nöjd med sin resa och påstod, att han därunder blifvit qvitt många af sina ensidigheter, hvilket också var rätt behöfligt.» Alltför svåfvande äro emellertid äfven dessa uttryck, för att man på dem skulle kunna bygga några förmodanden, att året 1825 skulle utgöra en verklig vändpunkt i Geijers åskådningssätt. Mot ett dylikt antagande strider ock det förhållandet att han, såsom enhvar kan se, ännu under ett tiotal år efter 1825 i allmänna

Digitized by Google

frågor uttalat åsikter, hvilka i allt hufvudsakligt likna dem, åt hvilka han förut gifvit uttryck. Saken torde kanske kunna fattas så, att ehuru själfva »genombrottet» inträffade rätt hastigt, dock på djupet i Geijers inre nya idéer långsamt hade arbetat sig fram. En sådan brytningstid är full af oro och spänning. Man har ej ännu fått nycklarna till vissa hvalf och gångar, som bereda nya utvägar för tanken; men man vet att de finnas och att en gång ingifvelsen skall själfmant framräcka dem. Man följer ännu de gamla stigarna och de gamla deduktionerna, men med en aning att man en gång skall öfvergifva dem för något bättre. På sådant sätt skulle det kunna vara sant både att Geijers »affall» var en stilla mognande utveckling och att förändringen var mycket våldsam samt ej just af många tecken förebådad. Och kanske kan just ur det långa, mödosamma, pröfvande, säkert smärtsamma tankearbete, som föregått krisen, förklaras att själfva utbrottet blef bra nog stormande och, för att använda Geijers eget uttryck, explosivt. Islossningar äro stundom något brakande och bullersamma; det låg ock i Geijers lynne att vara något obändig i åthäfvor och med rätt starka åtbörder liksom skaka från sig band, hvilka länge tyngt sinnet.

Förändrade åsikter voro, som Geijer själf sagt, anledningen till hans »affall», och härmed är en

Digitized by Google

fullkomligt tillfyllestgörande förklaring gifven. Man kan dock på grund af antydningar, som Geijer själf gjort, uppkasta den fråga, huruvida allmänna och enskilda klokhetsskäl, praktisk politik och naturlig omtanke om egen ställning medverkade till det steg han tog. Vidare kan man spörja, hvilken den innersta, andliga grunden var till själfva åsiktsändringen.

Hvad klokhetsskälen ur politisk synpunkt angår, har Geijer själf i Litteraturbladet* sagt, att han försökt en »bemedling», och ungefär detsamma yttrade han 1841 till Carl Johan: »J'ai agi de mon mieux et dans un esprit conciliateur.» Han ansåg säkerligen, att det konservativa partiet varit för omedgörligt och halsstarrigt samt att, om ej statsmaskineriet skulle allvarsamt skadas, ett tillmötesgående mot en ny tids friare åskådningssätt borde ega rum. Han synes rent af hafva fruktat en revolution. »Jag anklagas för revolutionär», skrifver han till sin hustru, »och ett mitt hufvudföremål har varit att spara mitt fädernesland en revolution.» I samma bref säger han, att han sedan 1838 »okänd gått vakt omkring sin öfverhet».

Hvad de mer enskilda skälen åter beträffar, så har Geijer skrifvit till Järta, att han kände sig i Upsala intaga en falsk ställning till sig själf, sin

* N:o 3, 1838.

Digitized by Google

omgifning och sina vänner, samt att detta halfva tillstånd blifvit honom olidligt. Han kunde och ville ej fortfarande vara solidarisk med Upsalakonservatismen, ej gå och gälla för något, som han ej längre var. Länge hade han varit plågad af den doktrinära tonen i kotteriets uttalanden. »Här i Upsala», skrifver han, »har ultraismen med tomma begrepp och fraser redan så gjort sitt yttersta, att en brytning otvifvelaktigt inträffar, om den ej afledes.» Han tillade de ord, hvilka sedermera anförts af hans motståndare som bevis på egennyttig beräkning: »I allmänhet måste man akta sig att ej blifva tournerad, och min litterära position, ehuru favorabel till utseendet, är just nu utsatt för denna fara.» Orden äro verkligen sådana, att de bra lätt kunna gifva anledning till misstydningar; men de behöfva ej innebära annat, än att hans eget anseende, om hvilket han borde vara mån med skäl skulle lida, om han i det yttre fortfarande intoge en politisk ställning, hvilken han i grunden redan öfvergifvit.

Fryxell har tagit fasta på de sist anförda yttrandena och antydt, att Geijer »befarade sitt fall, så framt det icke kunde förekommas genom ett affall». »Han var ej heller», tillägger Fryxell, »blind för den stora popularitet, som en öfvergång till liberalismen gaf, och kunde lika litet som någon

Digitized by Google

annan vara för densamma likgiltig.»* Uttrycket är egendomligt. »Lika litet som någon annan»? Men hvarje rättänkande man kan vara fullkomligt likgiltig för en popularitet, som skulle vinnas genom öfvergång till andra åsikter än dem han hyser, och Geijer har, ehvad man må säga, ej för att vinna folkynnest gjort sitt »affall». Påståendet är gammalt; under min ungdomstid i Upsala hörde jag af en man, som stått Geijer rätt nära, att denne ansågs hafva blifvit påverkad af sin husliga omgifning, som med ledsnad sett hans namn sönderslitas i den frisinnade pressen och önskade, att han genom en rörelse åt liberalt håll skulle återvinna dagens bifall. En annan man** har i ett utgifvet arbete anfört en åt samma håll syftande, förment qvickhet af Fahlcrantz. Denne skulle hafva sagt, att »ingifvelsen till affallet kommit ofvanifrån», ett yttrande hvarmed Fahlcrantz skulle hafva afsett, att Geijers maka bodde i öfre våningen af deras hus, medan Geijer hade sitt arbetsrum i den nedre. Nu är det visserligen svårt att leda i bevis, huruvida denna qvickhet är autentisk eller icke. Det ser dock ut, som om den berott på en förblandning med något annat, som Fahlcrantz verkligen yttrat. Fahlcrantz skref i Litteraturföreningens tidning

* Bidrag till Sveriges litteraturhistoria, h. 8.

** *Rudolf Hjärne:* Från det förflutna och det närvarande.

Digitized by Google

(1838 n:r 7 och 8) en ganska skarp och i flere fall befogad kritik öfver Geijers år 1836 hållna tal vid bibelsällskapets sammankomst. Där hade Geijer, i motsats till sina föregående åsikter, uttalat sig för en mer utsträckt folkundervisning och folkupplysning samt mot dem, som framhöllo vådan af dylikt, bland annat yttrat: »Redan länge bearbetas de bildade klasserna i samhället genom den mångfaldigaste läsning. Huru är det möjligt, att detta flöde ej genom någon rännil skulle finna sin väg till folket? Förer inflytelsen ej alltid med sig den ädlaste själaspis, så är denna dock ej sämre än den, som förtäres i öfre våningen.» Fahlcrantz, som af några skäl fann liknelsen klumpig, skref: »Saken må vara sann, men bilden kommer ej från öfre våningen», det vill säga, den är osmaklig, röjer ej intelligens. Måhända har man sedermera genom fri omdiktning låtit detta Fahlcrantz' yttrande gälla »affallet» och de förmenta inverkningarna från den Geijerska bostadens »öfre våning». Sådana omdiktningar äro ej ovanliga. Mot beskyllningen för popularitetsjakt talar, utom Geijers hela karakter, den omständigheten, att just Järta, som var så gramse öfver affallet, upprepade gånger tillkännagifvit sin oförminskade aktning för renheten och ädelheten i Geijers syften. Och Järta kände honom för visso mycket väl.

Digitized by Google

Om den innersta grunden till »affallet» kan sägas, att den var af religiöst-filantropisk art; härom mera i sammanhang med framställningen af skiljaktigheterna mellan Geijers tidigare meningar och dem han efter 1838 offentligen uttalade.

Det var naturligt, att hans förra politiska meningsfränder skulle sörja; han hade just genom makten af sitt snille varit deras orakel och genom sin dialektik gifvit sammanhang, fasthet och mera systematisk form åt meningar, hvilka de hyste, men hvilka, när exempelvis Atterbom varit deras språkrör, fått ett visserligen fantasirikt och ofta vackert, men dock grumligt och stundom sökt uttryck. Djupt sörjde Atterbom själf, och hans missnöje, som gått till väsendets innersta, gaf sig luft ännu efter Geijers död i rektorsprogrammet från 1847, där han upprepar Hwassers ord, att många af Geijers senaste lefnadsföreteelser endast kunde »patologiskt förklaras»; man får dock ej glömma de sköna ord, med hvilka Atterbom i samma skrift bringar sin hyllning åt Geijers snille och hjärta, menniskokärlek och fosterländska sinnelag. Palmblad skref rätt snart sin hvassa recension öfver Litteraturbladet (Svenska Litteraturföreningens tidning 1838 n:r 42); han betygade sin aktning för Geijers »sällsynta och vidtomfattande snille»; men fann det vara sorgligt att nödgas se

Digitized by Google

en stor författare bekämpa de idéer, för hvilka samme författare förut stridt. Han ansåg dessutom, att affallet bort kunna, om det nu en gång skulle göras, ske »utan denna pomp, dessa stora åthäfvor, detta ideliga 'Jag tackar Gud' med därtill hörande pukor och trumpeter». Han träffade delvis det rätta, när han klagade, att Geijer i Litteraturbladet snarare utkastat »*fermenta cogitationis*» än företagit verkliga utredningar; dock drabbar denna anmärkning mera de första numren af bladet än de därpå följande. Han fann med skäl, att Geijers fordran: »lydnad för gällande lag, men öppen rätt att fordra en bättre och fri diskussion om medlen därtill» egentligen blott innehöll ett axiom, som ingen förnekat; han hade väntat sig ett mer positivt besked om de samhällsförbättringar Geijer önskade. Han uppmanade Geijer att »träda ur omskansningen af axiomer, dem ingen förnekat, orakelspråk, som ingenting bevisa, allmänna satser, hvarur inga resultater utledas, historiska inledningar, hvaraf ingen tillämpning göres». Uppsatsen är skarp, men hofsamt skrifven.

Hwasser och Geijer hade egentligen aldrig stått hvarandra synnerligt nära; de voro båda två ganska stolta naturer, och sådana hålla sig gärna på ett visst afstånd från hvarandra. Men Hwasser beundrade Geijers författarskap, kanske särskildt

Digitized by Google

hans ursprungliga skaldskap; han greps mycket starkt af »affallet», och hans känslor hafva fått ett uttryck i det långa, afhandlingslika brefvet till Ilmoni, där han talar om det kroppsliga lidande, hvaraf han år 1837 angripits. »Detta lidande», säger han, »hade måhända snart haft sin öfvergång, men året 1838 kom och grep för djupt in i min själs frid att kunna tillåta mig att då vinna någon varaktigare tillfriskning. Det gjorde sin början med Geijers beryktade affall. Så har både han själf och andra kallat det. Men det vore illa om denna benämning vore sann. Vi skulle då hos oss haft det besynnerliga skådespelet af en man, som i hast förvandlat hela sin andliga varelse, hela sin omfattande världsåsikt till en annan af alldeles motsatt beskaffenhet. Men från en verklig öfvertygelse kan ingen, så länge själen ännu är frisk, någonsin affalla. Det var därför icke något affall, utan endast en bekännelse, att han såsom historisk och politisk forskare aldrig ställt sig på någon annan ståndpunkt än individualismens. Den verkliga betydelsen af denna bekännelse anser jag vara den, att Geijer hufvudsakligen var en känslans man och i kraft af denna ovanligt starka och öfversvallande känsla blef en tidskarakterens medhållare och icke någon kämpe däremot, ehuru han stundom trädde fram under

Digitized by Google

den senares skepnad.» Hwasser klagar däröfver att genom affallet Carl Johans och samhällsskickets fiender fingo sitt mod förstärkt, samt att många, som förut blygts därför, nu öfvergått till deras parti. Han klagar öfver den söndring, som affallet framkallat inom universitetet.

Man kan svårligen dela Hwassers mening, att ingen kan affalla från en verklig öfvertygelse. Man kan genom studier och tankearbete komma till en annan öfvertygelse än den man förut haft, och ju mer sanningskär man är, desto mera vill man »taga skäl». Hvad nu vidare förhållandet till Carl Johan angår, så sökte Geijer alltid, äfven efter »affallet», att, då tillfälle erbjöd sig, i tryck betona nationens förbindelser till konungen. Själf skref han i Litteraturbladet ett försvar för 1812 års politik, oaktadt han nog visste, att han därmed skulle stöta många af dem, som jublat öfver hans »affall».

Om det annars är sant, att Hwasser i en föreläsning förklarat Geijer hafva »förrådt idealismens sak», så skulle detta utvisa, att Hwasser djupt oroats af de något raska uttryck, med hvilka Geijer i Litteraturbladets första nummer yttrat sig mot »de ideala pretentionerna» och till förmån för arbetet på det materiella området — uttryck, hvilka egentligen beteckna en reaktion mot den ensidigt estetiska idealism, som förnämt

Digitized by Google

sett ned på det praktiska lifvets kraf, men ej — om än formen är oförsiktigt käck — behöfva eller få så tydas, som skulle Geijer börjat ringakta det ideala i lif, vetenskap och konst.

Vördnad åt både Hwasser och Geijer! Fäderneslandet erinrar sig bägge med tacksamhet; bådas dagsverk var af välsignelsebringande art, och om de söndrades genom skilda åsikter, så hör sådant till det menskliga lifvets smärtsamma villkor.

Beskow hade stått Geijer mera nära än fallet varit med Hwasser. Sina känslor med anledning af omhvälfningen i Geijers tänkesätt har Beskow biktat i skriften »Upplösning är icke upplysning». Hans omdöme är strängt, han finner Geijer röra sig för mycket med antingen axiomatiska eller halfdunkla satser, anser honom ej lemna några praktiska anvisningar om hvad som bör göras, samt råder honom att ej slösa sina snillegåfvor på dagspolitiken, för hvilken han ej passade, utan återgå till häfdaforskningen.

Allt häntydde på att Geijers manifest kom som en bomb. Bestörtningen var, som man ofvan sett, stor. Hvilka voro då de nya åsikter, som Geijer antydde eller utvecklade? Hvad innehöll Litteraturbladet, och hvilka af dess satser kunde framkalla så mycken förstämning eller harm? I hvad mån hade Geijer verkligen »affallit från sig själf»?

Digitized by Google

Affallet var genomgående och verkligt.*

Man har i det föregående sett, hurudan den yngre Geijers uppfattning i läroverksfrågor varit. Han hade varit ogynnsamt stämd mot folkskoleväsendets utveckling. Han hade ansett offentliga högre läroverk böra afse att uppfostra »den offentliga klassen af medborgare» och på grundvalen af de klassiska språken utveckla lärjungarnes formella färdighet; han hade motsatt sig tudelningen i olika

---

* *Sigurd Ribbing*, som stått Geijer nära, säger i sitt år 1883 hållna minnestal vid en fest i Vermlands nation, att affallet utgjorde »ett affall från restaurationens åskådningssätt och grundsatser». *C. Y. Sahlin* yttrar i det tal, han 1888 höll i Upsala universitets aula, om Geijer: »Under en tid slöt han sig till restaurationspolitikens grundsatser, och därefter omfattade han de så kallade liberala politiska åsikter, som i strid mot restaurationen gjorde sig gällande.» Enligt båda var således förändringen en genomgripande förändring. Men Geijer hade egentligen aldrig helt omfattat »restaurationens» grundsatser. Lika litet som Järta hade han någonsin varit vän af legitimistisk dynastipolitik eller af aristokratiskt hierarkiska idéer. Affallet hade en annan karakter. Visserligen är det sant, att han, liksom många ädla andar den tiden gjorde, år 1817 hyste sympatier för den heliga alliansen, för hvilken verkligen en ädel tanke kunde antagas ligga till grund; men han hade ju redan år 1821, således sjutton år före affallet, mist sina illusioner och klagat däröfver att man »nyttjat det heligaste som medel för orättvisa ändamål». Både Järta och Geijer voro alltför sunda svenska män, alltför klara i tanke, alltför stora vänner af Sveriges sjäfständiga allmoge och åldriga frihet, för att kunna blindt ansluta sig till en politik, hvars profeter voro Fr. Schlegel och Gentz.

Digitized by Google

linier. Det låter nu på annat sätt. »För mig har», säger han, »det skolsystem blifvit det bästa, som utsträcker uppfostrans fördelar till det största antalet af medborgare, likasom jag anser den regering och det regeringssätt för de bästa, som befordra det största antalets lycka.»* Han, som år 1811 förklarade det vara sin »fullkomliga mening», att han ville lemna de lägre och arbetande klasserna »fullkomligt olärda»,** utropar nu: »Ack, många törsta! Gif dem den läskande drycken! De skola vara tacksamma äfven för en droppe däraf.» Det är filantropien som förändrat hans syn på saken. Han betonar mot de vedersakare, som af folkupplysningen väntade allahanda vådor för religion och moralitet, att »okunnighet och råhet ej för dessa två äro något värn», samt att »den världsliga undervisningens tillväxt så litet borde beröfva den religiösa sin kraft, som solens strålar dämpas däraf att de belysa en rikare odlad jord».*** I decemberhäftet af Litteraturbladet för 1839 (sista artikeln om läroverksfrågan) skrifver han: »Liksom arbetets värde i allmänhet stiger med dess gemensamhet, så stiger ock den upplysning, som är ljusets arbete i menskligheten, i samma mån som

*Litteraturbladet 1838, N:o 1.

**Om falsk och sann upplysning.

***Litteraturbladet 1838, N:o 4.

Digitized by Google

flere blifva däraf delaktige. Ty det finnes ingen enda menniskosjäl, som icke så vida är af själflysande natur, att de där infallande ljusstrålar ej skulle väcka nya. Och skaparens Varde om ljuset fortgår än. Stigande gemensamhet och ömsesidighet i kunskap är upplysning. Man klagar att med upplysningens tillväxt nöd och förderf äfven tilltaga. Inskränker man sig till påståendet, att de därigenom blifva synbarare, så är däremot ingenting att invända. Tystnaden och mörkret ha i forna dagar ansvarat för mycket.» Han, som förut ansett, att staten ej borde befatta sig med folkupplysningen, och att allt, hvad de lägre klasserna behöfde veta, innefattades i religionsundervisning och muntlig tradition, säger nu: »För alla tillgängliga, för allas behof lämpliga undervisningsanstalter äro samhällets gemensamma både plikt och intresse.» Dock ansåg han, i olikhet med flere andra liberaler, folkskolan alltid böra vara »ett helt för sig», ej ett gemensamt underlag för hela skolväsendet.

Hvad de lärda skolorna angår — de enda som staten, enligt hans tidigare åsikt, borde underhålla och hvilka han ville förbehålla för dem, som borde uppfostras att blifva det publikas organer — säger han redan i Litteraturbladets första nummer: »Vid närmare efterseende har jag hakat upp hela

Digitized by Google

mitt förråd af argumenter i det ämnet på en enda spik, skillnaden emellan en så kallad offentlig klass och en näringsklass, och en däraf deducerad skillnad emellan publik uppfostran, som bör vara statsbestyr, och privat uppfostran, som bör förblifva enskildt bestyr. Spiken, misstänker jag, lärer vara slagen i en öfverflödig vägg. Ty ponera, att den nyare tidens rörelse bestått däri, att hvad man kallat näringsklass blifver en offentlig klass, ett nytt uttryck af det offentliga lifvet, så har jag arbetat på en skiljevägg, som ingenting skiljer. Jag har nu sett mig om på båda sidor. På den ena sidan, den gamla sidan, den lärda sidan och min sida, skulle väl den egentliga, rätta, förträffliga, offentliga andan och lifvet florera. Så är det skrifvet och så har jag trott. Det är ej utan, att den där ock går igen från forna dagar, men är i aftagande och vet ej rätt besked. På den andra lefver den uppenbarligen i tilltagande. För min del förmenar jag således oförgripligen att, om man helt sakta bortflyttade väggen, därigenom ingen olägenhet uppstode, utan tvärtom ömsesidig fördel.» Det hade varit, sade han, ett fel i skollagen af 1820, att den principiellt sökt uppdraga en gräns mellan de skolor, som äro ämnade att dana vetenskapsmän samt tjenstemän, och dem, i hvilka ungdomen skall uppfostras till yrken.

Digitized by Google

Sådant vore att tvärt afskära krafvet på medborgerlig gemensamhet och enhet i uppfostran.* I motsats mot hvad han själf förut önskat började han gilla och förorda ett skolsystem med två bildningslinier, en klassisk och en real.

Geijer hade förut strängt hållit på latinet som grundläggande språk och i allmänhet på undervisningen i klassiska språk. Redan af Litteraturbladets första häfte, hvari han yrkar, att den klassiska lärdomen »må maka åt sig», kan man ana, att han ändrat mening. Då nu emellertid en skolas uppgift ej egentligen kan vara att bibringa »lärdom», så skulle man ju till äfventyrs kunna tro, att det var vid universiteten, ej i skolorna, som enligt Geijers tanke de klassiska studierna upptogo för stort utrymme. Men sammanhanget visar, att han afsåg äfven skolorna, ehuru just den omständigheten att han talade om »lärdomen» syntes Järta hänvisa på en förvexling mellan högre lärosäte och läroverk. Geijer utvecklade i följande häften af Litteraturbladet närmare sin mening. Ej bestred han det stora bildningsvärde, som de klassiska språkens studium egde; men han kunde ej längre tillerkänna dem det länge innehafda primatet. »Antiken kan», sade han, »i mo-

*Litteraturbladet 1838 N:o 10 (Läroverksfrågan, fjärde artikeln).

Digitized by Google

derniteten endast lefva i fri öfversättning. Men till en öfversättning hör tveggehanda: kännedom af det språk, *på* hvilket, och af det, *från* hvilket man öfversätter; hvaraf, om man ser saken i stort, nödvändigt följer, att endast i den mån man förstår och innehafver de moderna litteraturerna, man ock förstår och kan tillegna sig den antika.» Geijer antydde, att den forna klassiciteten kanske finge lemna plats för det nyvaknade studiet af den orientaliska litteraturen. Det är verkligen ganska svårt att inse, hvilket sammanhang detta antagande kan hafva med läroverksfrågan, om hvilken Geijer här talar.* Ty för *läroverken*, för skolorna kunna verkliga österländska språk- och litteraturstudier dels knappt på allvar ifrågakomma, dels, om de förekomme, aldrig som bildningsmedel ersätta de klassiska språk- och litteraturstudierna. Men det var Geijers vana att göra allahanda utvikningar från ämnet.

Geijer erinrade sig mycket väl, att han i forna dagar, i likhet med Järta, betonat, att »läroverkets ändamål mindre kan och bör vara att meddela ungdomen positiva kunskaper än att bilda *förmågan* till deras förvärfvande», samt att klassiska språkstudier visat sig för detta ändamål tjen-

*Litteraturbladet 1838, N:o 9, Läroverksfrågan, tredje artikeln.

Digitized by Google

liga. Geijer vände sig nu mot de slutsatser, han förr dragit ur dylika premisser. Han medgaf fortfarande, att själfva kunskapsförmågans utbildning vore en hufvudsak i undervisningen samt att språkstudier voro härför lämpliga; men vid valet af det grundläggande språket ansåg han ej längre som gifven sak, att man skulle tillgripa latinet. Man borde skaffa sig en inblick i »det lefvande språkförrådet», innan man ginge till det förflutna, och man kunde gärna begynna med modersmålet samt därefter tyska språket, »det förnämsta i den språkstam, till hvilken vårt modersmål hör». »Att latin kan grundligt läras och likväl begynnas i hvad man kallar tredje klassen, därför må den nya elementarskolan i hufvudstaden och de skickliga lärjungar, därifrån utgått, gälla såsom erfarenhetsbevis, och att en begynnelse med grekiskan i fjärde klassen är möjlig och ej alldeles fruktlös, därpå torde jag få anföra mig själf såsom exempel, och bättre exempel skulle kunna anföras.»* Latinet vore ej längre, som förr, lärdomens språk i Europa. Det absoluta värdet af latinska grammatikstudier såsom tankeöfning syntes Geijer tvifvelaktigt. Knappast har han emellertid anfört bindande skäl mot åsikten om de klassiska

*Litteraturbladet 1838 N:o 10, Läroverksfrågan, fjärde artikeln.

Digitized by Google

studiernas stora värde som formellt bildningsmedel i skolorna; han sätter anarare påstående mot påstående. Med styrka uppträder han mot dem, som vädjat till vår storhetstid och erinrat därom, att våra största män den tiden uppammats med latin. Järta hade begagnat detta patriotiska argument; Geijer säger nu: »Förgäfves uppkallar man skuggorna af hvad som varit, till försvar för hvad som icke mera är; det är en teaterdekoration, hvarmed vi alltför länge nöjt oss.»* Teologi och latin hade under storhetstiden haft en storartad, politiskt praktisk betydelse, som de ej längre ega; de voro ock då »hufvudstycken så väl i världslig som i andlig lärdom». Vi »trösta oss alltför mycket med den tidens minnen».** Geijer medgaf, att han själf en gång skattat åt samma svaghet. Om det nämnda argumentet yttrar han: »Det kommer direkte ur det gamla, ärorika Sverige, och jag tror mig ej eftergifva någon i liflig känsla för allt, hvad en sådan härkomst innebär vördnadsbjudande. Denna känsla har alltför mycket inverkat på mitt omdöme, tills jag bättre lärt förlika sanning med min vördnad.»

---

*Litteraturbladet 1838 N:o 7. Läroverksfrågan, andra artikeln.

**Litteraturbladet 1838 N:o 10. Läroverksfrågan, fjärde artikeln.

Digitized by Google

Än större häpnad framkallade Geijer, då han i första häftet af Litteraturbladet förklarade sin »lifliga önskan» vara skolans emancipation från kyrkan. I sjunde häftet sade han sig veta, att hvad han härutinnan sagt varit en stötesten för många. »Det låter som ett fräckt ord», säger han, »men ingenting är fräckare än verkligheten; och om saken, ehuru i det inre mera än i det yttre, verkligen är för hand och redan länge varit det, så tål den att se på och måste ha ett namn.» Det är rätt ofattligt, huru Geijer kunde »lifligt önska» något, som, enligt hvad han själf säger, länge varit en verklighet; man »önskar» väl endast något, som ej finnes, men som man anser böra finnas. Alltnog, han vill hafva ett koordinations-, ej ett subordinationsförhållande, och anser, att »sakens natur och tidens tendenser alltmer flytta skolan utom kyrkans område».

Andlig och materiell kultur äro nödvändiga för hvarje folk. Den högre andliga odlingen hade rikt utvecklats under vår poetiska alstrings gyllene tid, då Tegnérs och Geijers, Wallins, Franzéns och Atterboms strängaspel samklingat. Dess målsmän hade i Geijers tanke stundom alltför förnämt sett ned på lifvets nyttiga plebejer. Själf hade han i sin ungdom snillrikt gisslat alla försök att göra den lägre nyttan, en flack utilitetsprincip, till all-

Digitized by Google

bestämmande och att med ringaktning behandla tillvarons ideala makter. Nu slår han skenbart om. Den högt uppdrifna skönhetskulten har plågat honom; lifvet har sina praktiska uppgifter, som ej få underskattas; den materiella kulturen eger, fast den ej besjunges af någon Fågel Blå, sitt värde.* Esteticismen i Upsalas vittra kretsar hade hållit sig på ett för högdraget afstånd från det verkliga. Man hade i sitt ideliga tal om det ideala missaktat det nyttiga; det enkla brödet är mera behöfligt än all romantikens nektar och ambrosia. »Den, som vill», säger Geijer, »kan ha tillfälle att öfvermätta sig på de ideala pretentionerna. Oss har detta vederfarits i fullt mått, helst vi varit midt i lägret, i hvilket någon oro utan tvifvel skulle verka helsosamt.» Om man endast ville sänka sig något ned från de drömmars moln, i hvilka man helst trifdes, skulle man väl finna, att det ligger något stort i den nya tidens materiella uppfinningar. Det är ej endast varor, det är tankar, som kringföras genom världshandelns förkofran och den underlättade samfärdseln medelst ångbåtar och järnvägar. Geijer gycklar något dristigt, ja utmanande med talet om

*»Det är, som om det närvarande Europa kände sig öfvermättadt genom litteratur, konst och vetenskap», skrifver Geijer 1846 (Tidens religiösa fråga).

Digitized by Google

»idéerna». »Idéerna! De höga idéerna! Jag har ock om dem fört allahanda tal och hört mera än det är godt att minnas.»* Man förstår godt hvad Geijer menar, och man kan gilla denna hans mening. Men uttrycken voro verkligen egnade att missförstås. Det är farligt att börja nedsätta det andliga och ideala; genast lemnar man vatten åt deras qvarn, hvilka förneka allt, som ej är åtkomligt för de yttre sinnena, och för hvilka det materiella lifvet är allt samt all högre andlig kultur en obehöflig lyx. Geijer kände ock snart behofvet, ja förpliktelsen att närmare förklara sig. Ingen kunde, säger han nu, hysa mer vördnad för det högre och andliga än han. Men det ligger någonting godt, menar han, däri, att det industriella intresset, som nu »blifvit det öfvervägande i alla stånd», bragt *arbetet* till heders. Det industriella intresset, som är »det tredje ståndets» speciella intresse, främjar världsfreden. »Huru skulle industrien kunna vara en samhällenas hufvudangelägenhet, om ej vapnen hvilade? Huru oändligt har ej den fredliga gemenskapen mellan menniskor stigit inom jämförelsevis kort tid! Har ti-

* Litteraturbladet 1838 N:o 1. — Adolf Lindblad klagade med anledning af dessa Geijers ord, i ett bref till Atterbom den 8 juni 1838, öfver »de skällsord, dem idealismen och idéerna få uppbära». Lindblad hörde till dem, som grundligt upprördes af »affallet».

Digitized by Google

dens anda i något afseende visat sig så verksam som i skapandet af sådana kommunikationsmedel? Hvilka eröfringar äro numera de fruktbara, om ej de fredliga genom kolonier, handel, odling, förädling? Jorden är en verkstad, där ej mera förnämligast vapen smidas. Hvar sådant går för sig, är det ej utan en stor betydelse. Ja, man har i många afseenden rätt att säga: för yttre fred har det europeiska tillståndet kanhända aldrig erbjudit större garantier, och krigarstorheten torde med Napoleon för lång tid vara gången till hvila. Jag medgifver, att det *inre* lugnet på långt när ej erbjuder samma utsikter som det yttre.»* Ja, till sådana förhoppningar som Geijers hängåfvo sig många jämte honom under den fredstid, som efterträdt de napoleonska krigen. Men vi, som upplefvat så många krig, läsa dylika ord med en smärtsamt ironisk känsla och se hvad dessa profetior äro värda, komme de än från stora snillen. Vi hafva sett världen hardt nära förvandlad till en vapensmedja. Vi hafva ej heller sett Geijers förhoppningar om industrialismens alla välsignelser uppfyllda. Den har, som mycket annat, varit ett träd »på godt och ondt». Det är sant, Geijer såg, att den äfven hade faror. Farorna lågo i en njutningslysten kapitalism, som måste frambesvärja

*Litteraturbladet 1838 N:o 9.

Digitized by Google

en oroväckande afund, men ock rättmätigt missnöje från mindre lyckligt lottade. Geijer hade ju redan 1837 haft öppen blick för det förhållandet, att »den folkmängd, som hittills så hastigt uppvuxit kring maskinerna, visar en ovanligt stor proportion af nöd, okunnighet och förderf, att själfva systemet har en tendens till ytterligheter, som ännu ej funnit någon moralisk regulator, att det midt emot en stor rikedom aflar af sig ett stort armod, att det ökar hopen af de fattiga och således lutar till de mindres, de svagares förtryck.»* Men Geijer tröstade sig därmed, att »påfinningen och fullkomnandet af det mekaniska maskineriet» är en »fortgående arbetets befrielse»,** att vår tid visar »en mer än förr öppen och mångfaldig tillgång på arbetsförtjenst för den arbetsföre och arbetsvillige»,*** samt att med arbetets stigande värde följer prisernas fall.** Mest väntar sig Geijer af menniskokärlekens makt och af den rättvisa, som, utgående från personlighetsbegreppet, höjer arbetaren till medborgare och gifver honom, emedan han är menniska, del i den politiska representationen.

---

* Förändringar inom de arbetande klasserna i England.

** Litteraturbladet 1839 n:o 11. Fattigvårdsfrågan, sista artikeln.

*** Litteraturbladet 1839, n:o 6. Fattigvårdsfrågan, fjärde artikeln. — Stegrad misstro mot så väl »medelklass» som kapitalism visar sig i Geijers uppsats om tidens religiösa fråga (1846).

Digitized by Google

Och härmed äro vi inne på en ny punkt, hvari brytningen mellan Geijers förra och senare åsikter skarpt framträder i dagen.

Ståndens ombildning eller »rekonstruktion» hade år 1834 förordats och anbefallts af Geijer. Han har nu öfvergifvit denna ståndpunkt. Han fäster uppmärksamhet därpå, att en ny samhällsklass bildat sig. Redan före »det tredje ståndets emancipation» hade den bildat sig, »förstärkt genom affallen från alla stånd, ehuru mest besläktad med det tredje. Det var den så kallade medelklassen.» »Den begynner», säger han, »sätta sig alltmer i sitt välde. Den har tagit vapnen, lagarna, industrien i sin hand. Den har intelligensens kraft för sig. Hvem kan undandraga sig dess inflytelse?»* De privilegierade ståndens äro däremot på fall, och detta är tidens stora politiska faktum.** När dessa stånd ännu voro lifaktiga, företrädde de särskilda grupper af samhällsintressen; men ju mer mångsidigt samhället utvecklat sig, dess mer kan man ifrågasätta deras rätt att anse just sig som representanter af samhällets stående intressen. Geijer ifrågasätter hela principen, hela läran om intressenas representation; han kastar den öfver bord och ser representationsrättens grund i personen,

* Litteraturbladet 1838 n:o 1.

** Litteraturbladet 1838 n:o 9.

Digitized by Google

den individuella personligheten. I »Bihang till Litteraturbladet» skrifver han sina bekanta uppsatser i representationsfrågan. Han yrkar däri personlig valrätt för hvarje till myndiga år kommen oförvitlig medborgare; han ser häri en rättvisa mot de fattiga och förklarar att, om man nu ej med godt hjärta gåfve dem denna rätt, den dag kunde komma, då man måste »möta våld med våld»; det vore då bättre att borttaga »våldets orsaker». Om den blifvande medborgaren, säger han, kan, då han uppnått den lagliga myndighetsåldern, »visa sig hafva åtnjutit den uppfostran, som är oundgänglig för att förstå och utöfva plikterna såsom menniska och medborgare», så kan man ej förvägra honom politisk rätt att deltaga i valet af representanter. Geijer angifver ej ännu, huru detta uppvisande skall ske; man vet ej, om det skall bestå i företeende af examensbetyg eller på annat sätt. Från rätten att deltaga i representantval undantager Geijer »icke ens det manliga, till myndiga år komna tjenstehjonet», enär »husbondes och tjenares förhållande till hvarandra är ett alltför viktigt moment i lagstiftningen, att ej äfven tjenaren bör till densamma kunna medverka i sin mån». Dock förutsatte han, att tjenaren borde hafva ådagalagt åtnjuten uppfostran och medgaf, att principen i sin tillämpning »tillåte modifikationer».

Digitized by Google

Den allmänna valrätten, hvilken Geijer på detta sätt påyrkade, borde, enligt hans tanke, vara indirekt eller öfvas genom elektorer. Och de villkor, som qvalificerade till deltagande i elektorsval, borde i *förstärkt* mått vara tillstädes hos dem, hvilka såsom elektorer skulle välja representanter samt i än högre grad hos enhvar, som själf skulle vara valbar till representant. »Förstärkningen» skulle bestå i en »viss försäkrad inkomst» samt något högre ålder än myndighetsåldern. Under namnet förstärkning inträder således här census, om än förmodligen låg. Det är skillnad mellan denna åsikt och den, som Geijer fordom uttalat, när han skämtade om »fyrationio- och femtioplåtars menniskor».

Geijer fann naturligtvis, att man af hans yrkande på allmän valrätt skulle kunna draga den slutsats, att äfven qvinnan borde hafva valrätt. På ett vackert och fint sätt frånkänner han henne emellertid densamma. Qvinnans politiska verksamhet skulle vara hinderlig för hennes moraliska bestämmelse. Qvinnorna vårda i samhället dem, som sedermera skola blifva medborgare. »Därföre böra de vara emanciperade från politiken; icke såsom skulle de sakna politiska rättigheter, utan emedan de ej böra vilja utöfva dem så att detta gör intrång i deras egentliga bestämmelse.» Det

Digitized by Google

finnes nämligen, säger Geijer, »en högre samhällighet än den politiska, nämligen det allmänt mänskliga, och det kan inom denna högre, allmännare samhällighet finnas plikter, för hvilka utöfningen af de politiska måste vika.»*

Ganska egendomligt är, att Geijer i detta fall med qvinnan samordnar presten, vetenskapsmannen och läraren; deras särskilda pliktområden äro, enligt honom, af den beskaffenheten, att de mer och mindre ålägga uppoffringen af politisk verksamhet, hvarför de ock böra ega rätt att befrias från densamma. Man skulle annars kunna, synes det, med något skäl anse, att det i en representation, där helt naturligt andliga kulturfrågor och undervisningsärenden förekomma, kan vara ganska gagneligt att hafva till hands personer, hvilka äro förtrogna med dessa ämnen. Men Geijer anser, att prester och vetenskapsmän, såsom varande uppfostrare, hafva en verksamhet, som »ej är eller bör vara politisk».

Det var religiös filantropi, som förnämligast dref Geijer att omfatta allmän valrätt. »Intet medborgarskap är för högt för den, som är kallad att vara medborgare i Guds rike», heter det i hans »andra artikel» om fattigvårdsfrågan. Af den allmänt mänskliga likheten inför Gud drog han den

* Bihang till Litteraturbladet, första häftet.

Digitized by Google

djärfva slutsatsen om politisk jämlikhet i rättigheter. Ville man mot Geijer framhålla, att personlighetsprincipen är farlig, emedan det finnes så många egoistiska personligheter, så genmälte han, att »den egoistiska betydelsen af personlighetsprincipen hvarken är den enda eller den rätta», och att »den mensklige personligheten tvärtom i sin utveckling alltmer måste erkänna, att hvart och ett *jag* innebär och förutsätter ett *du*», samt att just »däri rättens nödvändiga ömsesidighet ligger».* Teoretiskt och filosofiskt sedt, är det ju sant, att det mensklige jaget förutsätter ett *du*, men i realiteten och ur praktisk synpunkt är egentligen därmed föga vunnet, och senare tider hafva visat egoismens framfärd just under »le suffrage universel»;** men det ligger någonting ädelt och upphöjdt i Geijers förhoppningar, att allmän valrätt skulle medföra ömsesidigt respekterande af mensklig rätt. Fruktade man den lägre individualismens triumf, så svarade Geijer, att, om menniskorna i sin individuella riktning endast söka sig själfva, så kommer en moralisk nödvändighet alltid att däremot reagera***, och äfven detta är sant; man kan blott

* Vår tids inre samhällsförhållanden, 1844.

** »Licht bei einander wohnen die Gedanken,
Doch hart im Raume stossen sich die Sachen.»
Schiller, Wallenstein.

*** Litteraturbladet 1838 n:o 1.

Digitized by Google

anmärka, att dessförinnan omätliga olyckor kunna hafva vållats af den egoistiska individualismen. Geijer betraktade den allmänna valrätten såsom en gärd af enkel rättvisa, och då »rättvisans verk är det första i samhället», ansåg han »den sedlighet och gudsfruktan, som ej vilja erkänna detta, ej heller kunna vara af rätta slaget». Yttrandet är strängt. Man skulle på detta sätt ej kunna vara gudfruktig, om man ej hade liberala åsikter i representationsfrågan; lyckligtvis har erfarenheten visat, att gudsfruktan kan finnas hos personer af de mest motsatta meningar i dylika ämnen. Men det är klart, att, om man uppfattar saken så som Geijer, man med hela sin innersta varelses lågande kraft måste fordra allmän valrätt. Motsatsen blifver då en synd. Så skref ju ock Richert till Geijer, sedan de båda kommit hvarandra närmare: »Den, som skäller på personligheten» — det vill förmodligen säga: den, som betviflar att representationsrätt bör grundas på den individuella personligheten — »förråder hat och förakt för menniskan, för menniskones son, för honom, som var personlighet, så obeklädd med jordisk ära eller lycka, att han, likt den sämste proletär, ej hade ett tak att hvila sitt hufvud under.»

Man kan beundra Geijers hänförelse och dock sätta i fråga, huruvida den allmänna valrätten skall

Digitized by Google

medföra så mycken välsignelse. Är andan hos ett folk god, så ligger visserligen ej en afgörande makt på formerna; men med allmän valrätt är det dock öfverlemnadt åt slumpen att afgöra, huruvida verkligen samhällets fasta, varaktiga intressen skola blifva i en folkförsamling representerade eller icke. Censusbestämmelsen hjälper ej länge; är census hög, så är den orättvis; är den låg, så är den illusorisk. Och i grunden strider census mot hela principen. Geijer hade sitt öga fäst på de privilegierade ståndeu i Sverige och såg i deras politiska makt, framför allt kanske i adelns ärftliga representationsrätt, en orättvisa, som blef alltmer tydlig, ju mera andra klasser utvecklade sig och ju mer ståndsprincipen faktiskt upplöstes. Men däraf att ståndsrepresentationen, sådan den i Sverige fanns, ej kunde bibehållas, följde ej med nödvändighet allmän valrätt och att den enskilda, individuella personligheten skulle vara källan till all politisk representationsrätt. En politisk författare sådan som Ahrens vill, att valkorporationerna skola afspegla själfva samhället och vara med detta homogena, och Lorimer anser, att valsystemet skall fotografera samhället. Man skulle, ehuru de nämnda författarne snarast förorda klassval, kunna tycka, att följden af ett sådant åskådningssätt borde blifva representationens byggande på kommunen som grund.

Digitized by Google

Men om kommunen är en miniatyrbild af samhället, så äro å andra sidan de outrotliga klasserna och yrkena ett samhälles refbensbyggnad. Bluntschli har ock förordat klassval. Mohl har ansett bägge principerna kunna förenas, och obestridligt är, att först därigenom representationen blifver en spegel af folket. Det är sant, att själfva grupperingen af de klasser, som böra hafva valrätt, är förenad med stora svårigheter; men man får ihågkomma Montesquieu's ord: »C'est dans la manière de diviser le peuple en classes que les grands législateurs se sont signalés». Majoritetsförtryck i representationen förekommes genom klassvalsprincipen, som låter hvarje stort, berättigadt intresse få behörigt inflytande; arbetarnes valrätt skulle ock härigenom blifva erkänd samt få tillräcklig afgränsning genom andra samhällsintressens lika rätt. Man hade därmed ledt rörelsen in i betryggande kanaler. I alla händelser synes det, som borde man just ur rättvisans synpunkt kunna hafva tillåtelse att omfatta sådana åsikter, utan att därmed hafva åsidosatt gudsfruktan och menniskokärlek. Ungefär så tänka och döma många män, hvilka ej gilla Geijers meningar i detta fall. Men detta hindrar dem ej att egna sin djupa vördnad åt hans ur de ädlaste bevekelsegrunder uppvuxna nit för personlighetsprincip och allmän valrätt.

Digitized by Google

III.

Den 3 januari 1838 skref professorskan Geijer till Järta, att Geijer var sysselsatt med Litteraturbladet. Hon kände antagligen ej mycket om dess beskaffenhet, eftersom hon lät förstå, att Geijers vänner fruktade som följd af dess utgifvande något politiskt gräl, som kunde ha utseende af »reconnaissance» för den kungliga nåd, hvarmed Geijer i rikt mått på senare tid hugnats. Uttrycket är dunkelt. Hon sade sig för öfrigt ändå hafva anledning till det antagandet, att tidningen skulle blifva endast litterär; den skulle ock skaffa Geijer ökade inkomster, något som han behöfde. En viss oro visar sig dock i brefvet, och hon spörjer Järta, om han trodde, att den skrift, som nu vore under utgifvande, kunde skada Geijer.

De »vänner», som trodde, att bladet skulle komma att fela genom öfverdrifven underdånighet, funnos nog icke i Upsala, utan annanstädes. Geijer skref till Järta den 13 januari, att företaget misstyddes såsom »en salarierad politisk anstalt». Han tillkännagaf helt öppet, att hans öfvertygelse i undervisningsfrågor, »som i mycket annat», undergått förändringar, hvilka voro af väsentlig art. Han närmade sig, sade han, alltmera den liberala sidan, men hoppades visa, att hans »position» icke

Digitized by Google

vore utan självständighet. Han slutade: »Ifrån hr landshöfdingens högt värderade vänskap hoppas jag att ingenting kan skilja mig.»

Den 5 februari utkom första numret af Litteraturbladet. Det innehöll en recension af Wallins tal vid nya katedralskolans invigning; den uttryckte beundran för Wallin, men beklagade hans benägenhet för de retoriska figurerna »hyperbol» och »amplifikation». Emellertid hade Geijer, säger han, vid talets åhörande känt, att i »denne prelat» fanns ett hjärta, som han älskade. »Därvid utropade jag: lappri med alla systemer! och tror nästan att jag därvid slog ikull en stol.» För öfrigt tillkännagaf Geijer här den frontförändring i läroverksfrågor och andra ämnen; för hvilken ofvan redogjorts.

I andra häftet läses den bekanta granskningen af Atterboms samlade dikter, hvilken innehöll ett rikligt erkännande åt skalden, men ock uttryck, som förlöjligade honom, såsom när det talas om den »vidlyftiga tråkigheten» af hans docerande artiklar, om hans lilla egenkärlek att vilja se sitt namn på dryga verk och om den omständlighet, hvarmed han »med *opera omnia* under armen, resklädd till svaromål» infann sig inför den »poetiska tingsrätten». Om denna recension öfver en nära stående vän har Tegnér uttalat den rätta uppfattningen, då han skref till Brinkman, att recensionen väl

Digitized by Google

innehöll mycket, som vore sant och träffande, men att »sådana anmärkningar väl kunde sägas till en vän, men icke gärna skrifvas till allmänheten». Märkas må emellertid, att Geijer afslutade sin kritik med en försäkran om »lika uppriktig som ovansklig tillgifvenhet», fast hans och Atterboms banor nu skildes på den grund, att för Geijer »stugan blifvit för trång». I grunden kunde recensionen hafva varit sakligt mera skarp, utan att därför behöfva såra, helst den innehöll så många loford vid sidan af tadlet; det pinsamma låg endast däri, att Atterboms personlighet gjordes till föremål för löje.

Järtas första intryck af Litteraturbladets begynnelsehäfte afspeglas i följande bref af den 8 februari 1838 till sonen Thomas:*

»Af Aftonbladet får du något begrepp om den utkomna första nummern af det Geijerska Litteraturbla*det*. Redan den definita terminationen klandras, ej utan skäl. I öfrigt är jag ingalunda nöjd med detta blad. Det innehåller ingenting positivt och bestämdt, utan blott oklara antydningar om författarens nuvarande opinionsförändring samt allahanda besynnerliga in- och utfall, blandade med vackra ställen. Jag, som känner Geijer, förstår ganska väl hvad han menar och huru han kommit därtill. Det är hos honom en inre reaktion, föranledd af det Upsaliska gorm, som han nog länge gillat.** Men under detta fattar han ej riktigt upp de frågor, öfver hvilka han ändrat öfvertygelse. Till exempel, han vill, att den klassiska *lärdomen* skall maka åt sig, och däri kan han hafva rätt, om

* Järtas efterlemnade papper.

** Järta var aldrig vän af fosforistlägret.

Digitized by Google

frågan i uppfostringsteorierna hos oss vore om filosofiskt pedanteri och sådana finheter som de Törnerosiska. Men ingen har yrkat, åtminstone icke jag, att skolundervisningen skall bilda filologer, utan blott genom klassiska elementaröfningar — dugliga hufvuden. Han önskar *skolans emancipation från kyrkan*, men han ser ej, att hos oss vore det *kyrkans från skolan* och i följd däraf presterligt barbari. Kyrkan är ej hos oss den öfverlägsna, utan tvärtom skolan. Det gör mig ondt om den redlige, men stundom obetänksamme Geijer, att han genom bladet kastat sig ut i strid, utan att hafva någon fast position. Han har visserligen menat väl, men han skadar både sig och de saker han kämpar för eller mot, och sitt eget läroverk, från hvilket han dock trott sig kunna afvända ovilja. Jag längtar att få höra hvad man säger i Upsala, men det torde dröja, innan jag får någon underrättelse därom. Dig tillstyrker jag att ej ensam gifva ut 2 rdr b:co plus postporto för Litteraturbladet, så framt de följande numrorna ej blifva mera värda den dryga utgiften för tolf ark. Flera hos er kunde väl sala ihop till *ett* exemplar. Förläggarne Norstedt & Söner lära vara bekymrade för företaget, som för dem faller sig dyrt med 50 rdr b:co pr ark såsom honorarium. Jag prenumererade i dag för skams skuld hos Fritze & Bagge, som hafva kommissionen. Min sedels ordningsnummer är 14. Detta tyckes ej visa, att här i Stockholm nyfikenheten under de förflutna tvenne dagarna skyndat att fästa sig vid bladet.»

Bestörtningen och bekymret i Upsalalägret hade varit mycket stora. Törneros hade meddelat dem åt Järta, som svarade i skrifvelse af den 13 februari:

»Den dag, då Tit. skref mig detta bref, fyllde jag mitt sextiofjärde år. Därom hade jag kanske bort underrätta hela svenska allmänheten, men som jag icke kunde tillika förkunna något mitt affall från forna tänkesätt och ej heller låta den veta att jag slår kull stolar, emedan jag vanligen blott ligger,

Digitized by Google

suckande öfver tidens skick, på min gammalmodigt massiva soffa, så fann jag rådligast att icke genom en sådan notifikation möjligen ådraga mig löje och säkert smädelser för det obotliga felet att vara och förblifva gubbe. Emellertid har Tit. ovetande firat min födelsedag på ett för mig högst smickrande sätt genom sitt bref, som utvisar, att Tit. litar på min stadighet vid den trosbekännelse, hvilken jag för tio år sedan och äfven förut, efter mogen pröfning, aflagt. Jag är högst bedröfvad öfver Litteraturbladet, hvars definitiva titel redan stötte mig. I Tit:i tankar om denna olyckliga produkt af den hederlige Geijers ombytliga sinne instämmer jag fullkomligen. Mig, *som så innerligen älskar Geijer*,* går det djupt till hjärtat, att han rusat åstad med denna omogna och omotiverade opinionsyttring. Mängden gillar väl här, förmodar jag, Litteraturbladet, men bland dem, hvilkas omdömen jag hört, äro de flesta högst ogillande.»

Till Thomas Järta skref fadern den 15 febr. 1838:**

»Nu torde du väl hafva sett Litteraturbladet eller åtminstone i Aftonbladet de bitar därur, hvilka mest fröjda det liberala partiet. I Upsala har detta Geijers obetänksamma upptåg väckt, såsom han själf önskat, *oro i lägret*, men hans hopp att den skulle blifva *helsosam* tror jag i intet afseende blifva uppfylldt. Från Törneros hade jag med sista post ett ganska förståndigt bref härom, som jag härnäst torde sända dig. Nu kan jag ej umbära det, emedan jag ej hann i tisdags mera än i få ord besvara det, men torde i morgon göra det omständligare. Han är med skäl missnöjd och ännu mera bedröfvad. Med dagens post har mamma haft bref af fru Geijer, hvari hon berättar, att Geijer är modig och bereder sig till strid, men att det, som mest oroar honom, är mitt *förmodade* — troligen kända — ogillande. Hon anser det kunna äfven

* Kursiveringen gjord af uppsatsens författare.

** Järtas efterlemnade papper.

Digitized by Google

vara Geijer nyttigt att få tadel och ej alltid loford etc. Hon omtalar en recension — i just den dagens Litteraturföreningstidning — af Litteraturbladet, skrifven af Fahlcrantz och innehållande gagneliga lärdomar, men tillika orättvisa insinuationer. Hon slutar med en helsning till mig, att hon önskar från mig snarare ett *skriftligt* ogillande än ett *tyst*. I följd häraf torde jag väl gripa mig an i morgon med ett bref till Geijer, hvari jag då kommer att oförtälldt säga honom mina tankar om det falska steg han, ehuru säkerligen i god mening, gjort. Olyckligtvis kan han svårligen återtaga det utan att ännu ytterligare skada sin reputation. Törneros uppmanar mig att skrifva något offentligt i saken, men därtill kan jag ej besluta mig, åtminstone ännu. Jag ärnar tvärtom råda Törneros och de andra att ej brådska med någon polemik, utan blott hålla sig i värdig position inom lägret. Väl hade varit, om Fahlcrantz äfven gifvit sig tålamod. Jag vet ej, huru få se hans recension, ty ingen af mina bekanta har här Litteraturföreningens tidning för i år. En resande från Upsala, Euréns svåger Juel, sade mig i dag, att han där hört sägas, att Geijer i nästa nummer kommer att försvara Atterbom. Då blir väl Aftonbladets et consorters gunst genast slut. Stackars Geijer! Han har rest åstad, utan att ihågkomma, att Sveriges publik ej är det lilla sällskapet i fru Silfverstolpes salong. När han ropat ut sitt affall »äfven från sig själf», hade han dock bort motivera det, bestämma hvad han nu tänker, riktigt uppfatta frågorna och ej göra till alla upsaliensers sak ett litet antals fantasterier. Äfven dessa hade han i närvarande stund bort skona just därför att därmed »hojtas»* så högt af liberalismens åkardrängar.

---

* Ordet »hojtas» har afseende på Geijers ord i förordet till Litteraturbladet, där han säger om sig själf såsom utgifvare, talande i tredje personen: »Med stora företag — ty företag är ej detsamma som fullbordan — menar han i synnerhet sådana, som taga ett stort anlopp med många ben, hvarvid mycket hojtande blir oundvikligt.»

Digitized by Google

Wallin lär å sin sida ej vara nöjd, men håller god min. Så påstås af andra, och äfven jag har i Akademien så tyckt.»

Som man ser, hade Järta kanske aldrig brutit sin tystnad, därest ej Geijers maka antydt, att ett uttalande från hans sida, vore det än — såsom väntadt var — ogillande, skulle kännas mindre svårt än tystnaden. Man har ock sett, att Järta aldrig tviflat på Geijers goda uppsåt och ädla motiv; han har ock talat om sin »innerliga» kärlek till Geijer. Om han det oaktadt blef sträf i det bref, som han nu skref till Geijer, så berodde det på hans ärlighet och väl äfven på hans smärta.

Den skrifvelse, som Järta nu afsände till Geijer och som, förvarad bland den förres efterlemnade papper, hittills ej varit känd, är ett märkligt aktstycke och lemnar en inblick i Järtas hela skaplynne. Brefvet, som är dagtecknadt den 20 febr. 1838, lyder:

»Alltsedan första numret af Litteraturbladet utkom, har jag varit tveksam, huruvida jag borde meddela Tit. mitt icke gillande omdöme däröfver. Men då jag ej kunnat undgå att yttra det till andra, finner jag vänskapens ärlighet fordra, att jag ej heller för Tit. döljer det. Jag bör till en början framhålla, att detta omdöme ej blifvit bestämdt af någon oförderagsam ifver att förfäkta min egen öfvertygelse i afseende på de ämnen, som i berörda Litteraturblad vidröras. För mig själf gäller denna öfvertygelse mycket, emedan den ej grundar sig på något teoretiskt system — för sådana har jag aldrig varit svag — utan på hela min lefnads erfarenhet. Men icke fordrar

Digitized by Google

jag, att den skall gälla något hos andra. Jag har nu ett och ett halft år dvalts i Stockholm, och mera behöfves ej för att blifva i nästan allt, som angår allmänna angelägenheter, indifferent. I öfrigt har jag den lyckan att vara sextiofyra år gammal — hvilket jag dock aktar mig att för allmänheten omtala — och jag kan således hoppas att ej upplefva befarade följder af hvad jag icke förmår hejda eller afvända. Vidare må jag preliminärt betyga, att *jag intet ögonblick misskänt renheten af Tit:i uppsåt med förkunnandet af sitt »afall äfven från sig själf». Tvärtom har jag däri igenkänt den modiga ärlighet, den ej beräknande öppenhjärtighet, som jag alltid hos Tit. högaktat.** Men däremot har jag trott, att när en *sådan* man offentligen förkunnar ett *sådant* afall, borde — under förutsättning att det sker efter mogen besinning — han otvetydigt framställa sina skäl därtill, bestämdt uttala sin nya öfvertygelse, klart ådagalägga dess afvikelse från andra af honom förut godkända, och framför allt i den proklamation, hvarmed han öfverraskar allmänheten, iakttaga en hofsam och värdig ton, sådan som det anstår honom och sakens vikt kräfver. Utan att uppehålla mig vid alla de särskilda ställen i den i fråga varande skriften, mot hvilka jag kunde hafva något, mer eller mindre betydligt, att anmärka, må jag i allmänhet säga att jag, under flere gånger förnyad läsning däraf, icke kunnat upptäcka någon mer än dunkelt antydd motivering af det förvånande affallet, någon opinion — egen eller andras — utförd till nödig bestämdhet, någon riktig uppfattning och framställning af de tvistefrågor, hvaröfver Tit. afsagt sina till formen endast godtyckliga domslut. Häraf öfverallt tvetydiga assertioner utan ådagalagd grund och anvisad tillämpning. Hvilken förnuftig man, inom eller utom »lägret», har väl nekat, att »det skolsystem är det bästa, som utsträcker uppfostrans fördelar till det största antalet af medborgare»? Men hvad betyder denna välljudande sats, om icke tillika bestämmes 1:o huruvida ett system af offentliga skolor bör hafva till hufvud-

** Kursiveradt af författaren till denna uppsats.

Digitized by Google

sakligt syftemål att antingen *omedelbarligen* eller blott *medelbarligen* gagna det största antalet af medborgare, och 2:o för hvilken tid, den närvarande eller en kommande, man må fordra däraf en sådan utbredd verkan? Kring dessa frågor hvälfver sig striden emellan meningarna om företrädet af realia eller humaniora såsom principala ämnen för den undervisning, som staten bör besörja. Vi, som ännu qvarstå bland försvararne af humaniora, tro att offentliga uppfostringsanstalter säkrast uppfylla bestämmelsen att gagna det största antalet af medborgare, då de ej inskränka densamma till utgjutandet af allahanda ytliga halfkunskaper öfver den närvarande dagens folkhopar, utan bereda åt framtida släkten grundligt bildade monitörer, det vill säga ämbetsmän, prester o. s. v. Vi tro, att en enda sådan man, hvars duglighet till sitt kall är resultatet af en uppfostran, som staten omöjligen kan utsträcka till hela skaran af handtverkslärlingar, handelsbetjenter, fabriksarbetare, bonddrängar etc. och som dessa omöjligen kunna emottaga, gagnar i längden *äfven dem* vida mera än alla de lancasterskolor, borgareskolor, handels-, industri-, landtbruks- och andra sådana skolor, som det kan stå i någon stats — särdeles en fattigs — förmåga att upprätta och underhålla. Vi hafva likväl icke förnekat nyttigheten af sådana undervisningsanstalter, utan tvärtom, i mån af deras behöflighet och af statens tillgångar, yrkat dem. Tit. torde erinra sig ett af mig och kommittén framställdt, men af hrr Lefrén & C:ie förkastadt förslag till ett slags högre lärlingsskolor ställda i bredd med lärdomsgymnasierna. Men vi hafva trott dem böra intaga subordinerade rum i systemet af statens offentliga uppfostringsverk och, just för att kunna blifva nyttiga för de talrikare folkklasserna, vara afskilda genom fasta väggar, ej genom flyttbara *cloisons*, från de skolor, som hafva ett högre, ett i tiden längre framsträckt syftemål. Hafva vi nu orätt i dessa våra »idéer» — om de så skola kallas —, dem jag ingalunda vill upphäfva till ofelbarhet —, välan, så visa oss det, men upptag dem, sådana de blifvit af oss framställda, till vederläggning, och utför denna ej med maktspråk eller med en och annan obestämd sats, som ingen i dess tomma

Digitized by Google

allmänlighet bestridt, utan med klart och redigt deducerade skäl! Endast sålunda kan »den väckta oron i lägret blifva helsosam». — Under förutsättning att staten bör företrädesvis sörja för bildningen af dem, som skola inom samhället utföra de andeliga värfven, i vidaste mening tagna, hafva vi ansett klassiska språkstudier vara de tjenligaste *medel* för en de intellektuella krafterna utvecklande och ordnande undervisning i skolor med sådant syfte. Men hvarken Svea rikes ärkebiskop och Upsala akademis prokansler eller Tit. tyckes hafva fästat uppmärksamhet vid den himmelsvida skillnaden mellan klassiska *skolstudier* såsom bildnings*medel* och klassisk *lärdom* såsom en viss speciell bildningsarts *mål*.* Denna skillnad har dock

---

* Järta hade ej orätt i denna anmärkning. — Hvad Wallins tal för öfrigt angår, så hade han där bland annat yttrat: »Det gamla Rom, till omfång och inflytande redan inskränkt af tidernas och tingens makt, bör ej längre äflas om ett uteslutande välde öfver världen, som ej mera har det af nöden och därför ej fördrager det.» Wallin förordade, att läroverken med gemensam utgångspunkt, skulle uppdelas i två linier, hvilka borde vidtaga vid den tidpunkt, då lärjungarne uppnått medeltalet af tolf till tretton år; till dess borde de gamla språkens inhemtande uppskjutas. Dessa punkter i Wallins tal hade behagat Geijer, som däremot ansåg, att Wallin i talet utfarit för mycket mot tidens materiella intressen. Wallin hade yttrat varnande ord mot utilitarismens ständiga yrkande på yttre gagn och praktisk användbarhet samt fäst uppmärksamhet på betydelsen af en äkta humanitet, ett rent samnings- och skönhetssinne. »Förloras dessa, hvad är väl qvar? Måhända en färdigare räknekonst att förvärfva och njuta, en mera utstuderad lefnadsklokhet att begagna medlen därtill, en lifligare pristäflan om högsta vinning för minsta besvär, en vaknare uppfinningsgåfva på genvägar till timlig välbehållenhet, en allt utbreddare behändighet att tillegna sig dem, en i massorna rörlig råkraft genom sannolikare hopp om byte eller genom en stegrad ärelust på ytligt skimmer.»

Digitized by Google

blifvit tämligen tydligt och bestämdt framställd i de skrifter, som under förflutna tio till tjugo år utgått ur det läger, där Tit. nu beslutat att väcka någon oro. Inom detta har väl jag icke haft någon soldad beställning, men såsom volontär har också jag i den ringa egenskapen af kalfaktor — befälets handtlangare i ett corps de garde — där under elfva år varit enrolerad. Äfven därförinnan och redan från Falun, i min femårsberättelse 1822, visade jag den i fråga varande skillnaden med tillkännagifvande af min erfarenhet att de handtverkare, som fått sin första bildning i nämnda stads lärdomsskola, voro i *sina yrken* de dugligaste, en erfarenhet, som jag icke länge sedan såg bekräftad af Thiersch i en hans uppgift vid skollärareмötet i Kiel sistlidne höst om förhållandet i södra Tysklands städer. »De hafva», skref jag, »kanhända glömt hvarje regel i den latinska grammatikan; men den omdömeskraft, som det ideliga användandet af dessa regler väckte och uppöfvade, har lyftat dem till en allmänt verksam förmåga att tänka, hvilken kan användas på hvilket föremål för begrundande och beräkning som helst.» Vidare utvecklade jag denna ur det verkliga lifvet, ej ur någon pedagogisk teori upphemtade tanke i min skrift om Sveriges läroverk. Men aldrig har jag själf och aldrig har, så vidt jag vet eller kan erinra mig, någon annan bland de klassiska skolstudiernas försvarare i Sverige fordrat, att staten bör underhålla hela vårt fullständiga läroverk af skolor, gymnasier och universiteter endast för att bilda några få lärda filologer. Detta måste man dock tro vara Tit:i mening om dessa läroanstalters syftemål, då man får veta Tit:i önskan, att »den *klassiska lärdomen* må maka åt sig» samt att »dess breda och svaga skenlefverne må förbytas till ett koncentreradt och verkligt lif». — Hvad Tit. skrifver om det »individuellas utbildning» såsom villkor för det allmännas förekommer mig så dunkelt, så fragmentariskt, så mångtydigt, att jag ej kan ana hvad Tit. därmed egentligen menat.* Ännu mindre

* Geijer hade i Litteraturbladets första nummer förklarat det vara ett misstag att tro den individuella frihetens framsteg

Digitized by Google

förmår jag inse något sammanhang mellan de hit och dit sväfvande idé-granden och frågan om dugligheten eller odugligheten af vårt gamla skolsystem. Inskränker väl detta »den individuella friheten» mera än oundvikligen nödigt är i hvarje offentlig uppfostringsanstalt, som har att bilda flera individer än en enda och således måste vara ordnad med afseende på något gemensamt i deras bildningskraf? Står det icke hvar och en medborgare, hög eller låg, rik eller fattig, fritt att låta sin son begagna sig af våra allmänna skolor eller att söka andra medel till utbildning af hans »individuella», fritt att när som helst låta honom öfvergifva skolan, om hans »individuella frihet» fordrar det? Kanske betyder i Tit:i skrift det »individuella» motsatsen af det offentliga, hvilken motsats väl då hade rättare betecknats med det *enskilda*, det *privata* — en motsats, hvarom Argus-Johansson en tid bortåt skrifvit mycken doktrinär kriavisdom i Dagligt Allehanda, Minerva, Freja, samt nyligast i det sistnämnda bladet uppmanat Tit. att mera bestämdt förklara sin mening. Men då frågas: hvari består det individuella, det privata i samhällslifvet? Månne blott i de menskliga behof, som de så kallade näringsklasserna arbeta att tillfredsställa? Eller äro de offentliga angelägenheterna icke tillika privata för alla de individer, som hafva behof af något högre än sinnlighetens njutningsmedel? Lida dessa icke mera vid en allmännare brist inom samhället på vett och förstånd än vid enskild brist på frihet eller champagne? Själfva den lägsta näringsklassen, känner icke *den* själens behof ofta lifligare än kroppens? Vågar icke stundom också *den* lifvet för de mest transcendenta idéer, för religiös tro, för fäderneslandets ära o. s. v.? Den uppfostran, som främst åsyftar att inom samhället befordra en allmännare intellektuell kultur samt därigenom tillika försäkra statens bestånd och utveckling, är väl den af en ringare vikt, äfven för den privata trefnaden, för den »individuella fri-

---

vara till hinder för det allmänna. »Genom det individuellas utbildning kommer det hela, det allmänna först riktigt fram — genom skenbar söndring först den rätta föreningen.»

Digitized by Google

heten», än den, som går ut på att göra mängden af samhällets medlemmar duglig att förvärfva den materiella världsens goda? — Också Tit. yrkar förenligheten af de i den logiska tankevärlden skarpa, men i det verkliga samfundslifvet föga urskiljbara motsatserna, det individuella och det allmänna. Men böra de, kunna de förenas *därigenom*, att man flyttar bort skiljeväggen mellan sådana uppfostringsanstalter, som hafva till föremål att afhjälpa de andliga, på en gång allmänna och individuella, offentliga och enskilda kulturbehofven, och sådana, som endast eller förnämligast afse menniskans lägre och sinnliga behof? Skall ej det råa i individualismen då få öfvervåldet? — Vatten och eld äro lika behöfliga. Men huru går det vid försök att amalgamera dem? Vattnet släcker elden, men dunstar ock själft bort därvid. För att frambringa den i våra dagar så mångverkande ångkraften fordras ju emellan de båda elementerna pannans starka skiljeväggar. Elden utanför henne är den makt, som ger vattnet i henne en nyttig lyftning.

»Mycket har jag hört och läst — i senare tider allra oftast i de Argusiska diatriberna — om en högst aktningsvärd så kallad *medelklass*,* som icke längesedan skall hafva uppkommit också i Sverige. Men jag nödgas bekänna, att jag ännu icke vet, hvarest denna särskilda och *nya* svenska samhällsklass är att finna och igenkänna. *Emellan* hvilka äldre, från densamma afskilda klasser står den hos oss? I Frankrike fanns före revolutionen en *tiers état*, ett penningerikt industristånd, det lägsta i detta lands konstitutionella organism, men i hela samhället en medelklass emellan den politiskt betydelselösa, förtryckta allmogen samt industriens usla dagakarlar å den ena sidan och, å den andra, de tvenne högre ständen, en genom lagarna och opinionen strängt sluten samt med grundegendom befästad adel och ett rikt katolskt presterskap, af-

* Se Geijers Litteraturblad 1838 n:r 1. Där säges, att förändringarna i uppfostringsverket utgå från den alltmer inflytelserika »medelklass», som är besläktad med det tredje ståndet, men förstärkts »genom affallen från alla stånd».

Digitized by Google

söndradt genom celibatet från folket, men förbundet med adeln genom dennas besittning af de flesta prelaturerna. Företer ej Sverige alltsedan Gustaf I raka motsatsen af *alla* dessa förhållanden? Under första hälften af sextonhundratalet var den svenska adeln betydande; men äfven då var den förnämligast en tjensteadel, i hvilken inträde samt framgång till de högsta ämbeten och värdigheter vanns af lägre prästers, borgares och äfven bönders söner. Hvarigenom? Genom den skicklighet, som de grundlagt inom dessa läroverk, mot hvilka man nu söker uppresa den så kallade medelklassens intressen. I våra dagar, då Sveriges adel är i allt annat, än antalet, så obetydlig, oaktadt all den predilektion därför, som monarken visar, behöfver man blott läsa statskalendern, för att, i fall man nödvändigt vill föreställa sig en svensk medelklass, finna hurumedlemmar af densamma, utgångna ur de för alla stånd tillgängliga allmänna skolorna eller åtminstone bildade och examinerade vid universiteten, uppstigit till de förnämligaste ämbeten i staten och kyrkan samt i öfrigt innehafva den största delen af civila och ecklesiastika tjenster. Jag fruktar att den af våra liberaler — egentligen sakförare blott för köpmans-, brukspatrons- och fabrikörsintressena* — yrkade förändringen af detta gamla skolsystem, hvilket hittills under trenne sekler beredt de lägre klasserna i samhället en så stor betydlighet, skall för fortsättningen däraf blifva högst menlig. Vore jag adelsaristokrat, skulle jag högeligen önska den såsom ett medel att befria bördens anspråk från kollisionen med skicklighetens. Men också jag är liberal, troligen djupare och allvarligare än de flesta, som gifva sig namn däraf, och från det tänkesätt, som för fyratio år sedan ådrog mig beskyllningen för jakobinism,

---

* Geijer blef inom kort mindre intagen i »medelklassen». År 1844 anmärker han, att den gör anspråk på att redan dess förmögenhet skulle utgöra ett bevis på bildning samt att den är alltför benägen att fastställa förmögenheten såsom uteslutande villkor för politiska rättigheter. (Vår tids inre samhällsförhållanden.)

Digitized by Google

erkänner jag icke något *väsentligt* affall. — Men ponera, att Sverige egde något, som motsvarade *le tiers état* i Frankrike och att detta vore kärnan till en svensk medelklass, huru stort är väl antalet af dess medlemmar i förhållande till de öfriga klassernas och särskildt till deras, för hvilkas bildningsbehof våra nuvarande läroverks inrättning är beräknad? Månne detta förhållande är sådant, att det påkallar en skolreform grundad på satsen, att »det skolsystem är det bästa, som utsträcker uppfostrans fördelar till största antalet af medborgare».* Jag tviflar därom. Men huru skola uppfostrans fördelar kunna utbredas öfver den stora massan af svenska folket och ej endast öfver den mindre del däraf, som utgöres af industriidkare, i fall nämligen man anser det böra ske *omedelbarligen* genom offentliga skolor, bekostade af staten? Detta tyckes Tit:i nu förkunnade nya opinion kräfva. Kunde ock de millioner riksdaler, som därtill erfordrades, på ett eller annat sätt utpressas, begriper jag dock icke, huru i vårt glest bebyggda land barnen skulle kunna sammanbringas i skolor, hvar och en nödvändigt med ett vidsträckt distrikt. Tit. framställer såsom ett föredöme, förmodligen att följas i Sverige, det preussiska skolsystemet. Men har Tit. tagit en fullständig kännedom däraf och tillika noga betänkt alla de förhållanden, som detsamma förutsätter? Jag läste därom för trenne år sedan Cousins berättelser samt meddelade därur några uppgifter i ett par blad af Upsala Correspondenten (n:o 6 och 8 för 1835). Har Tit. besinnat, att i ett land, där man nyss sökt bilda ett självständigt bondestånd, måste behofvet af en »offentlig undervisning egnad åt *alla* klasser af medborgare utan undantag»** vara större än i ett land, hvarest detta stånd från urminnes tider funnits och eger en i allmänhet icke ringa intellektuell kultur, fortplantad inom det husliga lifvet; vidare att det möjliga i en absolut monarki ej är lika möjligt i en konstitutionell, såsom till exempel att ålägga kommunen en dryg skatt till underhållet af borgare-

* Geijers ord i Litteraturbladet n:o 1.

** Geijers fordran i Litteraturbladet n:o 1.

Digitized by Google

och landtfolksskolor, hvilken uppgår i Preussen till omkring sju millioner rdr svenskt b:co, lärjungarnes Schulgeld oberäknadt, samt i Sverige skulle fordras i högre förhållande till denna summa än den af bägge staternas folkmängder; vidare att i Preussens tätt befolkade provinser och med dess militäriska styrelse det kan vara möjligt att genom tvångsmedel sammandrifva all uppväxande ungdom i skolorna, hvilket i Sverige blefve, äfven i följd af naturhinder, omöjligt; vidare att, då vid de preussiska borgare- och folkskolorna äro anställda 22,965 lärare och lärarinnor, skulle väl ett system af offentlig undervisning, utsträckt i Sverige till *alla* klasser af medborgare, fordra för folkskolorna allena 6 à 7,000 lärare och lärarinnor, hvilka svårligen kunna erhållas, äfven om man tager sin tillflykt till baron Åkerhielms filantropiska seminarier, korrektionsinrättningarna; vidare — men jag må ej trötta Tit. med ytterligare utveckling af alla de olikheter i förhållanden, hvilka efter mitt omdöme göra det preussiska skolsystemet overkställbart i Sverige och således reducera önskningarna därom för oss svenskar till »ideala pretentioner.»* — I en viktig punkt

---

* I afseende på kravet af folkskoleundervisning måste man obetingadt ansluta sig till Geijer, som själf nu »afföll» från sin förra ståndpunkt. Och det var tydligen äfven här filantropien, som dref honom. Han hade förut fruktat så mycket för »halfbildning». Men den stolte mannen hade med klarnad blick samt växande kärlek och ödmjukhet insett, att *all* mensklig bildning, om man så vill, är »halfbildning», om den ens når upp till det måttet, och att samhället, så framt det ej vill vara barbariskt, måste sörja för menige mans upplysning. All kunskap har ej endast fördelar, utan vådor; men man må besinna att, som Kellgren sjöng, det ej är skäl att jämt sitta i mörkret, därför att elden kan blifva en vådeld. Man skulle dock säkerligen taga miste, om man i denna fråga beskyllde Järta för »obskurantism» eller öfverdrifven lärdomsaristokratism. Vi hafva sett huru högt han skattade Sveriges allmoge; utan tvifvel hyste han för densamma mycket större sympati än för

Digitized by Google

har Tit. yttrat sig mera klart och bestämdt än i andra, nämligen i den om *skolans emancipation från kyrkan*, hvilken Tit. förklarar sig »lifligen önska». I denna önskan kan jag ej instämma. Först och främst måste jag härvid anmärka, att efter mina begrepp står hos oss skolan ej i någon underlägsenhet, något tvång, ännu mindre någon trädom under kyrkan och behöfver således ej därifrån *emanciperas*. Tvärtom anser jag skolan vara i dess förbindelse med kyrkan den öfverlägsna, enär lärdom, förvärfvad och dokumenterad vid de offentliga läroverken, är i författningarna ovillkorligen fordrad hos dem,

---

den »bildade medelklassen». Men han hade en, må så vara, gammalmodig farhåga för att denna allmoge skulle genom allahanda nya »lärdomar» förlora sin friska ursprunglighet, sitt kärnsunda åskådningssätt. Härtill kom nu ock hans vanliga benägenhet att se alla svårigheter och öfverdrifva dem till omöjligheter. Historien har gifvit honom orätt. Den stora saken har gått fram genom alla hinder. Han trodde, att man aldrig skulle kunna för folkskolorna »erhålla 6 à 7000 lärare och lärarinnor»; han talade missmodigt om de »sju millioner rdr svenskt b:co», som de preussiska skolorna af dylik art kostade; han förmenade, att man i Sverige, med dess stora afstånd mellan orterna och på grund af där ofta mötande naturhinder, ej skulle kunna »sammandrifva» barnen till skolorna. Erfarenheten har talat ett annat språk. Enligt k. m:ts berättelse öfver rikets styrelse, gifven den 18 januari 1900, fannos år 1898: 11,698 folk- och småskolor, eller, med inberäknande af de högre folkskolorna, 11,713. Lärare och lärarinnor i dessa skolor uppgingo till siffran 14,957 förutom dem, som undervisat blott i öfningsämnen eller slöjd. Antalet af de barn mellan 7 och 14 års ålder, som under 1898 undervisats i dessa skolor, utgjorde, efter låg beräkning, öfver 700,000. Utgifterna för högre folkskolor, folkskolor, mindre folkskolor och småskolor uppgingo under år 1898 till mera än 18,400,000 kronor; — och dock äro svenska statens finanser i godt skick. Olycksprofeter profetera, dess bättre, ej alltid rätt.

Digitized by Google

som må befordras till de högsta och förmånligaste ecklesiastika ämbeten. Jag fruktar således, att Tit. förvexlat skolans och kyrkans inbördes positioner, sådana de i svensk verklighet sig förete. Men hvilkendera ock må från den andra emanciperas, så skulle väl det organiska förbundet dem emellan därigenom upplösas, och detta komme, efter mitt omdöme, att leda till de skadligaste följder både för den allmänna kulturen och för religiositeten, nämligen den protestantiskt förnuftiga. Det vore ej en reform, utan en revolution, och jag tviflar att Tit. nog lugnt beräknat allt hvad därigenom skulle »slås ikull»* och omhvälfvas. Men så länge jag ej känner, huru Tit:i »lifliga önskan» skall i detalj utföras, må jag endast yttra *min* uppriktiga önskan att, därest planen kunde bringas till verkställighet, Tit., hunnen till min ålder, finge skäl att på min gra. skratta åt mina farhågor för följderna af detta *mouvement*.**

---

* Se Geijers Litteraturblad n:o 1: »Därvid yttrade jag: lappri med alla systemer, och tror nästan, att jag därvid slog ikull en stol.»

** Järtas ord och varningar förtjäna afseende. När Geijer i sjunde häftet af Litteraturbladet 1838 försvarade skolans emancipation från kyrkan genom hänvisande till *vetenskapens* emancipation från kyrkan, så är detta ungefär samma *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος*, som när han, talande om *skolan*, utbrister, att den klassiska *lärdomen* må »maka åt sig». Skolbildning är ej vetenskaplig, lärd bildning, på sin höjd förberedelse därtill. Och om vetenskapen ej står under kyrkans ledning och ej bör göra det, så följer ej däraf, att banden mellan skola och kyrka böra brytas. Schleiermacher, för visso ingen »obskurant», tackade Gud därför att sammanhanget mellan skola och kyrka ännu ej upplösts, och filosofen Trendelenburg har sagt, att i barnauppfostringen familj och stat böra göra möte med kyrkan. Skolan står i gamla förbindelser till kyrkan. Upplösningen af gemenskapen skall draga med sig svåra följder. Geijer har väl knappast heller önskat denna fullkomliga upplösning. Han säger ju i n:o 1 af Litteraturbladet, att han icke eftersträfvar

Digitized by Google

»Mycket mera kunde jag hafva att säga om de meningar, som i Litteraturbladet antydas. Men detta bref är redan alltför långt, och det sagda må vara nog för att visa att, då jag ej kan gilla denna skrifts innehåll och syftning, mitt omdöme däröfver, ehuru måhända oriktigt — hvilket jag, af vänskap för Tit., innerligen önskar — dock är, efter min förmåga, allvarligen betänkt och ej af lättsinnighet framstörtadt.

»Det bedröfvar mig djupt att nödgas uttrycka ett bestämdt ogillande af Tit:i *ton* i dess manifest, hvilket, ehvad skäl Tit. må hafva egt att skilja sig från »lägret», dock synes mig icke hafva bort utfärdas i närvarande stund, sedan så nyss Aftonbladsliberalerna farit ut i det skamlösaste ovett mot hela Upsala universitet för att därmed hämnas de okloka provokationerna af ett litet kotteri inom detsamma eller egentligen af en enda bland dess lärare. Ingen, som ej närmare känner alla förhållanden, kan tro annat än att Tit. med *lägret* menar dessa kolleger *in genere*. Så uttydes det ock här allmännast, ehuru några sluga hufvuden tro sig veta, att Tit. därmed menat minoriteten i uppfostringskommittén, dessa »försvarare af det gamla», bland hvilka Tit. då »fattade posto». Mig skulle det fägna, om denna gissning finge fart, ty den afledde bannstrålen från universitetet och kroesade väl icke oss f. d. kommittéledamöter. I öfrigt är Tit. i sitt Litteraturblad alltför mycket ogenerad i sitt språk till en allmänhet, för hvilken Tit:i personlighet är mestadels obekant. Dennas individualitet yttrar sig på ett högst intressant sätt i ett litet sällskap af vänner, och under dispyt med några af dem, genom raska utfall och afgörande domslut. Om Tit. då i ifvern slår ikull en stol och ropar »lappri med alla systemer» eller äfven något mera energiskt, så finna vännerna det endast roligt, och deras aktning för dem ärofulle, ögon-

---

en uteslutning af presterskapet från »den allmännaste undervisningen», och han antyder i n:o 7 att subordinationsförhållandet redan blifvit hvad det i hans tanke bör vara, en koordination. Men oklart är, huru han egentligen tänkte sig rätta förhållandet i praxis.

Digitized by Google

blickligt stränge, men i bottnen fromme Geijer lider ej däraf. Men då författaren af Svea rikes häfder träder upp inför hela svenska allmänheten i en egen publicistisk tribun, bör, tyckes mig, denne offentlige Geijer visa sig i ett annat skick än, i fru Silfverstolpes salong, den private.

»Jag slutar denna epistel med uppriktigaste förklaring af min önskan och mitt hopp, att Tit. må däri finna åtminstone *en* godkännlig mening — välmeningen, och att det oförställda yttrandet af de andra således ej må störa vår mångåriga vänskap.»

Brefvet afslutas med helsningar till familjen Geijer från familjen Järta och underskrifves: »Tillgifnast, Järta».

Samma dag, som detta bref aflåts till Geijer, skickade Järta afskrift däraf till Törneros jämte följande skrifvelse:

»Äfven i dag måste jag blifva fåordig till Tit., emedan jag varit mångordig i en epistel till Geijer, som jag, efter mycken tvekan huruvida jag borde meddela honom mina tankar om hans Litteraturblad eller låta tystnaden antyda dem, slutligen funnit rättast att skrifva. Jag må ej förmoda annat än att han emottager den, ehuru icke skonsam, såsom ett bevis af min aktning och vänskap. Svaret därpå skall bestämma våra framtida förhållanden. Jag hoppas de förblifva hvad de varit. Intet råd har jag emellertid ansett mig, i sakernas nuvarande ställning, vara berättigad att gifva honom, och i sanning inser jag ej, huru han med oskadad reputation må komma ifrån sitt upptåg. Ett nytt affall från sig själf skulle i grund förstöra allmänhetens aktning för honom. Fegbet fattas honom lika mycket som listig vilja att svänga sig mellan sina meningars gamla och nya. Bäst gjorde han väl att låta proklamationen glömmas, hvilket i våra dagar sker ganska snart äfven med ojämförligt mera minnesvärda saker.

Digitized by Google

»Gärna skulle jag nu befinna mig, om ock blott för en dag, »midt i lägret». Jag skulle då tillstyrka, att inga tecken där visades till den påräknade oron.* Allt försvar emot det förkunnade affallet anser jag ännu för tidigt. Det redan på kosackmanér gjorda kommer sannolikt ej att skada någon annan än Geijer själf. Mitt råd är därför, att försvarssättet blifver tills vidare alldeles passivt, den imponerande, slutna fyrkantens, det vill säga, att ingen skriftvexling från de anfallnes sida begynnes, så vida ej ett nytt och bättre ordnadt anfall sker, men att herrarne hålla sig väl förenade till hela universitetets räddning. Blott Atterbom kunde afhållas från vanmäktig, men retsam käckhet!

»Om hvad här i Stockholm allmännast pratas är jag en af de minst underrättade, en följd af mitt visligen isolerade lif. Men efter hvad jag af andra hört och kunnat förmärka gör Litteraturbladet ej den effekt, som kunnat väntas däraf. För ett par dagar sedan skall, oaktadt Dagligt Allehandas uppmuntran, prenumeranternas antal här i staden ej uppgått till mer än 130. Svårligen får förläggaren inom landsorterna fyllnaden i de 500, som han anser sig behöfva för att blifva skadeslös. En dålig rekommendation är numera, hos det versatila Stockholmska publicum, Aftonbladets. Liberalismens rike har sönderfallit i fak- och fraktioner. Argus-Johansson i spetsen för *en* doktrinär deklamerar mot Aftonbladsliberalismen i filosofiska artiklar, hvarmed han betjenar flera särskilda tidningsinstituter, förnämligast Frejas. I detta blad lästes nyligen en dialog om Geijers Litteraturblad, ganska säkert af den Argusiska fabriken. Jag förmodar, att Tit. sett den. Omdömena äro ej milda öfver de endast subjektiva tyckes-yttringarna af Geijer; och svikas förhoppningarna om en sådan utveckling af dem, i form af tankar, som öfverensstämmer med lemnad föreskrift, så blir det Argusiska högmodet bittert. I allmänhet kan man nu låta de liberala under deras inbördes krig sönder-

* Se Litteraturbladet n:o 1, där det heter, att »någon oro» skulle verka »helsosamt» i »lägret».

Digitized by Google

alita sig själfva. Fannes blott sammanhållning och positiv verksamhet i alla riktningar till det goda, så betydde de nu mindre än förut. Men —, men — —

»Med min kännedom af Geijer kan jag för mig förklara hans affall på ett sätt, som ej gör *tort* åt mera än hans förstånd. *Jag beklagar blott, men kan ej upphöra att akta och älska honom.** Han har säkert velat göra väl, äfven mot universitetet, för hvilket han befarat allmän ovilja i följd af den så ovanligen nyuppväckta fosforismen. Under sitt vistande här har han troligen hört åtskilligt till förmån för industrialismen, och hans sinne är ej nog praktiskt för att urskilja däri det sanna från det falska, det nyttiga från det förderfliga.

»Jag blef ej så färdig som jag ärnade; men jag har dock icke hunnit säga mycket af hvad jag ville säga. Hvad jag skrifvit ber jag Tit. behålla för sig och den kloke E. A. Schröder. Herrarne kunna af sig själfva råda andra. Min ställning i denna ledsamma sak är ännu sådan, att jag bör iakttaga all möjlig delikatess mot Geijer, och därför är nödigt, att jag ej i allmänhet omtalas såsom hans vedersakare, ehuru jag ej för någon döljer, att jag är ledsen öfver hans *mouvement*.»

Af Litteraturbladets innehåll var det intet, som mera plågade de klassiska studiernas anillrike vän, latinaren Törneros, än uttrycket, att »den klassiska lärdomen finge maka åt sig». Och detta från Geijer, som förut omhägnat klassiciteten! Törneros besvarade nu den 21 februari på detta sätt Järtas skrifvelser:

»För de båda hrefven kan jag icke nog uttrycka min innerliga tacksägelse. Det är i bittra sinnesstämningar, sådana som dessa, något, som betyligt neutraliserar det eangenäma, att veta hvar man har någon, som harmonierar med själfva dis-

* Kursiveringen är gjord af författaren till denna uppsats.

Digitized by Google

harmonien. Efter mottagandet af det första brefvet, som ännu icke innehöll någon anvisning, huru man borde förhålla sig, har jag, oaktadt den redan löpande terminens dagliga göromål, skrifvit några ark fulla angående det olycksaliga Litteraturbladets likt och olikt. Dels har jag behöft arbeta ur mig en ledsam och frätande *materia peccans*, som under de första dagarna var nära att göra mig mer än själssjuk, ty jag kände själfva kroppen angripas af oro och sömnlöshet; dels gjorde jag det af eftergifvenhet för vännernas påtryckande, hvilka ville ha något skrifvet, samt för att motverka det första intrycket af Geijers förhastade utfart, och jag gaf efter mest af den fruktan att Atterbom eljest kunde förekomma med någon af sina, ej mindre än Geijers, okloka far-ut-er. Också har jag provisoriskt förklarat Geijer krig, hvilket han med sin vanliga godsinthet upptog.

»Nu kom i dag hr landshöfdingens andra bref som en verklig lisa. Jag är blifven — vid lugnare sinnesstämning — rädd för en strid utan riktigt proffast rustning med en sådan jätte som Geijer i alla fall är genom sin snillekraft, äfven då han försvarar orätt sak. Men han har massan på sin sida genom sin redan af gammalt vunna popularitet, och ännu mera då han just för massans ord på tungan. Ehuru jag vid hvarje genomläsning af bladet n:o 1 sökt att försätta mig i en annan *point de vue*, än utifrån, än inifrån, än från Geijers subjektiva sida, än från den objektiva ordalydelsens sida, än från akademiens, än från hela undervisningssystemets, från Sveriges, statens, mensklighetens sida, stå dock alltid qvar, i framstående drag, de äkta demagogiska formlerna med därtill hörande ton. Detta har ock här gjort sin verkan, icke allenast efter hvad jag erfarit i min kammare, där jag redan af mina skrifningskollegianter och andra studenter, dem jag efter vanligheten meddelat mina råd i studieväg, fått på mer eller mindre direkt sätt igen illa tolkade ord ur Litteraturbladet, som visade, att de blifvit skeptiska i afseende på nyttan och oumbärligheten inalles af klassisk lärdom — icke allenast detta, utan ock har det försports, att ett stort parti af studentkåren haft för afsikt att

Digitized by Google

visa Geijer någon eklatant hyllning för sin nya bragd, hvilken hyllning dock hittills genom ett annat ej mindre mäktigt partis motverkan blifvit inställd. Äfven har i dag fru Silfverstolpe fått bref från Stockholm med underrättelse att också där många äro förtjusta af Geijer i hans nymodiga kostym. Han har, med ett ord, gjort mycket ondt redan, och bättre blir det visst icke framdeles; ty jag har nyss åter talat vid honom och hört, att han för ingen del tänker gifva med sig af sina redan »i Böhmen för tretton år sedan» erhållna inspirationer, förmodligen efter samtalet med Schelling. Han sade sig hafva mottagit hr landshöfdingens bref och erbjöd mig själf att få framdeles läsa det — således lärer han icke däraf komma att göra någon stor hemlighet. Jag erbjöd honom däremot att först läsa hvad jag skrifvit, för att så mycket mer — såsom jag själf inom mig fägnade mig — visa honom, huru lika två personer tänka, äfven i detalj, öfver samma punkter; ty till min stora tillfredsställelse öfverensstämmer mitt sätt att se alltsammans med detta bref, som jag genom hr landshöfdingens godhet erhöll del af, så helt och hållet, som om dess innehåll blifvit mig på förhand kommuniceradt. Skillnaden ligger dock så märkbart i kraften, att mitt föravinner till ett ingenting, och jag supprimerar det därför så mycket hellre för allmänheten, i fall nöden icke blir stor.

»Här om eftermiddagen hade jag ett långt samtal med Geijer, hvaraf jag hade det obehaget att förnimma, hvad jag redan förut anade, att han ännu icke utredt för sig själf planen för sitt nya undervisningssystem och icke ens var beredd på besvarandet af de första inkasten mot dess både oteoretiska och opraktiska natur. Han medgaf mig äfven, hvad jag påstod, att han var idealist så mycket som någon af dem han gifvit sina sidohugg; han inrymde till och med till slut gagneligheten af latinets bruk såsom bildningsmedel äfven i borgareskolan; han bekände, att han icke hade kunskap om de faktiska förhållandena i Preussens undervisningsanstalter, om hvilka jag, som dock icke har särdeles utbredd och »oregelbunden» belästenhet, erinrade honom. Diesterwegs skrifter om preussiska folkundervisningen kände han knappt till namnet; han visade.

Digitized by Google

kort sagdt, att han nu, som förut, var mera fången af »idéerna» än utsluppen i det praktiska lifvets och görligheternas värld. Hvart skall sådant ta vägen under fortgången? — Det ypperliga brefvet sänder jag i morgon till Thomas. Väl vore, om han också fick rättighet att skicka det öfver till doktor Lundvall.»

Mycket betecknande för Järtas ännu i Stockholm bibehållna auktoritet öfver Upsala universitet äro Törneros' slutord i detta bref:

»Vi hålla oss alla tills vidare stilla och tysta, afvaktande hr landshöfdingens vidare förhållningsordres, hvilken vi numera, med mer hängifvenhet än någonsin, betrakta såsom den andeliga akademiens chef.»

Hade Geijers maka från Järta önskat »snarare ett skriftligt än ett tyst ogillande» af mannens »affall», så hade denna önskan visserligen blifvit uppfylld genom Järtas långa skrifvelse af den 20 februari. Men kanske skulle hon nu önskat, att tystnaden fortfarit. Hennes hjärta fylldes af sorg, och man erfar verkligen en djup medkänsla med denna hustru, som gärna skulle velat spara Geijer alla bekymmer, men nu måste befara att de gamla banden mellan honom och Järta åtminstone småningom skulle brista. Fruarna kunde ej vara alldeles overksamma åskådarinnor af männens meningstvister, och landshöfdingskan Järta hade naturligtvis i bref till professorskan Geijer ställt sig på *sin* mans sida som trogen bundsförvant. Då skref fru Geijer den 21 februari följande bref till sin

Digitized by Google

forna väninna; detta bref är så rörande och vackert, att det, helst nu ingen anstöt däraf på något håll kan väckas, bort intagas i serien af här meddelade skrifvelser:

»Det synes tydligt både af ditt och landshöfdingens bref, att herrskapet båda äro på det högsta ledsna och uppbragta på Geijer. Att jag har sett svart på hvitt därpå kostar mera på mig än allt hvad andra tillsammanlagdt tala eller skrifva. Jag har intet ord att säga, då det gäller saker, som jag ej förstår. Om det vore att taga hans karakter i försvar, skulle jag bättre kunna reda mig; det är den enda tillfredsställelsen vid alltsammans, att *det* åtminstone ej behöfves. — Du ber mig lägga all partiskhet å sido och finna, att landshöfdingen har rätt i sitt bref. Jag kan ju göra det senare utan att behöfva det förra, som är mig omöjligt. Att landshöfdingen har rätt emot Geijer har jag så mycket mindre svårt att finna, som det blifvit mig en kär vana att tro på honom, en vana, som jag aldrig vill bli qvitt. Döm då, hvad intryck hans bref gjorde på mig! Men skulle jag våga att säga eller helsa honom ett ord, så bed honom dock hoppas något af Geijer, då han fått tala till punkt. Under heta tårar ber jag honom ej vänja sig vid den tanken att Geijer ej så, som förr, förtjenar hans aktning och vänskap. Att hans vänner här äro missnöjda med tidningen vet jag nog; men ännu har det åtminstone ej stört deras vänskapliga förhållande. Med Fahlcrantz har det aldrig varit så varmt, och han har aldrig förstått sig på Geijers *innersta*, ehuru han väl förstår bedöma hans skrifter, såsom synes af hans recension, som är sträng, men sann och väl skrifven — säga alla, som begripa. Att jag tycker däri lyser fram skadeglädje kan ej betyda mer, än att jag ej är nog fördomsfri för att med god smak förtära allt hvad som säges hädanefter om Geijer. Att ej läsa det vore kanske bäst. Geijer själf finner den mycket bra och säger, att det kan vara tid på att äfven han får höra sanningen; han tycker nämligen, att de här i Upsala alltför mycket berökt och berömt hvarandra.«

Digitized by Google

Detta bref från Geijers hustru omnämnes af Järta i de rader, han den 22 febr. sände sonen Thomas:

»Med denna post torde du från Törneros få en honom förut meddelad afskrift af ett bref, som jag i tisdags skref till Geijer. Därpå har jag ej i dag något svar från Geijer själf, men mamma har ett bref från frun, som är vänligt, ehuru hon uttrycker sin ledsnad öfver mitt ogillande af Geijers Litteraturblad. Till Törneros, som ärnat skrifva mot Geijer, har jag gifvit det råd, att man inom lägret måtte tills vidare hålla sig stilla och afvakta hvad Geijer ärnade ytterligare företaga sig, och detta råd synes Törneros i svar med dagens post antaga. Gärna ville jag kunna förekomma en i alla afseenden förderflig polemik och bringa det orimliga upptåget i glömska. Men innan jag får svar från Geijer, kan jag ej anse mig berättigad att ge honom något råd. Retraktera det sagda kan han ej utan att i grund förstöra sin reputation, och det ville jag visst icke tillstyrka. Men väl gjorde han, om han, i fall de angripne lemna honom i fred, i de följande numren af sitt Litteraturblad vände sig till andra, blott litterära ämnen och lemnade ouppfylldt sitt löfte att vidare utveckla sin i n:o 1 tillkännagifna nya opinion. — Väl är, att under allt detta antagonisterna dock talas vid. — Jag sänder dig härhos de två brefven från Törneros, för att sätta dig *au fait* af tillståndet i Upsala, men ber dig återsända dem med första post. Afskriften af mitt bref till Geijer kan du sända till Lundvall, från hvilken jag med sista post hade ett jämmerfullt bref, som jag nu med några rader besvarar. Från honom direkte eller genom dig väntar jag det tillbaka så fort ske kan. — Under allt detta är en obehaglig skism inom Upsala universitet oundviklig, om ock skandalösa utbrott däraf kunna förekommas.»

Det afbidade svaret från Geijer till Järta afskickades från Upsala den 24 februari. Det är, i motsats till hvad fallet är med ofvan anförda

Digitized by Google

skrifvelser, redan tryckt och återfinnes i Geijers samlade skrifter. Det är emellertid nödvändigt att i detta sammanhang meddela detsamma. Det lyder:

»Att mitt Litteraturblad skulle olika tydas, därpå var jag beredd. Att det funnits innehålla personligt sårande häntydningar, såsom jag från mer än ett håll förnummit, låg ingalunda i min afsikt och gör mig ondt. Ansvaret därför får jag bära. Detta slags proklamation liknade för mycket en kaotisk explosion. Jag hoppas få tid att reda hvad här ännu ligger inuti och om hvartannat.

»Jag har länge befunnit mig i en besynnerlig sinnesstämning genom en småningom men oupphörligt sig förändrande öfvertygelse i många viktiga ämnen. Jag befann mig, så länge den var outtalad, i en falsk ställning till mig själf, till min omgifning, till mina vänner. Detta halfva tillstånd blef mig olidligt, och jag såg ej utan förskräckelse följderna för ögonen, äfven i ett ej aflägset exempel. Grubbes öfvertygelse var från början och är ännu i det innersta i många stycken besläktad med den, hvartill jag kommit. Af konsiderationer har han alltid hållit den undan. Slutet är, att han är litterärt förlorad och moraliskt förlamad. — Hela Upsala universitet har länge lidit af sådant halft, doft, sömnigt tillstånd — ej utan min egen skuld. Jag var skyldig det en rekantation, hvaraf smäleken må falla på mig tillbaka. Ty mot mitt eget forna *jag* är min nya opposition omedelbart riktad. Just i denna mening önskar jag, att man må betrakta den. Man skall finna, att jag ej behöft mycket tänka på andra.

»Mitt affall är ifrån den *historiska skolan*, emedan jag alltmer blifvit öfvertygad, att historien ej kan ge, men väl modifiera principen för handling, och att denna tvärt om måste vara hvarje tidehvarfs egen insats — och jag måste erkänna, att det är genom *historien*, som jag affallit från den historiska skolan, och att mina historiska studier mer än något annat förändrat min öfvertygelse.

Digitized by Google

»Från den nyare tidens hufvudfaktum, en till öfvervägande politisk inflytelse uppstigen *medelklass*, har jag gått ut. Hr landshöfdingen vill ej igenkänna den i Sverige. Jag beklagar i det fallet mitt fädernesland. Det har i dess splittrade inre politiska skick mer än något annat land haft behof af en sådan medlande, i nationens *bon sens* och ej i dess af omständigheterna merendels alltför mycket bestämda statsinrättningar sig yttrande kraft. Hvad skall jag numera respektera i dessa fyra stånd, som jag i min enfaldighet ideellt konstruerat och uppputsat, innan jag kände dem? Skall jag respektera en adel, som blifvit Sveriges olycka, sedan den varit dess ära? Ett prestestånd, hvars politiska bana är långt ifrån hedrande och som kanske har i sin historia ett mindre antal utmärkta män att framvisa, än mången annan nations cleras? Ett borgarestånd, som Sverige i verklig mening aldrig haft, ehuru den plats, där det skulle finnas, utmärkes genom den för landet förderfligaste hägnad af privilegier? Ett bondestånd, sådant det vid våra riksdagar representeras? Jag kan det ej. Jag känner för många af deras *antecedentia*. En medelklass är således i Sverige mer än annorstädes ett nödvändigt postulat. Också har den länge både funnits och haft ett namn i hvad man i allmänhet, däri inbegripande medlemmar af *alla* stånd, kallar *ståndspersoner*, ej för långt aflägsnade från vårt fria bondestånd, att ej de skulle med hvarannan kunna småningom införlifvas.

»Jag adopterar *alla* följder af den här i korthet uttryckta åsikt, endast modifierade med afseende på Sverige, men ej *så*, att modifikationerna skulle upphäfva principen. För konungamakten — och jag är i själ och hjärta en *svensk rojalist* — ser jag hos oss ingen fara, nämligen af *dessa* principer, men väl af deras motsats, den till undergång alltmer ledande *ståndsregeringen* — ingen fara, om nämligen konungamakten vill *uppriktigt* basera sig på sitt *gamla* svenska och tillika sitt enda *nya* stöd, som är *lagen* — lagen som just i sin allmänna kraft måste vinna mer, ju mer den lossat sig från korporativa och personella intressen, och som ger, just genom

Digitized by Google

den *individuella* utvecklingens innersta samband med det *allmänna*, en oemotståndlig makt åt *den* i vår tid, hvars kallelse det är att göra den gällande och som *känner* denna kallelse. I *republikansk anda* måste visserligen en sådan konungamakt handla; den är och kan hädanefter ej vara annat än en högsta, genom ärftlighet försäkrad *magistratur;* men jag är öfvertygad, att den inom detta nya, ännu ej exploiterade fält eger omätliga resurser.

»Då jag sagt, att jag adopterar *alla* följderna af den i ett stort historiskt faktum uttryckta principen för den nyaste samhällsbildningen, så följer däraf helt enkelt, att jag *måste* admittera dessa följder i afseende på allmänna uppfostran, det vill säga, att den af mig så länge bekämpade *allmänna medborgerliga* bildningen måste vara den *stam*, hvarifrån uppfostrans särskilda grenar utgå. *Mer* har jag ej till en början velat etablera. Utvecklingen skall jag efter förmåga småningom ge, hvarvid de tvetydigheter om min mening, som kunna förete sig, skola, hoppas jag, försvinna, och hvarvid jag ej skall underlåta att ännu en gång väl öfverväga hr landshöfdingens upplysande anmärkningar.

»Jag måste sluta, under brådskan af bestyret med ett nytt Litteraturblad och afbrottet genom många studentbesök på lördagsförmiddagen, då jag skrifver detta.

»Ej utan farhåga har jag inför kanske den *ende* nu lefvande svenske statsmans blick framkastat mina tankar, i den råaste form. Jag begär för *dem* intet öfverseende, ingen skonsamhet, hvilket det ock skulle vara fåfängt att begära. Endast anhåller jag, att hr landshöfdingen ej ville anse detta deras skick för ett bevis af bristande vördnad. Hvad jag af *denna vördnad* känner i mitt hjärta vill jag där innesluta. Hr landshöfdingen är ingen man af *ord*. Kanske är *jag* det för mycket. — Helsosamma sanningar har jag vid detta tillfälle och den brytning, hvari det försatt mig, fått höra från flere håll, från hr landshöfdingen, från Fahlcrantz i hans ganska väl skrifna recension af mitt bibeltal. Jag har sagt honom det och hoppas det ej därför är sämre oss emellan, liksom i allmänhet mina

Digitized by Google

relationer här synas ämna sig godt. Atterbom, som jag sökt göra all rättvisa, hoppas jag ock förlåter, att jag rent ut säger hvad jag anser för hans svagheter. — I allmänhet synes det nya muvementet så vida verka godt, att det bryter *kotteri-andan*, mot hvilken ett uppror i alla fall eljest utan tvifvel utbrutit.»

Detta vänliga svar tilltalade nog Järta, men det oroade honom på samma gång, emedan däraf så tydligt framgick, att Geijer ämnade fortgå på den nya banan.

Mycket svårt hade Järta att återhålla Törneros och dennes meningsfränder; de kände en obetvinglig lust att uppträda mot den för dem länge så kära »affällingen». Men lika angelägna voro de att rätta sig efter landshöfdingens bud. Törneros skrifver den 25 februari 1838:

»Vännerna äro otåliga och anse nödigt, att något med det första skrifves för att afleda intrycken af Litteraturbladets första nummer, så mycket mer som Geijer i n:o 2 ej kommer till någon explikation öfver hufvudfrågorna, utan recenserar Atterboms dikter, hvilket ämne blott ligger på sidan. Jag har gifvit efter, ehuru motbjudande det är att skrifva mot Geijer, så mycket mer som jag instämmer alldeles i hr landshöfdingens mening, att uppskof är nyttigt i flere afseenden. Ty om saken röres upp, så kan det onda möjligen förvärras mer än förbättras. Emellertid foga sig de andra, liksom jag, i hr landshöfdingens välbehag, såsom den mest opartiske bland oss alla. Jag öfversänder således det lilla jag mellan andra göromåls afbrott hunnit uppsätta. Brist på tillräcklig besinningstid har gjort denna begynnelse för lång, och jag ogillar själf åtminstone hälften. Om hr landshöfdingen finner skäl att ogilla den andra hälften, så är jag verkligen lättad från en tung börda och kan

Digitized by Google

åtminstone säga vännerna, att jag gjort hvad jag i närvarande omständigheter förmått.»

Den uppsats, som Törneros författat och underkastat Järtas domslut, synes efter den senares mening — och Järta yttrade aldrig annat än hvad han tänkte samt var mycket kritisk — hafva varit ypperlig. Det är då skada, att den ej längre finnes tillgänglig. Kanske har den förirrat sig till något förvaringsrum, som ännu ej är kändt; men bland Törneros' papper i Upsala saknas den. Att Järta, som dock af politik ej önskade dess offentliggörande, högt uppskattade densamma, visar sig af hans bref till Törneros, affattadt den 27 februari:

»Jag finner denna polemiska uppsats vara mästerlig, sådan som Tit. allena bland »vännerna» kunnat skrifva den. Men bör den ännu meddelas allmänheten? Jag är villrådig, huru besvara denna fråga. Likväl synas mig skälen *emot* vara viktigare än skälen *för* det skyndsamma upptagandet af Geijers utkastade stridshandske. Effekten af hans affisch blifver sannolikt vida obetydligare än han själf föreställt sig och hans närmaste omgifning af medhållare eller motståndare vänta, så framt icke därpå följer det annonserade »stora spektaklet». Här, så vidt jag kunnat förmärka, har denna affisch i allmänhet blott för några dagar kunnat göra något intrång i intresset för dem, som lofva ytterligare apsprång af hr Springer.* Men där ännu det Geijerska bladet omtalas, tyckas omdömena däröfver blifva allt mer och mer för honom antingen rent af defavorabla eller

* H. Springer, »balettmästare från Berlin», utförde just 1838 på K. Teatern apans roll i »Kärlek och hämnd» samt »Domis död». Se *F. A. Dahlgren:* »Anteckningar om Stockholms teatrar».

Digitized by Google

åtminstone föga ganstiga. Jag tror mig veta, att äfven i de argaste liberalernas läger, i själfva publicisternas, yttrar man en beskedlig medömkan öfver att Geijer, i stället att skrifva Sveriges historia, kastat sig in på den nya banan. Hvad jag själf hört af en bland Dagligt Allehandas redaktörer — Arfwidsson, som ej vill passera för liberal i den allmänna meningen — var, genast efter loforden i nämnda tidning öfver Geijers Litteraturblad, ett ogillande af Dalmans förhastande härutinnan.

»Det stora spektaklet uteblifver dock ej, tyvärr, men hvem skall uppdraga ridån och först i krigisk rustning framträda på scenen? Månne ej denna roll bör reserveras åt affisch-utgifvaren?

»Jag hade i går från Geijer ett svar på min epistel, hvilket, ännu mera än Litteraturbladet, oroar och bedröfvar mig. Det är vänligt, till och med tacksamt mot mig, uttrycker hans ledsnad öfver hvad han förnummit från flere håll om »personligen sårande hänsyftningar», som ej legat i hans afsikt, men som man funnit i hans proklamation, kallar denna en »kaotisk explosion», berömmer Fahlcrantz' recension af Bibelsällskapstalet, etc. I hela detta svar visar sig Geijers *hjärta* oförändradt. Men äfven under inverkan af detta har i hans *hufvud* småningom bildat sig ett vidunderligen idéfattigt system, hvaraf han nu meddelar mig grunddragen. Han *konstruerar* nu, som förut, utan pröfning af sina byggnadsämnen. På »den nyare tidens hufvudfaktum, en till öfvervägande politisk inflytelse uppstigen medelklass», hvilar hela det vidtomfattande tankesystemet, hvilket man kunde tro vara lånadt från Argus och, till någorlunda redig och klar framställning, meddeladt författaren af det svar till Cruseustolpe, hvilket — sannolikt af den sistnämnde själf — jag fick läsa i Aftonbladet för gårdagen några timmar sedan jag läst Geijers bref. Mina anmärkningar vid Litteraturbladet besvarar han ej, men kallar dem upplysande och säger sig vilja, innan han sedan förklarar sin mening om uppfostringsverket, ännu en gång väl öfverväga dem. Öfver mina tvifvelsmål, huruvida i Sverige finnes något, som må kallas medelklass i europeisk betydelse, yttrar han blott, att han »i

Digitized by Google

det fallet beklagar vårt fädernesland», skildrar med liberal pensel våra fyra stånd, förklarar att en medelklass är i Sverige mera än annorstädes ett postulat, tror sig finna den i det som kallas ståndspersoner och hoppas att bondeståndet skall därmed småningom kunna införlifvas. Jfr Aftonbladet l. c. Hans opposition är riktad mot den *historiska skolan*, om hvilkea han synes göra sig samma begrepp — af retrogradism, ej af kontinuitet — som de andra liberala publicisterna, »emedan han alltmer blifvit öfvertygad att historien ej kan ge, men väl modifiera principen för handling och att denna tvärt om måste vara hvarje tidehvarfs nya insats». Till denna öfvertygelse har han just genom sina historiska studier kommit. — Af detta kan Tit. ungefär se, på hvad ståndpunkt han befinner sig. Några resultater af revolutionen inom hans hufvud, dem han äfven ärligen antyder, anser jag mig ej böra upprepa. Jag har kanske haft orätt att meddela det ofvanstående, men jag litar på Tit:i diskretion, i fall Geijer icke själf under diskurser på stället yppat allt hvad han nu tänker. Både för hans, min och synnerligen sakens skuld är denna diskretion ännu högst nödig, men jag har trott det vara angeläget, att Tit. kände vidden af Geijers förändrade tänkesätt.

»Med en pietistisk samvetsgrannhet anser han sig skyldig göra Upsala universitet en »rekantation», sedan han nog länge medverkat till »det halfva, dufna, sömniga tillstånd», hvari det befinner sig. Han befann sig, så länge den småningom, men omotståndligen förändrade öfvertygelsen i många viktiga ämnen ej uttalat sig, i en falsk ställning till sig själf, sin omgifning, sina vänner. Af allt detta föreser jag, att han ej stannar vid affischen. Det stora spektaklet blir i flere afseenden tragiskt. Månne då icke det vore väl, att ej kunna sägas hafva framkallat på scenen, till ytterligare kraftyttring, »den yrande Herkules»?* Om, såsom jag befarar, universitetets undergång blir en oundviklig följd af den oundvikliga framtida skismen,**

* Har tydligen afseende på uttryck i Törneros' genom Järtas försorg undertryckta stridsskrift mot Geijer.

** Universitetet tyckes ännu år 1900 vara alldeles lifaktigt.

Digitized by Google

månne icke det vore väl att ej kunna sägas vara därtill vållande genom provokation till Geijer att gå vidare än han redan gjort? Och vidare *måste* han gå, om han ej stannar vid början af sin nya bana. Han går ock säkerligen framåt, men bör ej skulden därför och för de oberäkneliga följderna däraf falla på honom allena?

»Jag inser ej någon emot dessa skäl att afstyrka en *skyndsam* polemik svarande nytta däraf. Den bör, synes mig, vara rent af framtvungen — och det blir den väl tyvärr snart nog — för att vinna bifall och göra effekt. Nu kunde den härledas från någon blott personlig harm. Dessutom, huru blifva lika allmänt känd som Litteraturbladet? Infördes Tit:i uppsats i Litteraturföreningens tidning, så finge den alltför få läsare, åtminstone här, men Aftonbladet & C:ie uttoge därur och förde kring landet stympade och därigenom vanställda bitar, till exempel om den yrande Herkules, om fönsterutslagning etc. Sedan Geijer utvecklat sina tankar, anser jag en vederläggning af dem böra, för att möjligen blifva känd, publiceras i en särskild broschyr.

»Jag hinner nu ej vidare skrifva härom, men Tit. kan väl se, af det ofullständigt anförda, min mening. Emellertid återsänder jag Tit:i skrift och öfverlemnar åt Tit. själf att vidare betänka och afgöra huruvida den genast må tryckas.

»Sedan jag på mitt bref till Geijer fått ett vänligt svar, finner jag mig icke vara kompromitterad, om Tit. finner nödigt att meddela vännerna mina betänkligheter mot stridens snara entamerande. Blott anhåller jag, att hvad jag berättat om innehållet af detta svar blir oss emellan. *Det* enda kan sägas andra, att detsamma ger anledning att vänta vidare yttring och utveckling af hvad Geijer i Litteraturbladet förkunnar.»

Till Thomas Järta skrifver fadern den 1 mars 1838:

»Från Geijer hade jag med sista post svar på min epistel. Det är vänligt, till och med tacksamt. Men så mycket det gläder mig i detta afseende, så mycket oroar och bedröfvar

Digitized by Google

mig tillika en exposé af hans förändrade tankesystem. Jag hinner nu icke säga därom mera än att det, med konseqvens utfördt, måste tvinga honom in i liberalernas främsta led. Han förklarar sig stå i opposition mot den *historiska skolan*, om hvilken han synes göra sig samma begrepp som det Aftonbladet sökt utbreda, nämligen af retrogradism till det döda, ej af kontinuitet i lifvets utveckling.* Han utgår från det, som han kallar den nyare tidens hufvudfaktum, en till politisk betydlighet alltmer uppstigen *medelklass*. Mina tvifvelsmål om en sådans existens i Sverige besvarar han blott med att »i sådant fall beklagar jag mitt fädernesland». Han far därefter ut mot våra fyra stånd och tror sig finna den postulerade medelklassen i de så kallade »ståndspersoner» med medlemmar ur alla stånd och med hvilken klass bondeståndet skall småningom införlifvas. Svensk rojalist säger han sig vara, men anser konungamakten blott för en ärftlig magistratur m. m. Allt detta är en konstruktion, lika opraktisk som de systemer, mot hvilka, såsom sådana, han i sitt första nummer af Litteraturbladet deklamerar. Några timmar, sedan jag fått hans bref, läste jag i Aftonbladet för den 27 februari ungefär samma tankar om medelklassen bättre och redigare utförda, nämligen i ett af brefven till utgifvaren af Skildringarna, sannolikt författade af hr Crusenstolpe själf.

»Med sista post hade jag ock från Törneros ett bref samt början till en polemisk uppsats i anledning af Geijers blad. Den var väl skrifven, men skarp. »Vännerna» yrka, säger han, att den publiceras. Jag förnyade mina råd att dröja därmed, för att ej jaga fram Geijer, i fall han vid noggrann besinning vill stanna. Få se, om dessa råd följas! Till Geijer skall jag skrifva ytterligare vänskapliga förmaningar och föreställa honom alla följderna för hela samhället, universitetet och hans eget rykte af hans vidare framrusande på den nya banan.

»Under allt detta är det fägnesamt att, enligt både Geijers och Törneros' bref, de vänskapliga yttre relationerna ej ännu afbrutits. Men länge kan det ej räcka, om en strid begynner.

---

* Nästan samma uttryck som i sist anförda bref till Törneros.

Digitized by Google

Hwasser och Fahlcrantz skola, som Törneros skrifver, vara de bittraste.

»I dag har Litteraturbladets nummer 2 utkommit. Jag har blott hunnit genomögna den. Den innehåller en recension af Atterboms poetiska arbeten, som ömsom berömmas och klandras; först en allmän öfversikt af svenska litteraturens historia alltifrån Ansgarius. Stilen är i denna nummer mer än vanligen vårdad och skildringarna intressanta. Äfven omdömena öfver Atterboms poesi synas mig riktiga. Men äfven i denna uppsats förekomma raska domslut, som ej torde tåla sträng pröfning. Den politiska opinionsvändningen skymtar blott på ett och annat ställe varsamligen fram. Slutraderna antyda Geijers började gång på en från Atterboms afvikande bana, ty »mig», säger han, »har stugan blifvit för trång».

»Många af Geijers härvarande vänner, äfven de, som luta åt liberalismen, äro ledsna och bekymrade. Dalman har i ett sällskap yttrat medömkan att han skulle behöfva kasta sig in på en främmande bana och ej oafbrutet sysselsätta sig med historien.»

Ju mera Järta emellertid betraktade den först i hans tanke någorlunda oskyldiga N:o 2, dess mer steg hans missnöje. Geijer hade i förbigående sagt om den karolinska envåldsperioden i litterärt afseende, att den »i sin början var ett lärdt och mot sitt slut nära blef ett olärdt barbari». Järta skref den 8 mars till sin son, att dessa ord betecknade ett försök »att med maktspråk nedtrycka vår forntid». Han kände sig så nedstämd, han fann Geijer så »på villospår», att han förklarade sig ej vidare vilja göra honom några föreställningar. »I det yttre vill jag i möj-

Digitized by Google

ligaste måtto visa mig mot den nye Geijer lika som mot den gamle, men förtroligheten oss emellan är förmodligen för alltid slut. Det gör mig ondt, »mais tu l'as voulu, Georges Dandin».

Ännu kunde Järta dock ej bestämma sig för den tillbakadragenhet, han antydt sig vilja iakttaga; Geijer var honom därtill för kär. Han meddelade honom sina invändningar mot domslutet om den karolinska tiden i sammanhang med sitt af Geijer begärda yttrande och omdöme öfver Geijers skildring af frihetstiden. Geijer fasthöll sina satser och anmärkte, att knappast någon period funnits, under hvilken både menniskorätt och menniskolycka så litet gällt, som under Carl XII. »Sådant kan svårligen förenas med sann bildning.»*

Geijers recension af Atterboms dikter framkallade, som bekant, en synnerligen vacker »förklaring» af den senare. Den står att läsa i »Bihang till Svenska Litteraturföreningens tidning» för den 14 mars 1838, är hållen i en värdig ton och afslutas med vänskapsfulla yttranden. Den sårade känslan gifver sig dock luft i de ej osanna orden att Geijer, i medvetande af sitt hjärtelag

* Järta upptog frågan å nyo den 9 oktober 1839 i den afhandling om Carl XII och hans tid, med hvars uppläsande han nedlade sitt præsidium i K. Vetenskapsakademien.

Digitized by Google

och sitt uppsåt, ansåge mycket sig tillständigt, som ej finge så noga tagas efter bokstafven.

Denna Atterboms »förklaring» föranledde från Geijer i N:o 3 af Litteraturbladet följande yttrande: »Den förklaring, som den i Litteraturbladet N:o 2 recenserade skalden, i anledning af samma recension, afgifvit i Svenska Litteraturföreningens tidning, är egnad att förstås af ädla sinnen, och jag förenar mig i det bifall, alla sådana skola skänka åt den anda, hvari den är skrifven».

I bref till Järta af den 21 mars skref ock Geijer, att Atterboms förklaring varit »vacker och billig». Han slutade sitt bref med dessa ord, som utvisa, hvilket värde han satte på Järta, och tillika medvetandet, att deras inbördes förhållande ändrats: »Jag vet, att hr landshöfdingen är en man, som i fråga om grundsatser ej underhandlar. Bibehåll mig åtminstone *allt*, hvad med denna reservation kan blifva mig öfrigt! Det skall vara mig kärt, ej som om jag ingenting förlorat, men som om jag ännu egde något qvar af hvad jag ej kan mista.»

I bref till sin son omtalade Järta sin belåtenhet med Atterboms förklaring. »Jag har ej trott Atterbom om så mycket förstånd och så god takt.» Han ansåg, att det Atterbomska svaret vore mycket hjärtligt och borde »hafva gått Geijer till

Digitized by Google

hjärtat».* Tegnér hade samma uppfattning och gladdes däråt, att Geijer och Atterbom åter förlikades. »Det ligger också», tillägger han, »i Geijers sinne något så rent och ideellt, att man ej kan bli ond på hans allra absurdaste saker, icke ens på det afgörande sätt, hvarpå han oftast föredrar dem.» Brinkmans omdöme om den Geijer-Atterbomska konflikten finnes uttryckt i ett bref till Järta, skrifvet i april 1838, där han först ger luft åt sitt missnöje öfver Geijers »affall» och därefter tillägger:

»Lika så obelåten är jag i visst afseende med Geijers granskning af Atterbom. Personen, menar jag, ej blott hans dikter. Om de senare säger han mycket sant och riktigt, men skalden misshandlar han alldeles onödigt, och äfven som konstdomare synes han mig hvarken rättvis eller sträng nog. Ansåg han en gång för tillåtet att göra obduktion på en lefvande kropp, så hade han kunnat skära djupare; men har den förtroliga vänskapen inför granskningens offentliga domstol ej samma rättighet, ja samma skyldighet att jäfva sig, som släktskapen inför kämnersrätten? Alla Aftonbladets och Allehandas hugg och slag hafva visserligen ej förorsakat Atterbom så svidande sår som Geijers krampaktiga »handtryckning». »Se nu», har man sagt mig, »er så ofta prisade eller försvarade Atterbom! En man som Geijer måste väl känna honom i botten, och således kan man väl lita på hans omdöme både öfver hans snille och hans fåfänga. Geijer skäms ju tydligen att

* Tonsättaren Adolf Lindblad skref till Atterbom d. 17 mars: »Hade *jag* så anfallit en vän, som han» (Geijer) »gjort dig, och detta anfall blifvit så mottaget, skulle jag anse mig förödmjukad för en lång tid.»

Digitized by Google

en gång hafva hört till samma pojkband. Alla de komplimenter, han gör honom, äro ju uppenbarligen på spe.» Och hafva icke Aftonblad- och Allehandister redan sagt ungefär detsamma? Jag högaktar Atterbom för den verkligen milda återhållsamhet, hvarmed han bemött sin motståndare, ehuru jag finner själfva återsvaret litet långtrådigt och omständligt. Nog tyckes att det, lika vänskapligt men kortare och muntrare, hade gjort mera intryck. — — Till mig skref han» (Atterbom) »både ädelt och beskedligt: »Af Geijer mer än af någon annan hade jag visserligen väntat en i betydlig måtto annorlunda beskaffad kritik. Att han skulle klandra åtskilligt, till och med ej utan skärpa, därpå var jag beredd, och huru hade jag därmed kunnat bli missnöjd? Men att just han — dock hvarför tala härom? Väl har han i alla fall menat, och det har jag erkänt.»

Med Järta ville alla, som plågats af »affallet», samspråka, till honom framburo alla sina bekymmer, och Atterbom hade äfven gjort det i ett om mycken sinnesrörelse vittnande bref af den 8 april 1838. Vänskapens sorg är där starkt blandad med harm, men Atterbom säger i alla fall, med smärtsam känsla af att en inre skilsmässa mellan Geijer och honom försiggått: »Hvem kan annat än lika mycket enskildt hålla af honom som värdera honom för hvad han varit?»

Vi veta genom ett bref från Geijer till Järta, skrifvet i april 1838, att Järta än under den senaste tiden låtit sin gamla vänskap få uttryck i meddelanden; Geijer säger vemodsfullt, under tacksägelse för de vänliga orden: »De skola i mitt

Digitized by Google

hjärta förvaras, och jag behöfver dem. Tidningarna förkunna, hur jag bryter med gamla vänner och närmar mig till nya. Hvad jag vet är. att jag redan har en förkänsla af den enslighet, som väntar min framtid, i fall en sådan blifver mig beskärd.»

Egendomligt måste, under dessa förhållanden, det personliga sammanträffandet hafva varit. Det egde rum i maj 1838 vid en resa, som Geijer gjorde till hufvudstaden. Geijer uppsökte Järta, och den senare skrifver om deras möte till sonen Thomas i ett bref af den 14 maj 1838:

»Geijer är här, han kom till mig i går, och ömsesidigt låtsade vi om intet passeradt, talade om hvarjehanda, äfven historiskt, men icke ett ord om Litteraturbladet. Han sade mig bland annat, att han uppvaktat kronprinsen, för att anmäla den önskan att för någon längre tid erhålla permission, sedan Wingqvist nu kunde sköta professionen, hvilken anordning dock måste af konungen decideras. Våra nuvarande förhållanden ålade eller medgåfvo mig ej att mera än *höra* detta nya anspråk på utomordentlig favör. Det kommer ej att öka hans anseende. Jag vet ej, om han ännu uppvaktat konungen. I dag, vid en kort apparition på riksarkivet, sade han sig denna gång ej blifva här längre än till pingst, men sedan efter midsommar ämna återkomma. — Han är sig, tycker jag, lik.»

Uppvaktningen hos konungen egde rum. Om denna skrifver Geijer i bref till sin hustru af den 18 maj:*

---

*Geijers samlade skrifter.

Digitized by Google

»Audiensen hos H. M:t är väl försiggången. Jag blef stämd till honom onsdags e. m. kl. 8. Han emottog mig vänligt som förr med ett famntag, satte sig åter vid sitt skrifbord, där han oklädd befann sig, bad mig sitta midt emot och åhörde tåligt mitt försök att framställa mina åsikter och afsikter. Han talade sedan själf, gjorde invändningar, utvecklade dem och yttrade några farhågor att jag skulle våga mig för långt på det politiska fältet, och varnade mig att angripa hvad han ansåg som grundvalarna för vår författning. På det hela lugnt, vänligt, nästan faderligt; och om jag ej i allt är af samma tanke, så måste jag dock erkänna, att hvad han sade är det förnuftigaste jag hört i ämnet. Midt under detta samtal inträdde kronprinsen med sina tre äldsta söner. Det var en verkligen rörande och skön anblick att se den gamle kungen famntaga sin son och sina barnbarn. Samtalet slöts i deras närvaro så nådigt och välvilligt som jag kunde det önska. Han sade sig ytterligare vilja se mig och bad helsa till dig. — Hans varningar skall jag låta hos mig gälla, och kan det, utan att uppoffra mina grundsatser. — För öfrigt är det ej utan att man samkat sorl på mig i de högre kretsarna, hvarför jag ock beslutat inställa min påtänkta ytterligare permissionsansökning, på det man ej skall säga, att jag vill begagna min ledighet till tidningsskrifveri.»

Om Geijer skrifver Järta till sin son den 21 maj 1838:

»Geijer se vi ganska sällan. Ett par dar efter sin hitkomst besökte han mig, såsom jag redan berättat. Sedermera har han två gånger varit på arkivet, dock utan att där läsa någon rad. Först sistlidne fredags afton kom han att besöka mamma. — Vid alla dessa tillfällen har ingen explikation kommit i fråga, men ömsesidigt, i det yttre, vanlig vänlighet visats. Af andra har jag hört, att han, som genast första dagen uppvaktade kronprinsen, skall äfven sedermera haft en flera timmars audiens hos konungen, med hvilken han lärer varit mycket belåten. Han påstås därefter hafva yttrat sig, att H.

Digitized by Google

M:t vore den, som bäst förstod och fullkomligen gillade hans idéer. Om detta är sant — och jag tror det —, är det ej heller osannolikt, såsom många genast gissat, att fraser om *la loi** ha gifvit första anledningen, efter en och annan kammarspisning, till de obestämda satserna i Litteraturbladet. — — H. M:t spelar gärna rollen af liberal i diskurser med personer, som han tror kunna försvara dem» — dylika idéer — »i skrift och tryck. Emellertid vet jag af andra, att Geijers upptåg väckt hos konungen bekymmer, yttrade äfven samma dagar, då audiensen nu skall egt rum. I öfrigt är Geijer, liksom i höstas, bjuden på förnäma middagar, hvaribland nu hos H. Exc. Brahe med Agardh et consortes. Stackars man! Jag anser honom i alla afseenden vara på villovägar och självspilling af sin reputation.

»Nästa nummer af Litteraturbladet lär komma att angå den stora tvisten om smidesrätten i anledning af Svederi skrifter. Jag anar, att det är antingen ett från hög ort beställdt verk eller ock ett resultat af Lagerhielmska luftidéer. Huru som helst kommer Geijer säkerligen härigenom att stöta många intressen och opinioner, och ganska säkert är icke han den, som borde befatta sig med denna fråga, där äfven en klok och erfaren ämbetsman eller bergskarl skulle ha svårt att träffa *le juste milieu.*»**

Med anledning af Palmblads ofvannämnda anfall mot Geijers Litteraturblad skref Hans Järta den 22 oktober 1838 till sin son Thomas:

* Måhända syftar detta på Geijers ord i aprilhäftet af Litteraturbladet: »Ostridigt är, att tidens riktning mot blott personliga och tillfälliga betydenheter går ut på att gifva det *allmänna* i och genom *lagen* (och den innersta är rättvisan själf) en stor kraft, som hädanefter blir maktens uppenbara hemlighet.»

** Geijer skref i majhäftet af Litteraturbladet sin af näringsfrihetens grundsatser besjälade uppsats om järnhandteringen i Sverige.

Digitized by Google

»Du har väl läst sista numret af Litteraturföreningens Tidning och däri Palmblads skarpa utfall ur lägret mot Geijer. I det hela har han rätt, och icke är det illa framställdt, men djupare hade han kunnat gå in i sakerna och i sina uttryck vara mindre hård. Nu börjar väl riktigt det inbördes kriget i Upsala, om ej emellan hufvudkämparne, dock emellan deras anhängare. Att Palmblad, hvars mod likväl är aktningsvärdt, ställt sig i spetsen för Geijers antagonister, kommer, fruktar jag, ej att gagna deras sak i studentopinionen. I hela hans genom flera nummer fortgående uppsats, hvilken han annonserar sig ärna utgifva såsom särskild broschyr, röjer sig flerestädes hafs, orätt förlitande på minnet, t. ex. i citationen af Geijers »strunt med systemerna», där det heter »lappri», etc., samt här och där öfverdrifven ifver, och han blir väl ställd i bredd med Svederus. Emellertid kommer Geijer i en svår position genom uppmaningen att bestämdt uttala sitt *hvad* eller *huru*. Detta kan han ej. Märkligt är, att, ehuru Geijer nu verkligen predikat mera radikalism än Aftonbladet, lärer han dock stå, såsom förr, ganska väl å högsta ort. Kræmer, som nyss varit här och som just icke förstår tendensen af Geijers nya läror, sade mig med tillfredsställelse, att H. M:t på det högsta yttrat sig nådigt om Geijer, måhända i anledning af hans frihetstidshistoria, vid aflemnandet hvaraf han varit befalld till kammarspisning.»

Allt mulnare till sinnet blef Järta, ju flera artiklar öfver »Läroverksfrågan» förekommo i Litteraturbladet. Måttet blef rågadt, när Geijer i den »fjärde artikeln» bestämdt förnekade latinets värde som grundläggande språk och förklarade sig ej kunna finna fördelen af att »genast konfrontera med det lefvande språket ett dödt språk». Det var ock i detta nummer, som Geijer bröt stafven öfver sin egen forna, med Järtas samman-

Digitized by Google

stämmande åsikt att en bestämd gräns borde uppdragas mellan de läroverk, som hade att utdana vetenskapsidkare eller statstjenare, och de rena yrkesskolorna, med hvilka senare staten egentligen ej hade att taga befattning. Det var här, som Geijer påyrkade »medborgerlig gemensamhet och enhet i uppfostran». Det var här, som han vände sig emot latinvännernas vana att åberopa Sveriges storhetstid.

Järta yttrade i ett bref till sonen, dateradt den 15 november 1838: »Geijers oktoberblad har du väl redan sett. Hvad jag tycker därom behöfver jag ej säga.» En polemik mot Geijer blefve, menade Järta, numera kanske en nödvändighet. Uttalandena blifva rent af bittra i ett senare bref af den 29 november; men dessa uttryck voro säkert blott tillfälliga afledare för en upprörd stämning och böra ej gå till eftervärlden. Så mycket synes dock vara säkert, att den förtroliga förbindelsen mellan Järta och Geijer nu under en tid af några år var afbruten. Dock vexlades meddelanden under år 1839 vid den tidpunkt, då Järta förlorade sin maka och den Geijerska familjen framförde sitt deltagande i den forne vännens sorg.

Digitized by Google

IV.

Den märkvärdiga och oroliga 1840—41 års riksdag sammanträdde, hvarvid oppositionen strax bemäktigade sig utskottstillsättningen. Geijer insattes i konstitutionsutskottet,* hvars ordförande blef Anckarsvärd.

Järta, själf ej riksdagsman, hade nu sina blickar skarpt fästa på Geijer, för att iakttaga hans hållning under de politiska frågornas behandling.

Den 2 juni afgaf konstitutionsutskottet sitt memorial angående anmärkningar, gjorda vid granskningen af statsrådsprotokollen, och däri anmäldes, som bekant är, att utskottet ansett sig böra ställa vissa kungliga rådgifvare under riksrättsåtal. När memorialet skulle behandlas i presteståndet den 20 juni, yttrade sig äfven Geijer. Han yrkade visserligen memorialets läggande till handlingarna; men han uttalade sig på ett sätt, som svårligen kunde fullt behaga Järta, mot regeringens benägenhet att »alltför vidt utsträcka» allena-regerandets grundsats och mot det »sidoinflytande», som förringade konseljens; han beklagade ock med

*Jämte honom hade presteståndet dit insatt biskoparne Holmström och Nibelius, prostarne Ödmann — utpräglad liberal — och Hallström samt professor Morén.

Digitized by Google

mycket skäl den påtagliga minskningen i förtroende mellan regering och representation. »Rådgifvarnes ställning till tronen hade i synnerhet blifvit ett föremål för missbilligande. Man tyckte sig finna, att den ansvarighet, regeringsformen tydligen för dem åsyftat, gjordes illusorisk genom blotta användandet af reservationsrätten såsom värn mot alla anmärkningar.» Han ansåg, att man vid de tumultuariska uppträdena i Stockholm 1838 alltför hastigt och utan föregående varningsgrader påkallat militärens ingripande. Han slutade med den skarpa förklaring, att, om han än, såsom nämnts, ville hafva memorialet lagdt till handlingarna, detta dock å hans sida »ej innebure ett gillande, utan ett tyst ogillande af den ställning, hvilken rådgifvarne i flera afseenden visat sig hafva intagit till konungen». På helt annat sätt hade Tegnér yttrat sig; han sade, att utskottsmemorialet varit en »klandersjukans och småsinnets riksakt», ett »splitets fröhus».

Det har sagts, att man under sommaren 1840 »tillbjudit» Geijer en plats i statsrådet. Detta var väl, så vidt man vet, icke förhållandet, men kronprinsen hade meddelat honom, att konungen flera gånger omtalat honom såsom varande »tjenlig att inträda i konseljen», och Geijer hade från annat håll hört, att konseljens ledamöter skulle hos konungen

Digitized by Google

hafva anhållit om hans inkallande i rådkammaren. Geijer hade vid samtalet med kronprinsen bestämdt afböjt saken och sagt, att han ansåge sig kunna vara regeringen nyttigare i sin närvarande ställning.*

Antagligt är, att Geijer deltagit i konstitutionsutskottets uppseendeväckande förslag att ständerna måtte i skrifvelse anhålla, att K. M:t ville bringa statsrådet till den fulltalighet, som regeringsformens femte paragraf föreskrefve, — ett tilltag, som gick utanför gränsen af utskottets förslagsrätt. Ingen reservation åtföljde förslaget, och i presteståndet anmälde endast Holmström, att han varit frånvarande från utskottet, då beslut där fattades. Förslaget aflifvades därigenom att landtmarskalken och ärkebiskopen vägrade att framställa proposition om bifall.

Mera egnad att tilltala Järta var en reservation, som Geijer afgaf i konstitutionsutskottet. Utskottet hade i juli 1840 föreslagit, att ordet *allena* måtte borttagas ur fjärde paragrafen i regeringsformen, där det heter: »Konungen eger att allena styra riket på det sätt denna regeringsform föreskrifver»; enligt utskottets förmenande hade paragrafen gifvit anledning till missförstånd om konungens rådgifvares skyldigheter. Geijers reservation lyder: »Regeringsformens § 4 är tydligen

*Grubbe utnämndes i stället.

Digitized by Google

författad med afseende på forna faror, hvilkas återkomst man velat förebygga. Dessa faror hade man fullständigare än någonsin hunnit erfara i ytterligheterna af endera envälde eller rådsvälde eller ståndsvälde. Därför stadgades, att konungen skulle *allena* styra riket, men på sätt regeringsformen föreskrifver och efter inhemtande af ansvariga rådgifvares tankar. Erfarenheten har visat, att detta stadgande varit underkastadt missförstånd. Men ligger ej korrektivet däremot i regeringsformens både bokstaf och anda, sådana dessa af representationens majoritet alltmer uppfattas? Och kan man ändra uttrycket, utan att föranleda *nya* missförstånd? Jag tviflar. Och detta tvifvel är för mig bevekelsegrund nog, att i det viktiga ämnet reservera mig mot utskottets beslut.»

Konstitutionsutskottet afgaf den 1 september 1840 sitt *första* memorial om representationens ombildning. Det förordade däri enkammarsystem och samfällda val med vissa censusbestämmelser. Geijer hade velat gå längre; han hade till utskottet inlemnat förslag, att valrätten måtte utsträckas till hvarje till myndiga år kommen, oförvitlig medborgare, och han ansåg, att denne borde styrka sig ega god kristendomskunskap och minimum af de i folkskolan fordrade kunskaper. Han ville ock hafva två slag af valberättigade, så att

Digitized by Google

dels enkel valrätt skulle finnas, dels en »förstärkt» valrätt, beroende på kunskap och förmögenhet. I presteståndet förekom frågan till behandling den 21 oktober, och Geijer yttrade sig där den 24 i samma månad. Ärendets behandling hade ej varit gynnsam för allmänna val. Presteståndet önskade, att valen skulle ske ståndsvis, dock så att helst ett femte stånd borde bildas för att i sig upptaga vissa än ej representerade samhällsklasser; ståndet förordade tvåkammarsystemet. Geijer ville, att man alldeles skulle uppgifva tanken på att modifiera ståndsprincipen; man borde hellre öfvergifva den. Han ville hafva en »allmän och nationell representation». Han sade: »Den ökade sferen af personlig rätt har först genombrutit träldomen och sedan skapat medborgaren. Den skall äfven alltmer göra alla medborgare delaktiga af politiska rättigheter.» Qvinnans uteslutande från valrätt försvarade han på de grunder, hvilka i Litteraturbladet finnas angifna. Han slutade med följande ord, som bekräfta, att det var hans filantropiska öfvertygelse, hans hjärta, som dref honom: »Jag vet, att mina åsikter anses för en visionärs drömmar, af en vänligare tänkande kanhända för en välment visionärs drömmar; men jag är gammal, dock ej gammal nog för att återgå till barndomens joller. En praktisk sida har likväl denna min öfvertygelse.

Digitized by Google

Den är vida mindre en teori, en lära, än ett *sinnelag* och, jag vågar säga det, innebär lika mycken aktning för allas rätt som aktning för allas öfvertygelse.»

Det är alldeles säkert, att Järta, som alltid ville utgå från det historiskt förefintliga, ogillade Geijers åsikter i representationsfrågan. Däremot kunde han ganska visst instämma med Geijer, när denne, då frågan om anslaget till kommunikationsväsendet förekom, yttrade betänkligheter mot »regerande ständer». Mindre följdriktigt var då Geijers yttrande, när statsutskottet i oktober 1840 uttalat önskvärdheten däraf, att alla statsinkomster inginge till riksgäldskontoret, samt för tillfället föreslog, att flertalet af bevillningarna dit skulle ingå samt tullmedlen därifrån utbetalas till statskontoret endast till det belopp, hvartill de af ständerna beräknats samt »i den mån de vore för statsverkets utgifter behöfliga» — en restriktion, som syntes lägga pröfningsrätt och rätt att neka i riksgäldskontorets händer. Geijer fann det knappast vara bevisligt, att förändringen vore stridande mot regeringsformens anda. Och nu heter det: »Att denna anda alltmer utvecklar sig till ett ständernas regemente, visar erfarenheten, och detta lärer väl vara en följd, som ej för 1809 års regeringsform varit främmande, fast den icke af den-

Digitized by Google

samma åsyftades.» Geijer ansåg visserligen ej riksgäldskontorets pröfningsrätt lycklig, men förklarade dock om förändringen: »Den må gå sitt öde till mötes, att brytas eller reformera sig; och önskligt vore, att ständerna genom erfarenheten af egna misstag kunde öfvertyga sig om nödvändigheten af det senare.» Ett dylikt experimenterande var föga i Järtas smak.

Den ledsamma frågan om kabinettskassans skuld plågade ock Geijer. Han var ej den, som i partisyfte ville »göra ett stort nummer» däraf, och han slöt sig aldrig till »koalitionen», hvilken ville begagna saken som häfstång för att komma till makten; men han ansåg med skäl, att ärendet blifvit illa skött och att, om regeringen tidigt upplyst ständerna om förhållandet, ställningen aldrig hade behöft blifva så tillspetsad. Nu begynte denna olycksaliga fråga blifva ett agitationsmedel, och man skydde ej utmanande ord mot den gamle konungen, på hvilken oppositionsmännen tycktes vilja kasta betalningsskyldigheten.* Geijer synes starkt hafva bearbetats från olika håll och slitits mellan skilda stämningar. Stundom öfverdref han regeringens felaktighet. Han kände sig

*Jfr *Alins* arbete »Carl XIV Johan och rikets ständer 1840—41» samt *Beskows* lilla broschyr »Om den behandling, som frågan rörande kabinettskassans skuld rönt vid riksdagen».

Digitized by Google

ofta ensam och vemodig, såsom flera af hans bref utvisa.*

Då uppmanade honom hans hustru att söka återknyta de gamla banden med Järta.

Geijer följde rådet och skref till Järta den 9 februari 1841 följande hittills ej offentliggjorda bref:

»Den vänskap, hvarmed hr landshöfdingen mig länge hedrat och som på mig haft den verkan, att jag intet ögonblick tviflar på en fortfarande välvilja oaktadt mitt politiska så kallade affall, gör, att jag ej längre kan motstå behofvet att för hr landshöfdingen yppa mitt djupa bekymmer öfver de allmänna angelägenheternas närvarande ställning. De senaste företeelserna med den så kallade kabinettskassans skuld hafva rågat misstroendet till regeringen, hvars ifrigaste försvarare stå stumma. Detta misstroende i följd af så kallade finanzerier — i Axel Oxenstiernas mening af ordet — har länge varit den kräfta, som tärt denna regering. Det har varit det hemliga onda, som press och opposition bearbetat, och utan hvilket de aldrig skulle blifvit verkligen fruktansvärda. Det har hindrat regeringen att taga en fast ställning. Den försummade sista tillfälle därtill vid 1829 års riksdag, då den bestämdt hade öfverhanden. Därpå följde nederlaget med sjuttitvåan vid 1834 års riksdag genom detta finansiella misstroende och slutligen oppositionens seger vid den närvarande, som ännu, i fall vederbörande haft rent spel, ej varit så farlig; ty njuggheten till exempel för försvarsverket i den ordinarie statsregleringen var på väg att till en stor del godtgöras genom extra statsregleringen, då det nya skick affären med kabinettskassan tagit brouillerade alltsammans. För det närvarande laborerar vårt samhälle med det största af alla onda: det på förtroende grundade moraliska bandet mellan öfverhet

* »Jag är tungsint och djupt bekymrad». — »Jag känner alltmer, af hur få jag är förstådd.»

Digitized by Google

och ständer är till yttersta grad försvagadt. Denna länge tilltagande moraliska svaghet hos den ena statsmakten har redan af sig själf ökat den andras makt, äfven utan alla usurpatoriska planer, och genom sakernas naturliga gång, påskyndad genom den mängd af finansiella partikulariteter, hvari ständerna alltmera blifvit indragna. Nu är krisen för hand. Regeringen är vanmäktig, och vi ega från detta ögonblick *de facto* regerande ständer. Jag hade förmodat, att regeringen efter fulländad extra statsreglering skulle upplösa riksdagen utan afseende på konstitutionsutskottets återstående arbeten.* Men äfven ett så pass kraftigt och, enligt den åsikt regeringen i konstitutionsfrågorna pronoucerat, konseqvent steg är nu föga att vänta, och jag förutser en ännu lång riksdag tills den upplöser sig i trötthet och oreda.

»Min enskilda ställning är i detta kaos en så stor obetydlighet, att jag ej på den skulle alludera, om det ej vore till en så högt värderad vän som hr landshöfdingen. Hvarför har äfven jag, såsom det synes, vändt mig emot min öfverhet? Och är det före det anade nederlaget, som man med heder kan lemna gamla vänner? Gud skall veta, att det varit min afsikt att, i min mån, förekomma detta nederlag eller tillvägabringa en förlikning, som i allt var påkallad. Det är ej med assertioner och påståenden, som man vederlägger en motpart i hvad han har sanning och skäl för sig. Men att bringa billighet in i trätan borde ej vara omöjligt, om man först själf ställer sig på rättvisans och billighetens grund. Jag har i min egen öfvertygelse, teoretiskt och praktiskt, i sakförhållanden som i de personliga, aldrig öfvergifvit denna grund, utan tvärtom med ej ringa ansträngning bemödat mig att göra den för mig själf alltmera klar. Om min politiska teori är ej här stället att tala. Jag har efter förmåga utvecklat den, och den må tala för sig själf hvad den kan. Den är en ärligt menad framtidstanke, som så mycket mer ligger

*En dylik plan hade konungen i juli 1840, men han uppgaf den på råd af statsrådet och landtmarskalken.

Digitized by Google

på långt afstånd, som jag ej erkänner andra än *lagliga* medel. Just därför har jag utan förbehåll uttalat den. Den mig egna nyansen af liberal färgskiftning är kanske mest min tro på en *monarkisk* framtid — visserligen despotisk, i fall den närvarande jäsningen blott upplöser sig i förvirring och drägg, men med friheten ej blott förenlig, utan dess bästa värn, i fall med jäsningens klarande dräggen lägger sig, då monarkien kan intaga den henne ämnade ledarebasis, fotad på *allas* rätt. i hvilket fall hon är den enhet, hvartill den alltmer utvecklade mångfalden i samhället själf, om ock omedvetet, sträfvar. Äfven vid betraktande af det nu ej blott för dörren varande. utan introniserade ståndS- och korporationsväldet kunde det ej vara politiskt onyttigt att hänvisa det på en annan fribet af en annan makt, som ej lärer lemna kälkborgareaktigheten fältet. Hvad en hög personlighet beträffar, som af mig ej förtjenar annat än tacksamhet, så har jag, om också ej därför erkänd, aldrig upphört att i fosterländsk mening arbeta i hans tjenst. Jag har öfverlefvat en konung i Sverige mördad, en annan afsatt. Jag har bäfvat för en ny revolution i Sverige, och jag erkänner, att det slags regeringens försvar, hvarmed dess partisaner utmärkt sig, synts mig egnadt att snarare framkalla än afvärja en brytning. En falsk ställning försvaras ej genom ord. Väl vet jag, att hvad i denna är eller blifvit falskt kan ha sin ursäkt. Den har sin grund i en *dynastisk* politik, som omständigheterna framkallat, ja i viss grad gjort nödvändig. Men en sådan politik kan, synnerligen hos en främling, som i denna stund ej känner Sverige, genom karakterssvagheter och fel misstaga sig illa i medlen, och dessa ha verkat så mycket menligare, som de velat dölja sig och därigenom väckt misstankarna på hemlig egennytta. Gustaf Vasa förfor väl våldsammare, öppet orättfärdigare för ett sådant mål. Men nationen förlät honom det. Det finnes en verklig eller skenbar brist på *bonne foi* i den fransyska karakteren, som ej vill amalgamera sig med svenska föreställningar och seder och nu är det egentliga skälet till misstroende. En mängd tvetydiga, smärre fakta ha sålunda försvagat intrycket af de likväl

Digitized by Google

ovedersägligen stora, att det är fråga om en man, som gjort ett nytt uppslag i Skandinaviens historia, som lemnar riket skuldfritt och millioner att utdela för allmänna behof. Detta är sant — och likväl äfven sant mycket, som man önskade osant. Med helsning till Thomas vågar jag innesluta mig i hr landshöfdingens vänskap. Tillgifnast, *Geijer.*»*

Det svar, som Järta aflät på denna skrifvelse, ansågs af Geijer vara både afvisande och isande. Genomläser man nu Järtas epistel, får man ej egentligen det intrycket, om än oförenligheten i tänkesätt starkt framträder. Järta ansåg icke, att kabinettskassans ställning borde framkalla någon svår storm. I själfva verket skulle ock skulden inom sex år hafva försvunnit, därest ej riksdagen med flit minskat ministerstatens anslag. Denna minskning hade endast kunat genomdrifvas genom

* Yttrandena om brist på »bonne foi» äro egnade att ingifva förvåning och få förmodligen anses vara en följd af tillfällig nedstämning. De äro fällda om konungen; men Geijer hade själf erfarit många prof på konungens under alla förhållanden bevarade uppriktighet och trohet. Under samma år, då brefvet till Järta skrefs, hade Geijer ett nytt tillfälle att förvissa sig om konungens ståndaktighet och öppenhet. Han hade besökt Carl Johan och mottagits »mer faderligt än kungligt», och då Geijer sade sig med smärta hafva förnummit, att konungen någon gång varit missnöjd med honom, afbröt denne: »ingalunda, jag lemnar hvar och en åt sina öfvertygelser». Geijer sade: »j'ai agi de mon mieux et dans un esprit conciliateur; si je n'ai pas réussi, mes intentions ont toujours été bonnes», och konungen svarade: »je n'en ai jamais douté» hvarpå han fäste sig vid ordet »esprit conciliateur» och sade,

Digitized by Google

förespegling att vid extra statsregleringen anslag kunde beviljas för kassan. Därpå begärde man del af hemliga handlingar, och när dessa af politiska grannlagenhetsskäl ej kunde meddelas, förklarade sig statsutskottet ur stånd att bestyrka kassans deficit och i förstärkt statsutskott segrade oppositionen, hvarvid ständernas beslut blef en anmälan, att de icke funnit skäl att vidtaga åtgärder för gäldande af skulden. Hela detta förfaringssätt var enligt Järtas, så väl som Beskows, mening planlagdt af oppositionspartiet, och man hade i riksdagen ej sparat på sårande uttryck, som voro riktade mot konungen.

När nu Järta betraktade saken så, kunde han ej gärna dela Geijers starkt upprörda stäm-

---

att den ej fattades hos honom, men att han först och främst vore ansvarig för lagarnas upprätthållande och att med den lagliga ordningens fiender ingen försoning vore möjlig. Geijer genmälde, att man kanske gått för långt på båda sidor och att äfven på den konservativa sidan funnes fördomar. Konungen yttrade sig strängt om »les perturbateurs» och betvifiade deras så väl förtjenster som förmåga. Vid samtalets slut framhöll Geijer, att han känt behofvet att säga Carl Johan, det han icke vore otacksam hvarken mot fädernesland eller kung, dem han ej åtskilde. Konungen lade då handen på hans arm och sade: »Je suis toujours le même; votre roi est constant en amitié».

Geijer var mycket nöjd med detta samtal och skref till sin hustru om konungen: »Gud välsigne honom!»

Digitized by Google

ning mot regeringen med anledning af »finanzerierna».

Dessutom låg det i Järtas lynne att, då molnen skockade sig kring Carl Johan, dess lifligare försvara honom. De hade fordom mellanåt varit i delo, men Järta hade alltid beundrat konungen, och denne blef honom i farliga tider mer kär än någonsin.

Vidare var Järta aldrig någon vän af representationens försök att inkräkta på regeringsmaktens område, och han ansåg, att dylika försök gjorts under riksdagen.

Slutligen var det för honom en egenhet, att han, som under jämförelsevis ljusa tider gärna såg allting mörkt, däremot af en viss stoisk stolthet under mörka tider höll själsmodet uppe. Ej att han just såg sakerna synnerligen ljusare; men hans andes spänstighet och motståndskraft blefvo liksom större.

När nu till allt detta kom Järtas sorg och harm öfver Geijers »affall», så kunde man knappt begära, att hans svar skulle alldeles sakna sträfhet. Måhända hade han likväl kunnat mera betona, att han uppskattade det goda och ärliga i Geijers bemödande att inför honom klargöra och, om möjligt, rättfärdiggöra sin politiska meningsförändring och sin egen ståndpunkt.

Digitized by Google

Den långa svarsskrifvelsen, som är daterad den 13 februari 1841, lyder:*

»Jag skyndar att besvara det förtroliga bref, hvarmed hr professorn hedrat mig.

»Äfven jag har önskat, att de forna *enskilda* förhållandena oss emellan icke skulle afbrytas genom den oförmodadt inträffade söndringen af de *politiska*. Oundvikligen måste vi dock efter Tit:i förkunnade och sedermera ådagalagda »affall» befinna oss till hvarandra i en ny, ömsesidigt obehaglig ställning. Bland mina sorger under de senare åren har den, som detta affall mig förorsakat, icke varit den minst bittra. De, som närmast omgifvit mig — och däribland hon, som ej mera delar med mig ljuft och ledt — hafva varit vittne till denna sorg. Men de qvarlefvande veta hvad jag, för att hålla i helgd mina enskilda förbindelser till Tit., både *gjort* och *afhållit mig från att göra*. I det förra afseendet torde bland vår gemensamme väns, Törneros,** efterlemnade papper finnas bref från mig, hvilka, sammanställda med hans till mig, dem jag förvarar, visa att jag sökt, om icke att lugna sinnena i »lägret», dock att hindra något offentligt utbrott af »oron». I det senare afseendet må jag blott säga, att jag hittills besegrat frestelsen, som jag vid läsningen af nästan hvarje ny nummer af Litteraturbladet och dess bihang känt, att öppna en polemik ej endast mot Tit:i politiska, utan äfven historiska åsikter. Blott vid *ett* tillfälle har jag med något annat och mera än sorg betraktat Tit:i opinionsyttringar. Det var, då jag nyligen läste sången till grefve Anckarsvärd. Med kännedom af Tit:i ädla lynne insåg jag väl, huru denna gärd af förment rättvisa åt en man, som Tit. trodde sig närmare känna och ansåg vara misskänd af andra, kunnat *i hast* beviljas. Men jag tyckte dock, att Tit. härvid bort besinna, huru en sådan sång af *Tit.* till den bland oppositionens anförare, som

* Hans Järtas efterlemnade papper.

** Törneros hade afridit 1839.

Digitized by Google

under många år visat sig vara mera, än någon annan, fientlig mot konungen och vid denna riksdag framkommit, utan annat rimligt uppsåt, än det att reta, med motionerna om förminskning af det personliga anslaget åt konungen samt om upphäfvande af förbudet mot gemenskap med den förra dynastiens medlemmar, — huru, säger jag, denna sång, N. B. af *Tit.*, nödvändigt skulle såra en monark, hvars höga ålder allenast, allt annat oberäknadt, bort därifrån freda honom. Hans smärta af denna företeelse kunde jag så mycket säkrare föreställa mig, som jag själf hört honom någon kort tid förut väl beklaga sig öfver Tit:i handlingssätt, men i den rörande tonen af: »*j'ai aimé, j'aime Geijer*».* Dock nog om våra enskilda förhållanden. Jag har aldrig därom velat begynna en explikation; men då Tit. nu därtill liksom manat mig, har jag bort i detta obehagliga ämne yttra mig öppet och ärligt.

»Mig har de allmänna ärendenas skick länge bedröfvat. Länge, ganska länge har jag föresett samt dels till flera per-

---

* I *Aftonbladet* för den 4 december 1840 läses: »Konstitutionsutskottets ledamöter voro i går samlade till en middag, som de hade öfverenskommit att gifva åt sin ordförande och som, efter den berättelse, som vi därom erfarit, lärer varit lika glad och intressant som smickrande för ordföranden genom den vackra hyllning, som lemnades honom. Efter måltidens slut tog nämligen biskop Holmström ordet. »En bland dagens omröstningspunkter hade varit, att ordförandeskap inom rikets ständers afdelningar skulle ankomma på fria val. Det uppdrag talaren för tillfället erhållit, vore», sade han, »måhända en hyllning åt den liberala åsikten i detta fall». I ett ganska lyckadt längre föredrag framställde hr biskopen anledningen till förevarande högtidlighet. »Det öppna, förbindliga och humana sätt, på hvilket grefve Anckarsvärd under den redan långvariga riksdagen ledt konstitutionsutskottets öfverläggningar, den rättrådighet han därunder ådagalagt, den uppmärksamhet han egnat åt skiljaktiga meningar, den noggrannhet hvarmed han under diskussionerna vårdat alla ledamöternas an-

Digitized by Google

soner, hvaribland sådana som egt inflytande i samhället, dels offentligen, till exempel i slutet af Bihanget till Odalmannen, förutsagt hvad nu börjat att rätt synbart utveckla sig. Mycket af mina aningar återstår ännu att besannas, ty ännu är den svåraste krisen ej kommen. Stunden därför blifver, fruktar

---

språk, det tålamod, den fördragsamhet han visat äfven då hans egen opinion blifvit undertryckt, det efterdöme han — själf den förste och siste närvarande vid utskottets sammanträden — gifvit af rastlöst arbete, ihärdighet, nit — allt», sade talaren, »uppmanar det nu mangrannt samlade utskottet att enhälligt betyga herr grefven och ordföranden utskottets innerliga och varma högaktning och tacksamhet. Den enda anmärkningsanledning, som härvid företer sig, är», tillade talaren, »att utskottet icke valt en värdigare tolk.» »Må», sade han, »min ofullkomliga skildring benäget ursäktas och godtgöras af den ämbetsbroder, åt hvilken jag nu öfverlemnar ordet!»

Hr prosten Ödmann afsjöng därefter följande verser, som lära vara författade af professor *Geijer:*

Till herr grefve Ankarsvärd

den 3 december 1840.

Enhet är hvad högst jag vet,
Där den fri kan vara,
Helst om den som enighet
Vill sig uppenbara.
En är rätten, i hvars skygd
Lagen må regera.
Gud och Kung och Fosterbygd
Äro *En*, ej flera.

Tvetal älskar jag också:
Vän till vän sig sluter,
Vän med vän sig känner då
Och sig dubbelt njuter.

Digitized by Google

jag, vid inträdet af denna »framtid», mot hvilken så mången nu riktar sina förhoppningar och spekulationer.

»Det närvarande »systemet» — äfven i Aftonbladistisk mening — har varit och är klandervärdt i flere afseenden; »finanzeriet» måhända mindre än åtskilligt annat. Det har dock icke

---

Skall hvar i sin kammar bo?
Kan det ej undvikas?
En är nog, jag skulle tro,
Om de väl förlikas.

Goda ting de äro *Tre*.
Må — vi därom bedje —
Där vi Två förenta se
Lyckan bli den *tredje!*
Hvad vi huset önska näst,
Om vi oss besinna,
Är, att hvarje värdig gäst
Där sin plats må finna.

Fyra kommer nu med skål:
Det är jämnt, man säger,
Men af bråk, vi veta väl,
Mycken smak det äger,
Jämnt ej spannet draga vill,
Lyder ingen herre.
Kommer nu den *femte* till,
Blir det säkert värre.

Lemnom skämtet! Allvar bör
Sången sist upplifva
Och ett ord, som icke dör,
I vårt hjärta skrifva.
Ordet är vår *fosterjord*,
Hvarvid hjärtat glöder,
Och vi känna vid det ord,
Att vi äro bröder.

Finns en son af detta land,
Mot hvars medborgsära
Hånet fäfängt hvässat sin tand,
Honom, bröder, ära!

Digitized by Google

varit använd för att fylla något privat eller dynastiskt Eskilsgemak, utan för att vinna styrelsemedel utöfver dem, som den alltid småaktiga svenska patriotismens karghet medgifvit. Användningen af dessa extramedel kan stundom hafva varit mindre väl beräknad, men min öfvertygelse är, att det hela däraf kan

---

Oss han blifvit värd och kär,
Må han oss ej glömma!
Skåln *med samfäldt val* vi här
Till hans heder tömma.»

Äfven *Dagligt Allehanda* hade — den 5 dec. 1840 — omnämnt festen och meddelat, att verserna voro af Geijer.

I denna sång hyllas Anckarsvärd egentligen blott i sista strofen. Poemet, sannolikt tillkommet på grund af enträgen anmodan, är, med alla sina hänsyftningar på de under riksdagen framkomna meningarna om enkammare eller tvåkammare och om ett femte stånd, egentligen föga anslående och ej värdigt Geijers lyra.

Svenska Minerva var då mer roande. Pigg, som alltid, företedde den i sitt nummer för den 8 december följande meddelande:

»På Tenngjutarehärberget härstädes anställdes häromdagen en middagsmåltid, hvarvid för ordföranden några verser afsjöngos, hvilka jag, i anseende till deras stora enkelhet och naivitet, tror mig böra meddela:

Ett är främst för oss: man plär
Vårt *förstånd* det kalla.
Må det blott, den dag som är,
Räcka till åt alla!

Siffran *Två* man rosat har.
Låt den framåt hoppa!
När af ben vi fått ett *par*,
Hvi på *ett* då hoppa?

Nummer *Tre* har ingen nöd,
Då i färg den glimmar:
Se, hur blå och gul och röd
Medborgsnäsan strimmar!

Digitized by Google

försvaras och att det mesta däraf till och med bör med tacksamhet erkännas. Kabinettskassans skuld har troligen till en större del uppkommit genom utgifter, som varit för riket gagneliga eller som haft allmänt gagn till syftemål. Det gifves väl ingen annan stat, där för utrikesangelägenheterna ej är anordnad en mer eller mindre betydlig summa utöfver den ovillkorligen behöfliga för vanliga bestämda utgifter, ministrars aflöning och dylikt. Man klandrar den dryga kostnaden af exc. Stedingks ambassad. Men kunde en sådan undvikas? Om nödig, var ej Stedingk den tjenligaste därtill, änskönt hans sändning *måste* föranleda till högre dépense än om någon mindre ståtlig person blifvit skickad? Vet man hvad nytta denna ambassad medför? Kan man beräkna *all* verkan af den utmärkelse, som i följd af den svenska ambassadörens personliga anseende och förhållanden visades honom framför andra makters sändebud — däribland den rike och magnifike hertigen af Devonshire — af kejsaren och hela ryska kejserliga familjen?* Om förhindrandet af prins Gustafs giftermål med den rike konungens i Holland dotter under af honom yrkadt anspråk på titel af prins af *Sverige* förorsakat, såsom det påstås, stora utgifter i förening med d'Ohssons anseende och oegennyttiga verksamhet, hafva dessa utgifter icke varit för Sveriges lugn behöfliga? Mycket har sannolikt förlorats genom *finanzerier* till att motverka kursens stegring. En förvillelse har måhända legat till grund för dem, men man bör likväl erkänna den goda afsikten. Jag har varit en ihärdig och frimodig opponent mot dessa anstalter; jag må ock vara nu berättigad att yrka aktning för de *motiver*, som till dem föranledt. Hvad jag om deras resultater vet och kan mod obestridliga bevis ådagalägga

---

Aj, oss hotar nummer *Noll!*
Ha vi, i vår yra,
»Våra *fem*» ej i behåll,
Må vi dock ha *fyra!*

* Kröningsambassaden till Moskva hade kostat 143,469 kronor.

Digitized by Google

är, att de i början betydligen förminskade den enskilda förmögenhet, hvarmed dåvarande kronprinsen, nu konungen, hitkom. Huruvida sådana okloka, men välmenta vexeloperationer sedermera blifvit utförda med de olyckligen sammanblandade Barthélémy-medlen och kabinettskassans tillgångar är mig obekant, men jag har anledningar att förmoda det. Skandalös är nidskheten äfven af föregående ständer i anslaget för extrautgifter. Detta anslag *måste* 1809, under dåvarande trångmål, inskränkas till 100,000 rdr; men sedermera, under ojämförligt bättre allmänna förhållanden, har denna summa icke blifvit förhöjd ens i mån af myntvärdets försämring, intill dess de nuvarande ständerna nedsatte den till hälften af dess primitiva nominalbelopp och till föga mera än fjärdedelen af det första värdet! Hvilken annan konstitutionell regent har ej ett skäligare anslag till sin fria disposition för sådana allmänna utgifter, som ej kunna i en statsreglering för fem år bestämmas? Sveriges ständer hafva alltid — och nu mera än någonsin — behandlat regeringen som en nidsk far behandlar sin i det allmänna lifvet figurerande son. Följderna hafva ock blifvit desamma — skuldsättning, i det längsta möjliga hemlighållen.

»Det förundrar mig högeligen, att det så kallade fynd, hvaröfver de liberala tidningarna triumfera, anses vara så viktigt. Det skulle ej, om jag hade att yttra mig öfver frågan, huruvida ministerkassans skuld må betalas eller icke, ett enda ögonblick göra mig vacklande i det beslut jag förut kunde hafva fattat vare sig att votera ja eller nej. Stjerneld och Ihre må söka att förklara, så godt de det kunna, det nu producerade dokumentets verkliga eller skenbara stridighet mot sanna förhållandet. Men huru helst deras diplomatiska finhet må bedömas, hvad har den att göra med hufvudsaken? Hvad del däruti vill man tillägga *regeringen*? Påstår man då, att Stjerneld författat sitt betyg efter hög befallning? Mig förefaller det ej sannolikt, ty, när det afgafs, hade Stjerneld redan första gången begärt sitt entledigande,* hvaröfver konungen var

* Den 8 februari 1840.

Digitized by Google

högst missnöjd. Han hade väl icke under sådana förhållanden låtit förestafva sig det alldeles öfverflödiga tillägget till svaret på konstitutionsutskottets reqvisition.* Just då var han räknad »bland nationens män» och ställdes af Dagligt Allehanda eller Aftonbladet, jag minnes ej hvilketdera, i bredd med Richert och baron Tersmeden. Ihre var ock den ende skonade, till och med stundom berömd, bland de öfriga dåvarande statsrådsledamöterna. Hafva de begått ett felsteg — hvarom jag tills vidare suspenderar mitt omdöme — skall det falla öfverheten och den nuvarande regeringen, hvarifrån Stjerneld länge sedan bortgått,** till last? Och skall denna tillfällighet inverka på beslutet i en sak, där rikets intressen, äfven de framtida, äro i fråga?

»Berättelsen, huru det i fråga varande dokumentet nu framkommit såsom ett *fynd*, har jag svårt att tro. Tämligen säkert har jag mig bekant, att *koalitionen* — som, ehvad man säger, verkligen sammanknöts flere månader före riksdagens början samt då nyttjade sin operationsplan rakt riktad emot »Gubben» — satte sitt hopp om framgång förnämligast på kabinettskassans skuld, hvarom Nordin i synnerhet hade kännedom. Också för att motverka den under de senare åren fastställda och sorgfälligt iakttagna planen till amortering af denna

---

* Det fanns åtminstone skenbar motsägelse mellan exc. Stjernelds svar af den 3 mars till konstitutionsutskottet, att intet lån för kabinettskassans räkning blifvit upptaget, och hans den 7 mars *statsutskottet meddelade* utlåtande att kabinettskassan hade en betydlig brist. Exc. Stjerneld löste sedermera motsägelsen genom sin den 14 februari 1841 daterade skrifvelse, som innehöll att det ifrågavarande lånet ej upptagits i kabinettskassans namn eller för dess räkning, utan för den under konungens disposition stående Barthélémy-fonden, hvilken emellertid synes hafva förskjutit kabinettskassan medlen. Jfr O. Alins arbete om riksdagen 1840—41.

** Stjerneld hade under riksrättsåtalet tjenstledighet. Afsked beviljades honom 11 juli 1842.

Digitized by Google

skuld, förknappade statsutskottet de förra ordinarie anslagen både till ministerstaten och för extra statsutgifter, på hvilka anslags beständighet berörda amorteringsplan var grundad. Därigenom, mera än genom någon annan stryp-mesyr, skulle en fortsatt styrelse af — — »göras omöjlig». Är det då sannolikt, att koalitionens medlemmar inom konstitutionsutskottet nu först fästat uppmärksamhet på det besynnerliga tillägget i Stjernelds betyg och på stridigheten däraf mot den tidiga anmälan hos statsutskottet af kabinettskassans brist? Jag bedrager mig alltför mycket, om de ej velat spara det dyrbara s. k. fyndet just till det afgörande ögonblick, då frågan om skuldens betalning skulle hos ständerna förekomma, för att därmed förbluffa så väl regeringens anhängare som de hofsamma af oppositionen. Illa beräknad vore ej en sådan partikupp; huru hederlig lemnar jag därhän.

»Skuldens verklighet är emellertid otvifvelaktig samt beloppet uppgifvet i handlingar, hvilka utgått från *regeringen*. Skall denna skuld erkännas till betalning? *That is the question*. Man må, efter sin öfvertygelse, svara ja eller nej; men att låta svaret bestämmas af det så kallade fyndets upptäckt, det vore, efter mitt omdöme, en kälkborgerlig lumpenhet.

»Hade jag ett råd att gifva å högre ort, och om möjlighet till verkställandet funnes — hvarom jag tviflar —, så skulle jag tillstyrka H. M:t att med lugn afvakta svaret och, i händelse af nej, högtidligen förklara, att han af egna medel vill liqvidera skulden, änskönt därtill kunde åtgå resterna af den enskilda förmögenhet, som han hitfört och som han önskat att få i arf lemna åt sin son och sina sonsöner. En sådan förklaring skulle i flere afseenden göra godt, ehuru den troligen fölle sig mindre behaglig för några framtidsspekulanter.*

---

* Den gamle konungen ville, i rättmätig bitterhet, ej göra det. Men hans son gjorde det sedermera med afvisande af hvarje antydning om andras villighet att i riksdagen genomdrifva skuldens betalning.

Digitized by Google

»Mitt sätt att betrakta den i fråga varande saken har jag så mycket hellre velat meddela Tit., som jag vet, att dess afsikter icke i något afseende äro desamma som koalitionens.

»I öfrigt, ehuru jag ser mörkt in i framtiden, befarar jag ej *för det närvarande* någon rätt vådlig brytning. Opinionen i landsorterna har, efter flere sammanstämmande underrättelser, betydligen förändrat sig under riksdagens lopp.* Långt ifrån att anse en snar afblåsning kunna blifva nyttig, önskar jag, att den må fördröjas intill dess ständerna själfva måste anhålla därom. Ju längre de nu äro tillsammans, desto mera försvagas deras välde, emedan det är ett sådant som med hvar dag blir förhatligare. Skulle de åtskiljas, innan konstitutionsutskottets vidtomfattande arbeten hunnit af ständer gillas eller förkastas, så komme regeringen att få skulden för uteblifvandet af den stora reformen. Anses denna, sådan konstitutionsutskottet den föreslagit, vara behöflig och nyttig, må den då icke fördröjas längre än den ännu gällande grundlagen fordrar. Anses den det icke, må frågan därom *snart* förfalla.

»Jag är indignerad öfver oppositionens beteende vid denna riksdag. Det är på en gång dumt och gement. Speciellt och nyligast hafva de lumpna anklagelsepunkterna inför riksrätten stegrat mitt förakt för dem, som leda konstitutionsutskottets majoritet. Sådant bruk af åklagarerätten kunde måhända anstå en stadsfiskal i Trosa, men icke en nations ombud. — Med resignation afbidar jag händelsernas utveckling till hvilken jag icke i den ena eller andra riktningen förmår något verka. Blir den slutligen sådan, som jag mörkast anar, så, i fall jag ej därförinnan uppnått lifvets mål, skall jag med fredadt samvete mottaga den anpart i allmänt lidande först af rasande demagoger och snart därefter af kosacker, som kan blifva mig enskildt beskärd; den torde komma att kännas lindrigare än mångens bland oppositionens magnater. Om det lidande, som kan träffa dem och i allmänhet alla till förödelsens styggelse

* Anckarsvärds inflytande hade verkligen, att döma af Dalmans uppgifter, småningom minskats.

Digitized by Google

aktivt eller passivt medverkande svenskar, skall jag utan medömkan blott säga: *Volenti non fit injuria.*

»Jag har de sista veckorna varit besvärad af den här gängse influensan och har ännu qvar däraf en envis hosta samt håller mig inne.

»Thomas, tacksam för Tit:i hågkomst, anmäler sin helsning. Om uppriktigheten af den önskan, jag i början af denna epistel yttrade, ber jag Tit. vara öfvertygad. — *Hans Järta.*»

Huru allvarligt, om ock lugnt, Geijer upptog detta svar från Järta, därom vittna tvenne redan i hans samlade skrifter tryckta bref till professorskan Geijer. I det ena, som är af den 15 februari, skrifver han:

»Det med posten i dag erhållna svaret från landshöfding Järta meddelar jag, emedan du bedt mig därom, ehuru jag förutser, att det skall göra dig ondt. Jag afhåller mig för det närvarande att däröfver yttra något omdöme, men måste förklara, att, om ock mycket i mitt närvarande förhållande personligt gör mig ondt, jag likväl, i medvetande af mina afsikter, ej kan *ångra* något steg jag därunder gjort och således ej heller försöket att komma till en förklaring med landshöfding Järta, om ock mitt närmande snarare blifvit *afvisadt* än uppmuntradt. För mig torde tala, att jag hvarken är eller kan bli ond eller stött och behandlar inga allmänna saker såsom personliga.»

Det andra brefvet är af den 18 februari och utgör ett svar på bref från hustrun. Därur må följande anföras:

»Tack för ditt kärleksfulla och förståndiga bref! Du behöfver ej ångra att du, indirekt åtminstone, föranledt mitt bref till landshöfding Järta och den i upsaliensisk mening förmenta mortifikationen af hans svar. Jag ångrar alldeles inte detta mitt steg, är ej heller stött öfver det sätt, hvarpå det blifvit

Digitized by Google

bemött. Bättre ett afgjordt än ett halft förhållande. Af hvad som skett följer endast, utan all bitterhet å min sida, att det må hädanefter blifva *han*, som må söka *mig*, om han det önskar. I allmänhet, ehuru jag länge känt mig och alltmer känner mig *ensam*, gifver å ena sidan detta blott mina första och naturligaste band till de *mina* så mycket mer styrka; å andra sidan känner jag inom mig, att, om jag för öfrigt mindre sammanhänger med de *få*, som utgjort min vanliga umgängeskrets, jag däremot så mycket mer sammanhänger med *tusende*, för hvilka jag är personligen okänd, men till hvilkas själar jag talar ett språk, som ej alldeles kan vara fåfängt, då det kommer ur ett kärleksfullt hjärta. Därför är jag, hvad mig personligen angår, *lycklig i min ensamhet* och tänker begagna denna sinnesstämning till fullbordandet af de arbeten, som det ännu kan vara mig beskärdt att fullända eller företaga. Hade jag ej sönderrifvit alla parti- och kotteriband, hade jag af några officiella band låtit betsla mig, jag hade ej känt mig hvarken så frisk, så välvillig eller fri. Att jag för någons skull skulle förneka mig själf och vara en annan än jag är, vore för mycket begärdt. Till vänskap hör ock, att man må taga sina vänner sådana de *äro*. Jag kan ej spara *mina* detta prof.»

Sin ställning till frågan om kabinettskassans skuld — en fråga, som utgjort ett hufvudämne i hans senast anförda brefvexling med Järta — har Geijer offentligt klargjort i sitt anförande den 30 april 1841, då ärendet behandlades i presteståndet. Han funne sig »nu ej påkallad», sade han, »att ingå i pröfning af den utredning, som reservanterna* bifogat utskottets betänkande, ehuru, då den funnits nödig, det synts honom, som hade den utan

* Reservanterna hade förordat ett årligt anslag af 100,000 rdr till reglerande af skulden.

Digitized by Google

skada kunnat vara fullständigare, helst siffror ej äro några diplomatiska hemligheter.» Han fortfor:

»Hvad själfva saken beträffar, så är den först och främst en rättsfråga och har såsom sådan* föranledt en hänvisning till riksrätt, hvilket redan är bevis nog att den ej är af någon enskild, utan af en allmän natur. Den bör och kan i denna riktning gå sin lagliga gång, oberoende af hvad rikets ständer i det materiella af frågan, af andra konsiderationer, kunde finna sig föranlåtna att besluta. Ty här är ej blott en rättsfråga; det är tillika en politisk angelägenhet, som i sig innefattar flera viktiga frågor, bland andra den, om i Sverige en minister för utrikes ärendena skall kunna finnas, då det är otänkbart, att någon skulle vilja inträda såsom ansvarig chef för detta departement, så länge det hinder, som därför finnes, ej är undanröjdt.** Det anstår ej rikets ständer att så häfda grundlagen i *ett* afseende, att de göra dess iakttagande i andra afseenden omöjligt. Det anstår dem, i min tanke, att reglera denna angelägenhet på det fullständigaste och ädlaste sättet. Jag tillstyrker skuldens erkännande till betalning.»***

Geijer delade således, med afseende å det som skulle göras, Järtas mening att hela frågan borde betraktas ur en mera högsint synpunkt än den, som i förstärkta statsutskottet till sist gjorde sig gällande. Men han hade strängt ogillat det konservativa lägrets hållning och det länge bedrifna

* »Rättsfrågan» blef verkligen vid denna riksdag framför allt en »politisk» fråga.

** Utrikes angelägenheterna saknade länge sin chef. Ihre var den, som skötte dem under den tid, då Stjerneld var ställd under riksrättsåtal. Ihre nämndes till utrikesstatsminister först den 29 december 1842.

*** Presteståndets protokoller, XV (1840—41).

Digitized by Google

hemlighetsmakeriet beträffande kabinettskassans ställning, såsom synes af brefvet den 23 februari 1841 till hustrun:

»Det lugn i afseende på min egen öfvertygelse, som jag njuter, är likväl ej tillräckligt att trösta mig öfver den allmänna ställningen. Alla mina bemödanden att återföra omdömen och handlingssätt till en grund af ömsesidig billighet äro, åtminstone för det närvarande, förlorade. Ju svårare våra konservatives ställning blifvit med grundsatsen att försvara allt, likt och olikt, och till afgrunden fördöma hvarje koncession, dess mer har deras bitterhet vuxit, och genom svarslösheten i frågan om kabinettskassan hos många blifvit stegrad till fanatisk hätskhet. De måste nu mer än förr dölja sin svaga sida med rekriminationer och anfall, hvilket alltmer spelar sakerna öfver inom personlighetens område, hvartill deras motståndare redan af sig själfva äro *alltför* benägna. En framtid af det hätskaste käbbel förestår, som får god tid på sig vid en riksdag, hvilken man tyckes med flit vilja förlänga. — Min *ensamhet*, som jag omtalat, kommer under allt detta äfven att yttra sig såsom *stumhet*. Jag måste draga mig inom mig själf och kretsen af de *mina*, hvilka, Gud ske lof, blott gifva mig glädje.»

Om än både Järta och Geijer mellanåt beslutit att iakttaga tystnad gent emot hvarandra, kunde beslutet å ingendera sidan fullständigt hållas. Geijer skickade till Järta sitt rektorsprogram af 1844 »Det europeiska samhällets begynnelser». Järta tackade för hans »vänskapsfulla godhet»; men innehållet i den snillrika skriften behagade honom ej alldeles. Geijer hade talat åtskilligt om »det

Digitized by Google

tredje ståndet» i motsats till »privilegierade stånd», med hvilka senare han egentligen tycks hafva afsett adel och prester. Järta skref, att han ej visste, huru han skulle förstå dessa benämningar: »I Sverige hafva vi ännu *fyra* stånd, och det i ordningen — den yttre — *fjärde* är försedt med *privilegier* fullt ut så viktiga som de öfriga ståndens samt, efter mitt omdöme, ännu mera värda att ej af det omskurna och oomskurna judeståndets oupphörligen växande välde förstöras.»

En stor, gemensam förlust närmade åter de forna vännerna till hvarandra. Den 8 mars 1844 afled konung Carl XIV Johan. Tre dagar därefter skref Järta till Geijer:

»Den väntade dödsposten är då kommen! Jag sörjer innerligen den hädangångne store mannen, den gode gamle konungen. Andra maskar än de, som hittills gnagt på hans rykte och som väl någon tid komma att fortsätta sitt värf, skola fräta hans döda lekamen. Men i maskars makt står ej att till stoft förvandla hans minne i häfderna.»*

I bref af den 9 maj samma år uttryckte Järta sin tillfredsställelse med Geijers vid konungens begrafning den 26 april upplästa personalier äfvensom med hans bemödanden att, på den nye konungens önskan, afstyra studentmötet.

År 1845 skref Geijer till Järta för att bedja honom medverka därtill, att Atterbom för sina

* Hans Järtas efterlemnade papper.

Digitized by Google

»Svenska siare och skalder» måtte bekomma Svenska Akademiens kungliga pris. År 1847 betygade han Järta sin lifliga glädje och tacksamhet för det synnerligen gynnsamma omdöme, som denne uttalat öfver Geijers tal vid den i Stockholm den 15 december 1846 firade minnesfesten öfver Tegnér. »Intet bifall», skrifver han, »kan vara mig dyrbarare än hr landshöfdingens, och lofordet smakar i samma mån bättre.»

Då Geijers hustru, innan hon år 1846 med sin man skulle flytta till Stockholm, uppsökte den i Upsala qvarboende, på grund af sjukdom sängliggande Järta, bad denne henne hjärtligen helsa Geijer, som själf på grund af illamående ej kunnat infinna sig. Hon har upptecknat samtalet. Järta hade förklarat, att ingen »så sonligt och öfverseende som Geijer af honom mottagit stränga tillvitelser och tillrättavisningar». Han försäkrade dyrt, att »Geijer i hans hjärta intagit första rummet näst hans närmaste anhöriga». Med blyerts skref en tid därefter Järta några rader till Geijer, för att säga honom sitt farväl från Upsala, och Geijer fröjdade sig öfver att å nyo vara förstådd af en man, som han så högt värderade. Säkerligen skulle aldrig Järtas känslor vid »affallet» blifvit så upprörda, därest han ej just älskat Geijer så mycket.

Digitized by Google

Sjukliga till kroppen voro nu samtidigt de båda stora männen. Järta, hvars helsa alltid varit ömtålig, led af lefverlidande, Geijer af en hjärtsjukdom. Bägges sinnen förmörkades. Järtas lynne hade ju länge varit dystert.* Geijers sjukdom alstrade, säger en person, som stått honom nära och högt beundrade honom, »under de sista månaderna af hans lif en retlighet, som annars var honom alldeles främmande».**

Men när det led mot slutet, klarnade rymden för bägge. Beskow skref till Franzén om Järtas död, att den »var lika skön som hans lefnad, lugn och föredömlig». Och om Geijers slut skrifver Atterbom i juni 1847: »Hans sista föreställningar voro rosenfärgade liksom hans första, ja, kanske än mera; äfven såsom döende omgafs han af idel

---

* Med sina plågor och sitt missmod öfver politiska ämnen kunde dock Järta ännu under senare år sarkastiskt skämta. Han skref till Geijer 1844 om det nya representationsförslaget: »I fall, som jag anser sannolikt, det galna representationsförslaget, i hvilket ingen konseqvens finnes, går igenom, vill jag ej längre anse mig för svensk medborgare. Efter detta förslag vore jag det ej heller, ty min graf är ej uppskattad till något taxeringsvärde, ehuru jag köpte den för det minsta beloppet af valcensus; och såsom f. d. innehafvare af ett förtroendeämbete får jag ej ange pension bland sådana inkomster, som gifva rättighet att räknas bland svenska medborgare.» Det ligger något af Swifts mörka, stygiska humor i dessa rader.

** (*Tekla Knös*): Fotografier af det forna Upsalalifvet.

Digitized by Google

ljusa framtidsbilder, väna sommartaflor, himmelska melodier, oafbrutna återspeglingar af den eviga skönhetens värld, hvilken genom dem gjorde hans öfvergång till en högre lifsgrad lätt och omärklig.»

De följde hvarandra nära. Järta dog den 6 och Geijer den 23 april samma år.* I naturens vårbrytning gingo de från de politiska brytningar, som tillfälligt söndrat dem, till en rymd, där för de menniskor, hvilka, såsom de, sökt sanningen och följt heliga öfvertygelser, allt är försoning och frid.

* 1847.

Digitized by Google

Svenska Akademiens täflingsämnen

för år 1900.

Afhandlingar i vittra ämnen.

1) Den homeriska frågan.

2) Om den från antika mönster utgående diktningen i Sverige under sexton- och sjuttonhundratalet samt dess förhållande till sina förebilder.

3) Om romanen som estetisk konstform.

4) Om betydelsen för ett samhälles andliga odling af dramatisk diktning och scenisk framställning.

5) Om den nordiska folkvisan och hennes förhållande till konstpoesien.

6) Jämförelse mellan konst och litteratur såsom mätare af ett tidehvarfs odling.

7) Om politisk vältalighet i äldre och nyare tider.

8) Den antika och den moderna vitterhetens olika uppfattning af naturen.

Akademien lemnar dessutom de täflande frihet att välja något estetiskt eller litterärhistoriskt ämne.

I språkforskningen.

1) Undersökning af de påverkningar, som svenska språket under sin historiska utveckling rönt från något visst främmande språk (t. ex. från lågtyskan, högtyskan eller franskan).

2) Behandling af frågor hörande till svensk synonymik.

3) Behandling af något viktigare kapitel i den svenska syntaxen. (Framställningen bör stödjas med citat ur litteraturen och taga hänsyn till den historiska utvecklingen inom svenskan äfvensom till besläktade företeelser i närstående språk.)

Digitized by Google

För den historiska framställningen.

1) Rikaföreståndarskapet, dess uppkomst och betydelse i Sveriges historia.

2) Teckning af konung Gustaf I:s senaste regeringsår och hans förhållande till sina söner.

3) Erik XIV och Johan III såsom renässansbildningens befrämjare i Sverige.

4) Framställning af de följder, Sveriges deltagande i 30-åriga kriget haft med afseende på nationalkarakteren, sederna och lefnadssättet, den allmänna bildningen och språket.

5) Det karolinska enväldet jämfördt med andra absolutistiska styrelseformer på samma tid.

6) Magnus Stenbock. (Lefnadsteckning.)

7) Hvilket inflytande har den vid Carl XII:s död inträdda förändringen i Sveriges inre och yttre ställning haft på svenska folkets tänkesätt, bildning och seder?

8) Kronprinsen Carl Johan och Nordarméen i Tyskland 1813.

För öfrigt lemnas fritt val af historiskt ämne med det förbehåll att ämnet icke får vara närmare vår tid än år 1844.

I skaldekonsten

lemnar Akademien fritt val af ämne.

För Zibetska priset:

Sång till upplifvande af något bland fäderneslandets stora minnen.

Akademiens stora pris är, liksom det Zibetska priset, hennes belöningsmedalj af 800 kronors värde. Om täflingsskrift, utan att anses böra med Akademiens stora pris belönas, likväl synes förtjena en större utmärkelse än ett omnämnande å Akademiens högtidsdag, vill hon tilldela författaren sin mindre skådepenning i guld.

Akademien förbehåller sig rätt att intaga prisbelönad skrift i sina tryckta handlingar för det år, då skriften prisbelönades, och må författaren, där så sker, icke själf den-

Digitized by Google

samma utgifva, förrän ett år förflutit från det, då skriften i Akademiens Handlingar utkom.

Skrifterna skola före den 8 september insändas till Akademiens sekreterare och böra vara försedda med valspråk och förseglad namnsedel, hvilken senare jämväl, i stället för namn, kan innehålla ett tänkespråk. Jämte det Akademien förbehåller sig att för framtiden förvara de skrifter, som till hennes täflingar insändas, får Akademien till de täflandes kännedom meddela att, för den händelse någon till Akademien inlemnad skrift skulle i sin helhet eller delvis före högtidsdagen och utan Akademiens vetskap offentliggöras eller underställas annan myndighets bedömande, samma skrift anses hafva utgått från de täflandes antal.

Digitized by Google

Digitized by Google

Svenska Akademiens Handlingar

kosta i bokhandeln:

Handlingar ifrån 1786, för hvarje del 3 kr.

Handlingar ifrån 1796, för hvarje af de *25 första delarna* likaledes 3 kr. — För de öfriga delarna gäller det pris, som finnes hvarje del åsatt.

☛ Några fullständiga ex. af hela samlingen, 1786—1886 = 67 delar, hvilka kostat tillhopa 223 kr. 50 öre, äro att tillgå *vid omedelbar rekvisition hos P. A. Norstedt & Söner* mot kontant **129 kr.** pr ex.

Handlingar ifrån 1886: *Första* delen, 4 kr. — *Andra* delen (öfver 900 sid.), 9 kr. — *Tredje* delen, 6 kr. — *Fjärde* delen, 4 kr. 75 öre. — *Femte* delen, 3 kr. 25 öre. — *Sjette* delen, 5 kr. 75 öre. — *Sjunde* delen, 3 kr. 75 öre. — *Åttonde* delen, 4 kr. 75 öre. — *Nionde* delen, 3 kr. — *Tionde* delen, 4 kr. 25 öre. — *Elfte* delen, 4 kr. — *Tolfte* delen, 5 kr. 25 öre. — *Trettonde* delen, 3 kr. 75 öre.

På P. A. Norstedt & Söners förlag:

Svenska Akademiens Historia

1786—1886.

På Akademiens uppdrag författad

af

Gustaf Ljunggren.

Två delar. — Pris tillhopa 12 kronor.

Pris för föreliggande del: 3 kr. 75 öre

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

3 2044 092 787 118

Digitized by Google